

ISSN 2412-9321

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026>

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
ЛІНГВІСТИЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Серія

ІСТОРІЯ ❖ ЕКОНОМІКА ❖ ФІЛОСОФІЯ

2026

Випуск 32

Київ
Видавничий центр КНЛУ
2026

ISSN 2412-9321

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026>

**Visnyk
of Kyiv National
Linguistic University**

**Visnik
Kïivs'koho nacional'noho
lïngvističnoho unïversitetu**

**Series History. Economics. Philosophy
Seriâ Istorîâ. Èkonomîka. Fïlosofiâ**

2026

Volume 32

**Kyiv
KNLU Publishing Center
2026**

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації № 8225, серія КВ від 17.12.2003 року
Перереєстрація згідно з рішенням № 1155 від 11.01.2024 (протокол № 13)
Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення.
Перереєстровано як науковий збірник. Ідентифікатор медіа R30-04326

Збірник наукових праць “Вісник КНЛУ. Серія “Історія. Економіка. Філософія” включено до переліку наукових фахових видань України у галузі “Історичні науки” (Додаток № 8 до наказу Міністерства освіти і науки України від 21.12.2015 року № 1328)

Збірник наукових праць “Вісник КНЛУ. Серія Історія. Економіка. Філософія” включено до категорії Б Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі “Історичні науки” (Додаток 3 до наказу Міністерства освіти і науки України від 23.08.2023 № 1035)

Друкується за рішенням вченої ради
Київського національного лінгвістичного університету
(протокол № 11 від 27.04.2026 р.).

Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія “Історія. Економіка. Філософія”. Вип. 32 / Гол. ред. В. М. Васильчук. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2026. 212 с.

Головний редактор:

Васильчук Володимир Миколайович – доктор історичних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, Україна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6753-4686>

Члени редколегії:

Васильчук Геннадій Миколайович – доктор історичних наук, професор, директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, Україна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3023-6682>

Гедін Максим Сергійович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії і туризму, Київський національний лінгвістичний університет, Україна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5031-8207>

Дацків Ігор Богданович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин та дипломатії, Західноукраїнський національний університет, Україна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8359-3937>

Деревінський Василь Федорович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук та історії, Київський національний університет будівництва і архітектури, Україна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5967-2328>

Дрозд Роман – доктор габлітований, професор, Поморський університет, Республіка Польща;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0169-7295>

Колесник Віктор Федорович – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри давньої та нової історії України Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4696-0747>

Константінова Вікторія Миколаївна – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії та філософії Бердянського державного педагогічного університету, Україна;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-5213>

Кучабський Олександр – доктор габлітований, професор, Гданський університет, Республіка Польща;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1271-0782>

Хрістов Петко – доктор етнології, доцент Інституту етнології та фольклористики з Етнографічним музеєм при Болгарській академії наук, Республіка Болгарія;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3589-4668>

Технічний редактор:

Григоренко Олена Григорівна – фахівець I категорії з комп’ютерної обробки текстів редакційно-видавничого відділу Київського національного лінгвістичного університету, Україна

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій.

Адреса редколегії:

Україна, 03150, Київ-150, вул. Велика Васильківська, 73,

Київський національний лінгвістичний університет

E-mail: history.philosophy@knlu.edu.ua Tel.: +380 (66) 349-48-30.

kaf.histour@knlu.edu.ua

<http://visnyk-history.knlu.edu.ua>

State Registration Certificate № 8225 KB series of 17.12.2003.
The edition is re-registered according to the decision № 1155 of 11.01.2024 (Minutes № 13)
of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting.
It is re-registered as a scientific edition. Media identifier is R30-04326

Registered scientific publication of Ukraine in the field of “Historical Sciences” (decision of the Presidium for the State Commission for Academic Degrees and Titles of Ukraine of 21.12/2015 No 1328)

Officially registered journal “Messenger of KNLU. Series History. Economics. Philosophy” is added to the Category B in the List of scientific professional publications of Ukraine, which are authorized to publish the results of doctoral and candidate’s theses in History, specialty 032 according to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1035, 23 August, 2023

Recommended for publication by the decision of
Kyiv National Linguistic University
Scientific Board of 27.04.2026

Visnyk of Kyiv National Linguistic University. Series “History. Economics. Philosophy” / Editor-in-Chief Volodymyr M. Vasylychuk. Kyiv: KNLU Publishing Center, 2026. Vol. 32. 212 p.

Editorial Board Members

Editor-in-Chief

Volodymyr M. Vasylychuk DrSc (Historical), Professor, Kyiv National Linguistic University, Ukraine;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6753-4686>

Editorial Board

Hennadi M. Vasylychuk DrSc (Historical), Acting Rector of the National University of Physical Education and Sports of Ukraine, Ukraine;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3023-6682>

Maksim S. Gedin PhD (Historical), Associate Professor, Kyiv National Linguistic University, Ukraine;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5031-8207>

Ihor B. Datskiy DrSc (Historical), Professor, West Ukrainian National University, Ukraine;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8359-3937>

Vasyl F. Derevynskyi DrSc (Historical), Professor, Kyiv National University of Construction and Architecture, Ukraine;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5967-2328>

Drozd Roman PhD (Historical), Professor, Pomeranian University in Słupsk, Republic of Poland;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0169-729>

Viktor F. Kolesnyk DrSc (Historical), Professor, Ukraine of Taras Shevchenko National University, Corresponding Member of the Ukrainian Academy of Science;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4696-0747>

Victoria M. Konstantinova DrSc (Historical), Professor, Berdyansk State Pedagogical University, Ukraine;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1557-5213>

Aleksander Kuczabski PhD (Historical), Professor, Uniwersytetu Gdańskiego, Republic of Poland;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1271-0782>

Petko Hristov Ph.D (Ethnology), Associate Professor, Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum at BAS, Republic of Bulgaria

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3589-4668>

Technical Editor

Olena Hryhorenko, Specialist (category I) in computer word processing of the editorial and publishing department of Kyiv National Linguistic University, Ukraine

Authors are responsible for the credibility of facts, quotations, names and other data.

Editorial board address

Kyiv National Linguistic University

Velyka Vasyl'kivs'ka Str., 73

03150, Kyiv-150 Ukraine

E-mail: history.philosophy@knlu.edu.ua Tel.: +380 (66) 349-48-30.

kaf.histour@knlu.edu.ua

<http://visnyk-history.knlu.edu.ua>

© KNLU Publishing Center, 2026

ЗМІСТ

<i>Gevorgian K. L., Polishchuk I. D.</i>	Specifics of topic-comment organization of chinese historical discourse texts: a theoretical aspect	7
<i>Gedin M. S.</i>	A critique of the great power ideology of slavophilism in the historical visions of V. B. Antonovich.	15
<i>Shcherbakova N. O.</i>	Historical background and current state of air transport in the organization of tourist travel in europe and the world	24
<i>Дацків І. Б.</i>	Історія українсько-польських відносин після 1991 року : етапи становлення та перспективи розвитку (польською мовою)	40
<i>Васильчук В. М. Васильчук Г. М.</i>	Громадська та підприємницька діяльність «великого» Йоганна Корніса на українських землях в першій половині XIX століття.	48
<i>Голець О. Я.</i>	Історичні реконструкції і осмислення парадигм чань/дзен-буддизму в західній буддології XX – початку XXI століття	61
<i>Зінченко В. А.</i>	Вплив туризму на інститут сім'ї в Україні : історико-науковий погляд	76
<i>Кан Ден Сік Саган Г. В.</i>	Історія українсько-корейської економічної співпраці та перспективи її розвитку через призму стратегічного партнерства	83
<i>Комова О. С.</i>	Історія розвитку соціального та інклюзивного туризму в світі та Україні у XX – першій чверті XXI століття	96
<i>Кучай О. В.</i>	Історичні тенденції формування традицій ресторанної справи в країнах Середземномор'я (на прикладі Туреччини)	107
<i>Кучерява Г. О.</i>	Використання історико-культурної спадщини у брендингу туристичних дестинацій Адриатичного регіону	115
<i>Лебедєва І. М.</i>	Традиції народів Центральної Азії на сучасному етапі.	126
<i>Лебедєва Ю. О.</i>	Пострадянські історики в умовах методологічної трансформації: світоглядний вимір	145
<i>Мякінченко І. О., Доділова К. Д.</i>	Нематеріальна культурна спадщина України як туристичний ресурс	155
<i>Ореховський В. О.</i>	Паломництво як вид подорожі доби Середньовіччя (V–XV століття).	171
<i>Ципко В. В.</i>	Еволюція музичного туризму в умовах глобалізації: аналіз світових трендів та українських реалій	180
<i>Васильчук В. М.</i>	РЕЦЕНЗІЯ на монографію «Корейський півострів: історія, культура, сучасність» доктора політичних наук, в.о. декана факультету східних мов Київського столичного університету імені Бориса Грінченка ДЕН СІК КАНА	203
<i>Дацків Ігор</i>	РЕЦЕНЗІЯ на «Щорічник центру досліджень України» при Варшавському університеті	206
<i>Вимоги до публікацій</i>	209

CONTENT

<i>Gevorgian K. L. Polishchuk I. D.</i>	Specifics of topic-comment organization of chinese historical discourse texts: a theoretical aspect.	7
<i>Gedin M. S.</i>	A critique of the great power ideology of slavophilism in the historical visions of V. B. Antonovich.	15
<i>Shcherbakova N. O.</i>	Historical background and current state of air transport in the organization of tourist travel in europe and the world	24
<i>Datskiv I.</i>	History of ukrainian-polish relations after 1991: stages of formation and prospects for development	40
<i>Vasylchuk V. M. Vasylchuk H. M.</i>	Public and entrepreneurial activities of the “great” Yogan Kornis in ukrainian lands in the first half of the XIXth century	48
<i>Golets O. Ya.</i>	Historical reconstructions and reinterpretations of chan/zen buddhist paradigms in western buddhist studies in the XXth and early XXIst centuries	61
<i>Zinchenko V. A.</i>	The impact of tourism on the institute of the family in ukraine: a historical and scientific perspective	76
<i>Kan Den Sik Sagan G. V.</i>	History of ukrainian-korean economic cooperation and prospects for its development through the prism of strategic partnership. . .	83
<i>Komova O. S.</i>	The history of the development of social and inclusive tourism in the world and Ukraine in the XXth – first quarter of the XXIst century	96
<i>Kuchai O. V.</i>	Historical trends of the formation of restaurant traditions in the Mediterranean countries (on the example of Turkey)	107
<i>Kucheriava H. O.</i>	Use of historical and cultural heritage in the branding of tourist destinations of the Adriatic region.	115
<i>Lebedeva I. M.</i>	Traditions of the peoples of Central Asia at the present stage . . .	126
<i>Lebedieva Y. O.</i>	Post-soviet historians in the context of methodological transformation: the worldview dimension.	145
<i>Myakinchenko I. O., Dodilova K. D.</i>	Ukraine’s intangible cultural heritage as a tourism resource	155
<i>Orehowskyi V. O.</i>	Pilgrimage as a type of travel the Middle ages (V–XV centuries)	171
<i>Tsytko V. V.</i>	Evolution of music tourism in the conditions of globalization: analysis of world trends and ukrainian realities	180
<i>Vasylchuk V. M.</i>	REVIEW on the monograph ‘The Korean Peninsula: History, Culture, Modernity’ by Doctor of Political Science, Acting Dean of the Faculty of Oriental Languages at Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University DEN SIK KANA	203
<i>Datskiv Ihor</i>	REVIEW of the «Yearbook of the Centre for Ukrainian Studies» at the University of Warsaw	206
<i>Requirements for publications</i>	209

УДК 811.581'367.7:81'42:94

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363211>

K. L. GEVORGIAN

PhD, Associate Professor, Head of the Department of Chinese Philology,
Kyiv National Linguistic University (Ukraine, Kyiv)
e-mail: karina.gevorgian@knlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-743X>

I. D. POLISHCHUK

Lecturer at the Department of Chinese Philology,
Kyiv National Linguistic University (Ukraine, Kyiv)
e-mail: polishchuk72@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-9583-3732>

**SPECIFICS OF TOPIC-COMMENT ORGANIZATION
OF CHINESE HISTORICAL DISCOURSE TEXTS:
A THEORETICAL ASPECT**

Abstract

The purpose of the article is to provide a detailed disclosure and justification of the specifics of the topic-comment organization in Chinese historical discourse texts. The objectives involve identifying the specific features of such texts' organization, analyzing the theoretical significance of the topic-comment structure, and providing practical recommendations for their further linguistic analysis. **The methodology is based on** distributive, discursive, and contextual analysis. The study relies on the theory of functional sentence perspective, the concept of "micro-topic schemes" (MTS), and a pragma-discursive approach that views the text as a complex communicative event and a hierarchical network of topics and comments. **The scientific novelty** lies in the comprehensive synthesis of structural-syntactic and pragma-discursive approaches to studying historical discourse as an integrated phenomenon. It is substantiated that the traditional imposition of the SVO (subject-verb-object) grammatical structure onto classical Chinese historical texts leads to a distortion of their informational essence. It is proven that temporal and spatial adjuncts, as well as subordinate conditional constructions, function as full-fledged macro-topics that establish the conceptual framework for the narrative unfolding. **Results of the study.** It was found that classical Chinese historical discourse functions based on "topic chains," where the paragraph, rather than the individual sentence, is the basic functional unit of meaning. Here, the topic emerges primarily as a macrostructural discursive concept, the boundaries of which were historically marked by pauses or specific particles (也, 者). Furthermore, it was established that constructions with 把 bǎ and 被 bèi markers are best treated as specific structures with a double topic, which eliminates the need for the artificial application of Western categories of the passive voice. For accurate syntactic and discursive analysis, as well as the translation of Chinese historical texts, scholars should abandon the formal SVO approach in favor of the pragma-discursive one.

Keywords: Chinese language, text, history, discourse, syntax, topic-comment.

Каріна ГЕВОРГЯН

доктор філософії з галузі Філологія, доцент, завідувач кафедри китайської філології,
Київський національний лінгвістичний університет (Київ, Україна)
e-mail: karina.gevorgian@knlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1977-743X>

І. Д. ПОЛЩУК

викладач кафедри китайської філології,
Київський національний лінгвістичний університет (Київ, Україна)

e-mail: polishchuk72@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-9583-3732>

СПЕЦИФІКА ТОПІК-КОМЕНТАРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КИТАЙСЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ ІСТОРИЧНОГО ДИСКУРСУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація

Метою статті є детальне розкриття та обґрунтування специфіки топік-коментарної організації китайськомовних текстів історичного дискурсу. Завдання полягають у виявленні специфічних рис організації таких текстів, аналізі теоретичного значення топік-коментарної структури та наданні практичних рекомендацій для їхнього подальшого лінгвістичного аналізу. **Методологія** базується на застосуванні методів дистрибутивного, дискурсивного та контекстуального аналізу. Дослідження спирається на теорію актуального членування речення, концепцію «мікротопікових схем» (MTS) та праґма-дискурсивний підхід, що розглядає текст як складну комунікативну подію та ієрархічну мережу топіків і коментарів. **Наукова новизна** полягає у комплексному синтезі структурно-синтаксичного та праґма-дискурсивного підходів до вивчення історичного дискурсу як цілісного феномену. Обґрунтовано, що традиційне накладання граматичної структури SVO на класичні китайські історичні тексти призводить до викривлення їхньої інформаційної сутності. Доведено, що обставини часу та простору, а також підрядні умовні конструкції в них діють як повноцінні макротопіки, які задають концептуальну рамку для розгортання наративу. **Результати дослідження.** З'ясовано, що класичний китайський історичний дискурс функціонує на засадах «топікових ланцюгів», де базовою функціональною одиницею смислу є абзац, а не окреме речення. Топік тут постає передусім макроструктурним дискурсивним концептом, межі якого історично маркувалися паузами або ж специфічними частками (也, 者). Крім того, встановлено, що конструкції з маркерами 把 *bǎ* та 被 *bèi* доцільно трактувати як специфічні структури з подвійним топіком, що нівелює потребу в штучному застосуванні західних категорій пасивного стану. Для точного синтаксичного та дискурсивного аналізу, а також перекладу китайських історичних текстів науковцям варто відмовитися від формального SVO-підходу на користь праґма-дискурсивного.

Ключові слова: китайська мова, текст, історія, дискурс, синтаксис, топік-коментар.

Introduction. Modern linguistics, in its study of syntax and text structure, increasingly moves away from the traditional understanding of the sentence solely through the lens of the «subject-predicate» (SVO) structure, turning instead to information structure and pragmatics, where topic-comment organization plays a key role (Fisac & Moratto, 2023). In turn, the comment is the message or statement that adds new information regarding the given topic. Research into topic-comment structure has deep theoretical roots in linguistics, originating from the works of G. von der Gabelentz (1901), C. Hockett (1958), M. Halliday (1985). Researchers have demonstrated that the topic is not merely a syntactic element but primarily a discursive one, as its function lies in linking the sentence to the preceding discourse. Consequently, the topic takes precedence over the grammatical subject in determining coreference during text construction.

Despite a solid theoretical foundation regarding topic-prominent languages and information structure in general, the problem of the specific nature of such organization within historical discourse remains insufficiently explored. Historical texts demonstrate a unique method of information presentation, where topic-comment structure has been fundamental since the very beginning of written literacy. In classical texts, basic discursive relations were constructed through topics without the use of modern punctuation, relying

on simple juxtaposition. The specificity of historical discourse lies in the fact that it often employs temporal and spatial expressions not merely as adverbials, but specifically as topics that set extensive frameworks for the subsequent description of events. Furthermore, historical narrative actively utilizes «topic chains,» where a single topic extends its influence over numerous subsequent comments within an entire paragraph, while the topic itself may be omitted as it is already known from the context. The lack of a clear theoretical understanding of how exactly topic-comment relations constitute a historical text leads to significant difficulties in linguistic analysis, interpretation, and, notably, the translation of historical monuments into languages of a different typology.

Analysis of the latest research and publications. The study of the specific nature of the topic-comment organization of text is based on fundamental works in general linguistics, discourse analysis, and syntactic typology. The basic principles for understanding topic-comment structures were laid down by Zhao Yuanren (1979), who was the first to argue that the grammatical meaning of the subject and predicate in a Chinese sentence is, in fact, a relationship between topic and comment rather than between agent and action. This idea was conceptualized by C. Li and S. Thompson (1981), who introduced the typological division of languages into subject-prominent and topic-prominent. They defined the topic as an element that establishes spatial, temporal, or individual boundaries within which the main predication operates. Subsequently, the development of topic theory followed two paths: structural-syntactic and pragma-discursive. Xu Liejiong and D. T. Langendoen (1985) investigated the topic from the perspective of generative grammar, analyzing its syntactic links with the comment. In contrast, Tsao Feng-fu (1990) and Shi Dingxu (2000) emphasized the discursive nature of the topic.

Understanding the specifics of historical discourse requires the involvement of a broader linguistic paradigm. As modern researchers note, discourse is a complex communicative phenomenon that combines linguistic units with extralinguistic, sociocultural, and pragmatic factors. Regarding the material of historical and classical Chinese texts, significant contributions to the study of their information structure have been made by scholars such as E. Pulleyblank (1995), Chou Fa-kao (1961), and C. Harbsmeier (2008).

Recent approaches to the formalization of discursive structure are offered by Xi Xiaoming and Zhou Guodong (2017), who developed the «Micro-Topic Scheme» (hereafter MTS). It relies on the theory of functional sentence perspective (theme-rheme structure) and examines the unfolding of discourse through dynamic models of thematic progression.

The main purpose of the article is to provide a detailed disclosure and justification of the specifics of the topic-comment organization in Chinese-language texts of historical discourse.

Presentation and discussion of the main research material. In the modern paradigm of linguistic knowledge, discourse is viewed as a multifaceted phenomenon – a complex communicative occurrence that includes both the text and the extralinguistic factors (sociocultural, pragmatic, psychological) necessary for its comprehension. Discourse is not merely a sequence of sentences, but an array of thematically related texts “embedded in life,” underpinned by a specific grammar, lexicon, and rules of syntax. When analyzing historical discourse texts created in different sociocultural and linguistic realities, the traditional syntactic approach based on the “subject-predicate” (SVO) structure often proves insufficient. Instead, analysis through the lens of topic-comment organization serves as a more adequate theoretical tool.

The fundamental theoretical distinction between subject-prominent and topic-prominent languages was proposed by linguists C. Li and S. Thompson (1981). The specificity of topic-comment organization lies in the fact that the topic always acts as definite, known, or

identified information that establishes the starting point for the message. According to W. Chafe's (1976) definition, the topic is not necessarily what the sentence is «about»; rather, it sets the spatial, temporal, or individual framework within which the main predication (comment) operates.

In modern generative and functional linguistics, several structural types of topics are distinguished, among which the so-called «topics of relevance,» or «Chinese-style topics» (first described by W. Chafe (1976) and C. Li & S. Thompson (1981)), are of key importance for historical discourse. Unlike Left Dislocation or Hanging Topics, where the topic must have a syntactic link to the comment (e.g., via a pronoun or null anaphora), «topics of relevance» have no direct grammatical connection to the verb or any other element in the comment. This proves that in historical discourse, the topic is primarily a discursive concept marking an information domain boundary rather than a syntactic position.

An important theoretical property of historical discourse is that subordinate clauses within the information structure function precisely as topics. J. Haiman (1978) demonstrated that conditional constructions are inherently «givens» that form a coordinate system for the main clause. In historical chronicles, the description of events is often built through a chain of preconditions. According to Haiman's (1978) concept, conditions and temporal adverbials in such texts are not merely syntactic markers but full-fledged topics that actualize shared background knowledge or establish a new temporal frame so that the subsequent comment can convey new information.

In historical discourse, the following patterns of thematic progression are most frequently observed:

1. Constant Progression: The topic of the first sentence becomes the topic of subsequent ones ($T1 > T2$). This is a classic mechanism for creating biographies of historical figures, where the same individual ($T1$) remains an implicit or explicit topic for a series of event-comments.

Example: 秦始皇统一了中国, [Ø]废分封, [Ø]代以郡县。 Qin Shi Huang unified China, [Ø] abolished the feudal system, [Ø] replaced [it] with a system of commanderies and counties.

T1: 秦始皇 – explicit macro-topic.

T2: [Ø] – null topic ($T1=T2$). Instead of repeating the name or using the pronoun “he” (他), the topic is simply omitted in Chinese because the focus of attention remains unchanged.

2. Simple Linear Progression: The rheme (comment) or a part of the rheme of the preceding statement becomes the topic (theme) for the next one ($R1 > T2$). In historical chronicles, this mechanism is the primary tool for detailing: a comment introduces a new event or person, which immediately transforms into the topic of the next sentence, allowing the narrative to move forward continuously.

Example: 秦朝末年爆发了农民起义, 起义中涌现了一位领袖叫刘邦。刘邦后来建立了汉朝。 At the end of the Qin Dynasty, a peasant uprising broke out. During the uprising, a leader named Liu Bang emerged. Liu Bang later established the Han Dynasty.

T1: 秦朝末年 – initial temporal macro-topic.

R1: 爆发了农民起义 – new information regarding T1.

T2: 起义 – the final word of the previous comment (R1) instantly becomes the new (embedded) topic for the next part of the statement.

R2: 涌现了一位领袖叫刘邦 – this comment describes the new topic (the uprising), not the initial one.

T3: 刘邦 – the final word of the previous comment (R2) becomes the new topic for the subsequent part of the statement.

R3: 建立了汉朝 – comment regarding T3.

3. Derived Progression (Nested Topics): A global macro-topic (e.g., an era or a war) is split into micro-topics in subsequent comments, allowing for the description of different aspects of a large-scale historical event without losing coherence.

Example: 唐朝, 文化, 诗歌, 水平最高。Regarding the Tang Dynasty, [its] culture, [specifically] poetry, [has] the highest level.

T1: 唐朝 – macro-topic establishing the global frame for the entire statement. It declares the historical period under discussion. Everything following in the sentence pertains to the Tang Dynasty.

T2: 文化 – secondary micro-topic that narrows the macro-topic T1 to a specific aspect: culture.

T3: 诗歌 – tertiary micro-topic that further details the characteristic of micro-topic T2: poetry.

R1: 水平最高 – the only piece of new information, which syntactically relates only to T3 but is logically subordinate to the global macro-topic T1.

Researchers emphasize that in languages and texts with a topic-comment dominance, the basic functional unit is not the sentence but the paragraph (or “topic chain”). Furthermore, the application of modern Western punctuation (oriented toward SVO structure) to classical historical texts often distorts their true information structure. In the original topic-comment organization, pauses separated not grammatical parts of a sentence, but specifically topics from comments, or marked the boundaries of information domains. A single macro-topic could encompass information that, by modern standards, would be broken down into several separate sentences, leading to an artificial severance of semantic links during the translation or interpretation of the text.

Expanding the theoretical framework of topic-comment structure requires addressing syntactic typology and the architectonics of discourse. In modern linguistics, three main types of topics are distinguished:

1. Left Dislocation. Left dislocation is characterized by the fact that the topic leaves behind an empty category in the comment, as it is the result of syntactic movement.

Example: [《史记》]_i, 他研究了多年 $e_i e_i$ 。Shiji [Records of the Grand Historian], he has studied [it] for many years. In this example, the index *i* indicates the topic, and $e_i e_i$ (empty category) marks the position in the comment that refers to the same denotatum. This serves as a graphical confirmation that the element was syntactically moved, leaving behind a «trace.» In this sentence, the object Shiji is syntactically moved from its base position after the verb 研究 to the beginning of the sentence into the topic position. Since this is precisely a case of left dislocation, an empty category remains in the position after the verb. We do not place the pronoun “它” “it” there, as the structure is a direct result of a syntactic shift.

[从长安]_i, 张骞出发去西域了 $e_i e_i$ 。From Chang'an, Zhang Qian set out for the Western Regions.

A special place in historical discourse is occupied by these “Aboutness Topics,” which have no direct grammatical connection to the verb or any other syntactic element in the comment. They are linked solely through semantic and pragmatic means. Their function is to establish a conceptual frame for the utterance, allowing the author to introduce macro-themes without rigid grammatical constraints.

During the analysis of complex event descriptions, specific constructions with the markers 把 *bǎ* and 被 *bèi* merit particular attention.

Example: 商鞅把法律修改了。Shang Yang changed the laws.

Traditionally, 把 *bǎ* is considered a marker for object preposing, but from a discourse standpoint, two topics are present here:

T1: 商鞅 – a macro-topic that establishes the global frame for the entire utterance.

Influence Marker: 把 *bǎ* – signals that the subsequent element is a definite object undergoing manipulation.

T2: 法律 – a specific, identified referent that is affected.

R: 修改了 – the comment, directly revealing the result of the action, which logically pertains to both topics.

Similarly, 被 *bèi* constructions are double-topic structures where the first topic is the patient (the entity targeted by the action), and the second topic acts as the cause or source of influence.

Example: 蜀国被魏国灭亡了。(The Kingdom of Shu was destroyed by the Kingdom of Wei.)

T1: 蜀国 – the macro-topic, a definite object under discussion in the discourse and the target of the action.

T2: 魏国 – the second definite object, introduced as the cause or source of influence on T1.

R: 灭亡了 – provides new information about what happened to T1 because of T2.

This approach allows for an adequate explanation of information organization in historical texts without an artificial reliance on Western categories of the passive voice.

The existence of a sentence-level topic (clausal topic) localized in the lower inflectional zone is well-founded. A crucial regularity is that within this zone, the sentence topic always hierarchically dominates the sentence focus and precedes it. This explains the complex hierarchy of historical narratives, where an additional object of attention can be introduced after the main subject.

While the topic identifies known information, the focus highlights the new, most important information within the comment. Historical texts frequently employ contrastive topics (e.g., marked by the particle 也 *yě*), which single out a certain element to contrast it with another object. Furthermore, specific comment markers such as 是 *shì*, 就 *jiù*, or 都 *dōu* function as focus markers. They shift the communicative emphasis to a specific part of the comment while leaving the overall macro-topic unchanged.

Discursive markers and the phenomenon of ellipsis play a significant role in the macro-structural unfolding of discourse. Certain conjunctions (e.g., 所以 *suǒyǐ* “therefore” or 然后 *ránhòu* “then”), through the process of grammaticalization, have expanded their functions from expressing direct consequence or sequence to acting as topic initiators or means of resuming a previous theme after a digression. They mark the boundaries of discourse domains and manage topic shifts within the text.

Conclusions and prospects for further research. In conclusion, the theoretical understanding of the topic-comment organization in historical discourse requires a shift from a narrow syntactic approach toward a pragma-discursive one. A historical text unfolds as a hierarchical network of topics (including spatio-temporal circumstances and conditional constructions) and their respective comments. Recognizing the specific nature of topics, the mechanisms of thematic progression, and the role of the paragraph as the basic unit of information structure is key to adequate linguistic analysis and the preservation of the authentic logic of historical narratives.

The specificity of such texts lies in their construction around «topic chains»—segments of discourse headed by one or more topics followed by a series of comments, frequently utilizing null anaphora. In historical monuments, topics were often marked not syntactically but through specific discursive particles (notably 也 *yě* and 者 *zhě*) or pauses. Furthermore,

a distinctive feature is the foregrounding of constructions, which acquire the status of full-fledged topics, establishing global frames for the further unfolding of historical events.

Theoretical analysis demonstrates that in historical discourse, the topic is primarily a macro-structural, discursive concept rather than a mere syntactic position. The topic-comment organization serves the function of information structuring, where the topic acts as a point of reference and the comment as the focus. This proves that the cohesion and coherence of a historical Chinese text are achieved through the semantic-pragmatic alignment of information domains rather than formal grammatical government.

Recommendations for linguists and translators are proposed:

1. Rejection of the SVO framework: During the syntactic and discursive analysis of Chinese historical texts, it is essential to avoid the artificial imposition of Western European «subject-predicate» structures. This prevents the erroneous search for «hidden» grammatical subjects where only a topic-comment frame exists.

2. Shifting the basic unit of analysis: Instead of the isolated sentence, the basic unit of analysis should be the paragraph or a discourse fragment unified by a single topic chain.

3. Application of Micro-Topic Schemes (MTS): To track the dynamics of historical narratives, it is recommended to use micro-topic schemes based on the theory of theme-rheme progression. This allows for the formalization of the process where information transitions from a historical fact (rheme) to the status of background knowledge (theme/topic) for subsequent utterances.

4. Pragmatic analysis of markers: Special attention should be given to discursive markers (e.g., focus adverbs or particles), treating them not merely as lexical units but as indicators of the boundaries of information structures.

Prospects for further research in this direction lie in conducting corpus studies of thematic progression across various genres of ancient Chinese writing and creating formalized models for the machine analysis of the information structure of classical Chinese texts.

Conflict of Interest

The authors declare no conflicts of interest.

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence tools or materials were used in the manuscript.

REFERENCES:

- Chafe, W. L. (1976). Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics, and point of view. In C. N. Li (Ed.), *Subject and topic* (pp. 25–55). Academic Press [in English].
- Fisac, T., & Moratto, R. (Eds.). (2023). *Fundamental structures of Chinese language: Topic-comment and other key structures*. Routledge [in English].
<https://doi.org/10.4324/9781003439271>
- Gabelentz, G. von der (1901). *Die Sprachwissenschaft: Ihre Aufgaben, Methoden, und bisherigen Ergebnisse*. Gunter Narr Verlag [in English].
- Haiman, J. (1978). Conditionals are topics. *Language*, 54(3), 564–589. [in English]
- Halliday, M. A. K. (1985). *An introduction to functional grammar*. Edward Arnold. [in English]
- Harbsmeier, C. (2008). The philosophy of post-nominal zhě 者. In S. Wang (Ed.), *Páng pǔ jiàoshòu bāshí shòuchén jìniàn wénjí* (pp. 301–308). Baifan Printing Co., Ltd. [in English]

- Hockett, C. F. (1958). *A course in modern linguistics*. Macmillan. [in English]
- Hsu, Y.-Y. (2008). The Sentence-Internal Topic and Focus in Chinese. *Proceedings of the Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 34(1), 164–175. [in English]
<https://doi.org/10.3765/bls.v34i1.3588>
- Li, C. N., & Thompson, S. A. (1981). *Mandarin Chinese: A functional reference grammar*. University of California Press. [in English]
- Liu, D. (2016). Topic markers in Classic Chinese and distinctions between subject and topic. *Gu HanYu yanjiu*, 2, 2–16. [in English]
- Pulleyblank, E. G. (1995). *Outline of Classical Chinese grammar*. The University of British Columbia Press. [in English]
- Shi, D. (2000). Topic and topic-comment constructions in Mandarin Chinese. *Language*, 76(2), 383–408. [in English]
<https://doi.org/10.2307/417661>
- Tsao, F.-F. (1990). *Sentence and clause structure in Chinese: A functional perspective*. Student Book Co. [in English]
- Wang, C.-c., & Huang, L. M. (2006). Grammaticalization of connectives in Mandarin Chinese: A corpus-based study. *Language and Linguistics*, 7(4), 991-1016 [in English]
- Xi, X., & Zhou, G. (2017). Building a Chinese discourse topic corpus with a micro-topic scheme based on theme-rheme theory. *Big Data Analytics*, 2(9), 1–14.
<https://doi.org/10.1186/s41044-017-0023-7> [in English]
- Xu, L., & Langendoen, D. T. (1985). Topic structures in Chinese. *Language*, 61(1), 1–27.
<https://doi.org/10.2307/413419> [in English]
- Zhou, F. (1961). *Zhōngguó gǔdài yǔfǎ (zàojù biān) [A historical grammar of Ancient Chinese; part one: syntax]*. Academia Sinica Institute of History and Language [in English]
- 陈平. (2004). 汉语双向名词与话题-陈述结构. *中国语文*, (5), 412-422. [in Chinese]
- 赵, 元任. (1979). *汉语口语语法*. 商务印书馆出版. 北京. [in Chinese]

Дата надходження до редакції 09.12. 2025
Ухвалено до друку 24.12.2025

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94 (477) + 908(045)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363214>

M. S. GEDIN

candidate of historical sciences, associate professor, associate professor
of the department of history and tourism,
Kyiv National Linguistic University (Ukraine, Kyiv)
e-mail: maksym.hedin@knlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5031-8207>

A CRITIQUE OF THE GREAT POWER IDEOLOGY OF SLAVOPHILISM IN THE HISTORICAL VISIONS OF V. B. ANTONOVICH

Abstract

The purpose of this article is to analyze the content of Ukrainian historian V. B. Antonovich's critical views on the ideologemes of Slavophilism, which are linked to their disparaging attitude toward the idea of Ukrainian statehood and the dissemination of Ukrainian culture. The methodology is based on the use of microhistorical and interdisciplinary approaches. The methodological foundation is an interdisciplinary approach. Particular emphasis is placed on the structural-functional systemic analysis of historiographical facts and the comparative-historical method, based on the principles of objectivity and historicism. Methods of periodization, classification, and typology are also employed. General historical methods of historiographical analysis, including historical-genetic and comparative approaches, are utilized. **Scientific novelty.** This article examines V. B. Antonovich's historical and socio-political views on the future of Ukrainian statehood and the development of Ukrainian culture through the lens of his polemics and subsequent criticism of Slavophilism. **Conclusions.** It is noted that V.B. Antonovich's scholarly interests took shape from a young age and underwent a significant transformation throughout his life. These changes were driven, in part, by V.B. Antonovich's critique of the ideology of Slavophilism. In his historical research, he sought answers to social and political questions raised by the life of the people and the society to which he belonged; conversely, he used the information and facts provided by his scientific research to address the social, national, cultural, and political problems of contemporary life. The article also examines V. B. Antonovich's views on Lavrov's philosophy of the 1860s, which he rightly assessed as materialistic, and the philosophy of the spirit as idealistic, thereby revealing the general syncretic essence of his concept, his assessment of "pochennichestvo" as an unsolvable attempt to reconcile Slavophilism with Westernism, as well as F. M. Dostoevsky's worldview in the final years of his life, which he interpreted not merely as religious, but as contemplative, mystical, and ascetic.

Key words: V.B.Antonovych, slavophilism, Slavophile idea, national idea, XIXth century, Revival of the Ukrainian Nation.

М. С. ГЕДІН

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії і туризму,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)
e-mail: maksym.hedin@knlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5031-8207>

КРИТИКА ВЕЛИКОДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ СЛОВ'ЯНОФІЛЬСТВА В ІСТОРИЧНИХ ВІЗІЯХ В.Б.АНТОНОВИЧА

Анотація

Метою статті є аналіз змісту критичних поглядів українського історика В. Б. Антоновича щодо ідеологем слов'янофільства, які пов'язані з їх принизливим ставленням до ідеї української

державності та поширення української культури. Методологія ґрунтується на використанні мікроісторичного і міждисциплінарного підходів. Методологічне підґрунтя становить міждисциплінарний підхід. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів і порівняльно-історичному методі, виходячи з принципів об'єктивності та історизму. Використано також методи періодизації, класифікації, типологізації. Використано загальноісторичні методи історіографічного аналізу, історико-генетичний, порівняльний. Наукова новизна. Розглянуто історичні та суспільно-політичні погляди В. Б. Антоновича на майбутнє українського державотворення крізь і розвитку української культури крізь призму його полеміки і подальшої критики слов'янофільства. **Результати дослідження.** Наголошується, що наукові інтереси В. Б. Антоновича формувалися ще з молодих років, і проходили досить суттєву трансформацію протягом всього життя вченого. Ці зміни зумовлювалися у тому числі в процесі критики В. Б. Антоновичем ідеології слов'янофільства. В історичних дослідках шукав він відповіді на питання з сфери соціальної чи політичної, які приносило йому життя народу, суспільності, до котрої належав, і навпаки – ті відомості й факти, які давав йому науковий дослід, він використовував для розв'язання проблем соціальних та національних, культурних і політичних сучасного життя. Розглянуто також погляди В. Б. Антоновича на філософію Лаврова 60-х рр., яку він справедливо оцінив як матеріалістичну, а філософію духу як ідеалістичну і відповідно розкрив загальну синкретичну суть його концепції, його оцінка почвенництва як нерозв'язною спроби примирити слов'янофільство з західництвом, а також світогляду Ф. М. Достоєвського останніх років його життя, яке він трактував не просто як релігійне, але як споглядальне містично-аскетичне.

Ключові слова: В. Б. Антонович, слов'янофільство, слов'янофільська ідея, національна ідея, ХІХ століття, відродження української нації.

Introduction. V.B. Antonovich continued the unique tradition established by M. Maksymovych and M. Kostomarov among Ukrainian historians, who felt a need not only for cultural but also for civic service to their people. Contemporary researchers rightly note that V.B. Antonovich was not an armchair scholar; on the contrary, he took an active part in the political life of the Ukrainian people, and his civic activities began as early as his student years (Korduba, 1928, p.161-162).

In particular, while studying at the university, V. B. Antonovich became interested in Ukrainian peasant life, and together with like-minded individuals who shared his populist views—as well as under the influence of Western social-revolutionary ideas—he organized the Khlopoman movement. This populist-cultural movement among the intelligentsia emerged in the Kyiv and Volhynia regions and sought to study the life and customs of the Ukrainian peasantry. M.S. Hrushevsky wrote in his memoirs: "They travel on foot through Volhynia, Podillia, the Kyiv region, Kholmshchyna, and a significant part of the Kherson and Katerynoslav regions, not only studying folk life but also feeling a deep kinship with it" (Hrushevskyi, 1984, 193–198). Undoubtedly, these travels through Ukraine, his encounters with Ukrainians, and their ethnic culture ultimately shaped V. B. Antonovych's Ukrainian national identity.

At the same time, the scholar began his public activities, taking the helm of the Kyiv community in 1861, which became the main hub of national-cultural and socio-political activity in Ukraine. At that time, the scholar was convinced of the low cultural and ideological level of the vast majority of Ukrainians, so he temporarily postponed introducing the people to ideological and political ideas. Instead, V. B. Antonovich encouraged community members to publish Ukrainian literature and to study the way of life, traditions, customs, and folklore of the Ukrainian people.

Analysis of recent research and publications. In Ukrainian historiography, the scientific heritage of V. B. Antonovych has been the subject of comprehensive study on more than one occasion. In particular, the remarkable figure of the scientist was reflected, among other publications, in one of the latest encyclopedias (Encyclopedia of the History of

Ukraine, 2003). Among the scientists, monographs should be noted that revealed the scientist's historiosophical views on Ukrainian history and made generalizing conclusions (Kiyani, 2005; Vermenych, 2010). In the largest works on this problem, the scientist's life and creative path, his socio-political activity and creative heritage are analyzed in detail (Ulyanovskiy & Korotkiy, 1997). At the same time, V. B. Antonovych's views on the processes of state formation in Ukraine at various stages of history are covered in historiography only fragmentarily.

The purpose of the study a considers the contest and basic ideas of the public activity of the outstanding historian of XIX century V. B. Antonovych, with supporters of slavophilism as well as his struggle for the free development of Ukrainian statehood, language and literature in the Russian Empire in the second half-mid of the XIXth century.

The methodology is based on the use of a microhistorical approach. At the same time, the principles of objectivity, systematization and scientificity are applied. The chronological method, the method of analysis and synthesis, as well as comparative and retrospective methods were used.

Presentation and discussion of the main research material. Recognizing that Ukraine's future political life must be linked to the younger generation, and given the great importance of local Ukrainian organizations, V. B. Antonovich visited community groups in other cities across Ukraine, thereby promoting his ideas (Ulyanovskiy & Korotkiy, 1997). Vasyl Domanytskyi (historian, literary scholar, publicist, and political figure) noted on this subject: "It can be said with certainty that there was probably no cause—provided it was of some importance or concerned a larger circle of Ukrainians— did not pass without Volodymyr Bonifatiyovych participating in it, offering help or advice, and always with extraordinary modesty, never putting himself forward (Domanytskyi, 1906, p.46–47).

It should be noted that as early as the 1850s, V. B. Antonovich was involved in the Polish national liberation movement, but later focused on the issues facing the Ukrainian people. The scholar's final break with the Polish socio-political movement occurred in 1859, when its representatives proposed first restoring Poland within the borders of the Polish-Lithuanian Commonwealth of 1772, and only then addressing Ukrainian issues. In response, V. B. Antonovich resigned from the editorial board of the Polish journal *Publicysta* (Hyrych, 2014, p.116). The outward manifestation of the break with the Poles was his conversion to the Orthodox faith, which symbolized, in the eyes of the young scholar, a final union with the Ukrainian people (Korduba, 1928, p.162-163).

V. B. Antonovich, asserting the independence and distinctiveness of Ukrainians, researched Ukrainian history, studying the peculiarities of the Ukrainian people's way of life from the earliest times. He attached great importance to educational and cultural work aimed at preserving the national heritage and protecting the distinctiveness of Ukrainians. He was a tireless advocate for the protection of the Ukrainian language and ultimately contributed to the lifting of a number of restrictions imposed by the Ems Decree of 1876.

In the 1880s, V. B. Antonovich founded the so-called "Kyiv School of Historians" (a historiographical school affiliated with St. Vladimir's University in Kyiv), which became the foundation for the development of Ukrainian historical scholarship. Here, two concepts must be distinguished: the school itself and the movement. V. B. Antonovich's historical school included all of his students, regardless of their ideological and historiographical convictions. This school holds a worthy place within the school of historians at St. Vladimir's University and in Ukrainian historiography as a whole. Accordingly, V. B. Antonovich's historical school, as a movement, encompassed only those historians who shared their teacher's populist ideas in a national-state context, that is, who belonged to the Ukrainian historiographical concept (Fihurnyi, 2008, p.220).

As a professor at St. Vladimir's University in Kyiv, V. B. Antonovich encouraged young people to engage in research in the field of medieval Ukrainian history: he involved students in archaeographic expeditions and archival work, selected topics in Ukrainian studies for competitive and thesis papers, master's and doctoral dissertations, and recommended scholarly works on Ukrainian studies for publication in academic journals (Matiakh, 2003, p. 108).

The scholar's influence on the content of the students' works was evident not only in their methodology but also in the fact that the authors incorporated archaeological, historical-geographical, and ethnographic material into their works. Under the scholar's guidance, the students compiled historical materials, presenting a comprehensive history of each region by drawing on historical, topographical, and archaeological data, while actively studying the scholar's own works. V. B. Antonovych was the first among Ukrainian historians to surround himself with a group of talented and hardworking researchers who continued to develop his work, both during the scholar's lifetime and after his death (Hermaize, 1928, p. 31).

V. B. Antonovich made a significant contribution to the academic pursuits of young scholars, which subsequently had a positive impact on the study of Ukrainian history. V. B. Antonovich utilized all the opportunities available at the time for scholarly inquiry in the field of history—whether related to sources, historiography, or formal organizational matters—to promote the independence of Ukrainian research at various levels. His work at the faculty and department level, his teaching of lecture courses and special courses, his training of young scholars, and his participation in the work of the Nestor the Chronicler Historical Society, the Southwestern Branch of the Russian Geographical Society, the T.G. Shevchenko Scientific Society in Lviv, and the Ukrainian Scientific Society in Kyiv, attest to the fact that the scholar made a significant contribution to laying a solid foundation for the cultural and national revival of the Ukrainian nation and for Ukrainian studies (Matiakh, 2003, p. 110).

V. B. Antonovych's scientific and research talent was realized in the field of archeographic and scientific journalistic work, in the field of development of specific historical issues, as well as in archaeological and ethnographic studies. In the course of his scientific activity, V. B. Antonovych introduced new archival materials into scientific circulation, analyzed statistical data, used act materials, applied positivist research methodology, and also tried to realistically highlight the historical process, distancing himself from unnecessary emotional ethnography and poeticizing. Having encyclopedic knowledge and using local archives, the scientist described in detail the everyday life of various local estates, reported previously unknown details of the biographies of historical figures (Korduba, 1928, p. 163–164).

As you know, on May 31, 1843, the Kyiv Archeographic Commission was created to analyze ancient documents under the Kyiv, Volyn, and Podilsk Governor Generals. She conducted search activities in the archives of state institutions, magistrates and monasteries, in private archives in the Kyiv region, Volyn and Podil, as well as, if necessary, in Moscow, St. Petersburg, Warsaw, etc. cities Based on the materials and documents collected by her in 1852, the Kyiv Central Archive of Ancient Acts was created. The result of V. B. Antonovych's many years of work at the head of this authoritative scientific institution of the Dnipro region was the initiation of many publishing projects, the results of which later appeared in the publication «Archive of South-Western Russia», the editor-in-chief of which was the scientist (Ulyanovskiy & Korotkiy, 1997). Such scientific activity of the scientist formed the traditions of documentary in Ukrainian historiography.

Due to the deterioration of his health in January-May 1897, V. B. Antonovych went to Italy for treatment, at the same time he received a scientific secondment to work in the

Vatican archives. After returning to Kyiv, the scientist was constantly ill, he no longer had the strength to teach and therefore stayed at home almost all the time. In 1902, the Russian Imperial Academy elected him as its corresponding member. In January 1903, the royal court recognized his merits for the last time, awarding him with the Order of Stanislav 1st degree (Lototskyi, 1933, p.55).

Despite his illness, V. B. Antonovych does not stop his participation in political life. In particular, at that time, together with O. Konyskyi, he considered the idea of creating a non-partisan organization that would be able to revive the Ukrainian national idea. With the active support of V. B. Antonovych, a secret organization emerged in 1897, which was later named the Society of Ukrainian Successors, and later became the main center of cultural-national and socio-political thought of Ukraine (17, p. 172).

At the beginning of the 20th century Ukrainian intellectuals launched a mass campaign for the cancellation of anti-Ukrainian tsarist decrees. In this context, the work of V. B. Antonovych regarding the restrictions on the free use of the Ukrainian language by the Russian autocracy is indicative. In particular, in 1899, with the active support of the scientist, the 11th Archaeological Congress was convened in Kyiv, which was attended by scientists from the entire Russian Empire and some countries of Western Europe. The Ministry of Internal Affairs allowed reading abstracts in all Slavic languages except Ukrainian. True, at the last minute it changed its decision, but under the condition of conducting a closed meeting and in the presence of no more than 25 people. V. B. Antonovych and his associates refused to participate in the congress as a sign of protest. A similar thing happened in 1903 at the opening of the monument to I. Kotlyarevsky in Poltava – then the ban extended to congratulatory speeches in the Ukrainian language.

Like most of his contemporaries, V. B. Antonovych was indifferent to the problems of the Ukrainian language in public life. It is known, for example, that the old citizens of Kyiv communicated with each other almost always in Russian. For example, V. B. Antonovych always corresponded in Russian, even with such a prominent figure in the Ukrainian national and cultural movement as Fedor Vovk. In this context, the recollections of Sofia Yegunova-Shcherbina about disputes with V. B. Antonovych regarding the meaning of Russian literature are indicative. The scientist was convinced that the influence of Russian culture on Ukrainians was too great and therefore harmful. The problem, according to V. B. Antonovych, was that Russian literature is stronger than Ukrainian, and the Russian language is too close to Ukrainian, which increased the danger. The scientist believed that when Ukrainians learn universal ideas and higher culture from the works of Western European thought, they will strive to express these ideas in their own language and thereby contribute to its development. According to the deep conviction of the scientist, young people should learn foreign languages, read Western European literature richer in ideas – this will be more useful for them than the influence of Russian literature (Fihurnyi, 2008, p. 97). It is indisputable that V. B. Antonovych's focus on European culture, in particular historiography, distinguished the scientist from the majority of his colleagues, who were used to turning to Russian and Polish literature.

V. B. Antonovych's work «Note on the Limitations of the Ukrainian Language» revealed the great scientific potential of the scientist and his ability to discuss with ideological opponents within the framework of censorship. In it, the professor more carefully defends the opinion about the need to cancel the Emsk decree of 1876. The reasons for a rather tolerant presentation, with the use of the method of successive refutation of theses directed against the permission of the free use of the Ukrainian language, lie in the fact that during this period of V. B. Antonovych's life and work, signs of the scientist's fatigue and a

significant decline in physical strength became noticeable (Lysiak-Rudnytskyi, 1994, p. 215–216).

V. B. Antonovych was convinced that the definition of the Little Russian language, whether it is an adverb or a dialect, is the competence of specialist philologists. But the fact that millions of people speak this dialect/idiom is an indisputable fact. Moreover, the eradication of the family language from school, church and even from books, according to the scientist, entails retarding processes in the development of the people: knowledge acquired at school is quickly lost, indifference to cultural life grows. It cannot withstand criticism and the statement that the creation of literary works in, so to speak, a non-existent language causes a kind of apprehension. Even if such a state of affairs were to be assumed, when the works would not find their readers, then the damage from such activity would primarily be borne by the author, and in this sense, there is no need to apply any prohibitive measures, the scientist is convinced.

Accepting the ideas of the Enlightenment, V. B. Antonovych associated the suffering of mankind with the underdevelopment of general philosophical concepts, the dominance of superstitions, with ignorance and ignorance, and the successes of mankind, the progress of historical life, with the progress of knowledge. At the same time, the scientist placed knowledge in dependence on life, and the morality of society in dependence on the «question of food», which introduced sociological realism into his concept.

Being convinced that «moral strength» makes a person a person, V. B. Antonovych paid considerable attention to ethical issues. He built the «Code of Human Duties» based on the properties and needs of human nature, defended an optimistic view of a dignified life and death as an inevitable, natural and reasonable end of life. V. B. Antonovych argued, relying, in particular, on Sechenov's ideas, that the doctrine of free will is a pure fantasy, at the same time, he appreciated the volitional capabilities of a person to influence social life.

V. B. Antonovych had to contrast his concept not only with the theory of «art for art's sake», but also with the aesthetics of the publicists of «Russian Word», who represented, in his opinion, «an ascetic view of art». V. B. Antonovych builds aesthetics on the anthropological principle, qualifying aesthetic feeling, aesthetic pleasure as a normal need of human nature, which is satisfied by beautiful objects. Instead, the theory of «art for art's sake», according to the scientist, was one-sided, as it limited art only to aesthetic pleasure (Yehunova-Shcherbyna, 1928, p.9-10).

The historian concluded that «the tragic outcome of the history of Ukraine is caused by the fact that the Ukrainian people were never able to develop either a thorough civilization or a strong self-discipline; because those who stood at the head of it and undertook to take care of the people's destiny had a very insufficient stock of cultures» (Antonovych, 1991). In general, according to V. B. Antonovych: «The state is a product of the human mind, which was formed according to the requirements of historical life; it is a union to which people of many nationalities joined in order to ensure external security and internal well-being» (1995, p. 157). Instead, the scientist insisted: «In order to create a state, the people must possess considerable endurance, be able to refrain at every given moment from actions that come from the influence of immediate ideas, for the sake of future common benefits; must be able to sacrifice a share, sometimes quite large, of personal will and personal desires for the benefit of the government, which is called to organize society and guide state goals. The South Russian people never possessed these qualities and deeply understood their absence» (Antonovych, 1995, p. 28–29). Characterizing this landmark study by V. B. Antonovych, the researcher M. Corduba noted: «This is a further, more consistent elaboration and deepening of the thoughts expressed by Kostomarov in the treatise on the two Russian nationalities. The fact that it was reprinted three times is the best

evidence of the wide echo and popularity that this article found among the Galician public» (Korduba, 1928, p.64). V. B. Antonovych noted: «This period is characterized by the fact that the real seniority of the Kiev table is recognized by seniority both in principle and in practice. The Prince of Kiev is considered the main sovereign who rules all of Russia. With the help of close relatives, he strives to restore unity in the state and tries to prevent the development of estates; but already in the second generation after Yaroslav, this becomes impossible... The last representative of the Kiev princes is Vladimir Monomakh...». (1991, p. 89–90).

The second stage, in the periodization of V. B. Antonovych, lasts about 80 years, from the Lubech congress to the final fall of Kyiv as the main princely table. «The character of this period is that the real seniority of the Kiev table turns into an honorary one: at the Lubech Congress, all the estates were recognized as independent, and the power of the Kiev prince was recognized only morally, not factually».

V. B. Antonovych traces the third stage, the «partial-century period», from the fall of Kyiv (1169) to the Lithuanian conquest. The scientist wrote: «The character of the ego is the complete isolation and independence of the parts. The Kiev table loses even its nominal primacy, and the other principalities have no claims to hegemony over all of Russia». Therefore, several grand principalities were formed in a certain period of time, and at the same time, the gradual division of the Kyiv principality itself was outlined. S. Efremov rightly noted about V. B. Antonovych's activities: «In another country, under different political circumstances, he would have been able to fully develop his talent as a politician and would probably have become a leader of the broad masses of humanity to a better life. In Russia, in the circumstances of the autocratic-police regime, it happened differently. Only a small part of his great political abilities went into work, and even then it was invisible, often small, without a wide scope, without clear prospects. But still, even with this share, Antonovych the politician fulfilled the oath that he had taken once, at the turning point of his youth, before the judgment of his own conscience» (Yefremov, 1925, p.22).

In the last quarter of the 19th century. social structural changes took place in the Ukrainian public movement. Radical young people who did not accept the activities of V. B. Antonovych entered the social and political arena. In particular, the historian V. I. Ulyanovsky notes: «But already at the end of the 1880s – in the 1890s, when radical youth groups began to appear, and Volodymyr Bonifatiyovych increasingly lost his energy, voices began to be heard from this camp about Antonovych's lethargy, inertness, and cultural bias. His methods of activity and leading ideas were condemned, and he himself was qualified as a precious, but still a relic of old Ukrainianism» (Ulyanovsky & Korotkyi, 1997, p.34-35).

History refuted V. Antonovych's point of view about the absolute lack of formation of the «state instinct» of Ukrainians. However, it is difficult to deny the reasonableness of the subjective reasons expressed by the historian, which repeatedly stood in the way of the establishment of Ukrainian statehood, including in the 20th century. And today, the rapid development of a sovereign Ukrainian state is hindered by the dominance of emotions when solving state problems, selfishness and greed for profit, neglect of state interests, disrespect for one's authority, lack of self-sacrificing struggle for the interests of the community. All this indicates a rather low level of political maturity of the Ukrainian nation.

Conclusions and prospects for further research. Thus, in his statist views, V. B. Antonovych actually evolves from evaluating Ukrainianness as a Little Russian identity to understanding national identity as purely Ukrainian. In the difficult socio-political conditions of government persecution of Ukrainians, the scientist managed to find channels for the spread of the Ukrainian idea, which was only formed in the 19th century.

According to the scientist, the inability of the Ukrainian people to create a state is a specific feature of Ukrainians who prefer to live in a federation with a stronger state (title) nation. Classifying Ukrainians as stateless nations, V. B. Antonovych sought a compromise with autocracy in his public, scientific-organizational, cultural-educational activities. At the same time, V. B. Antonovych continued the legitimization of Ukrainian national history, including the protection of the people's rights to a certain territory, the question of the antiquity of the origin and the very existence of the ethnoses, the separateness of Ukrainians from Russians and Poles in history, culture and language, etc.

Conflict of Interest

The authors declare no conflicts of interest.

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence tools or materials were used in the manuscript.

REFERENCES:

- Antonovych, V.B. (1995). *Moia spovid: Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory*. Kyiv. [in Ukrainian]
- Antonovych, V. (1991). *Pro kozatski chasy na Ukraini*. Kyiv.: Dnipro. [in Ukrainian]
- Antonovych, V. (1995). *Zapyska v spravi obmezhen ukrainskoi movy. U Moia spovid. Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory (153–158)*. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]
- Bilodid, V. D. (2012). *Metodolohiia etnonatsionalnoho rozuminnia istorii V. B. Antonovychem*. [in Ukrainian]
- Domanytskyi, V. (1906). Volodymyr Antonovych. *Nova Hromada*, 9, 45-53. [in Ukrainian]
- Fihurnyi, Yu.S. (2008). Tytan ukrainskoho natsionalnoho vidrozhennia – etnonatsiotvorcha ta etnohrafichna diialnist Volodymyra Antonovycha v ukrainoznavchomu vymiri (do stolitnikh rokovykh yoho smerti). *Zbirnyk naukovykh prats Naukovo-doslidnoho instytut ukrainoznavstva. T. KhIKh.*, 109–137. [in Ukrainian]
- Hermaize, O. (1928). V. B. Antonovych v ukrainskii istoriohrafii. *Ukraina*, 5, 30–32. [in Ukrainian]
- Hrushevskiy, M. S. (1984). Volodymyr Antonovych, osnovni idei yoho tvorchosti i diialnosti. *Ukrainskyi istoryk, (1–4) (81–84)*, 193–198 [in Ukrainian].
- Hyrych, I. (2014). *Ukrainski intelektualy i politychna okremishnist (seredyna XIX – pochatok XX st.)*. Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk. [in Ukrainian]
- Korduba, M. (1928). Volodymyr Antonovych. *Literaturno- naukovyi vistnyk*, 26, 156–167 [in Ukrainian].
- Krupnytskyi, B. (1959). *Istorioznavchi problemy istorii Ukrainy*. Miunkhen [in Ukrainian]
- Lototskyi, O. (1933). *Storinky mynuloho*. Varshava. [in Ukrainian]
- Lysiak-Rudnytskyi, I. (1994). Karazyn i pochatky ukrainskoho natsionalnoho vidrozhennia U *Lysiak-Rudnytskyi I. Istorychni ese (p. 203–220)*. [in Ukrainian]
- Matiakh, V.M. (2003). Antonovycha Volodymyra Kyivska shkola istorykiv. U *Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 1: A–V*. [in Ukrainian]
- Morozov, D. (2009). Volodymyr Antonovych pro tsentralizm i federalizatsiiu Kyivskoi Rusi. *Naukovi zapysky [Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Serii : Istorychni nauky*, 12, 237-243. [in Ukrainian]
- Rudakevych, O. (2014). Fenomen ukrainskosti Volodymyra Antonovycha v umovakh imperskoi Rosii. *Ukrainoznavchyi almanakh*, 17, 124–127. [in Ukrainian]
- Slavinskyi M. *Spohady*. [in Ukrainian]

- Ulyanovskiy & Korotkiy (1997). Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych. Zapovit [in Ukrainian]
- Yehunova-Shcherbyna, S. (1928). Pamiaty V. B. Antonovycha . *Ukraina*, 9, 95-99.[in Ukrainian]
- Yefremov, S. (1925). Pered sudom vlasnoi sovisti. Hromadska i politychna robota V. Antonovycha. U *Zapysky istoryko-filolohichnoho viddilu VUAN* (s. 22–35). [in Ukrainian]

Дата надходження до редакції 09.12. 2025
Ухвалено до друку 24.12.2025

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 656.7:338.48

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363217>

N. O. SHCHERBAKOVA

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of Tourism,
National Transport University (Ukraine, Kyiv)
e-mail: nadejde777@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7214-5880>

HISTORICAL BACKGROUND AND CURRENT STATE OF AIR TRANSPORT IN THE ORGANIZATION OF TOURIST TRAVEL IN EUROPE AND THE WORLD

Abstract

The purpose of the article is to study the historical preconditions for the development of airline transport in the field of tourist travel and to analyse its current state in Europe and the world in the context of post-COVID recovery, as well as to identify new market needs that arise for passengers when travelling by air. **The research methodology** is based on a combination of general scientific and special methods of cognition. In the course of the work, the historical-logical method, a systematic approach, methods of analysis and generalisation, comparative analysis, statistical and logical methods were used. **The scientific novelty** of the study lies in a comprehensive study of the current stage of development of air transport through the prism of post-pandemic recovery of the tourism industry. It is substantiated that the pandemic has become not only a factor of decline, but also a point of change that has affected the process of serving tourists in air transport in terms of sanitary and safety requirements, digitalisation of service, and reorientation of tourist flows. **Research results.** The article examines the state of air transport in the first months of the pandemic and the post-pandemic period of industry recovery; it examines the dynamics of global passenger traffic with forecasts until 2030; examines the share of passenger air travel by region of the world (Asia-Pacific, Europe, North and Latin America, the Middle East, Africa); the market of each region is examined, taking into account revenues from air transport, airlines that have become more competitive in it, and tourist destinations that have become popular in the post-COVID period; The European aviation market has been analysed in detail in terms of passenger traffic and major airports in countries such as the United Kingdom, Germany, France, Spain, Italy, Poland, Hungary, the Netherlands and Ireland. It has been established that air transport is an integral part of the international tourism infrastructure, as it provides fast, comfortable and efficient passenger travel over long distances. It contributes to the development of remote tourist destinations, creates new tourist routes and stimulates the economies of regions that are actively integrating into international tourist flows.

Keywords: airline transport, tourist travel, international tourism, post-COVID recovery, Europe, sustainable development, tourist mobility.

Н. О. ЩЕРБАКОВА

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму,
Національний транспортний університет (Україна, Київ)
e-mail: nadejde777@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7214-5880>

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНИХ ПОДОРОЖЕЙ В ЄВРОПІ ТА СВІТУ

Анотація

Метою статті є дослідження історичних передумов розвитку авіаційного транспорту у сфері туристичних подорожей та аналіз його сучасного стану в Європі та світі в умовах постковідного

відновлення, а також визначення нових потреб ринку, які з'являються у пасажирів під час подорожі з використанням авіаційного транспорту. **Методологія дослідження** базується на поєднанні загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. У процесі роботи застосовано історико-логічний метод, системний підхід, методи аналізу й узагальнення порівняльний аналіз, статистичні та логічний методи. **Наукова новизна дослідження** полягає у комплексному дослідженні сучасного етапу розвитку авіаційного транспорту крізь призму постпандемічного відновлення туристичної галузі. Обґрунтовано, що пандемія стала не лише фактором спаду, а й точкою змін, які вплинули на процес обслуговування туристів на авіаційному транспорті, що стосується санітарно-безпекових вимог, цифровізації сервісного обслуговування, переорієнтацію туристичних потоків. **Результати дослідження.** В статті досліджено стан авіаційного транспорту у перші місяці пандемії та післяковідний період відновлення галузі; досліджено динаміку світових пасажирських перевезень з прогнозами до 2030 р.; розглянуто частку пасажирських авіаційних переміщень за регіонами світу (Азіатсько-Тихоокеанський регіон, Європа, Північні та Латинська Америка, Близький Схід, Африка); досліджено ринок кожного регіону з врахуванням доходів від авіаційних перевезень, авіакомпаній, які стали більш конкурентоспроможними в ньому та туристичні напрями, які стали популярними в післяковідний період; детально проаналізований авіаційний ринок Європи щодо пасажиропотоку та основних аеропортів таких країн як Велика Британія, Німеччина, Франція, Іспанія, Італія, Польща, Угорщина, Нідерланди, Ірландія. Встановлено, що авіаційний транспорт є невід'ємною складовою інфраструктури міжнародного туризму, оскільки забезпечує швидке, комфортне й ефективне переміщення пасажирів на великі відстані. Він сприяє розвитку віддалених туристичних напрямків, формує нові туристичні маршрути та стимулює економіку регіонів, які активно інтегруються в міжнародні туристичні потоки.

Ключові слова: авіаційний транспорт, туристичні подорожі, міжнародний туризм, постковідне відновлення, Європа, сталий розвиток, туристична мобільність.

Introduction. Modern international tourism is impossible to imagine without air transport, which provides fast and comfortable travel for tourists over long distances. Airline transport plays an important role in the development of the tourism industry, contributing to the expansion of tourist flows and increasing the competitiveness of tourist destinations.

At the same time, the events of 2020 related to the COVID-19 pandemic posed an unprecedented challenge to the global aviation industry, causing a sharp decline in air travel, the closure of borders and the virtual halt of international tourism. In the post-COVID period, air transport has entered a phase of gradual recovery. The modern tourism market is characterised by growing demand for air transport, driven by increased population mobility, the development of international tourist flows and improvements in air transport infrastructure.

Air transport provides fast, comfortable and safe travel for tourists, which contributes to the development of long-distance tourist destinations and opens up new opportunities for travel companies. At the same time, the air transport market faces a number of challenges, including fluctuations in airfare prices, economic crises, technical innovations, environmental requirements and geopolitical risks.

Analysis of the latest research and publications. Much of the current research focuses on analysing the impact of the COVID-19 pandemic on the airlines industry, assessing the pace of its recovery and changes in the structure of demand for tourist air travel. Scientists pay special attention to the issues of airlines adapting to new market needs. At the same time, the issues of combining historical aspects of aviation transport development with an analysis of its current state in the context of organising tourist travel in the post-COVID period remain insufficiently covered, which necessitates further scientific research in this area.

The article uses analytical and statistical materials from international tourism and transport organisations that form the general state of tourist flows using air transport.

Publications by the World Tourism Organisation (UN Tourism) reveal the relationship between the development of air transport and the growth of international tourist flows, and define the role of air transport in the accessibility of tourist destinations.

Materials from the International Civil Aviation Organisation (ICAO) highlight the historical stages of aviation development, flight safety standards, and current trends in the aviation industry. ICAO data allows us to substantiate the impact of aviation on the international mobility of the population during tourist travel.

In analysing the current state of air transport, we have made extensive use of reports from the International Air Transport Association (IATA), which contain information on passenger flows, air transport structures, and low-cost airlines after the 2019 pandemic. These sources have allowed us to track the dynamics of tourist travel using air transport.

Particular emphasis is placed on official analytical reports on the development of aviation infrastructure for air transport in Europe and its impact on the mobility of the population for tourism purposes. This has made it possible to reveal the regional characteristics of the functioning of air transport in Europe in comparison with global trends.

The purpose of the article is to study the historical preconditions for the development of airline transport in the field of tourist travel and to analyse its current state in Europe and the world in the context of post-COVID recovery, as well as to identify new market needs that arise for passengers when travelling by airline transport.

To achieve this purpose, the following tasks were set: to analyse the impact of the COVID-19 pandemic on the development of air transport in the tourism sector, to conduct a market analysis of the recovery of air transport in Europe and worldwide, and to study the European aviation market.

Research methods and methodology. The methodological basis of the article consists of general scientific and special methods of cognition. The analysis uses the historical method to study the post-COVID stage of aviation transport development, a systematic approach to consider aviation as a component of tourism infrastructure, as well as methods of analysis and generalisation to process scientific sources and statistical materials. Comparative analysis made it possible to trace the peculiarities of the development of air transport in Europe and other regions of the world, and the logical method contributed to the formation of well-founded conclusions about the current state of the industry.

Presentation of the main research material.

The global air transport market is one of the important components of the global tourism industry, providing mobility for millions of tourists every day. Air transport allows you to cover long distances in a short time, making it a particularly popular means of travel among tourists, both for business and leisure.

The introduction of quarantine restrictions due to the COVID-19 pandemic, the closure of state borders and a sharp reduction in international mobility of the population in 2020 effectively led to an almost complete halt in international air traffic. For the tourism industry, this meant the loss of the main channel for tourist travel.

In the post-pandemic period, the industry experienced a significant recovery, accompanied by stricter health and safety requirements and the growing role of digital technologies, including contactless airline ticket booking.

In 2021 and 2022, the situation began to stabilise. Thanks to the resumption of domestic air travel in many countries, especially in Asia and North America, passenger numbers rose to 4.3 billion in 2021 and 6.7 billion in 2022. These years marked a transition from a deep crisis to a phase of active recovery.

The year 2023 saw an almost complete return to pre-crisis traffic volumes. According to the Airports Council International, 8.7 billion passengers used air transport in 2023, which is approximately 95% of the 2019 level (Global passenger traffic expected to recover by 2024 and reach 9.4 billion passengers, 2023). This was facilitated by the resumption of international tourism, the gradual lifting of quarantine restrictions, and growing confidence among tourists.

In 2024, passenger numbers exceeded pre-crisis levels and reached 9.5 billion. This figure is expected to reach 9.9 billion in 2025. According to their estimates, by 2030, global passenger air traffic will amount to approximately 12 billion passengers per year, as shown in Figure 1.

This growth is attributable to increased population mobility, growing demand for travel in emerging economies, the expansion of low-cost airline networks, and the modernisation of airport infrastructure. After a sharp decline at the beginning of the decade, global aviation has demonstrated its ability to adapt and recover steadily, ushering in a new phase of development in the post-pandemic world.

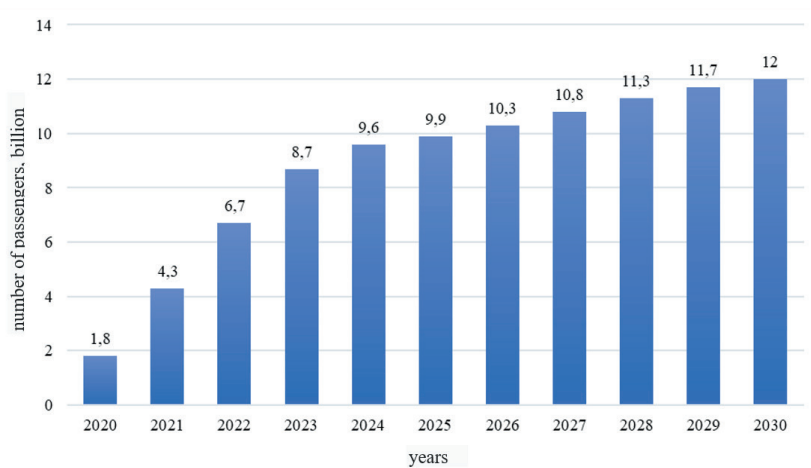

Figure 1. Dynamics of global passenger traffic since 2020 with forecasts until 2030 (Joint Passenger Traffic Report, Trends, and Outlook, 2025)

The global passenger air transport market is characterised by a clear regional structure that reflects the specifics of economic development, tourism activity, urbanisation levels and transport infrastructure density.

The Asia-Pacific region accounts for the largest share of air passenger traffic worldwide, accounting for 33.5% of total traffic. This is due to rapid urbanisation, active business mobility of the population, and a developed network of international hubs in cities such as Singapore, Tokyo, Hong Kong, Seoul and Beijing. In addition, the region is actively investing in infrastructure development, airport modernisation and the introduction of digital technologies to improve passenger service quality.

Europe accounts for 26.7% of global air traffic. The region is characterised by a dense network of air connections, high availability of low-cost flights, significant cross-border tourism and active use of aviation for short and medium distances for both business and leisure purposes.

America as a whole accounts for 28.2% of global air passenger traffic. Within the region, North America accounts for 22.9%, driven by the strong domestic air transport

market in the United States and Canada, high population mobility and the presence of large carriers. Latin America accounts for 5.3% of global traffic, showing positive dynamics due to gradual economic growth and the development of regional tourism. At the same time, competition between national and private carriers is intensifying in the region, which contributes to improving service quality.

The Middle East accounts for 9.4% of global traffic thanks to its strategic geographical location between three continents and the strong position of hubs in Dubai, Doha and Abu Dhabi. Many passengers use the services of airlines in this region as transit carriers.

Africa has the smallest share, only 2.2%, which is explained by poorly developed infrastructure, low purchasing power of the population and a limited number of air routes. At the same time, Africa is considered a promising destination for future growth in air traffic.

The share of passenger air travel by region of the world in 2024 is shown in Fig. 2.

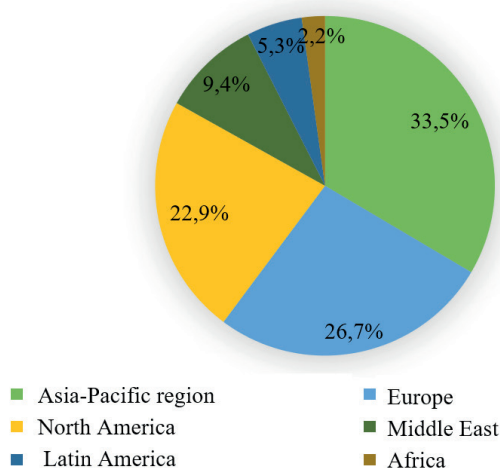

Figure 2 . Share of passenger air travel by region of the world in 2024 Global (Air Passenger Demand Reaches Record High in 2024, 2025)

Passenger air transport in the Americas region has shown complex but predictable dynamics over the past five years. The region includes North, Central and South America, but the bulk of traffic is concentrated in North America, particularly the United States. The aviation industry here is one of the oldest and most developed in the world, with a high level of domestic mobility and a strong infrastructure.

In America, air traffic fell sharply in 2020 due to the COVID-19 pandemic, with only about 0.4 billion passengers using air transport, which was a historic low. The complete closure of international connections, quarantine measures and falling demand forced dozens of airlines to reduce or suspend operations. A gradual recovery began in 2021, especially in the United States, where domestic flights were actively restored, with passenger traffic increasing to 0.8 billion. In 2022, air traffic grew to 1.2 billion passengers thanks to the lifting of restrictions and the return of international tourism. In 2023, traffic reached 1.6 billion, almost matching pre-pandemic levels. In 2024, there were about 1.7 billion passengers, indicating a return to stable growth. The growth dynamics are shown in Fig. 3.

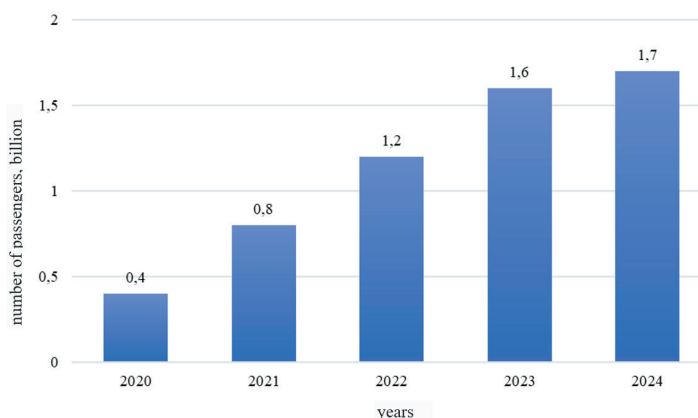

Figure 3. Dynamics of air transport in the Americas region, 2020–2024 (Airports Council Releases 2020 Traffic Data, 2021)

Important trends include the digitisation of aviation services, process automation, the introduction of sustainable technologies and growing demand for domestic flights. Regional hubs such as Dallas, Atlanta, Toronto and Panama play an important role, becoming key transfer points between North and South America.

In 2021, the situation began to gradually improve, with passenger traffic rising to 0.2 billion. In 2022, traffic reached 0.3 billion passengers, and in 2023, 0.4 billion, indicating a steady, albeit slow, recovery in the aviation industry. In 2024, passenger traffic grew to 0.45 billion, as can be seen in Figure 4.

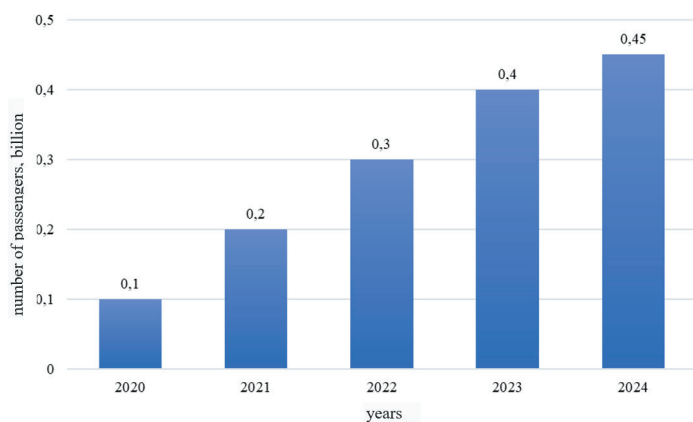

Figure 4. Dynamics of air transport in the African region in 2020–2024 (African air traffic heads for recovery , 2023)

The air transport market in Africa remains fragmented, with significant challenges related to regulatory barriers, high fuel prices and a shortage of skilled personnel. Despite this, some airlines play a prominent role in the development of connectivity in the region. In particular, Ethiopian Airlines is the continent’s largest and most successful carrier, with an extensive network of international and regional routes. Also noteworthy are Royal Air Maroc and Kenya Airways, which are actively developing transcontinental flights and cooperation with global airline alliances.

The region's aviation industry has shown flexibility: the recovery has been uneven, depending on government policies on opening borders. The prolonged maintenance of quarantine restrictions in China slowed the overall return to pre-crisis volumes, but in 2023, the lifting of domestic and external restrictions gave a significant boost to growth. At the same time, the low-cost carrier segment, which is particularly popular in Southeast Asia, developed actively, and airport infrastructure in major cities expanded.

In 2024, passenger traffic reached 2.05 billion, a record for the region. Compared to 2020, this is more than a fourfold increase, demonstrating extraordinary resilience and high demand for air travel. The dynamics of change are shown in Fig. 5. China, India, Indonesia and Vietnam became the main generators of traffic, while major air hubs – Singapore, Hong Kong, Seoul and Tokyo – regained their positions as transit centres between Asia, Europe and America.

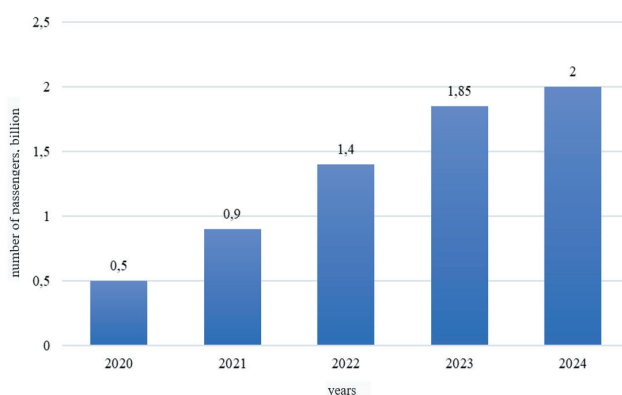

Figure 5. Dynamics of air transport in the Asia-Pacific region in 2020–2024 (Asia-Pacific & Middle East. View from the Top – Asia-Pacific served an estimated 3.5 billion passengers in 2024, 2025)

By 2024, passenger traffic in the region reached 450 million people, almost five times more than in the crisis year of 2020. The growth dynamics are shown in Fig. 6. The main aviation hubs remain Dubai, Doha and Abu Dhabi, as well as Riyadh and Jeddah, which are actively competing for the status of a leading transit hub. Dubai Airport continues to rank among the world's busiest airports in terms of international traffic, playing a key role in connecting continents.

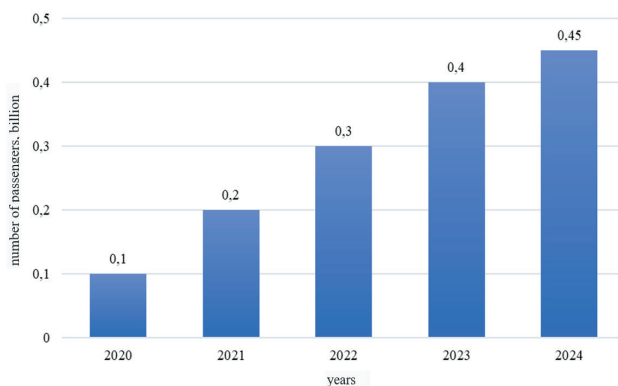

Figure 6. Dynamics of air transport in the Middle East region in 2020–2024 (449 Million Air Passengers, Industry Set for Record-Breaking Growth, 2024)

The region's aviation sector is dominated by powerful state-owned carriers, renowned for their high level of service and extensive route networks. Emirates from the UAE remains a symbol of luxury and efficiency, serving tens of millions of passengers annually. Qatar Airways, which has won numerous international awards, is actively expanding its flight geography and strengthening its position in the premium transport segment. Etihad Airways, based in Abu Dhabi, is undergoing a major transformation of its business model, focusing on sustainable development and profitability. Saudi aviation is rapidly gaining momentum: Saudia is modernising its fleet and expanding its presence on international routes, while the newly established Riyadh Air has ambitious plans to become a global player. All these trends testify to the region's ambitions to occupy an even more significant place in the global aviation system.

As for Europe, this region has shown a gradual recovery after a significant decline in traffic caused by the COVID-19 pandemic in 2020. The initial decline in demand and numerous restrictions on international travel led to a sharp drop in passenger traffic to 0.6 billion people. However, since 2021, the market has begun to recover, thanks in particular to high activity on domestic routes and the easing of quarantine measures within the European Union.

One of the defining features of the European market has been the rapid growth of low-cost carriers such as Ryanair, Wizz Air and easyJet, which have made air travel accessible to a wider section of the population. At the same time, major national carriers, including Lufthansa, Air France and British Airways, resumed their international routes and invested in fleet upgrades.

A significant boost to growth was observed in 2023, when most European countries fully opened their borders to international travel, contributing to the active return of tourist and business traffic. In 2024, passenger traffic in the region reached 2.3 billion people, exceeding pre-crisis levels and demonstrating the resilience of the European aviation industry. The dynamics of change are shown in Fig. 7.

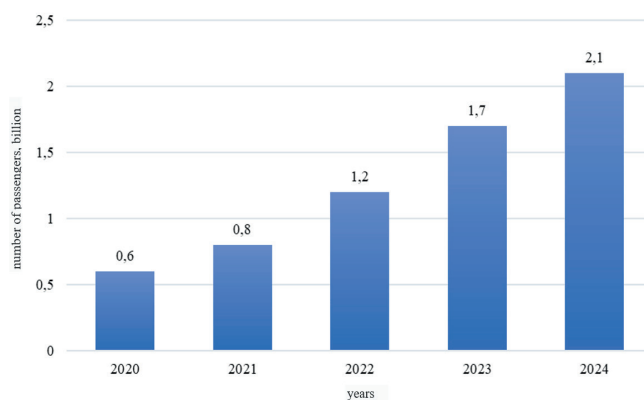

Figure 7. Dynamics of air transport in Europe in 2020–2024
(Passenger traffic reaches nearly 95 % of pre-pandemic levels in 2023, 2024)

The European aviation market has a significant share of transport due to the high mobility of the population, the development of international tourism and an integrated transport infrastructure. Europe has a dense network of airports and airlines connecting both large metropolitan areas and remote regions. In 2024, European Union airports served more

than 2.3 billion passengers, indicating a steady recovery in demand after the pandemic downturn.

The United Kingdom is one of the leaders in terms of air traffic in Europe. The country's main airports are listed in Table 1.

Table 1

**Main airports in the United Kingdom and their passenger traffic in 2024
(Peters L.,2025)**

Airport	Passenger traffic (million passengers)	Major airlines	Major destinations
Heathrow (LHR)	79	British Airways	United States, Canada, EU
Gatwick (LGW)	41	easyJet, British Airways	Spain, France, Italy
Manchester (MAN)	28	Ryanair, Jet2, TUI Airways	Canary Islands, Greece, Turkey
Stansted (STN)	27	Ryanair, easyJet	Poland, Spain, Ireland
Luton (LTN)	18	easyJet, Wizz Air	Hungary, Romania, Italy

This multi-level aviation system provides the UK with stable passenger growth and competitiveness in the European market. Given the active recovery of tourism after the pandemic, further investment in infrastructure and route network development is expected.

Germany has a strong airport infrastructure, including Frankfurt Airport (FRA) – the largest in the country with over 67 million passengers in 2024 – as well as Munich (MUC) and Berlin (BER). Lufthansa, the national carrier and one of Europe's largest airlines, is the main force in the market. The country's main airports are listed in Table 2.

Table 2

Germany's main airports and their passenger traffic in 2024 (Wikipedia, 2024)

Airport	Passenger traffic (million passengers)	Major airlines	Major destinations
Frankfurt (FRA)	67	Lufthansa, Condor	United States, China, United Kingdom, UAE
Munich (MUC)	49	Lufthansa, Eurowings	Italy, Spain, France, Greece
Berlin (BER)	24	easyJet, Ryanair, Lufthansa	Turkey, Poland, Scandinavian countries
Düsseldorf (DUS)	18	Eurowings, Turkish Airlines	Spain, Turkey, Balkans
Hamburg (HAM)	16	Lufthansa, Eurowings, Ryanair	Netherlands, Sweden, domestic flights

The Lufthansa Group also includes the subsidiary brands Austrian Airlines, Brussels Airlines and SWISS, which form an extensive network of connections throughout Europe and beyond.

Frankfurt Airport serves as the country’s main international hub, with particularly active transatlantic and Asian routes.

Munich Airport is known for its high quality of service and extensive network of European flights, and also plays an important role in domestic transport. Berlin Airport, which reopened in 2020, is rapidly gaining popularity as a commercial and tourist hub, especially among low-cost airlines such as easyJet and Ryanair.

In addition to Lufthansa, Eurowings, a subsidiary of Lufthansa that mainly serves medium-haul routes, is also active in the market. Ryanair and Wizz Air are also active in Germany, especially on routes to Eastern Europe. Germany’s aviation infrastructure is one of the most technologically advanced in the world, with high safety standards, convenient transfers and efficient logistics.

France concentrates significant traffic at Paris Charles de Gaulle Airport (CDG), which welcomed over 68 million passengers in 2024. It is the country’s main international hub and the base of the national airline Air France, which together with KLM (Netherlands) forms the powerful Air France-KLM aviation group, a member of the global SkyTeam alliance. Air France operates flights to Europe, Africa, America and Asia, with an extensive route network.

The second most important airport is Orly (ORY), which served over 33 million passengers in 2024. It specialises in domestic and Mediterranean destinations, mainly serving low-cost flights (Transavia, easyJet, Vueling).

France is also actively developing regional hubs: Lyon-Saint-Exupéry (LYS), Nice-Côte d’Azur (NCE) and Toulouse-Blagnac (TLS). In particular, Nice is an important tourist hub, and Toulouse is a centre for the aviation industry (Airbus). Data on the main airports in France are presented in Table 3. All major airports are integrated into the national TGV high-speed train network, which facilitates convenient transfers.

Table 3

**Major airports in France and their passenger traffic in 2024
(Aeroports de Paris SA. December 2024 and Full-Year 2024 Traffic Figures, 2025)**

Airport	Passenger traffic (million passengers)	Major airlines	Major destinations
Paris-Charles de Gaulle (CDG)	68	Air France, easyJet	Europe, North America, Asia
Paris-Orly (ORY)	33	Air France, Transavia	France, North Africa, Spain
Nice (NCE)	14	easyJet, Air France	Italy, United Kingdom, domestic

Spain is one of Europe’s leading tourist hubs, with a developed aviation infrastructure and high passenger traffic, as shown in Table 4.

Table 4

Major airports in Spain and their passenger traffic in 2024 (Reuters. Aena's Spanish airport passenger numbers hit record 309 million in 2024, 2025)

Airport	Passenger traffic (million passengers)	Major airlines	Major destinations
Madrid-Barajas (MAD)	56	Iberia, Air Europa, Ryanair	Latin America, EU, USA
Barcelona-El Prat (BCN)	46	Vueling, Ryanair, Iberia	Europe, North Africa, domestic
Palma de Mallorca (PMI)	30	Ryanair, Eurowings, Vueling	Germany, France, Great Britain

The largest airports are Madrid-Barajas Adolfo Suárez (MAD) and Barcelona-El Prat (BCN), which together serve over 100 million passengers annually. MAD serves as the country's main transit hub and base for the national carrier Iberia, which is the leader on routes to Latin America and is also actively developing routes to North America and Europe.

Barcelona-El Prat is Spain's second most important airport after Madrid-Barajas. It plays a strategic role in tourist and business air traffic with European and North African countries, serving millions of passengers annually. The low-cost airline Vueling, a subsidiary of the international aviation holding company IAG, which also includes such well-known airlines as Iberia and British Airways, operates actively here.

Italy has one of the most extensive aviation systems in Europe. The main airport hubs that play a key role in passenger transport are listed in Table 5.

Table 5

Main airports in Italy and their passenger traffic in 2024 (Assaeroporti. Italian airports set record in 2024: over 219 million passengers, 2025)

Airport	Passenger traffic (million passengers)	Major airlines	Major destinations
Rome-Fiumicino (FCO)	45	ITA Airways, Ryanair	Latin America, EU, USA
Milan-Malpensa (MXP)	26	easyJet, Ryanair, Wizz Air	Europe, North Africa, domestic
Venice (VCE)	11	Volotea, Ryanair, ITA Airways	Germany, France, Great Britain

The main airports are Rome Fiumicino (FCO) and Milan Malpensa (MXP), which together account for a significant portion of the country's international traffic. In 2024, total passenger traffic at Italian airports exceeded 160 million people. FCO is the main hub for ITA Airways, the national carrier created after the restructuring of Alitalia. The

company operates as a full-service airline and is a member of the SkyTeam alliance, actively developing routes to Europe, North America, Asia and North Africa.

Milan Malpensa, in turn, serves as a business and cargo hub for Northern Italy. In addition, the airports of Venice (VCE), Bologna (BLQ), Naples (NAP) and Bergamo (BGY) play a significant role in regional traffic, with the latter being one of the main hubs for low-cost carrier Ryanair. Overall, low-cost carriers Ryanair and Wizz Air have a large share of the domestic and short-haul international market, offering affordable flights to popular European destinations.

Poland is playing an increasingly important role in Central Europe thanks to growing air traffic and its favourable geographical location. The country's main airport is Warsaw Chopin (WAW), which served over 18 million passengers in 2024, as shown in Table 6. It is the main base of the national carrier LOT Polish Airlines, one of the oldest airlines in Europe, which is actively developing long-haul flights to North America, Asia and the Middle East. LOT is a member of the Star Alliance and plays an important role in transit traffic between Eastern and Western Europe.

Table 6

Major airports in Poland and their passenger traffic in 2024 (Gabriel Higgins, 2025)

Airport	Passenger traffic (million passengers)	Major airlines	Major destinations
Warsaw Chopin (WAW)	18	LOT, Wizz Air, Ryanair	United States, Western Europe, Asia
Krakow (KRK)	9	Ryanair, LOT, Wizz Air	United Kingdom, Italy, Germany
Gdansk (GDN)	6	Wizz Air, Ryanair, LOT	Scandinavia, Germany, domestic

In addition, Poland is a key market for low-cost airlines Ryanair and Wizz Air, which have numerous bases throughout the country. The airports in Krakow (KRK), Gdansk (GDN), Wroclaw (WRO), Poznan (POZ) and Katowice (KTW) play an important role in domestic and regional connections. For example, Krakow is Poland's second busiest airport in terms of passenger traffic, serving both tourist and business routes.

The Hungarian aviation market is centred around one key hub – Budapest Ferenc Liszt International Airport (BUD), which served over 12 million passengers in 2024. BUD is the country's main air gateway and is actively developing as a transit hub for Central Europe, increasing the number of direct flights not only within Europe, but also to the Middle East, North Africa, South Asia and recently opened destinations in Southeast Asia (e.g. Bangkok and Seoul). The government and airport operator are investing in terminal modernisation and infrastructure development to accommodate long-haul flights.

The country's main airline is Wizz Air, a successful budget airline founded in Hungary. The company's main markets are Poland, Romania, Bulgaria, Italy, and the United Arab Emirates (through Wizz Air Abu Dhabi). The company also actively competes with Ryanair in many market segments. In addition to Wizz Air, there are major foreign carriers in Hungary, including Lufthansa, Turkish Airlines, Qatar Airways, and Emirates.

Although Hungary has only one major airport, regional airports in Debrecen and Szarmelék (near Lake Balaton) also operate a limited number of seasonal and charter flights, mainly for tourism purposes. Hungary's main airports and their passenger traffic in 2024 are shown in Table 7.

Table 7

Hungary's main airports and their passenger traffic in 2024 (Passenger Numbers Fly Over 17.5 Million at Budapest Airport in 2024, 2025)

Airport	Passenger traffic (million passengers)	Major airlines	Major destinations
Budapest-Ferenc Liszt (BUD)	12	Wizz Air, Ryanair, Lufthansa, Emirates	Europe, Middle East, North Africa, Asia
Debrecen (DEB)	4	Wizz Air	London, Eindhoven, Basel
Sármelyek/Balaton (SOB)	15	charter carriers, Ryanair	Germany, United Kingdom, Austria (summer routes)

The Dutch aviation sector plays a key role in air transport in North-Western Europe. The central hub is Amsterdam Schiphol Airport (AMS), one of the largest and most important hubs in Europe. In 2024, it handled more than 62 million passengers, making it the leading transport centre not only for the country but also for the region.

Schiphol is the main base for KLM Royal Dutch Airlines, the oldest operating airline in the world and co-founder of the global SkyTeam alliance. KLM actively cooperates with Air France within the Air France-KLM Group. Thanks to Amsterdam's convenient geographical location, KLM provides efficient transit connections between Europe, North America, Africa, the Middle East and Southeast Asia.

In addition to KLM, low-cost airlines are also active in the Dutch market, including Transavia (a subsidiary of KLM), as well as easyJet and Ryanair, which operate flights from regional airports. Among them, Eindhoven Airport (EIN) stands out as the second largest in the country, specialising mainly in budget transportation.

The Netherlands has a consistently high level of airport infrastructure, as shown in Table 8, high-quality passenger service and effective integration with rail transport, in particular thanks to direct connections to the centre of Amsterdam and other cities in the country.

Table 8

Major airports in the Netherlands and their passenger traffic in 2024 (Schiphol records increase in passenger numbers in August 2024, 2024)

Airport	Passenger traffic (million passengers)	Major airlines	Major destinations
Amsterdam-Schiphol (AMS)	62	KLM, Transavia, Delta, easyJet, Emirates	Europe, North America, Asia, Africa, Middle East
Eindhoven (EIN)	6,5	Ryanair, Wizz Air, Transavia	Europe (Spain, Poland, Italy, United Kingdom)
Rotterdam-The Hague (RTM)	2	Transavia, British Airways, Pegasus Airlines	European tourist and business destinations (France, Turkey, Spain)

Ireland is strategically important in European aviation due to its transatlantic position and active aviation sector. The main hub airport is Dublin (DUB), which served over 32 million passengers in 2024, making it one of the busiest in Western Europe.

The country's largest airline is Ryanair, based in Dublin. It is Europe's largest low-cost carrier in terms of passenger numbers. The company serves over 230 destinations in more than 35 countries, with over 90 bases across Europe. Its strategy is to provide low-cost flights from smaller regional airports, allowing it to cover almost the entire continent and maintain competitive prices.

In addition to Ryanair, Aer Lingus is also active in the country – a full-service carrier specialising in transatlantic routes. It operates regular flights to the United States, Canada and the United Kingdom, and is a member of the IAG international alliance alongside British Airways and Iberia.

Other important airports in Ireland include Cork (ORK) and Shannon (SNN), which serve regional and seasonal flights, particularly to the United Kingdom, Spain and Portugal. Shannon is historically significant as one of the first transatlantic hubs in Europe. Ireland's main airports and their passenger traffic are shown in Table 9.

Table 9

Ireland's main airports and their passenger traffic in 2024 (Dublin and Cork airports welcomed 37.7 million passengers in 2024, 2025)

Airport	Passenger traffic (million passengers)	Major airlines	Major destinations
Dublin (DUB)	32	Ryanair, Aer Lingus	Europe, USA, Canada, Great Britain
Cork (ORK)	2,5	Ryanair, Aer Lingus	Domestic flights, Spain, Portugal, Great Britain
Shannon (SNN)	1,8	Ryanair, Aer Lingus, United	Seasonal transatlantic flights, Europe
Knock (NOC)	0,8	Ryanair	Seasonal flights to Great Britain, Spain, Germany

Thus, the European aviation market is characterised by a large number of players, high competition and rapid recovery from the pandemic. The diversity of airlines, from flag carriers to low-cost carriers, provides flexibility and a wide choice for tourists. Significant development of airport infrastructure, fleet modernisation, and the introduction of environmental standards also play an important role in the further growth of the sector.

Conclusions. The study shows that air transport plays an important role in the development of international tourism and the organisation of tourist trips. Its historical development has been a prerequisite for the formation of the global tourism space and a significant increase in population mobility. In modern conditions, aviation remains an important component of tourism infrastructure. It has been established that air transport is an integral part of the international tourism infrastructure, as it provides fast, comfortable and efficient passenger travel over long distances. It contributes to the development of remote tourist destinations, forms new tourist routes and stimulates the economies of regions that are actively integrating into international tourist flows. Air transport also has a significant impact on tourists' choice of destinations and types of travel.

Conflict of Interest

The authors declare no conflicts of interest.

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence tools or materials were used in the manuscript.

REFERENCES

- 449 Million Air Passengers, Industry Set for Record-Breaking Growth (2024, 1 October). *WeDubai* [in English]
<https://we-dubai.ae/449-million-air-passengers-industry-set-for-record-breaking-growth/>
- Aéroports de Paris SA. December 2024 and Full-Year 2024 Traffic Figures (2025). *Finanzwire* [in English]
<https://www.finanzwire.com/press-release/groupe-adp-epa-adp-aeroports-de-paris-sa-december-2024-and-full-year-traffic-figures-V22ssldlISV>
- Airports Council Releases 2020 Traffic Data (2021? 4 August). *ACI-NA*. [in English]
https://airportscouncil.org/press_release/airports-council-releases-2020-traffic-data/
- Asia-Pacific & Middle East. View from the Top – Asia-Pacific served an estimated 3.5 billion passengers in 2024 (2025, 4 April) *ACI*. [in English]
<https://www.aci-asiapac.aero/media-centre/perspectives/view-from-the-top-q1>
- Assaeroporti. Italian airports set record in 2024: over 219 million passengers (2025, 2 february). [in English]
<https://www.firstonline.info/en/aeroporti-italiani-da-record-nel-2024-superati-i-219-milioni-di-passeggeri/>
- Dublin and Cork airports welcomed 37.7 million passengers in 2024 (2025). *Daa*. [in English]
<https://www.daa.ie/dublin-and-cork-airports-welcomed-37-7m-passengers-in-2024/>
- Global Air Passenger Demand Reaches Record High in 2024 (2025) *International Air Transport Association (IATA)*. [in English]
<https://www.iata.org/en/pressroom/2025-releases/2025-01-30-01/>
- Global passenger traffic expected to recover by 2024 and reach 9.4 billion passengers (2023) *ACI World*. [in English]
<https://aci.aero/2023/09/27/global-passenger-traffic-expected-to-recover-by-2024-and-reach-9-4-billion-passengers/>
- Higgins, G. (2025, 21 february). Polish aviation sees record growth in 2024 with dynamic investments and future development plans. *Britishaviationgroup*. [in English]
<https://www.britishaviationgroup.co.uk/knowledge/polish-aviation-sees-record-growth-in-2024-with-dynamic-investments-and-future-development-plans/>
- Jackson, M. (2023, 27 february). African air traffic heads for recovery. *Southern & East African tourismupdate* [in English]
<https://www.tourismupdate.com/article/african-air-traffic-heads-for-recovery>
- Joint Passenger Traffic Report, Trends, and Outlook (2025) *Airports Council International (ACI World); International Civil Aviation Organization (ICAO)*. [in English]
<https://aci.aero/2025/01/28/joint-aci-world-icao-passenger-traffic-report-trends-and-outlook/>
- Passenger Numbers Fly Over 17.5 Million at Budapest Airport in 2024 (2025). *XpatLoop*. [in English]
<https://xpatloop.com/channels/2025/01/passenger-numbers-fly-over-17-point-5-million-at-budapest-airport-in-2024.html>

- Passenger traffic reaches nearly 95 % of pre-pandemic levels in 2023 (2024). Airports Council International Europe. *ACI*. [in English]
<https://www.aci-europe.org/press-release/477-passenger-traffic-reaches-nearly-95-of-pre-pandemic-levels-in-2023.html>
- Peters L. (2025) Heathrow Airport sees 2024 traffic grow by 6 % to a record 83.9M passengers. [in English]
<https://www.heathrow.com/content/dam/heathrow/web/common/documents/company/heathrow-2-0-sustainability/further-reading/STZ-2024-annual-report.pdf>
- Reuters. Aena's Spanish airport passenger numbers hit record 309 million in 2024 (2025, 13 January). *Reuters*. [in English]
<https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/aenas-spanish-airport-passenger-numbers-hit-record-309-million-2024-2025-01-13/>
- Schiphol records increase in passenger numbers in August 2024 (2024, 24 september). *AviationDirect* [in English]
<https://aviation.direct/en/schiphol-verzeichnet-anstieg-der-passagierzahlen-im-august-2024>
- List of the busiest airports in Germany (2024). *Wikipedia*. [in English]
https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_the_busiest_airports_in_Germany

*Дата надходження до редакції 05. 01. 2026
Ухвалено до друку 18.01.2026*

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94 : 327 (477+438)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363220>

Igor DACKIV

доктор наук историчних, професор, професор катедри стосунків міжнародних
і дипломатії Західноукраїнський національний університет (Україна, Тернопіль)

e-mail: idatskiv@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8359-3937>

HISTORIA STOSUNKÓW UKRAIŃSKO-POLSKICH PO 1991 ROKU: ETAPY KSZTAŁTOWANIA SIĘ I PERSPEKTYWY ROZWOJU

Abstrakt

Celem artykułu jest kompleksowa analiza procesu kształtowania i rozwoju stosunków ukraińsko-polskich po 1991 roku, wyodrębnienie ich głównych etapów, określenie kluczowych czynników politycznych, gospodarczych, bezpieczeństwa i humanitarnych wpływających na dynamikę współpracy dwustronnej oraz nakreślenie perspektyw dalszego rozwoju strategicznego partnerstwa między Ukrainą a Polską w kontekście współczesnych wyzwań regionalnych i globalnych. **Metodologia** została opracowana w oparciu o kompleksowe podejście łączące analizę historyczno-porównawczą, systemową oraz porównawczo-prawną. Wykorzystano następujące metody: analiza historyczna – w celu identyfikacji uwarunkowań i etapów kształtowania stosunków ukraińsko-polskich; analiza dokumentalna i prawno-normatywna – do badania traktatów, umów oraz oficjalnych dokumentów politycznych; metoda porównawcza – do oceny dynamiki współpracy w sferze politycznej, gospodarczej i humanitarnej; podejście systemowe – w celu kompleksowej oceny wzajemnych powiązań czynników wpływających na stosunki dwustronne. Metodologia opiera się na połączeniu podejść jakościowych i ilościowych, co umożliwi kompleksową ocenę ewolucji i tendencji stosunków ukraińsko-polskich po 1991 roku. **Nowatorstwo naukowe.** Przeanalizowano dynamikę stosunków ukraińsko-polskich w okresie postradzieckim, zidentyfikowano kluczowe etapy i przemiany. Ustalono wzorce wpływające na dalszą integrację i współpracę obu państw. Określono główne czynniki kształtujące obecne tendencje oraz perspektywy ich rozwoju. **Wyniki badań.** Badanie pozwala stwierdzić, że stosunki ukraińsko-polskie po 1991 roku przebiegały przez kilka kolejnych etapów rozwoju: od tworzenia podstaw prawnych i instytucjonalizacji współpracy po pogłębianie partnerstwa strategicznego w sferze politycznej, gospodarczej, bezpieczeństwa oraz humanitarnej. Polska odgrywa kluczową rolę we wspieraniu integracji europejskiej i euroatlantyckiej Ukrainy, w szczególności poprzez udzielanie pomocy wojskowo-politycznej i humanitarnej. Równocześnie rozwój stosunków dwustronnych charakteryzuje się szeregiem wyzwań strukturalnych, w tym sporami historycznymi, sprzecznościami gospodarczymi oraz wpływem procesów polityki wewnętrznej obu państw. Dynamika współpracy wykazuje trwałą tendencję do pogłębiania partnerstwa strategicznego, co nabiera szczególnego znaczenia w kontekście współczesnych wyzwań bezpieczeństwa regionalnego i globalnego.

Słowa kluczowe: Ukraina, Rzeczpospolita Polska, stosunki międzynarodowe, współpraca, integracja europejska, bezpieczeństwo.

Igor ДАЦКІВ

доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин
та дипломатії Західноукраїнський національний університет (Україна, Тернопіль)

e-mail: idatskiv@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8359-3937>

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН ПІСЛЯ 1991 РОКУ : ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація

Метою статті є комплексний аналіз процесу становлення та розвитку українсько-польських відносин після 1991 року, виокремлення їх основних етапів, визначення ключових політичних,

економічних, безпекових і гуманітарних чинників, що впливали на динаміку двосторонньої співпраці, а також окреслення перспектив подальшого розвитку стратегічного партнерства між Україною та Польщею в умовах сучасних регіональних і глобальних викликів. **Методологію** здійснено на основі комплексного підходу, що поєднує історико-порівняльний, системний та порівняльно-правовий аналіз. Використовувалися методи: Історичний аналіз – для виявлення передумов і етапів становлення українсько-польських відносин. Документальний і нормативно-правовий аналіз – для вивчення договорів, угод та офіційних політичних документів. Порівняльний метод – для оцінки динаміки співпраці у політичній, економічній та гуманітарній сферах. Системний підхід – для комплексного оцінювання взаємозв'язку чинників, що впливають на двосторонні відносини. Методологія ґрунтується на поєднанні якісних і кількісних підходів, що дозволяє комплексно оцінити еволюцію та тенденції українсько-польських відносин після 1991 р. **Наукова новизна.** Досліджено динаміку українсько-польських відносин у пострадянський період із виділенням ключових етапів та трансформацій. Встановлено закономірності, що впливають на подальшу інтеграцію та співпрацю обох держав. Визначено основні фактори, що формують сучасні тенденції та перспективи їх розвитку. **Результати дослідження.** Дослідження дозволяє констатувати, що українсько-польські відносини після 1991 року проходили кілька послідовних етапів розвитку: від формування договірно-правової бази та інституціоналізації співпраці до поглиблення стратегічного партнерства в політичній, економічній, безпековій та гуманітарній сферах. Польща виступає ключовим чинником підтримки європейської та євроатлантичної інтеграції України, зокрема через надання військово-політичної та гуманітарної допомоги. Разом із цим, розвиток двосторонніх відносин характеризується низкою структурних викликів, серед яких – історичні суперечності, економічні протиріччя та вплив внутрішньополітичних процесів обох держав. Динаміка співпраці демонструє стійку тенденцію до поглиблення стратегічного партнерства, що набуває особливої актуальності у контексті сучасних регіональних і глобальних безпекових викликів.

Ключові слова: Україна, Республіка Польща, міжнародні відносини, співпраця, євроінтеграція, безпека.

Ihor DATSKIV

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of International Relations and Diplomacy, Western Ukrainian National University (Ukraine, Ternopil)

e-mail: idatskiv@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8359-3937>

HISTORY OF UKRAINIAN-POLISH RELATIONS AFTER 1991: STAGES OF FORMATION AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

Abstract

The aim of the article is to provide a comprehensive analysis of the process of formation and development of Ukrainian-Polish relations after 1991, to identify their main stages, to determine the key political, economic, security, and humanitarian factors influencing the dynamics of bilateral cooperation, and to outline the prospects for the further development of strategic partnership between Ukraine and Poland in the context of contemporary regional and global challenges. **The methodology is based** on a comprehensive approach that combines historical-comparative, systemic, and comparative-legal analysis. The following methods were employed: Historical analysis – to identify the preconditions and stages of the formation of Ukrainian-Polish relations; Documentary and legal analysis – to study treaties, agreements, and official political documents; Comparative method – to evaluate the dynamics of cooperation in political, economic, and humanitarian spheres; Systemic approach – for a comprehensive assessment of the interconnections among factors influencing bilateral relations. The methodology relies on a combination of qualitative and quantitative approaches, allowing for a thorough assessment of the evolution and trends of Ukrainian-Polish relations after 1991. **Scientific Novelty.** The dynamics of Ukrainian-Polish relations in the post-Soviet period have been analyzed, with key stages and transformations identified. Patterns influencing the further integration and cooperation of both states have been established. The main factors shaping current trends and prospects for their development have been determined. **Research Results.** The study allows us to assert that Ukrainian-Polish relations after 1991 have undergone several successive stages of development: from the formation of a treaty-legal framework and the institutionalization of cooperation to the deepening of strategic partnership in political, economic, security, and humanitarian spheres. Poland acts as a key factor in supporting Ukraine's European and Euro-Atlantic

integration, particularly through the provision of military-political and humanitarian assistance. At the same time, the development of bilateral relations is characterized by a number of structural challenges, including historical disputes, economic contradictions, and the influence of domestic political processes in both states. The dynamics of cooperation demonstrate a stable tendency toward the deepening of strategic partnership, which becomes particularly relevant in the context of contemporary regional and global security challenges.

Keywords: Ukraine, Republic of Poland, international relations, cooperation, European integration, security.

Wstęp. Po ogłoszeniu niepodległości Ukrainy w 1991 roku stosunki ukraińsko-polskie nabrały jakościowo nowego wymiaru, przekształcając się z obciążonego trudnym dziedzictwem historycznym układu w formułę partnerstwa strategicznego między dwoma suwerennymi państwami. Rzeczpospolita Polska była jednym z pierwszych państw, które uznały niepodległość Ukrainy, a dalszy rozwój dialogu dwustronnego przebiegał w warunkach głębokich przemian geopolitycznych w Europie Środkowo-Wschodniej, rozszerzenia Unia Europejska oraz Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, a także kształtowania się nowej architektury bezpieczeństwa na kontynencie.

Na przestrzeni ponad trzech dekad stosunki ukraińsko-polskie przeszły kilka etapów kształtowania się – od budowy podstaw traktatowo-prawnych i instytucjonalizacji współpracy po pogłębianie partnerstwa politycznego, gospodarczego, humanitarnego i w sferze bezpieczeństwa. Szczególnego znaczenia nabrały one po wydarzeniach Rewolucja Godności oraz w warunkach zbrojnej agresji Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie, która rozpoczęła się w 2014 roku i przybrała pełnoskalowy charakter w 2022 roku. Polska stała się jednym z kluczowych partnerów Ukrainy w zakresie wsparcia wojskowo-politycznego, rzecznictwa na rzecz integracji europejskiej i euroatlantyckiej, a także w przyjęciu milionów ukraińskich uchodźców.

Jednocześnie rozwój stosunków ukraińsko-polskich wiąże się z szeregiem wyzwań, w tym z okresowymi napięciami w sferze pamięci historycznej, sporami gospodarczymi, kwestiami współpracy transgranicznej oraz wpływem czynników polityki wewnętrznej na dialog dwustronny. Złożoność i wielowymiarowość tych procesów determinują potrzebę kompleksowej analizy etapów kształtowania się relacji po 1991 roku, identyfikacji ich prawidłowości oraz określenia perspektyw dalszego rozwoju w warunkach transformacji regionalnego i globalnego systemu stosunków międzynarodowych.

Zatem aktualność podjętego badania wynika z potrzeby usystematyzowania głównych etapów ewolucji stosunków ukraińsko-polskich, wyjaśnienia czynników wpływających na ich dynamikę, a także sformułowania możliwych scenariuszy rozwoju partnerstwa strategicznego w kontekście współczesnych wyzwań bezpieczeństwa oraz europejskiej integracji Ukrainy.

Analiza najnowszych badań i publikacji. Wśród ukraińskich naukowców, którzy wnieśli wkład w badanie analizowanych przez nas zagadnień, można wyróżnić prace L. Zaszkiłniaka i M. Krukuna (Зашкільняк & Крикун, 2002, с. 752), L. Strilczuk (Стрільчук, 2013, с. 607), N. Czornej (Чорна 2014, с. 416), I. Dackiwa (Дацків, 2015, с. 201–205; Дацків, 2019, с. 141–148) oraz innych. W badaniach nad analizowanym problemem naukowym ważne miejsce zajmują również tematyczne zbiory o charakterze ogólnym, w szczególności «Ukraina w stosunkach międzynarodowych z krajami Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej» (Україна в XX столітті, 2001, с.310), «Ukraina i Polska – partnerstwo strategiczne. Historia. Teraźniejszość. Przyszłość» (Україна і Польща, 2002, с. 238), oraz inne. W publikacjach tych zamieszczono różnorodne materiały dotyczące głębokich transformacji europejskiej przestrzeni geopolitycznej, które miały miejsce pod koniec XX wieku i zapoczątkowały nowy etap relacji ukraińsko-

polskich. Omówiono w nich główne etapy współpracy obu stron oraz czynniki, które na nią wpływają.

Odrębną grupę w opracowanej historiografii stanowią prace polskich badaczy, wśród których na szczególną uwagę zasługują badania J. Drausa (Draus, 2010, s. 32–41), W. Zajączkowskiego (Zajączkowski, 1998, s. 39–52), B. Berdyczowskiej (Berdyczowska, 2010), A. Mieszka (Mieszka, 2004) oraz innych.

Celem artykułu jest kompleksowa analiza procesu kształtowania się i rozwoju stosunków ukraińsko-polskich po 1991 roku, wyodrębnienie ich głównych etapów, określenie kluczowych czynników politycznych, gospodarczych, bezpieczeństwa i humanitarnych, które wpływały na dynamikę współpracy dwustronnej, a także zarysowanie perspektyw dalszego rozwoju partnerstwa strategicznego między Ukrainą a Rzeczpospolitą Polską w warunkach współczesnych wyzwań regionalnych i globalnych.

Kluczowe zadania badawcze: przeanalizować uwarunkowania kształtowania się stosunków ukraińsko-polskich po 1991 r.; wyodrębnić główne etapy powstawania i rozwoju współpracy dwustronnej; zarysować perspektywy dalszego rozwoju stosunków ukraińsko-polskich.

Metody i metodologia przeprowadzonego badania. Badanie zostało przeprowadzone w oparciu o podejście kompleksowe, łączące analizę historyczno-porównawczą, systemową oraz porównawczo-prawną. Wykorzystano następujące metody: Analiza historyczna – w celu zidentyfikowania uwarunkowań i etapów kształtowania się stosunków ukraińsko-polskich. Analiza dokumentalna i normatywno-prawna – do badania traktatów, porozumień i oficjalnych dokumentów politycznych. Metoda porównawcza – do oceny dynamiki współpracy w sferze politycznej, gospodarczej i humanitarnej. Podejście systemowe – do kompleksowej oceny wzajemnych zależności czynników wpływających na relacje dwustronne. Metoda prognostyczna – do określenia perspektyw rozwoju partnerstwa strategicznego w warunkach współczesnych wyzwań. Metodologia opiera się na połączeniu podejść jakościowych i ilościowych, co pozwala kompleksowo ocenić ewolucję i tendencje stosunków ukraińsko-polskich po 1991 roku.

Przedstawienie i omówienie materiałów badawczych. Na poziom międzypaństwowy relacje między Ukrainą a Rzeczpospolitą Polską wyniósł wizyta w Kijowie 13 października 1990 roku ministra spraw zagranicznych Polski Krzysztofa Skubiszewskiego. Podpisano wówczas Ukraińsko-Polską Deklarację o Przyjaźni i Współpracy, która zawierała wszelkie cechy umowy międzypaństwowej (Ільчук, 2014, s. 334).

1 grudnia 1991 roku rząd Ukrainy poddał kwestię potwierdzenia Aktu Niepodległości pod ogólnonarodowe głosowanie. 2 grudnia Rzeczpospolita Polska była pierwszym państwem, które uznało niepodległość Ukrainy.

Zatem ogłoszenie niepodległości Ukrainy, przemiany w globalnym układzie geopolitycznym na początku lat dziewięćdziesiątych oraz przewyciężenie bipolarnego podziału stosunków międzynarodowych stworzyły szczególne warunki dla przejścia działalności dyplomatycznej Ukrainy i Rzeczypospolitej Polskiej na nowy poziom (Биркович, 2009 s. 75).

Jednym z najpilniejszych wyzwań, przed którymi stanęły rządy niepodległych państw, było ukształtowanie i rozwinięcie relacji międzypaństwowych, co miało umożliwić określenie priorytetów przyszłego kursu polityki zagranicznej państwa.

W pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych, realizując program polityki zagranicznej przyjęty przez Radę Najwyższą Ukrainy, ukraińska dyplomacja stopniowo wyznaczała kluczowe kierunki i priorytety swojej aktywności, precyzowała cele oraz zadania, a także określała perspektywy krótko- i długoterminowe.

Podstawy relacji dyplomatycznych między Ukrainą a Polską były sukcesywnie utrwalane w Konstytucji Ukrainy, ustawach Ukrainy «O służbie państwowej» i «O służbie

dyplomatycznej», w Konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych z 1961 roku, Konwencji wiedeńskiej o stosunkach konsularnych z 1963 roku oraz w innych aktach prawnych (Биркович, 2009, s. 75–76).

Zdaniem Wacława Czigaka relacje między Ukrainą a Rzeczypospolitą Polską opierały się na pięciu wspólnych dla obu państw determinantach: 1) strategiczno-geograficznej, 2) polityczno-obronnej, 3) ekonomiczno-gospodarczej, 4) społeczno-demograficznej oraz 5) tradycyjno-historycznej (Ільчук, 2014, s. 335–336).

W nowych realiach geopolitycznych przekształcającej się Europy oba państwa dążyły do kształtowania relacji o charakterze przyjaznym i partnerskim, opartych na wzajemnych korzyściach. To właśnie w tym okresie powstały fundamenty dalszej, konstruktywnej współpracy ukraińsko-polskiej, które w kolejnych latach umożliwiły osiągnięcie poziomu porozumienia i strategicznego partnerstwa.

Istotnym krokiem w kształtowaniu nowego modelu współpracy dwustronnej była pierwsza oficjalna wizyta Prezydenta Ukrainy Leonida Krawczuka w Rzeczypospolitej Polskiej w maju 1992 roku. Zapoczątkowała ona praktykę regularnych spotkań ukraińsko-polskich na najwyższym szczeblu. W trakcie tej wizyty, 18 maja 1992 roku, podpisano podstawowy traktat o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy między oboma państwami.

Stanowisko Polski wobec Ukrainy jednoznacznie wyraził podczas wizyty w Kijowie w dniach 9–11 lutego 1994 roku minister spraw zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej Bronisław Geremek: «Naszym interesem jest wzmocnienie niepodległości Ukrainy i Białorusi, w przeciwnym razie Polska stanie się ostatnią twierdzą, «polem bitwy» między Wschodem a Zachodem, co byłoby dla nas niekorzystne» (Україна, 2002, s. 284).

Ukraina była również zainteresowana pełnym uczestnictwem w strukturach Inicjatywy Środkowoeuropejskiej (ISE), której członkiem stowarzyszonym była od 1994 roku. Polska, przewodnicząca wówczas ISE, poparła to dążenie Ukrainy podczas spotkania ministrów spraw zagranicznych państw członkowskich ISE w Krakowie w kwietniu 1995 roku oraz w trakcie dwustronnych konsultacji ukraińsko-polskich w Warszawie w lipcu 1995 roku (Киридон, 2012 s. 4).

Relacje ukraińsko-polskie osiągnęły poziom partnerstwa strategicznego po podpisaniu w maju 1997 roku przez prezydentów – Leonida Kuczmy i Aleksandra Kwaśniewskiego – Wspólnej Deklaracji «Ku Porozumieniu i Jedności».

Partnerstwo strategiczne oznacza przede wszystkim zbieżność stanowisk w kluczowych kwestiach bezpieczeństwa międzynarodowego oraz integracji z strukturami europejskimi i euroatlantyckimi. W efekcie nastąpiła intensyfikacja kontaktów na wszystkich szczeblach – państwowym, międzybranżowym, biznesowym, naukowym i kulturalnym. Swoją działalność ożywił również Komitet Konsultacyjny, któremu powierzono funkcję koordynatora wszystkich form współpracy ukraińsko-polskiej.

Po objęciu władzy przez prezydenta Wiktora Juszczenkę i początkowym entuzjazmie nie tylko wśród polskich polityków, ale także w wyniku nagłej zmiany stereotypów Polaków wobec Ukraińców, nadszedł czas zmierzenia się z realiami wynikającymi z przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Perspektywa wejścia Polski do strefy Schengen zmusiła oba państwa do podjęcia działań mających na celu zminimalizowanie skutków ograniczeń w ruchu przygranicznym. Jednym z takich rozwiązań była umowa o małym ruchu granicznym, umożliwiająca swobodne przekraczanie granicy na podstawie specjalnych dokumentów. Porozumienie to dotyczyło przede wszystkim osób zamieszkujących w strefie przygranicznej o szerokości 30 kilometrów. Strona ukraińska utrzymała przy tym asymetrię w wymogach wizowych wobec obywateli polskich, odmawiając wprowadzenia wiz (Єндрашик, 2018).

Bardzo istotnym, choć w dużej mierze symbolicznym wydarzeniem w relacjach polsko-ukraińskich było odsłonięcie 24 czerwca 2005 roku Memoriału Lwowskich Orłąt. Podczas uroczystości zainaugurowano także pomniki poświęcone francuskim piechurkom i amerykańskim lotnikom, którzy przez prawie dziesięć lat byli źródłem konfliktu (Jędraszczyk, 2004). Władze Lwowa zgodziły się jedynie na rekonstrukcję kamiennych lwów i miecza, mimo że członkowie rady miejskiej uważali je za symbole polskiej dominacji na Ukrainie.

Kolejne lata cechowały się zmniejszoną intensywnością spotkań dyplomatycznych. Ukraina nieustannie zmagala się z kryzysami gazowymi oraz wewnętrznymi gramami politycznymi, a nowe wybory parlamentarne pogłębiły niestabilność w kraju. Pod koniec lutego 2006 roku prezydent Lech Kaczyński odbył oficjalną wizytę na Ukrainie. Podczas wizyty prowadził rozmowy z głową państwa – Wiktorem Juszczenką, premierem Jurijem Jechanurowem oraz liderką Bloku Julii Tymoszenko, a także złożył kwiaty przy Pomniku Ofiar Wielkiego Głodu 1932–1933, grobach polskich żołnierzy oraz przy pomniku ukraińskiego poety Wasyla Stusa. Sukcesem dla Polski było przyjęcie przez Parlament Europejski raportu, którego głównym autorem był europoseł Michał Kamiński (wówczas przedstawiciel partii «Prawo i Sprawiedliwość»). Dokument ten zalecał Unii Europejskiej określenie wyraźnych perspektyw członkostwa dla Ukrainy (Єндрашчик, 2018).

Przełomowymi momentami w relacjach ukraińsko-polskich okazały się wojna hybrydowa w 2014 roku oraz pełnoskalowa inwazja Rosji w 2022 roku. W tym czasie Polska była jednym z pierwszych państw, które potwierdziły swój status sojusznicy, udzielając Ukrainie wsparcia w zakresie bezpieczeństwa oraz przyjmując dużą liczbę uchodźców uciekających przed rosyjską agresją. Od samego początku konfliktu w 2014 roku Polska zajęła stanowcze stanowisko w sprawie potępienia okupacji Krymu oraz części obwodów donieckiego i ługańskiego, co stanowiło istotny sygnał międzynarodowej solidarności z Ukrainą.

Pełnoskalowe działania wojenne Rosji określiły nowe zadania dla obu państw w zakresie koordynacji wysiłków i zasobów, mające na celu powstrzymanie agresji i ochronę integralności terytorialnej Ukrainy. Dla Polski wsparcie Ukrainy oznacza przede wszystkim obronę europejskich wartości demokratycznych i liberalnych, będących fundamentem zjednoczonej Europy oraz kolektywnego Zachodu. Ponadto Polska pozostaje jednym z kluczowych orędowników interesów Ukrainy na forum międzynarodowym i w geopolitycznych negocjacjach, w szczególności w zakresie wspierania procesu integracji Ukrainy z strukturami europejskimi i euroatlantyckimi (Kuchabcki, 2025).

Polska stała się jednym z czołowych zachodnich dostawców broni dla Sił Zbrojnych Ukrainy. W lutym 2022 roku rząd Polski podjął decyzję o nieodpłatnym przekazaniu Ukrainie sprzętu wojskowego z własnych zasobów armii. Z początkiem pełnoskalowej wojny polska pomoc wojskowo-techniczna dla Ukrainy zaczęła dynamicznie rosnąć. Wydarzenie to zainicjowało cykl kolejnych posiedzeń Kontaktowej Grupy Wsparcia Ukrainy, w efekcie których ogłoszono dostawy licznych jednostek sprzętu opancerzonego oraz dział i artylerii raketowej. Na początku 2023 roku wartość polskiej pomocy wojskowej dla Ukrainy znacząco wzrosła (Żelichowski & Tichonenko, 2023, s. 65).

Od początku pełnoskalowej agresji Rosji Polska aktywnie uczestniczy w udzielaniu Ukrainie wsparcia ekonomicznego. W 2022 roku Ministerstwo Rozwoju i Technologii we współpracy z Polską Agencją Inwestycji i Handlu rozpoczęło rekrutację polskich firm zainteresowanych odbudową eksportu oraz udziałem w procesie odbudowy Ukrainy. W odpowiedzi wpłynęły setki zgłoszeń od przedsiębiorstw z różnych sektorów, w tym budownictwa, przemysłu maszynowego, IT oraz farmaceutycznego, które chcą aktywnie uczestniczyć w tym przedsięwzięciu (Żelichowski & Tichonenko, 2023, s. 66).

Wnioski. W ten sposób kluczowymi czynnikami kształtowania relacji ukraińsko-polskich stały się zmiany geopolityczne ostatniej dekady XX wieku, takie jak przewyższenie rywalizacji Wschód–Zachód, upadek komunizmu oraz zwrot wielu państw ku wartościom demokratycznym. Rozpad Związku Radzieckiego i pojawienie się na arenie międzynarodowej nowych, niepodległych państw postradzieckich spowodowały w społeczności światowej rewaluację priorytetów oraz osłabienie wieloletniej dominacji rosyjskiej w „przestrzeni eurazjatyckiej”.

Niniejsze badanie pozwala wysunąć następujące wnioski: stosunki ukraińsko-polskie po 1991 roku przeszły kilka wyraźnie zaznaczonych etapów rozwoju – od tworzenia podstaw traktatowo-prawnych i instytucjonalizacji współpracy po pogłębianie partnerstwa strategicznego w sferze politycznej, gospodarczej, bezpieczeństwa i humanitarnej. Polska odgrywa kluczową rolę we wspieraniu europejskiej i euroatlantyckiej integracji Ukrainy, a także w udzielaniu pomocy wojskowo-politycznej i humanitarnej. Jednocześnie rozwój stosunków dwustronnych towarzyszy szeregowi wyzwań, w tym historycznym sporom, kwestiom gospodarczym oraz wpływowi czynników polityki wewnętrznej obu państw. Dynamika współpracy wykazuje trwałą tendencję do pogłębiania partnerstwa strategicznego, zwłaszcza w warunkach współczesnych regionalnych i globalnych wyzwań bezpieczeństwa.

W kontekście perspektyw dalszych badań wskazane jest przeprowadzenie pogłębionej analizy wpływu pamięci historycznej i opinii publicznej na dialog dwustronny. Należy dokładniej zbadać rolę współpracy regionalnej i transgranicznej w umacnianiu partnerstwa strategicznego. Warto opracować modele prognostyczne rozwoju stosunków ukraińsko-polskich w kontekście integracji europejskiej oraz nowych wyzwań w zakresie bezpieczeństwa.

Takie kierunki pozwolą kompleksowo ocenić potencjał i ograniczenia partnerstwa ukraińsko-polskiego, a także przyczynią się do sformułowania rekomendacji na rzecz dalszego wzmocnienia relacji dwustronnych.

Conflict of Interest

The authors declare no conflicts of interest.

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence tools or materials were used in the manuscript.

REFERENCES

- Berdychowska B. & Wujec H. (2010, 24 sierpnia). Idee spuszczone ze smyczy. W rocznicę Aktu Niezależności Ukrainy. *Gazeta Wyborcza* [in Polish]
- Byrkovych, T. I. (2009). Pryntsypy dyplomatychnykh vidnosyn mizh Ukrainoiu ta Polshcheiu u suchasnyi period. *Humanitarni nauky*, 1, 75–78. [in Ukrainian]
- Chorna, N. (2014). *Ukraina i Polshcha: istoriohrafiiia vidnosyn (kin. XX – poch. XXI st.)*. Vinnytsia: PP Baliuk I.B. [in Ukrainian]
- Datskiv, I. (2015). Stanovlennia ukraińsko-polskykh dyplomatychnykh vidnosyn naprykintsi XX stolittia. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istoriiia*, 2 (ch 2), 201–205 [in Ukrainian]
- Draus, Ya. (2010). Doslidzhennia polsko-ukraińskykh stosunkiv u 1991–2008 rokakh: narys problematyky Chornomorskyi litopys. *Naukovi zhurnal*, 1, 32–41 [in Ukrainian]

- Ichuk, I. (2014). Istorychni ta heostrategichni peredumovy stanovlennia Ukrainko-polskykh vzaiemyn u novomu heopolitychnomu prostori (kinets 1980-kh – pochatok 1990-kh rr.). *Ukraina-Yevropa-Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriia: Istorii, mizhnarodni vidnosyny*, 13, 329–338 [in Ukrainian]
- Kubatskyi, O. V. (2025). *Suchasni ukraïnsko-polski vidnosyny: protyrichchia ta soiuznytstvo*. [in Ukrainian]
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17106982>
- Kyrydon, A. (2012). Ukraina – Polshcha: suchasnyi stan i perspektyvy uzghodzhennia zovnishnopolitychnykh oriientyriv. *Istoriiia Ukrainy*, 13–14 (749–750), 3–9. [in Ukrainian]
- Rudych, F. (red.) (2002). *Ukraina v suchasnomu heopolitychnomu vymiri : teoretychni i prykladni aspekty*. K.: MAUP. [in Ukrainian]
- Strilchuk, L. V. (2013). *Ukraina–Polshcha: vid dobrosusidskykh vidnosyn do stratehichnogo partnerstva (kinets XX – pochatok XXI st.): monohrafiia*. Lutsk: Volynski starozhytnosti [in Ukrainian]
- Tarasenko, V. (2023). Ukraïnsko-polska humanitarna spivpratsia: suchasnyi stan ta perspektyvy. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Mizhnarodni vidnosyny*, 57(1), 80–86. [in Ukrainian]
- Zaionchkovskyi, V. (1998). Vostochnaia Evropa v polskoi dyplomatyy. *Pro et Contra*, 2, 39–52. [in Ukrainian]
- Zaretska, T. I. (2002). Ukraina i Polshcha – stratehichne partnerstvo. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*, 7, 214–220. [in Ukrainian]
- Zashkilniak L. O., & Krykun M. H. (2002). *Istoriiia Polshchi: vid naidavnishykh chasiv do nashykh dniv*. Lviv. [in Ukrainian]
- Zhelikhovskyyi, S., & Tykhonenko, I. (2023). Zovnishnopolitychni initsiatyvy Respubliki Polshcha na pidtrymku Ukrainy u rosiïsko-ukraïnskii viini. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*, 61–71. [in Ukrainian]
- Yendrashchyyk, K. (2018). Vid stratehichnogo partnerstva do prahmatyzmu: polsko-ukraïnski stosunky v 2005–2017 rr. *Umanska starovyna*, 5 [in Ukrainian]
<https://doi.org/10.31499/2519-2035.5.2018.146753>
- Jędraszczyk K. (2004). *Cmentarz czy panteon? Konflikt wokół Cmentarza Orłq Lwowskich. Poznańskie Studia Wschodoznawcze*. Poznań, 2004. [in Polish].
- Meszka, A. (2018, 24 Mar). *Stosunki polsko-ukraïnskie w latach 1989–2004*. [in Polish]

Дата надходження до редакції 08. 01. 2026
Ухвалено до друку 22.01.2026

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94(477+436)«19»(045)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363230>

В. М. ВАСИЛЬЧУК

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії і туризму,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)

e-mail: vladimir_vasyl@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6753-4686>

Г. М. ВАСИЛЬЧУК

доктор історичних наук, професор,

в. о. ректора Національного університету фізичного виховання і спорту України
(Україна, Київ)

e-mail: historyhena@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3023-6682>

ГРОМАДСЬКА ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ «ВЕЛИКОГО» ЙОГАННА КОРНІСА І НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Анотація.

Метою поданої наукової розвідки є висвітлення та комплексне дослідження особливостей громадської діяльності та підприємницького досвіду Й. Корніса, аналіз впливу непересічного менонітського господарського укладу на процеси соціально-економічних зрушень та модернізації на Півдні України ХІХ-ХХ ст. Адже загальновідомо, що бурхливий розвиток та стрімке розширення кількості колоній та протестантського населення, їх якісні зміни, не в останню чергу, було пов'язане з такими історичними особам та родинами, як Корніси, Фальц-Фейни, Фольборти, Шлейфери, Штейнгелі, Шмідти та ін. У зазначеному сонмі визначних постатей менонітського населення Півдня України, прізвище Корнісів займає вагоме місце. **Методологія** дослідження спирається на загальнонаукові (аналітичний, системний, структурний) та спеціально-історичні (джерелознавчий, компаративний, проблемно-хронологічний, ретроспективний) методи, які сприяли неупередженому та достовірному підходу до аналізу конкретних фактів історії менонітської родини та демонстрації логіки розвитку особистості в історичному процесі. **Наукова новизна** опрацьованого матеріалу та отриманих результатів полягає в намаганні виокремити деякі специфічні чесноти та таланти героя нашої розвідки, які дозволили йому стати не лише великим землевласником, але й реформатором-підприємцем авторитет та вплив якого став прикладом для багатьох поколінь пасіонаріїв українського Півдня.

Результати дослідження. Акцентована увага на особистому внескові видатного громадського діяча Й. Корніса – одного із засновників створення менонітських поселень Таврійської губернії. Підкреслено що, німці-меноніти органічно влилися в економічне життя регіону, зробивши значний внесок в соціально-економічний розвиток Півдня України. Німецькі переселенці змогли створити агрономічний комплекс, що включав виробництво сільськогосподарської продукції та підприємства з її переробки. Вони принесли в економіку, культуру України свій досвід, свої знання та світогляд.

Ключові слова: Й. Корніс, німецькі колоністи, меноніти, міграції, переселенський рух, південноукраїнські землі.

V. M. VASYLCHUK

Doctor of Historical Sciences, Professor, Head
of the Department of History and Tourism,
Kyiv National Linguistic University (Ukraine, Kyiv)

e-mail: vladimir_vasyl@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6753-4686>

G. M. VASYLCHUK

DrSc (Historical), Acting Rector of the National University of Physical Education and Sports of Ukraine (Ukraine, Kyiv)

e-mail: historyhena@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3023-6682>

PUBLIC AND ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES OF THE “GREAT” YOGAN KORNIS IN UKRAINIAN LANDS IN THE FIRST HALF OF THE XIXth CENTURY

Abstract.

The purpose of the presented scientific research is to highlight and comprehensively study the features of public activity and entrepreneurial experience of J. Kornis, to analyze the influence of the extraordinary Mennonite economic system on the processes of socio-economic changes and modernization in the South of Ukraine in the XIX-XX centuries. After all, it is well known that the rapid development and rapid expansion of the number of colonies and the Protestant population, their qualitative changes, not least, were associated with such historical figures and families as the Kornis, Falz-Feyns, Folborts, Shleifers, Steingels, Schmidts, etc. In the above-mentioned list of prominent figures of the Mennonite population of the South of Ukraine, the Kornis surname occupies a significant place. **The research methodology** is based on general scientific (analytical, systemic, structural) and special-historical (source-based, comparative, problem-chronological, retrospective) methods, which contributed to an unbiased and reliable approach to the analysis of specific facts of the history of the Mennonite family and the demonstration of the logic of the development of the individual in the historical process. **The scientific novelty** of the processed material and the obtained results lies in the attempt to single out some specific virtues and talents of the hero of our investigation, which allowed him to become not only a large landowner, but also a reformer-entrepreneur, whose authority and influence became an example for many generations of passionaries of the Ukrainian South. **Research results.** The emphasis is on the personal contribution of the prominent public figure J. Kornis – one of the founders of the creation of Mennonite settlements in the Tavia province. It is emphasized that the German Mennonites organically joined the economic life of the region, making a significant contribution to the socio-economic development of Southern Ukraine. German immigrants were able to create an agronomic complex that included the production of agricultural products and enterprises for its processing. They brought their experience, knowledge and worldview to the economy and culture of Ukraine.

Keywords: J. Kornis, German colonists, Mennonites, migration, resettlement movement, southern Ukrainian lands.

Вступ. В історії суспільства важливими чинниками, які впливають не лише на демографічні параметри населення, а й на життєдіяльність країн в цілому, є міграційні процеси. Сьогодні цікавим є накопичений досвід минулих століть на українських землях, зокрема під час здійснення заселення їх німецькими колоністами. Насамперед – культурна та економічна інтеграція німців-менонітів на Півдні України. Україна подарувала світові багато талановитих людей – мислителів, архітекторів, письменників, підприємців та ін. Аналіз та висвітлення досвіду минулих поколінь в історії українського державотворення допомагає нам краще усвідомити, хто ми є, звідки прийшли та що ми можемо передати своїм нащадкам. У зв'язку з цим історія етносу – це більше, ніж просто набір подій чи фактів з минулого. Це жива спадщина, яка формує нашу ідентичність, дає впевненість у собі та допомагає знайти зв'язок з минулим. Знання своєї історії є важливим не лише для нашого власного розвитку, а й для майбутніх поколінь, які матимуть можливість дізнатися більше про свої корені, традиції та цінності.

Так, становлення Південної України мало свої політичні, економічні, соціокультурні і, що найбільш важливо, етнічні особливості. Процес активного заселення й господарчого освоєння цієї території відбувався в два етапи: від кінця

XVIII ст. й до скасування кріпосного права, а потім від 1861 по 1917 рр. – період становлення та розвитку в регіоні ринкової економіки (*Менонітська громада, с. Гальбштадт (Молочанськ) Молочанського менонітського округу/Бердянського повіту Таврійської губернії*, 1804-1919). Заселення Південної України закордонними мігрантами відбувалося на пільгових умовах, що були продиктовані військово-стратегічними міркуваннями (Замуруйцев, 2001, с.67-68).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукової літератури свідчить про значний обсяг науково-дослідницьких матеріалів, отриманих у процесі визначення місця поліетнічності у вітчизняній історії. Ступінь об'єктивності викладеного на сторінках праць матеріалу залежав від часу їх написання. Так, наприкінці XVIII – на початку XIX ст. виникає зацікавленість до вивчення етнічного складу території України, що було пов'язано зі значним припливом іноземних громадян. Перші напрацювання про німецькі колонії, були історика, економіста, громадського діяча А. Скальковського (1850), який вивчав Новоросійський край та аналізував різні показники їх економічного і соціального розвитку. Дослідник ґрунтовно виділив три системи раціонального господарювання на Півдні України і слушно назвав менонітську найуспішнішу із них. У праці академіка Д. Багалія (1889) підкреслювалось, що всі дослідники новоросійської старовини повинні будуть звертатися до праць Скальковського, як до багатої скарбниці цінних матеріалів, що ніколи не втрачають свого значення.

Особливо маємо відзначити роботу «Die Chortitzer Mennoniten» дослідника Д. Еппа (1889) – першого менонітського історика та його ґрунтовний історичний твір «Johan Cornies» де автор дуже вдало дав характеристику Й. Корнісу – «титан», «благодійник людства», «дійсний християнин», «людина з заліза та сталі», та ін. Д. Епп вважав, що діяльність Й. Корніса стала початком успіху розвитку менонітів на новій батьківщині.

На стику джерелознавих та історіографічних студій знаходимо вагомі дослідження Й. Корніса (2015a; 2020b). Так, одна з його відомих робіт про стан господарств в Молочанських менонітських округах в 1843 р. Також, у 1839 р. автор зробив унікальним опис інших поселенців – секти молокан на р. Молочній та вказав на їх працьовитість, тверезий спосіб життя, ефективні способи ведення господарства тощо. Через роки відновлений рукопис Й. Корніса був виданий (Грибовський, 2019). Всі його нароби і сьогодні мають наукове значення для сучасних учених-істориків. Так, науковий співробітник Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського-Н. Сейтяг'яєв у статті «Форма і жанрова належність першого розділу «Уривків з ногайського епосу» з рукописного збірника «Абу-л-Газі. Родовід тюрків» (2025 р.) згадує повідомлення, частина якого, запозичена з публікації Й. Корніса 1836 р. (Сейтяг'яєв, 2025, с. 28–29).

Заслугує на увагу ґрунтовна докторська дисертація Н. Венгер (2010), в якій розглядається менонітське підприємництво як феномен в економічному розвитку країни, досліджується історія менонітських промислових династій кінця XIX – початку XX ст.

Серед нарбок зарубіжних дослідників можна виділити дослідження угорського письменника та історика Д. Далога «Geschichte der Russlanddeutschen. Von Katharina der Großen bis zur Gegenwart» (2014). Автор не тільки опрацював багато першоджерел, але також проаналізував відносини з владою та оточуючими на нових територіях. Наукова цінність праць має головне це збереження цінної інформації про німців-менонітів. Так, професор історії Університету Нью-Йорка во Фредонії Стейплз Джон розкрив деякі аспекти громадської діяльності меноніта-реформатора Й. Корніса.

Характерною рисою зацікавленості наукової спільноти означеними питаннями є участь у напрацюванні історіографічного спадку представниками архівної та краєзнавчої спільнот: (Величко, 2014; Дик, Крылов, & Крылова, 2018).

Джерельна база дослідження представлена значним комплексом матеріалів, опублікованих українською, німецькою мовами та документів з архівів. Загалом у більшості своїй вони є оригінальними, відзначаються автентичністю і мають достатній рівень репрезентативності. Це дозволяє, зокрема, дослідити цілу низку важливих, але ще й досі не з'ясованих питань.

Метою статті є висвітлення та комплексне дослідження особливостей громадської діяльності та підприємницького досвіду Й. Корніса, аналіз впливу непересічного менонітського господарського укладу на процеси соціально-економічних зрушень та модернізації на Півдні України XIX–XX сторіч. Адже загальновідомо, що бурхливий розвиток та стрімке розширення кількості колоній та протестантського населення, їх якісні зміни, не в останню чергу, було пов'язане з такими історичним особам та родинами, як Корніси, Фальц-Фейни, Фольборти, Шлейфери, Штейнгелі, Шмідти та ін. У зазначеному сонмі визначних постатей менонітського населення Півдня України, прізвище Корнісів займає вагоме місце. Йоган Корніс I став не тільки фундатором відомої династії менонітів-господарників, але й залишився, через свою вдачу та підприємницький хист найбільш відомою фігурою на історичному тлі цієї родини.

Методологія дослідження спирається на загальнонаукові (аналітичний, системний, структурний) та спеціально-історичні (джерелознавчий, компаративний, проблемно-хронологічний, ретроспективний) методи, які сприяли неупередженому та достовірному підходу до аналізу конкретних фактів історії менонітської родини та демонстрації логіки розвитку особистості в історичному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загально відомо, що південний регіон з його чорноморсько-азовськими портами і транспортною та складською інфраструктурою відіграв в історії України роль, що далеко виходила за межі його суто економічного значення. Цій позитивній тенденції почала значно сприяти колонізація земель Південної України в кінці XVIII – першої половини XIX ст., особливе місце заняли меноніти. За походженням вони були фрізами і фламандцями, приверженцями одного з руху анабаптизму, що зародився в Голландії в XVI ст. Сторонників Менно Симонса (1496-1561) преслідували за їх релігійні переконання, тому вони переїхали в Пруссію, де їм надали землі (Мешков, 2017).

28 липня 1763 р. Катерина II Софія Августа Фредеріка Ангальт-Цербстська (Sophie Auguste Friederike von Anhalt-Zerbst-Dornburg), на другий рік правління видає маніфест про запрошення німецьких колоністів. Це набуло величезного розголосу в Європі. 7 вересня 1787 р. згідно спеціального указу імператриці Катерини II поселенцям менонітам були даровані соціально-економічні привілеї та пільги. Таким чином, вони побачили шанс на ліпше життя. Так, їх поселили на правому березі Дніпра в районі Хортиці. Це сприяло створенню найбільшої колонії менонітів у Таврійській губернії поблизу р. Молочні Води.

У другій половині XIX – на початку XX ст. заможність сільськогосподарських колоністів, менонітів-емігрантів, німецьких поселенців безперервно зростала. За даними директора «Інституту всесвітньої історії Національної академії наук України» А. Кудряченко, у 20-ті рр. XIX ст. у Херсонській губернії знаходилося 40 поселень, Таврійській – 50, Катеринославській – 26, а в 1915 р. відповідно ця кількість досягла 182, 329 та 233 колонії. За переписом 1897 р., у селах південноукраїнського регіону проживало 263,4 тис. осіб німецької національності (Смолій, 2012, с. 26).

Говорячи про менонітів, ми через історичну особистість Й. Корніса маємо уяву про самоврядування та організацію німців-менонітів Таврійської губернії. Він сприяв активізації життя на південних територіях, особливо в питанні місцевого самоврядування німців колоністів.

Як писали співвітчизники про Корнісів у числі менонітів є родини, які прийшли в нашу батьківщину, не маючи нічого, крім прагнень праці та господарських знань, а нині користуються величезними багатствами. Прізвище Корніс користуються загальною повагою. Й. Корніс, з самого прибуття, до теперішнього часу, постійно були головою меноністських колоній. Чесність, здоровий глузд, геніальні здібності в науках господарства і в практиці позитивного життя, нарешті Європейська вченість, доказом якої є його твори в галузі господарства і сільської промисловості, все це характеризує представника менонітів.

Йоганн Йоганович Корніс (Yohann Yohanovych Kornis) народився 20 червня 1789 р. у селі Бервальде, під Гданськом, у Речі Посполитій, в сім'ї Йоганна Корніса, і Марії Классен. Це був другий брак і у них народилося шість дітей, з яких вижило четверо: Йоганн Корніс – 2 липня 1789 р.; Петро Корніс – 4 листопада; Давид Кроніс – 13 червня 1794 р. (на цвинтарі у селі Орлово зберігся його надгробний пам'ятник); Генріх Корніс – 12 червня 1794 р.

Через кілька років після народження їхнього першого сина, його батьки переїхали до Шенбаума на Віслінській косі. Однак суперечки з податковими органами змусили старшого Корніса покинути Шенбаум у 1797 р. та переїхати до Мюльхаузена. Він зробив це неохоче, піддаючись тиску, бо навіть останнім часом у цьому регіоні Пруссії можна було почути приказку за слушної нагоди: «Він має рацію, Корніс повинен покинути Куршську косу!» Це був жорсткий рід, з якого виріс молодий Нейс, людина з хребтом та силою волі, яку ми відносно рідко зустрічаємо сьогодні в цю епоху жіночності та нервозності (Cornies, 1909, p.5).

Батько Й. Корніса багато років був моряком у порту Данцига і, як такий, здійснив далекі морські подорожі на різних торговельних суднах, подорожував світом, багато пережив і навіть став свідком жаків великого Лісабонського землетрусу. Він кидав якір у багатьох іноземних портах. Пізніше став власником невеликого готелю. Але, він весь час мріяв про переїзд в інше місце для життя своєї родини (Белікова, 2013, с.60-61).

У 1803-1804 р. велика хвиля менонітів мігрувала на Південь України. У листі «Експедиції державного господарства» на ім'я міністра внутрішніх справ графа Ф. Кочубея від 9 грудня 1804 р. доповідалося про згоду Таврійського губернатора передати вільні землі на р. Молочній Мелітопольському повіту Новоросійської Контори Опікунства для заселення їх менонітами (*Протокол засідання Таврійської губернської палати*, 1804, арк. 6-7). Отже, до 1806 р. в басейн річки Молочної із Пруссії переселилося 365 родин менонітів. Серед них була родина Корнісів. Вони переїхали до Таврійського губернаторства, де меноніти Молочни розпочали нове велике поселення.

На 1804 р. припадає початок історії міста Молочанськ. Засновниками була 21 менонітська родина фламандського походження з Пруссії. Поселення входило до складу Молочної колонії і лежало на східному березі ріки Молочна. Спочатку його назва була Гальбштадт (Halbstadt), що в перекладі з німецької означає «Півмісто». З часом воно стало столицею менонітів ([Історія рідного краю – Молочанська громада, 2024](#)).

Родина Корнісів оселилася там на торфовищі Орлово і зайняла садибу номер 7 на головній вулиці, навпроти школи. Для всієї родини настав важкий, суворий час.

Невеликий капітал, який вони привезли з Пруссії, приблизно 1000 карбованців, зменшувався. Корніси, як і всі інші, також отримали свої 65 дес. землі, деревини для житла та певної фінансової допомоги, яка, однак, через урядовий графік платежів невеликими частинами, зазвичай одразу використовувалася для покриття найнеобхідніших, виснажливих витрат (Cornies, 1909, p.8).

Таким чином, 1806 р. сім'я Корнісів поселилась в селі Орлово Молочанського менонітського округу. Батько сім'ї зміг надати своїм нащадкам освіту. Й. Корніс – старший син у родині – відрізнявся здібностями та допитливістю, був талановитим та розумним.

В селі Орлово Й. Корніс працював у мірошника, потім зайнявся торгівлею, продаючи у портових містах Криму продовольчі продукти, куплені у німецьких колоністів (Задерейчук, 2008, с.149–150). У 1809 р. на орендованих землях Корніс організував велике вівчарське господарство. 1811 р. він одружився з Агнес Классен, і в 1813 р. побудував для своєї родини садибу в Орлові. 1812 р. Корніс на 505 десятинах орендованої землі заснував хутір Юшанли (сьогодні село Лагідне Токмацького району). Пізніше в історії села були різні назви: Корніса, Янсцена, Лекаренко, Кірова. В Лагідному розташований маєток, який можна назвати одним із найцікавіших у Запорізькій області. Але, на жаль на сучасному етапі, він потребує уваги та реставрації, що є частиною спадщини історії менонітської громади цього регіону. Дослідникам відомо що, його збудував відомий менонітський землевласник та селекціонер Йоган Корніс I, а саме так його можна називати через традицію Корнісів додавати до імені старшого сина в родині, якого називали традиційно Йоган, римську цифру. Й. Корніс володів більш ніж 33000 тисячами гектарів землі для ведення сільського господарства (Дик, Крылов, & Крылова, 2018, с. 79–80).

У 1816 р. Гальбштадт став адміністративним центром Молочної колонії. Менонітами було створено та працювали малі мануфактури та цехи: броварня, водяний млин, фабрика з пошиття одягу, фарбувальна майстерня, горілчаний цех; на півночі містечка висадили плантацію дерев, розвивалось фермерське господарство. Сади добре уклалися висловлюючи похвалу меннонітам, попросив їх вирощувати більше дерев. 1828 р. цар Микола I, підтримав розпочату справу і своїм указом зобов'язав регіональну владу створювати програми з посадки лісових насаджень по всій губернії. План цей було легше затвердити на папері, ніж втілити практично. З'явилися великі проблеми де брати саджанці дерев. Були відсутні фахівців, які знають, як садити, рости та пересаджувати дерева. 1831 р. план посадки лісових насаджень у степу зупинився (Маленков, 2026).

Але, ще у 1830 р, на невеликій ділянці своїх земель Й. Корніс посадив лісові дерева. У зв'язку з цим, було створено Меннонітське товариство сприяння розповсюдженню лісо-, садо-, шовківництва та виноградарства, довічним головою якого був призначений Й. Корніс. Перед ним було поставлено завдання керувати поширенням лісових насаджень у менонітській колонії, при цьому очікувалося, що сусідні громади приєднаються до цієї роботи (Стейплз, 2017, с. 18–19).

Цікаво що, земля де Й. Корніс заснував хутір Юшанле на р. Молочній, не належали йому на момент заснування ферми. Це була коронна земля, орендована на невизначений термін, яку уряд міг будь-коли вилучити у нього. Проте він розвивав ферму і вона стало зразком для інших. Це, та все інше, що доводилося йому приписувати, зрештою було доведено до відома Імператорської Величності. Після цього, у 1836 р. імператор Микола I дарував Корнісові 500 десятин землі, на якій було побудовано Юшанле. (Він орендував степ з 1812 по 1836 рік). Цей вияв імператорської милості лише ще більше підживлював його енергію. Він хотів довести,

що він гідний дару благодаті, і тому ще більше працював над удосконаленням та розвитком своєї зразкової ферми (Cornies, 1909, p. 28).

Відверто кажучи, багато менонітів по різному відносилися до цієї справи. Й. Корніс за підтримки держави змушував їх вирощувати дерева, але багато хто в глибині душі ставився до цього вкрай негативно. У приватних розмовах із представниками влади Й. Корніс говорив, що якщо середньостатистичного менонітського фермера залишити без нагляду, він так і залишиться «простим селянином з обмеженим кругозіром, який не здатний мислити проникливо». У 1842 р. деякі консервативно налаштовані меноніти настільки роздратовані вимогами Й. Корніса, що спробували організувати його посилення в Сибір (Стейплз, 2017, с. 19).

Але, успіхи менонітів у поширенні лісових насаджень було досягнуто в першу чергу завдяки Й. Корнісу та його таланту керівника. Він спланував процес, надавав посадковий матеріал, керував проектом та змушував інших менонітів виконувати поставлені завдання. Так, успіх моделі полягав не так у самих посаджених деревах, як у поєднанні зусиль талановитого керівника та державної підтримки.

Отже, ХІХ ст., це час заснування державних лісових осередків на Півдні України, а саме Велико-Анадольська (очільник В. Графф) показова плантація, та Старобердянське лісництво (очільник Й. Корніс). У 1841 р. за сприяння графа Кисельова Й. Корніс заклав Старобердянське лісництво, площа якого сягала 1132 га. Але, передісторія це необхідно було вибрати місце для закладки показової лісової плантації у Таврійській губернії з метою практично навчати селянських хлопчиків деревоводству і садівництву, і через те, як і відпусткою з плантацій лісів і фруктових саджанців, поширити лісівництво і садівництво в селищах державних селян новоросійського краю» (Гришко, 2007, с. 108–109).

У 1846 і 1847 роках на лісових плантаціях, які склалися під наглядом Й. Корніса працювали робітники з 12 товариств Бердянського та Мелітопольського округів Таврійської губернії. Так, до 8 липня 1846 року сільськими товариствами були вислані на роботи 3809 чол., а до 29 вересня 1847 року – 2619 чоловік. Таврійська палата державних маєтностей направила дозвіл Корнісу і затвердила кошторис для продовження роботи по влаштуванню зразкової плантації (Величко, 2014). Меноніти були першими в степу хто почав насадження лісосмуг з метою захисту наділів від вітрового висушування. Лісові насадження змінювали мікроклімат, сприяли збільшенню зволоження та надавали матеріал для всіх поселень цього краю.

Авторитет Йоганна Корніса як освіченої авторитетної людини був поза будь яких сумнівів, адже на піку своєї діяльності він був обраний членом–кореспондентом ученого комітету Міністерства державних маєтностей (*Лист від Міністерства державного майна члену-кореспонденту повітового комітету міністерства Йогану Корнісу про затвердження направлення на роботи працівників з волостей губернії в Бердянське степове лісництво та затвердження кошторису*, 1847).

У цьому контексті особливий інтерес викликають роздуми Т. Шевченка у вірші «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні мое дружнє посланіє» він зазначив: «І на Січі мудрий німець картопельку садить» (2001, с. 253). Цікаво, що «Посланіє» Т. Шевченка – це звертання не тільки до сучасників поета, а й до нас з вами.

Особливо уважно, менонітська громада дбала про освіту в своїх поселеннях. Оскільки саме від освітнянської справи залежить як майбутнє окремого поселення менонітів, так і держави в цілому. У зв'язку з цим, у 1835 р. була заснована середня школа. 1895 р. в центрі міста збудована нова будівля середньої школи. Спочатку навчання проводилось у початковій та середній школах, згодом було створено

педагогічний коледж, жіноча школа (1882 р.), школа медичних сестер Морія (1909 р.), торгівельна школа та ін. (Історія міста – Молочанська громада, 2023).

У 1845 р. Міністерство державних майнов звернулося до Й. Корніса з проханням про навчання фахівців із числа селян. Він активно взявся за роботу і до серпня найняв перших двох працівників, менонітів Германна Судермана як контролера і Пітера Фаста на посаду головного лісника. У жовтні він додав третього працівника. На 1847 р. було 16 учнів. В цьому році Й. Корніс звітував Міністерству про величезні досягнення за минулий рік: Завершено будівництво будинку для сторожа та головної будівлі, в якій знаходилися адміністративні приміщення, а також житло для Фаста, Судремана та їх сімей (Васильчук, 2018, с. 133–134). Добігає завершення будівництво казарми для учнів (залишилося добудувати дах). Зорано та засаджено чотири десятини: близько 2000 дерев взято з менонітської колонії, насіння для решти дерев – шовковиць, акацій та в'язів – надано Міністерством. Викопано дві криниці. Закінчено комору для худоби, приміщення каретника та підсобне приміщення для зберігання садового інвентарю (Стейплз, 2017, с. 20). Отже, це лісництво, яке ми бачимо сьогодні.

Й. Корніс увійшов в історію як археолог, дослідник, який проводив розкопки на Півночі Азовського моря. Він займався цією справою протягом трьох років – з 1842 по 1844 р. – розкопав 13 курганів неподалік гирла Молочної. Науковець О. Крилов у своїй статті «Кургани Йоганна Корніса» наводить таблиці опису міст розкопок і перелік знайденого в цих курганах. Він пише, що у вересні 1842 р. на правому березі на р. Молочні, 8,5 км. від Мелітополя на землі хутора Ташенак, розкопаний найбільший могильний пагорб у цьому районі. Вміст кургану Залізний глечик поруч із людським скелетом; глибина 62 см під землею. Кістки коней, лисиць та вовків. Далі він вказує, що 12 км від Мелітополя у групі приблизно 30 курганів, на глибині 45 см цілий скелет коня, спалені кістки, зуби коней, вугілля та попіл. Глибше, на рівні 60 см, людський скелет під шаром землі, у бічній печері могили. Глиняний глечик, дерев'яна ложка, шовкова парча, полотно, мідний браслет із позолотою). Закопані інструменти чи шаблі (Urqu, 1989).

Автор статті далі пише, що на правому березі струмка Корсак, між ногайським селищем Укон-СасикТогун (сучасне с. Ботієво) та морем приблизно 4,5 км завдовжки група з 3-х насипів. Це один із 102 могильних пагорбів, які утворюють найпівденнішу по відношенню до моря групу. Під землею, у виїмці скелет людини. Шкіряна сумка з берести, заповнена шматочками ножів та кинджалів; залізна булава (так І. Корніс називає залізну, кільцеподібну вкладку, яка прикріплювалася, ймовірно, до основи стрижня або мотузки та служила ударною зброєю). Береста із закопаними прикрасами. У ногах мідний польовий котел разом з тонкою дерев'яною оболонкою, що точно входить до нього; стремено .

А. Крилова розкриває цікавої сторінки життя Й. Корніса, використовуючи єдиний відомий документ щодо розкопок (Крылова, 2017, с.88). Це німецькомовна стаття П. Кеппена «Коротка розповідь про відкриті курганів у роках 1842–1844 на Півночі Азовського моря». Нажаль ми не знаємо яка доля знахідок І. Корніса? Це питання залишається відкритим.

Й. Корніс працював буквально до останніх моментів свого свідомого життя. В останні дні він, був змушений опрацьовувати свою велику кореспонденцію дуже скрупульозно. Так, 6 березня 1848 р. за кілька днів до смерті він опрацював останній лист Таврійської палати державного майна члену-кореспонденту повітового комітету міністерства Йогану Корнісу про направлення до Бердянського лісництва каталогів рослинності.

13 березня 1848 р. помер Й. Корніс І. 16 березня, день похорону Й. Корніса І відвідуваність була надзвичайною. Зблизька і здалеку люди приїжджали щоб провести його в останній путь і віддати належне йому. В селі Орлов Мелітопольський район Запорізька область на його могилі стоїть пам'ятник у вигляді обламаної мармурової колони, «на знак того, що його праця не була завершена» (Маленков, 2026).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, за всю історію свого перебування на теренах України німецькі поселенці зробили вагомий внесок у політичний, соціально-економічний та культурний розвиток нової батьківщини. Можна стверджувати, що історія менонітів стала невід'ємною частиною як історії розвитку німецьких поселень Південної України, так і загалом усієї країни. Господарський досвід менонітських громад в Європі забезпечив їх навичками не лише аграрної, що було вельми необхідним на початковому етапі колонізації, але й підприємницької діяльності. Місцеве населення переймало позитивний досвід господарювання, нові технології у будівництві та сільському господарстві.

Однією з найбільш яскравих постатей соціально-культурного та економічного середовища менонітського населення Півдня України був «Великий» Корніс – Йоган Корніс І. Його природні таланти, ґрунтовна освіта, підприємницьких хист, адміністративні здібності, дозволили йому не просто піднятися на рівнем тогочасного розвитку економіки, аграрної науки та суспільних уподобань, але й залишити по собі величезний пласт здобутків та напрацювань.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Багалеї, Д. И. (1889). *Колонизация Новороссийского края и первые шаги по пути культуры*. Исторический этюд. Киев : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого.
- Белікова, М. (2013) Село Владівка Чернігівського району Запорізької області: Історія виникнення та розвитку. У *Рідне село в історичній долі України*: зб.наук. пр. (с. 159–165), 5, Дніпропетровськ: Вид-во Придніпров'я.
- Белікова, М.В. (2005). *Менонітські колонії півдня України (1789–1917 рр.)*: Дис... канд. іст. наук. Запоріжжя.
- Васильчук, В. (2018). Німецькі імена в історії України. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*, 1 (2), 131-136.
- Величко, О. (2014, 4 грудня). Засновник Бердянського степового лісництва Йоганн Корніс. *Державний архів Запорізької області*
<https://www.archivzp.gov.ua/ru/l-r-62718978>
- Венгер, Н. В. (2010). *Менонітське підприємництво та модернізація Півдня Російської імперії (1789-1917)* [Автореф. дис. докт. істор. наук, Дніпропетровський національний ун-т ім. Олеся Гончара].
- Венгер, Н. (2023). Йоганн Корніс і проєкт стажування молоді з середовища державних селян у менонітських колоніях України (1839–1870). *Сучасні дослідження з німецької історії*, 49, 57–73.

- Венгер, Н. (2017). *Питання німецької історії* : зб. наук. пр. Донецьк : РВВ ДНУ
- Грибовський, В. (2019, 18 серпня). Молочні Води, Шлаттерові береги. *Український тиждень*.
<https://tyzhden.ua/molochni-vody-shlatterovi-berehy/>
- Гришко, С. В. (2007). Історико-географічний аналіз утворення і розвитку Старобердянського лісництва *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. Вінниця, 14*, 108–113.
- Дик, М., Крылов, Н., & Крылова, А. (2018). Мелитопольские Корнисы. *Мелитопольский краеведческий журнал, 11*, 77–82.
- Задерейчук, І.П. (2008). Організаційно-правова діяльність Йогана Йогановича Корніса. *Форум права, 1*, 147–152.
- Замуруйцев О.В. (2001). Німецька колонізація Півдня України наприкінці XVIII ст. *Вісник КЛУ, 4*, 64–72.
- І на Січі мудрий німець картопельку садить»: як міноніти опинились у Запоріжжі? (2017, 22 листопада). *Запоріжжя. Сім шляхів до пригод*.
<https://zaporizhzhia.city/legends/hto-zh-taki-menoniti-ta-yakim-chinom-voni-opinilis-u-zaporizhzhii>
- Історія міста – Молочанська громада (2023, 24 березня)
<https://molochanska-gromada.gov.ua/istoriya-mista-09-25-39-24-03-2023/>
- Історія рідного краю – Молочанська громада (2024, 9 січня)
<https://molochanska-gromada.gov.ua/istoriya-ridnogo-kraju-15-28-15-09-01-2024/>
- Кулинич, І.М. & Кривець, Н.В. (1995). *Нариси з історії німецьких колоній в Україні*. Київ : Ін-т історії України НАН України.
- Кудряченко, А. (1994) Німці України: минуле і сьогодення. *Розбудова держави, 5*, 19–23.
- Крылова, А. Н. (2017). Курганы Иоганна Корниса. *Мелитопольский краеведческий журнал, 9*, 86–89.
- Лист від Міністерства державного майна члену-кореспонденту повітового комітету міністерства Йогану Корнісу про затвердження направлення на роботи працівників з волостей губернії в Бердянське степове лісництво та затвердження кошторису* (1847, 8 вересня). Ф.250. (Оп. 1, Спр. 1, Арк. 17), Державний архів Запорізької області.
- Лист Таврійської палати державного майна члену-кореспонденту повітового комітету міністерства Йогану Корнісу про направлення до Бердянського лісництва каталогів рослинна* (1848, 6 березня). Ф.250. (Оп. 1. Спр. 1. Арк. 18). Державний архів Запорізької області.
- Лях, К. С. (2005). *Німецькомовні колоністи Півдня України в мультинаціональному оточенні: проблема взаємодії культур (XIX – початок XX ст.)* [Дис. канд. іст. наук, Донецький національний університет].
- Маленков, Р. (2026). Що подивитись у Лагідне. Маєток Корніса. *Україна Інкогніта*.
<https://ukrainaincognita.com/mista/lahidne-maietok-kornisa>
- Менонітська громада, с. Гальбштадт (Молочанськ) Молочанського менонітського округу / Бердянського повіту Таврійської губернії, 1804–1919*). Ф.89. (Оп. 1. Спр. 402. Арк. 1-2). Державний архів Одеської області.
- Мешков, Д. (2017). *Життєвий світ причорноморських німців (1781–1871)*. Київ ТОВ Видавництва: Кліо.
- Протокол засідання Таврійської губернської палати* (1804). Ф.81. Таврійсько-Катеринославське губернське управління землеробства і землевлаштування, м.

- Сімферополь Таврійської губернії. (Оп. 1, Спр. 168, Арк. 6-7). Державний архів Запорізької області.
- Романюк М.В. (2002) Землеробство в менонітських колоніях Півдня України (перша половина XIX ст.) *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету, XIV*, 42–46.
- Сейтяг'яєв, Н. С. (2025). Форма і жанрова належність першого розділу «Уривків з ногайського епосу» з рукописного збірника “Абу-л-Газі. Родовід тюрків”. *Сходознавство, 95*, 25–52.
<https://doi.org/10.15407/skhodoznavstvo2025.95.025>
- Скальковский, А. А. (1850). *Опыт статистического описания Новороссийского края: в 2 т. Т.1*. Одесса : Тип. Л. Нитче.
- Смолій, В. А. (відп. ред.) (2021). *Національне питання в Україні XX – початку XXI ст.: історичні нариси*. Київ: Ніка-Центр.
- Стейплз, Д. (2017). Иоганн Корнис и основание Бердянского лесничества. *Питання німецької історії*, 18–21.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pni_2017_2017_6
- Шевченко, Т. (2003). *Зібрання творів: у 6 т.: Т.1. Поезія 1837–1847* (М. Г. Жулинський, Ред.). Наукова думка.
- Brandes, D. (1993). *Von den Zaren adoptiert: Die deutschen Kolonien und die Balkansiedler in Neurussland und Bessarabien 1751-1914*. Muenchen, Oldenburg.
- Cornies, J. (1909). *Züge aus seinem Leben und Wirken. Ein ganzer Mann*. Berdjansk.
- Dalos, G. (2014). *Geschichte der Russlanddeutschen. Von Katharina der Großen bis zur Gegenwart*. Verlag C. H. Beck oHG, München.
- Epp, D.H. (1889). *Chortizer Mennoniten. Versuche einer Darstellung des Entwicklungsganges derselber*. Rosental, Chortitza: Selbstverlag
- Epp, I, Dyck, H. L. & Staples, J.R. (2015). *Transformation on Southern Ukrainian Steppe: Letters and papers of Johann Cornies*. Toronto, Buffalo, London.
- Urry, J. (1989). *None but saints: the transformation of Mennonite life in Russia*. Winnipeg: Hyperion Press Limited. p. 111.

REFERENCES

- Bahalei, D. Y. (1889). *Kolonyzatsyia Novorossyiskoho kraia u pervyye shahy po puty kulturny*. Ystorycheskyi etiid. Kyev : Typ. H.T. Korchak-Novytskoho.
- Bielikova, M. (2013) Selo Vladivka Chernihivskoho raionu Zaporizkoi oblasti: Istoriiia vynyknennia ta rozvytku. U *Ridne selo v istorychnii doli Ukrainy*: zb.nauk. pr. (s. 159–165), 5, Dnipropetrovsk: Vyd-vo Prydniprovia.
- Bielikova, M. V. (2005). *Menonitski kolonii pivdnia Ukrainy (1789–1917 rr.): Dys...* kand. ist. nauk. Zaporizhzhia.
- Vasylchuk, V. (2018). Nimetski imena v istorii Ukrainy. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Ser. Istoriiia, 1 (2)*, 131–136.
- Velychko, O. (2014, 4 hrudnia). Zasnovnyk Berdianskoho stepovoho lisnytstva Yohann Kornis. *Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti*
<https://www.archivzp.gov.ua/ru/l-r-62718978>
- Venher, N. V. (2010). Menonitske pidpriemnytstvo ta modernizatsiia Pivdnia Rosiiskoi imperii (1789–1917) [Avtoref. dys. dokt. istor. nauk, Dnipropetrovskyi natsionalnyi un-t im. Olesia Honchara].

- Venher, N. (2023). Yohann Kornis i proiekt stazhuvannya molodi z seredovyscha derzhavnykh selian u menonitskykh koloniiakh Ukrainy (1839–1870). *Suchasni doslidzhennia z nimetskoï istorii*, 49, 57–73.
- Venher, N. (2017). *Pytannia nimetskoï istorii* : zb. nauk. pr. Donetsk : RVV DNU
- Hrybovskiy, V. (2019, 18 serpnia). Molochni Vody, Shlatterovi berehy. *Ukrainskyi tyzhden*. <https://tyzhden.ua/molochni-vody-shlatterovi-berehy/>
- Hryshko, S.V. (2007). Istoryko-heohrafichnyi analiz utvorennia i rozvytku Staroberdianskoho lisnytstva *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Heohrafiia. Vinnytsia*, 14, 108–113.
- Dyk, M., Krylov, N., & Krylova, A. (2018). Melytopolskye Kornysy. *Melytopolskyi kraevedcheskyi zhurnal*, 11, 77–82.
- Zadereichuk, I.P. (2008). Orhanizatsiino-pravova diialnist Yohana Yohanovycha Kornisa. *Forum prava*, 1, 147–152.
- Zamuruitsev O.V. (2001). Nimetska kolonizatsiia Pivdnia Ukrainy naprykintsi XVIII st. *Visnyk KLU*, 4, 64–72.
- I na Sichi mudryi nimets kartopelku sadyt»: yak minonity opynylys u Zaporizhzi? (2017, 22 lystopada). *Zaporizhzhia. Sim shliakhiv do pryhod*. <https://zaporizhzhia.city/legends/hto-zh-taki-menoniti-ta-yakim-chinom-voni-opinilis-u-zaporizhzi>
- Istoriia mista – Molochanska hromada (2023, 24 bereznia) <https://molochanska-gromada.gov.ua/istoriya-mista-09-25-39-24-03-2023/>
- Istoriia ridnogo kraiu – Molochanska hromada (2024, 9 sichnia) <https://molochanska-gromada.gov.ua/istoriya-ridnogo-kraju-15-28-15-09-01-2024/>
- Kulynych, I.M. & Kryvets, N.V. (1995). *Narysy z istorii nimetskykh kolonii v Ukraini. Kyiv : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy.*
- Kudriachenko, A. (1994) Nimtsi Ukrainy: mynule i sohodennia. *Rozbudova derzhavy*, 5, 19–23.
- Krylova, A. N. (2017). Kurhany Yohanna Kornysa. *Melytopolskyi kraevedcheskyi zhurnal*, 9, 86-89.
- Lyst vid Ministerstva derzhavnogo maina chlenu-korespondentu povitovoho komitetu ministerstva Yohanu Kornisu pro zatverdzhennia napravlennia na roboty pratsivnykiv z volostei hubernii v Berdianske stepove lisnytstvo ta zatverdzhennia koshtorysu (1847, 8 veresnia). F.250. (Op. 1, Spr. 1, Ark. 17), Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti.*
- Lyst Tavriiskoi palaty derzhavnogo maina chlenu-korespondentu povitovoho komitetu ministerstva Yohanu Kornisu pro napravlennia do Berdianskoho lisnytstva katalogiv roslynna (1848, 6 bereznia). F.250. (Op. 1. Spr. 1. Ark. 18). Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti.*
- Liakh, K. S. (2005). *Nimetskomovni kolonisty Pivdnia Ukrainy v multynatsionalnomu otochenni: problema vzaïemodii kultur (XIX – pochatok XX st.)* [Dys. kand. ist. nauk, Donetskyi natsionalnyi universytet].
- Malenkov, R. (2026). Shcho podyvytyts u Lahidne. Maietok Kornisa. *Ukraina Inkohnita*. <https://ukrainaincognita.com/mista/lahidne-maietok-kornisa>
- Menonitska hromada, s. Halbshtadt (Molochansk) Molochanskoho menonitskoho okruhu / Berdianskoho povitu Tavriiskoi hubernii, 1804-1919). F.89. (Op. 1. Spr. 402. Ark. 1-2). *Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti*.
- Mieshkov, D. (2017). *Zhyttievyi svit prychornomorskykh nimtsiv (1781-1871)*. Kyiv TOV Vydavnytstvo: Klio.

- Protokol zasidannia Tavriiskoi hubernskoi palaty (1804). F.81. Tavriisko-Katerynoslavskе hubernske upravlinnia zemlerobstva i zemlevlashtuvannia, m. Simferopol Tavriiskoi hubernii. (Op. 1, Spr. 168, Ark. 6-7). *Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi oblasti*.
- Romaniuk M.V. (2002) Zemlerobstvo v menonitskykh koloniiakh Pivdnia Ukrainy (persha polovyna KhIKh st.) *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho derzhavnoho unyversytetu, XIV*, 42-46.
- Seitiahiaiev, N. S. (2025). Forma i zhanrova nalezhnist pershoho rozdilу «Uryvkiv z nohaiskoho eposu» z rukopysnoho zbirnyka “Abu-l-Hazi. Rodovid tiurkiv». *Skhodoznavstvo, 95*, 25–52.
<https://doi.org/10.15407/skhodoznavstvo2025.95.025>
- Skalkovskyi, A. A. (1850). *Опыт статыстического описания Новороссыиского kraia: v 2 t. T.1. Odessa : Typ. L. Nytche*.
- Smolii, V.A. (vidp. red.) (2021). *Natsionalne pytannia v Ukraini XX – pochatku XXI st.: istorychni narysy*. Kyiv: Nika-Tsentr.
- Steiplz, D. (2017). Yohann Kornys y osnovanye Berdianskoho lesnychestva. *Pytannia nimetskoi istorii*, 18–21.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pni_2017_2017_6
- Shevchenko, T. (2003). *Zibrannia tvoriv: u 6 t.: T.1. Poeziia 1837–1847 (M. H. Zhulynskiy, Red.)*. Naukova dumka.
- Brandes, D. (1993). *Von den Zaren adoptiert: Die deutschen Kolonien und die Balkansiedler in Neurussland und Bessarabien 1751–1914*. Muenchen, Oldenburg.
- Cornies, J. (1909). *Züge aus seinem Leben und Wirken. Ein ganzer Mann*. Berdjansk.
- Dalos, G. (2014). *Geschichte der Russlanddeutschen. Von Katharina der Großen bis zur Gegenwart*. Verlag C. H. Beck oHG, München.
- Epp, D.H. (1889). *Chortizer Mennoniten. Versuche einer Darstellung des Entwicklungsganges derselber*. Rosental, Chortitza: Selbstverlag
- Epp, I, Dyck, H. L. & Staples, J.R. (2015). *Transformation on Southern Ukrainian Steppe: Letters and papers of Johann Cornies*. Toronto, Buffalo, London.
- Urry, J. (1989). *None but saints: the transformation of Mennonite life in Russia*. Winnipeg: Hyperion Press Limited. p. 111.

Дата надходження до редакції 01.12. 2025
Ухвалено до друку 10.12.2025

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 930.2:[244.8:1(091)]

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363252>

О. Я. ГОЛЕЦЬ

кандидат філософських наук, доцент кафедри східної і слов'янської філології,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)

e-mail: oksana.golets@knlu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0740-6543>

ІСТОРИЧНІ РЕКОНСТРУКЦІЇ І ОСМИСЛЕННЯ ПАРАДИГМ ЧАНЬ/ДЗЕН-БУДДИЗМУ В ЗАХІДНІЙ БУДДОЛОГІЇ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Анотація

Метою дослідження є аналіз основних підходів до осмислення історії чань/дзен-буддизму в західній буддології ХХ – початку ХХІ століття та з'ясування трансформації історіографічних моделей його інтерпретації. У статті розглянуто праці Г. Дюмулена, Д. Т. Судзукі, Т. Г. Фоулка та Д. Макрея як репрезентативні приклади різних способів реконструкції історії чань/дзену. **Методологія дослідження** ґрунтується на історіографічному, історико-філософському та порівняльному аналізі, що дає змогу простежити зміну дослідницької оптики від модерних інтерпретацій до критичного перегляду усталених наративів. **Наукова новизна** полягає в тому, що чань/дзен-буддизм розглянуто не лише як історико-релігійний феномен, а і як об'єкт академічного осмислення, образ якого формується залежно від дослідницьких стратегій і способів реконструкції минулого. У статті показано, що в інтерпретації Судзукі чань/дзен постає передусім як безпосередній досвід пробудження, тоді як у працях Дюмулена акцент перенесено на історичну тяглість традиції та конкретні форми її розвитку в Китаї і Японії. Водночас критичні підходи Фоулка та Макрея зміщують увагу з пошуку «автентичної» історії на аналіз механізмів формування генеалогій, наративів та історичної пам'яті. Окрему увагу приділено тому, як різні моделі опису чань/дзену впливають на саме розуміння предмета дослідження та межі його історичної реконструкції. **Результати дослідження** засвідчують, що історія чань/дзен-буддизму в сучасній науці постає як складний історіографічний конструкт, а її опис залежить від методологічної оптики, інтелектуального контексту й поставлених дослідником завдань. Встановлено, що історія чань/дзен-буддизму в західній науці осмислювалася в межах різних історіографічних моделей – від модерних синтетичних наративів до критичного аналізу механізмів конструювання традиції.

Ключові слова: чань/дзен-буддизм, західна буддологія, історіографія, історія філософії, Д. Т. Судзукі, Г. Дюмулен, Т. Г. Фоулк, Д. Макрей.

O. Ya. GOLETS

PhD in Philosophy, Associate Professor
in the Department of Oriental and Slavic Philology,
Kyiv National Linguistic University (Kyiv, Ukraine)

e-mail: oksana.golets@knlu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0740-6543>

HISTORICAL RECONSTRUCTIONS AND REINTERPRETATIONS OF CHAN/ZEN BUDDHIST PARADIGMS IN WESTERN BUDDHIST STUDIES IN THE 20TH AND EARLY XXIst CENTURIES

Abstract

The purpose of this study is to analyze the main approaches to understanding the history of Chan/Zen Buddhism in twentieth- and early twenty-first-century Western Buddhist

studies and to clarify the transformation of historiographical models of its interpretation. The article examines the works of H. Dumoulin, D. T. Suzuki, T. G. Foulk, and J. McRae as representative examples of different ways of reconstructing the history of Chan/Zen. **The methodology** of the study is based on historiographical, historical-philosophical, and comparative analysis, which makes it possible to trace the shift in scholarly perspective from modern interpretations to the critical reconsideration of established narratives. **The scientific novelty** of the article lies in the fact that Chan/Zen Buddhism is considered not only as a historical-religious phenomenon, but also as an object of academic reflection, the image of which is shaped by research strategies and modes of reconstructing the past. The article demonstrates that in Suzuki's interpretation, Chan/Zen appears primarily as an immediate experience of awakening, whereas in Dumoulin's works the emphasis is placed on the historical continuity of the tradition and the concrete forms of its development in China and Japan. At the same time, the critical approaches of Foulk and McRae shift attention from the search for an "authentic" history to the analysis of the mechanisms through which genealogies, narratives, and historical memory are constructed. Particular attention is paid to how different models of describing Chan/Zen influence the very understanding of the object of research and the limits of its historical reconstruction. The results of the study show that the history of Chan/Zen Buddhism in contemporary scholarship appears as a complex historiographical construct, and that its description depends on methodological perspective, intellectual context, and the research tasks set by the scholar. It has been established that the history of Chan/Zen Buddhism has been interpreted in Western scholarship within the framework of various historiographical models – ranging from modern synthetic narratives to a critical analysis of the mechanisms by which tradition is constructed.

Keywords: Chan/Zen Buddhism, Western Buddhist studies, historiography, history of philosophy, D. T. Suzuki, H. Dumoulin, T. G. Foulk, J. McRae.

Вступ. Чань/дзен-буддизм посідає особливе місце в історії східної філософії та релігійної думки, оскільки поєднує практику медитативного самоперетворення, специфічні форми духовної спадкоємності та багату традицію культурної саморепрезентації. Водночас у сучасній науці він постає не як однозначно визначений об'єкт, а як складне історико-філософське явище, опис якого істотно залежить від обраної методологічної оптики. Саме тому проблема історіографії чань/дзен-буддизму є не другорядною допоміжною темою, а одним із ключів до розуміння того, як у західній та сучасній академічній традиції конструювався сам образ цієї школи.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що історія чань/дзен-буддизму впродовж XX – початку XXI століття осмислювалася в межах кількох різних моделей. У модерних працях Д. Т. Судзукі (1958) дзен інтерпретується передусім як безпосередній досвід пробудження, що має універсалізований характер; у Г. Дюмулена (1963), навпаки, він постає як історично сформована традиція з власною генеалогією, інституційною структурою та культурною тяглістю. Натомість у працях Т. Г. Фулка (2022) та Д. Макрея (2003) ці моделі зазнають критичної ревізії: дослідницька увага зміщується від уявлення про дзен як цілісну й прозору традицію до аналізу тих текстуальних, риторичних та інституційних механізмів, через які ця традиція була історично сформульована та легітимована. Саме така зміна оптики робить доцільним спеціальне історіографічне дослідження.

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній чань/дзен-буддизм розглядається не лише як предмет історичного опису, а і як об'єкт різних моделей наукової реконструкції. Це дає змогу простежити еволюцію підходів до осмислення історії

чань/дзен-буддизму в західній буддології та виявити особливості його репрезентації в різних дослідницьких контекстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія чань/дзен-буддизму в сучасній гуманітаристиці вивчається в кількох взаємопов'язаних напрямках: як історія релігійної традиції, як історія її культурної рецепції та як історія наукових моделей її інтерпретації. Саме останній вимір є особливо важливим для цієї статті, оскільки йдеться не лише про реконструкцію розвитку чань/дзен-буддизму, а про аналіз того, як у західній науці ХХ – початку ХХІ століття формувалися основні способи його історичного опису.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття традиційна модерна рамка досліджень чань/дзен стала предметом критичного перегляду. У дослідженнях Д. Макрея (2003) та Т. Г. Фоулка (2022) увага зміщується від пошуку «сутності» дзену або його лінійної й безперервної історії до аналізу механізмів конструювання самої традиції.

В українському науковому просторі окремі аспекти дзен-буддизму також уже ставали предметом уваги. Зокрема, С. В. Капранов (2019) розглядає дзен-буддизм у контексті духовно-інтелектуального потенціалу Японії другої половини ХІХ–ХХ століття; А. А. Мелешук (2022) аналізує трансформацію антропологічних вимірів японської культури під впливом дзен-буддизму; О. Б. Донець (2024) звертається до проблеми символізму дзен у просторі культури. Ширший історико-культурний контекст розвитку японської традиції представлений у праці В. А. Рубеля (1997), присвяченій японській цивілізації, традиційному суспільству та державності. Окремі дотичні аспекти релігійної проблематики Східної Азії розглядалися також у попередніх публікаціях авторки (Голець, 2013а, б).

Водночас аналіз наявних праць дає підстави стверджувати, що в українській науці переважають дослідження, зосереджені на культурному, релігієзнавчому або загальноцивілізаційному вимірі дзен-буддизму. Натомість спеціальний історіографічний аналіз західних моделей осмислення історії чань/дзен-буддизму залишається недостатньо розробленим. Саме ця дослідницька лакуна і зумовлює актуальність пропонованої статті.

Метою статті є історіографічний аналіз основних моделей інтерпретації історії чань/дзен-буддизму в західній гуманітаристиці ХХ – початку ХХІ століття на матеріалі праць Г. Дюмулена, Д. Т. Судзукі, Т. Г. Фоулка та Д. Макрея.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**: реконструювати історичний наратив про дзен, запропонований Г. Дюмуленом, та визначити його місце в розвитку західної історіографії дзен-буддизму; охарактеризувати особливості репрезентації дзен-буддизму в працях Д. Т. Судзукі як модерної універсалізувальної моделі; проаналізувати критику традиційної *zen studies* у працях Т. Г. Фоулка, зокрема щодо генеалогічних схем, інституційної єдності та уявлення про «золотий вік» дзену; з'ясувати, у чому полягає ревізія історії чань-буддизму в дослідженні Д. Макрея, особливо в аспекті критики лінійного наративу та переосмислення ролі пізніх конструкцій традиції; простежити трансформацію історіографічних підходів до вивчення чань/дзен-буддизму від модерних моделей до критичного аналізу механізмів конструювання історичного наративу.

Методи та методологія проведення дослідження. Методологічну основу статті становить історіографічний підхід, який дає змогу розглядати праці про чань/дзен-буддизм не лише як опис релігійної традиції, а і як форми її наукової репрезентації, сформовані в певному інтелектуальному та дисциплінарному контексті. У межах цього підходу простежено, яким чином у працях Г. Дюмулена (1963), Д. Т. Судзукі

(1958), Т. Г. Фоулка (2022) та Д. Макрея (2003) формувалися різні способи побудови історичного нарративу про чань/дзен.

Герменевтичний метод використано для аналізу змісту ключових праць Г. Дюмулена (1963), Д. Т. Судзукі (1958), Т. Г. Фоулка (2022) та Д. Макрея (2003). Порівняльний метод було використано для зіставлення модерних і критичних моделей історіографії чань/дзен-буддизму, а також для виявлення їхніх спільних і відмінних рис.

Застосування комплексу зазначених методів дає змогу дослідити історію чань/дзен-буддизму на двох взаємопов'язаних рівнях: як історію релігійної традиції та як історію її наукового осмислення.

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження. Дослідження історії чань/дзен-буддизму в західній академічній традиції значною мірою сформоване працями двох впливових інтерпретаторів ХХ століття – Генріха Дюмулена та Дайсецу Тейтаро Судзукі. Звернення до досліджень цих авторів дає змогу побачити, що вже в межах модерного нарративу історії чань/дзен існували різні методологічні моделі його опису й інтерпретації. Попри спільний предмет дослідження, їхні підходи представляють різні методологічні позиції: якщо Судзукі розглядає його передусім як досвід пробудження, що має універсалізований і значною мірою метаісторичний характер, то Дюмулен підходить до нього як до історично сформованої традиції з генеалогією, інституціями та конкретним культурним розгортанням у Східній Азії. Розглянемо детальніше позиції цих двох дослідників, опираючись на їхні фундаментальні праці: «Історію дзен-буддизму» Дюмулена (Dumoulin, 1963) та «Нариси з Дзен-буддизму» (Suzuki, 1958).

Щодо використання термінології варто зазначити, що назва школи чань/дзен етимологічно походить від санскритського *дх'яна* (dhyāna), що означає медитацію, в китайській традиції це слово отримало звучання *чань*, а в японській – *дзен* («Japanese Zen Buddhist Philosophy», 2022). У науковій літературі вибір тієї чи тієї назви зазвичай залежить від історико-культурного контексту дослідження та регіональної традиції, яку презентує дослідник. Водночас у західній буддології, особливо в працях ХХ століття, обидва терміни нерідко використовуються паралельно для позначення спорідненої традиції медитативного буддизму. З огляду на це в основному тексті статті обидві назви вживатимуться відповідно до контексту, тоді як у вступі, завершенні та в узагальнювальних формулюваннях використовуватиметься форма чань/дзен.

Історична реконструкція розвитку чань/дзен у працях Генріха Дюмулена.

У своєму фундаментальному дослідженні *Історія дзен-буддизму* Г. Дюмулен (1963) пропонує не фрагментарний опис окремих постатей чи практик, а цілісну історичну реконструкцію дзен-буддизму як традиції, історія якої вибудовується через становлення, передачу та культурне розгортання. У передмові він прямо наголошує, що його книга має історичний характер і покликана дати «faithful account» історичного розвитку дзен-буддизму настільки, наскільки це можливо на рівні тодішнього стану досліджень. Водночас історія для німецького дослідника має не лише описову, а й евристичну функцію, оскільки через неї можна розкрити аутентичний зміст традиції (Dumoulin, 1963, pp. vi-vii). Саме ця настанова визначає композицію всієї книги. Дюмулен не починає історію дзену безпосередньо з Китаю або з постаті Бодгідгарми, а дає широку буддійську передісторію: аналіз містичного елемента раннього буддизму, викладення основ Махаяни, махаянських сутр і тих інтелектуально-релігійних передумов, у яких майбутній чань поступово формується як окрема форма життя й мислення. Для німецького дослідника дзен не виникає як

якась нова форма, а постає як підсумок тривалого доктринального, медитативного й культурного розвитку. Саме тому між раннім буддизмом, Махаяною та чань у викладі Дюмулена простежується не розрив, а поступове формування специфічної містичної традиції (Dumoulin, 1963, pp. 3–45).

Особливе місце в цій реконструкції посідає проблема походження дзену в Китаї. Дюмулен показує, що появи чань передують історичне засвоєння буддійської медитації в Китаї, інтелектуальні трансформації китайського буддизму та поступове оформлення специфічного розуміння просвітлення (Dumoulin, 1963, pp. 52–60).

У цьому контексті основоположник китайського варіанту чань, Бодгідгарма, виступає першою великою фігурою історії цієї традиції. Але тут Генріх Дюмулен підкреслює, що, з одного боку, саме від Бодгідгарми починається окрема лінія чаньської традиції в Китаї; з іншого боку, ця постать уже на ранньому етапі виявляється оточеною легендарними мотивами, які не можна просто ототожнювати з історичним фактом. (Dumoulin, 1963, pp. 67–68).

Саме тут формується один із головних елементів його історичної моделі – патріархальна лінія. Дюмулен показує, що для дзену генеалогія є не чимось другорядним, що доповнює базовий наратив, а способом легітимації традиції. Лінія передачі від індійських патріархів до Бодгідгарми, а від нього – до китайських наставників, оформлює дзен як школу, що претендує на безперервну спадкоємність учення та авторитету й на особливий тип передачі вчення. Сама патріархальна спадкоємність у Дюмулена має не лише символічний, але й історіографічний сенс. Через неї він конструює дзен як традицію, в якій передається не просто корпус текстів, а жива форма релігійного досвіду. Тому генеалогія в його викладі є способом поєднати історію школи, історію наставництва та історію духовного авторитету в єдину модель тяглості (Dumoulin, 1963, pp. 67–72).

Після розгляду Бодгідгарми та ранніх патріархів Дюмулен переходить до становлення чань у Китаї як уже оформленої школи. Показово, що в структурі книги за розділом «Дзенські патріархи раннього періоду» одразу йде «Розквіт китайського дзен-буддизму». Це означає, що рання генеалогія для нього не є самодостатньою: вона веде до класичної фази, в якій традиція виробляє свої головні форми, мову й моделі практики (Dumoulin, 1963, pp. 67–88). Центральною постаттю цього класичного етапу стає Шостий патріарх Хуей-нень і саме в період його діяльності історія школи оформлюється навколо специфічної формули просвітлення як безпосереднього бачення власної природи (Dumoulin, 1963, pp. 88–93).

Отже, китайський етап у Дюмулена має виразно нормативне значення. Саме тут, а не вже в Японії, традиція набуває свого класичного профілю. Китайський чань постає як осередок, у якому визначаються основні риси традиції: тип духовного авторитету, моделі монастирського життя, характер просвітлення та місце майстра в легітимації історичної передачі вчення (Dumoulin, 1963, pp. 88–102).

Важливо, що Дюмулен не зводить цей класичний період лише до історії ідей. Поруч із фігурами наставників він окремо розглядає монастирське життя як інституційну форму існування чань. Це означає, що його історія дзену є водночас історією вчення і історією конкретних організаційних форм, у яких це вчення стабілізується, передається й відтворюється (Dumoulin, 1963, p. 102–105).

Подальший розвиток китайського дзену Дюмулен описує через категорію внутрішньої диференціації. Зрілий чань тут виступає не одноманітною школою, навпаки, традиція розгортається у кількох напрямках, кожен із яких має власні акценти, але всі вони належать до спільного історичного поля дзену. У цьому сенсі «п'ять домів» не руйнують єдності школи, а, навпаки, засвідчують її життєздатність.

Через них Дюмулен показує, що історія дзену не є просто лінійним переходом від одного патріарха до іншого. Вона включає внутрішнє розгалуження, множинність методів і форм вираження, але ця множинність не скасовує базової спадкоємності традиції (Dumoulin, 1963, pp. 106–118).

Наступний етап він окреслює як «Розповсюдження та методичний розвиток у епоху династії Сун». Уже сама назва розділу принципова: йдеться не лише про географічне поширення, а й про методологічне дооформлення школи. І хоча Дюмулен чітко вказує, що цей період є кризовим для соціального існування школи, але все ж в цей час внутрішня багатоманітність китайського дзену набуває стійкіших форм і виробляє власні педагогічні моделі (в тому числі і через розповсюдження коанів) (Dumoulin, 1963, pp. 123–136).

Таким чином, китайський матеріал у Дюмулена вибудований як цілісна історична дуга: від передумов і ранніх патріархів – до високого періоду, далі до «п'яти домів» і сунського методологічного розвитку. У цій логіці саме Китай постає головним простором формування дзену як історично впізнаваної традиції, тоді як подальший розвиток уже передбачає перенесення цієї форми в нове культурне середовище (Dumoulin, 1963, pp. 52–132).

Перехід до японського матеріалу Дюмулен концептуалізує через саме поняття «transplanting» і показує, що японський дзен не є новою, самостійною релігією, відірваною від китайського чань, а мислиться як пересадження вже сформованої традиції на інший історичний ґрунт (Dumoulin, 1963, pp. 137–142).

У межах цього японського етапу він виділяє насамперед дві великі постаті – Ейсяя і Догена. Сам факт, що їм присвячено окремі структурні блоки книги, свідчить: історія дзену в Японії для Дюмулена розгортається не абстрактно, а через конкретних носіїв передачі, які постають фігурами-засновниками нових ліній у іншому культурному середовищі (Dumoulin, 1963, pp. 139–166).

Особливо показовим є розділ про Догена. Тут Дюмулен розглядає не лише його життєвий шлях, а й окремо зосереджується на дзадзені та релігійній метафізиці. Тим самим японський дзен постає в нього не просто як інституційне продовження китайської спадщини, а як новий етап її переосмислення й розвитку, у якому питання практики, тіла, свідомості та буддійської метафізики набувають особливої ваги (Dumoulin, 1963, pp. 151–166).

Японський розвиток дзену у Дюмулена, однак, не зводиться лише до монастирської історії. Уже після розділів про Ейсяя й Догена він переходить до аналізу культурного впливу дзену в добу Муроматі, далі – до першої зустрічі з християнством, а потім до модерної японської доби. Це означає, що японський етап у його моделі є не кінцевою точкою достатньо вузького розуміння історії цієї школи, а фазою широкого культурного розгортання традиції (Dumoulin, 1963, pp. 175–235).

У підсумку історична модель дзену в працях Дюмулена має виразно генеалогічний і тяглий характер. Вона починається з широкої буддійської передісторії, далі переходить до китайських передумов чань, Бодгідгарми та патріархальної лінії, досягає зрілої форми в класичному китайському дзені, внутрішньо диференціюється й методологічно розвивається в періоди «п'яти домів» й сунського переживанні соціальної кризи, а потім продовжується в японському дзені як у формі історичного пересадження й культурного розгортання (Dumoulin, 1963, pp. Vi-vii, 52–166).

Саме тому праця Дюмулена є важливою не лише як історія дзену, а і як впливова історіографічна модель. Вона малює дзен як тяглу традицію з початком, лінією передачі, класичним центром, внутрішньою багатоманітністю та здатністю до культурної й методологічної адаптації при збереженні уявлення про власну тяглисть.

Для подальшого зіставлення з критичними підходами це особливо важливо, оскільки саме у Генріха Дюмулена можна побачити одну з найпослідовніших модерних версій цілісного історичного нарративу про дзен, яка тут отримує завершене формулювання.

Філософська інтерпретація дзен у Дайсецу Тейтаро Судзукі: історія як феноменологія досвіду

Д. Т. Судзукі постає не просто як дослідник чань/дзен-буддизму, а як один із головних інтерпретаторів цієї традиції в західному інтелектуальному просторі ХХ століття. Його підхід до дзену можна охарактеризувати як переважно метаісторичний, із виразною тенденцією до есенціалізації: для Судзукі дзен є не стільки об'єктом класичного історичного опису, скільки особливим типом духовного досвіду, що виявляє себе в різних історичних формах. У своїх «Нарисах з дзен-буддизму» він вибудовує такий нарратив, у межах якого історія школи осмислюється передусім через динаміку внутрішнього пробудження, а не через розвиток інституцій, доктринальних систем чи соціальних структур (Suzuki, 1958, pp. 39–41, 229–230).

Центральною методологічною установкою Судзукі є теза про те, що дзен не може бути адекватно вичерпаний засобами абстрактного поняттєвого аналізу. Він послідовно наголошує, що дзен передає не лише формульовані положення віри, а сам спосіб безпосереднього осягнення буддійської істини і саме тому зовнішні оболонки, поняттєві конструкції та письмово закріплені догматичні форми не можуть вичерпати його живого змісту. Водночас було б неточно стверджувати, що Судзукі просто заперечує будь-яку роль мислення: радше йдеться про принципову вторинність інтелекту щодо того досвіду просвітлення, який у дзені вважається визначальним (Suzuki, 1958, pp. 41, 157, 159–160, 230, 268–270).

Судзукі радикально розрізняє знання про дзенський досвід і безпосереднє входження в нього. У його викладі спроба зрозуміти дзен виключно через інтелектуальні конструкції призводить до розщеплення цілісної реальності на суб'єкт і об'єкт, тоді як справжній дзенівий досвід має подолати цю дихотомію. Саме тому історія дзену постає в нього не як сукупність зовнішніх подій, а як низка свідчень про можливість повернення до первинної безпосередності буття, до власної первинної природи. Історичні тексти, вислови майстрів і парадоксальні діалоги в такій перспективі важливі не самі по собі, а настільки, наскільки вони вказують на досвід, що перевищує словесне формулювання та часово-просторові концепції (Suzuki, 1958, pp. 156–157, 249–251, 269–270).

Ключовим елементом цієї моделі є саторі – осяяння, яке Судзукі трактує як центральне переживання дзен-буддизму. Для нього без саторі дзен втрачає свою сутність, а вся історія традиції зрештою обертається навколо різних способів наближення до цього переживання, його реалізації та передачі. Саме тому історія патріархів у Судзукі – це передусім не історія інституційної спадкоємності, а історія пробудження. Саторі постає як переломний момент, що радикально змінює спосіб бачення світу і самого себе; воно не є поступовим нагромадженням знань, а має характер раптового прориву, який надає всій попередній духовній практиці завершеного смислу (Suzuki, 1958, pp. 229–231).

Важливою рисою підходу Судзукі є також специфічне ставлення до традиційної генеалогії дзен. Він не приховує того, що рання історія школи, як і пов'язані з нею тексти, не завжди піддаються однозначній критичній реконструкції. Проте для нього це не скасовує їхнього значення для розуміння духу традиції. У результаті питання історичної достовірності в його викладі значною мірою поступається питанню того, якою мірою традиція передає внутрішній зміст дзенського досвіду (Suzuki, 1958, pp. 164–220).

У своїй реконструкції розвитку дзену Судзукі особливу увагу приділяє переходу від індійського буддизму до китайського чань. Він прямо наголошує, що дзен у тій формі, в якій він відомий історії Східної Азії, є китайським способом практичного застосування доктрини просвітлення. Тому історія дзену для нього – це насамперед історія того, як первісний імпульс буддійського пробудження набув нової, виразно китайської форми (Suzuki, 1958, pp. 39–40, 219–220, 232).

Особливе місце в наративі Судзукі займає постать Бодгідгарми. Саме з його приходом до Китаю, за Судзукі, у буддизмі з новою силою актуалізується «елемент саторі», який був затьмарений надмірною захопленістю або філософськими тонкощами, або зовнішнім дотриманням ритуальних і дисциплінарних норм. Тому Бодгідгарма в нього важливий не стільки як засновник чергової школи, скільки як носій радикального повернення до внутрішнього ядра буддійського досвіду. Подальші постаті – Хуейнен, Басьо, Хуанбо, Ліньцзі – репрезентують уже різні форми історичного розгортання саме цього імпульсу (Suzuki, 1958, p. 232).

Також саме в цьому контексті Судзукі особливо підкреслює значення Хуейнена як тієї постаті, з якою дзен набуває виразно китайського обличчя. Для нього саме в південній традиції, пов'язаній із Хуейненом, чітко оформлюється орієнтація на безпосереднє просвітлення на противагу зосередженню на поступових або суто формальних аспектах практики. Через це історія дзену в його викладі тяжіє до телеологічної моделі: різні етапи та постаті осмислюються з точки зору того, наскільки повно в них виявляється справжня сутність дзену як досвіду пробудження (Suzuki, 1958, pp. 217, 219–220, 232–235).

Характерною ознакою Судзукі є схильність до деконтекстуалізації коанів, мондо та інших парадоксальних вербальних форм дзен-інструкції. Він розглядає їх передусім не як документи певної культурно-історичної епохи, а як способи духовного зламу, покликані вивести свідомість за межі звичного логічного й дуалістичного мислення. Тим самим тексти й вислови, народжені в конкретному середовищі чань-буддизму, набувають у Судзукі надісторичного значення (Suzuki, 1958, pp. 269–271, 275–279).

Ще одна важлива риса його інтерпретації полягає в універсалізації дзену. Судзукі не обмежує його рамками конфесійної належності чи вузько монастирської практики, а подає як певний фундаментальний вимір людського досвіду, здатний виявлятися в найрізноманітніших формах культури. Саме тому він охоче говорить про дзен як про життєву енергію, яка є необмеженою, не залежить від знаків і передається поза всілякою ортодоксією. Така універсалізація стала одним із найважливіших чинників його впливу на західну інтелектуальну аудиторію: дзен постав не як суто східна конфесійна традиція, а як загальнолюдський спосіб радикального переживання реальності (Suzuki, 1958, pp. 268–270).

Водночас у такому підході закономірно маргіналізуються інституційні, ритуальні та соціальні аспекти історії дзен-буддизму. Судзукі не заперечує їхнього існування, однак наполягає, що вони не становлять сутності дзену. Зовнішні форми – монастир, дисципліна, тексти, обряди – набувають значення лише тоді, коли залишаються пов'язаними з досвідом саторі. Без нього вони ризикують перетворитися на порожню оболонку. У подальшій історіографії саме такий образ стане предметом критики з боку дослідників, які прагнули повернути дзен у його конкретний історичний контекст (Suzuki, 1958, pp. 39–41, 230, 268–270).

Отже, історіографічна модель Судзукі має виразно телеологічний характер. Історія дзену осмислюється в ній як низка форм, через які одна й та сама сутність – досвід просвітлення – виявляє себе в різних епохах і культурних середовищах. Відтак історична зміна не є для нього зміною сутності; вона радше постає як варіювання

способів вираження єдиного ядра. У такому підході історія не руйнує тотожність традиції, а лише щоразу по-новому її маніфестує (Suzuki, 1958, pp. 164–220, 229–230, 232–235).

Підсумовуючи, можна стверджувати, що Судзукі сформував надзвичайно впливовий модерний нарратив про дзен, у якому поєдналися буддійська традиція, релігійна феноменологія досвіду та елементи психологічної й культурологічної мови ХХ століття. Його внесок в осмислення дзену полягає не лише в популяризації цієї традиції, а й у створенні цілісного образу дзену як безпосереднього духовного досвіду, що стоїть вище за догматичні системи та історичні випадковості. Саме цей образ став однією з ключових точок відліку для західного осмислення дзен-буддизму у ХХ столітті – і водночас підготував підґрунтя для подальшої критичної ревізії такого бачення.

Порівняння підходів Д. Т. Судзукі та Г. Дюмулена

Попри спільний предмет дослідження, Дайсецу Тейтаро Судзукі та Генріх Дюмулен репрезентують різні способи осмислення дзен-буддизму в західній інтелектуальній традиції ХХ століття. Якщо Судзукі акцентує передусім безпосередній досвід пробудження та його універсалізований вимір (навіть поза буддійську думку як таку), то Дюмулен реконструює дзен як історичну традицію з генеалогією, інституціями та конкретним культурним розгортанням у Китаї та Японії (Dumoulin, 1963, pp. vi–vii; Suzuki, 1958, pp. 229–230).

Насамперед відмінність між цими авторами виявляється у способі визначення самого предмета. Для Судзукі дзен не зводиться ні до релігії, ні до філософії в їхньому звичному поняттєвому вигляді; він постає передусім як шлях безпосереднього внутрішнього пробудження, у якому досвід має пріоритет над догматичною формою, текстом і логічною систематизацією. Для Дюмулена, натомість, дзен є історично сформованою традицією, яку слід аналізувати через її походження, патріархальну спадкоємність, монастирські форми життя, внутрішню диференціацію та культурне пересадження в нові середовища (Dumoulin, 1963, pp. 52–60, 67–72, 137–142; Suzuki, 1958, pp. 39–41, 229–230).

Особливо виразно це видно в трактуванні патріархальної лінії. Судзукі приймає традиційну генеалогію насамперед як форму духовної спадкоємності: передача від наставника до учня засвідчує не просто зовнішню хронологію, а тяглість внутрішнього просвітлення. Для нього лінія передачі має значення тому, що вказує на безперервність особливої передачі поза словами й писаннями. Для Дюмулена ж генеалогія має також чітке історіографічне значення: через неї традиція легітимує власну тяглість, поєднуючи історію школи, історію наставництва та історію духовного авторитету в єдину модель спадкоємності (Dumoulin, 1963, pp. 67–72; Suzuki, 1958, pp. 164–220).

Не менш показовою є різниця у способі тематизації саторі. Для Судзукі саторі є осердям дзенського досвіду безпосереднього бачення своєї первісної природи. Саме тому історія дзену в його інтерпретації тяжіє до телеологічної моделі: окремі постаті й етапи оцінюються з погляду того, наскільки повно в них виявляється досвід пробудження. Дюмулен не заперечує значення саторі, однак розглядає його в ширшому історичному горизонті, де воно постає не ізольованим внутрішнім актом, а елементом традиції, що передається, інтерпретується та інституційно оформлюється в конкретних історичних формах китайського й японського дзену (Dumoulin, 1963, pp. 88–102, 151–166; Suzuki, 1958, pp. 217, 219–220, 229–235).

Подібна різниця проявляється і в ставленні до коанів, мондо та інших парадоксальних вербальних форм дзен-інструкції. У Судзукі вони постають

передусім як практичні засоби духовного прориву. Вони мають надто мало значення як документи конкретної історичної епохи і значно більше – як інструменти безпосереднього бачення. У Дюмулена ж ці форми включені до процесу історичного розвитку школи: вони співвідносяться з певними етапами методологічного становлення дзену (Dumoulin, 1963, pp. 123–132; Suzuki, 1958, pp. 269–271, 275–279).

Отже, порівняльний аналіз показує, що Судзукі й Дюмулен створили дві різноакцентні, але не цілком взаємовиключні моделі осмислення дзену. Судзукі сформував впливовий модерний образ дзену як традиції безпосереднього пробудження, у якій внутрішній досвід має пріоритет над дискурсивними й догматичними формами. Дюмулен, своєю чергою, показав, як ця традиція набуває історичної тяглості через генеалогію, монастирські структури, методологічну диференціацію та культурне розгортання в Китаї й Японії. Якщо в Судзукі на передній план виходить внутрішній вимір просвітлення, то в Дюмулена – історичні форми його передачі, стабілізації та легітимації (Dumoulin, 1963, pp. vi-vii, 67–72, 123–132, 137–166; Suzuki, 1958, pp. 164–220, 229–235, 268–270). Водночас саме ці впливові моделі, попри їхню евристичну силу, наприкінці ХХ століття стали предметом критичного перегляду. Нові дослідження поставили під сумнів не лише окремі елементи традиційного наративу про дзен, але й самі принципи, за якими ця історія вибудовувалася в модерній буддології.

Критичний перегляд історіографії чань/дзен у дослідженнях Т. Гріффіта Фуолка

Наприкінці ХХ-на початку ХХІ століття в буддологічних дослідженнях все більшої ваги набуває критичний перегляд традиційних західних поглядів на історію китайського чань та японського дзен-буддизму. Один з найбільш впливових представників цього критичного руху, професор Т. Г. Фуолк розпочинає свій перегляд із критики самої основи «науки про дзен», яка сформувалася в Японії та на Заході у ХХ столітті. Він звертає увагу на те, що попри накопичення величезного масиву даних, сучасне поле досліджень потерпає від плутанини в самому визначенні об'єкта вивчення (Foulk, 2022, pp. 1, 7, 10–11). Це безпосередньо стосується методологічної спадщини Д. Т. Судзукі та Г. Дюмулена, чії праці Фуолк розглядає як частину традиції, що потребує деконструкції.

Головною проблемою Фуолк вважає те, що модерні науковці, подібні до Дюмулена, хоч і претендували на історичну об'єктивність, фактично прийняли традиційну сунську ідеологію «лінії спадкоємності» (*Chanzone*) як реальну історичну структуру. Фуолк наголошує, що ця лінія є не історичним фактом, а «духовною генеалогією», яку не можна досліджувати як емпіричну сукупність людей. Дослідник закидає модерним *zen studies* нечіткість у визначенні власного об'єкта дослідження та спробу поєднати критичну історію з традиційною моделлю передачі дгарми (Foulk, 2022, p. 1, 7–10, 29–33).

Стосовно модерних інтерпретацій дзен, пов'язаних передусім із рецепцією праць Д. Т. Судзукі, Фуолк критикує тенденцію уявляти чань/дзен як «чисту» позаісторичну традицію, нібито вільну від ритуалу, інституційних форм і ширшого буддійського контексту. На його думку, така модель є продуктом модерної наукової та ідеологічної оптики, яка проектувала на добу Тан образ «pure Zen» як раціональної, безпосередньої та антиритуальної форми буддизму. Саме тому Фуолк розглядає подібні інтерпретації не як нейтральний опис історичного чань, а як одну з модерних форм конструювання його образу (Foulk, 2022, pp. 7–10, 12–13, 40–41).

Фуолк вказує, що Дюмулен та інші представники модерної *zen studies* припустилися фундаментальної помилки, намагаючись знайти «історичне ядро»

всередині міфологічних списків патріархів. Замість того, щоб аналізувати ці списки як інструменти легітимації, вони структурували свої історичні нариси навколо них, намагаючись відсіяти легенди, але зберігаючи саму генеалогічну схему як каркас історії (Foulk, 2022, pp. 6–10, 12–13, 50–51).

Дослідник підкреслює, що традиційна історіографія розглядала дзен як монолітну організацію. Фоулк же доводить, що «лінія спадкоємності» ніколи не була синонімом конкретної інституції; це був ідеологічний маркер, який дозволяв різним групам претендувати на авторитет Будди. Це заперечує погляд Дюмулена на дзен як на чітко диференційовану «школу» з лінійною тяглістю (Foulk, 2022, p. 7–10, 31–32).

Фоулк наголошує, що відкриття текстів із Дуньхуана зруйнувало ту струнку лінійну схему історії, яку ми бачимо у Дюмулена. Ці манускрипти виявили хаотичну множинність ранніх ліній передачі, що прямо суперечить офіційному наративу «спадкування від одного патріарха до іншого» (Foulk, 2022, p. 6, 9).

Дослідник зауважує, що модерна наука надто буквально сприймала традиційну риторичку про «окрему передачу поза вченням». На його думку, ця формула належить до міфології духовної генеалогії чань і не може розглядатися як прозорий опис емпірично фіксованого історичного механізму навчання чи передачі авторитету. Водночас він критикує модерні інтерпретації за те, що вони недостатньо враховували інституційний і ширший буддійський контекст існування чань, ототожнюючи генеалогічний наратив із реальною історичною структурою (Foulk, 2022, pp. 7–13).

У ширшому плані Фоулк ставить під сумнів модерні реконструкції раннього чань, які подають його як уже сформовану, внутрішньо впорядковану школу з чіткою тяглістю. На його думку, такі моделі часто спираються на пізні генеалогічні та історіографічні схеми й тим самим ретроспективно впорядковують значно складніший і більш фрагментований матеріал ранніх джерел. Замість уявлення про єдину «ранню школу» Фоулк пропонує бачити конкуруючі групи, несумісні версії походження та поступове формування тих наративів, які лише згодом були зведені в цілісний образ чаньської традиції (Foulk, 2022, pp. 7–10, 46–47, 52).

Фоулк закликає відмовитися від «есенціалістського» підходу, де дзен розглядається як незмінна духовна сутність. Натомість він пропонує розглядати дзен як сукупність історій (*histories*), які розповідалися в різний час із різною метою. Це робить неможливим створення єдиного «вірного» наративу, на якому наполягали історики минулого покоління (Foulk, 2022, p. 10–11, 50–51).

У підсумку, підхід Фоулка вимагає зміщення фокусу: від спроб «відчистити» історію від міфів (як це робив Дюмулен) до аналізу самих механізмів конструювання генеалогій, наративів і інституційних форм, через які чань постав як історичний об'єкт дослідження (Foulk, 2022, pp. 10–11, 13–16, 24–25, 42, 47–48, 51).

Генеалогія, діалог та парадигма трансформації: ревізія історії чань-буддизму за Джоном Макресом (2003)

Отже, критика Фоулка має принципове значення передусім як деконструкція тих історіографічних схем, у межах яких дзен осмислювався як прозора й безперервна традиція. Проте його підхід зосереджений насамперед на виявленні методологічних помилок попередніх реконструкцій і на демонстрації того, якою мірою сам образ «класичного дзену» є пізнім інтелектуальним конструктом. У працях Джона Макрея цей критичний імпульс дістає подальший розвиток: він не лише підважує традиційний наратив, а й пропонує концептуальну модель, у межах якої чань постає не як наперед дана цілісність, а як традиція, що поступово вибудовується через текстуальні, ритуальні та інституційні механізми (McRae, 2003, pp. XI–XII, 2–15, 116–120).

Генеалогія в чань-буддизмі для Макрея – не просто формальний перелік предків, а фундаментальний принцип, що визначає саму природу релігійної практики. Він стверджує, що чаньська практика є «фундаментально генеалогічною», що означає її патріархальність, міжпоколіннєвість та реляційність. У цій системі істина передається не через тексти, а через безпосередню «зустріч» (encounter) між учителем та учнем (McRae, 2003, pp. 4–10).

Макрей підкреслює, що генеалогічна модель є «гегемонічним тропом», який дозволяє спрощувати фантастично складні набори культурних і релігійних феноменів до єдиної прямої лінії. Важливим є не «що» передається (адже згідно з риторикою порожнечі, ніяка «річ» не передається), а сам акт визнання духовної зрілості в ланцюгу наступництва. Таким чином, генеалогія слугує не лише для збереження ідентичності, а й як потужний інструмент легітимації влади всередині китайського монастирського середовища. У такій моделі легітимність кожного члена залежить від його місця в лінії наступництва (McRae, 2003, pp. 4–8, 115–118).

Також Джон Макрей переосмислює «діалоги зустрічі» (*encounter dialogue*), які раніше сприймалися як стенограми реальних розмов. Він наполягає на тому, що цей стиль мовлення є «літературним ефектом» та специфічним «жанром релігійної літератури», а не журналістським звітом про події. Яскравість та безпосередність цих текстів є результатом тривалої редакційної обробки, яка тривала століттями (McRae, 2003, pp. 77–79, 92–100).

Автор показує, що хоча ці діалоги приписуються майстрам епохи Тан, вони вперше з'являються в письмовій формі лише в середині X століття. Макрей деконструює міф про спонтанність, зазначаючи, що в період Сун ця «спонтанність» була вписана у високоритуалізований монастирський контекст (McRae, 2003, pp. 13, 77–82, 95–97).

Однією з ключових тез дослідження Макрея є заперечення «помилки нанизування перлин» (*string of pearls fallacy*), згідно з якою історія чань бачиться як послідовність окремих майстрів, що передають одне й те саме незмінне ядро істини. Натомість він пропонує поняття «кульмінаційної парадигми» (*climax paradigm*), використовуючи екологічну метафору для опису дзену як відносно стабільної, але внутрішньо динамічної конфігурації релігійної практики, текстуального самоопису та культурного сприйняття традиції що склалася в епоху Сун (McRae, 2003, pp. 9–14, 119–122).

Історія чань для Макрея – це не передача доктрини, а «ретроспективне відтворення» минулого. Він стверджує, що образ «класичного чань» епохи Тан є продуктом уяви та потреб релігійної спільноти епохи Сун. Кожна нова фаза розвитку (прото-чань, ранній, середній та сунський чань) не просто додавала нові елементи, а докорінно трансформувала попередні. Макрей формулює своє «перше правило» досліджень дзену: «Це не правда, і тому це більш важливо». Це означає, що легенди та реконструкції мали набагато більший вплив на реальну соціальну та релігійну практику, ніж будь-які фактичні події. Таким чином, історія традиції постає як безперервний процес «активного пам'ятання» та переосмислення, де трансформація є не ознакою занепаду, а самою суттю життя традиції (McRae, 2003, pp. XIX, 4–15, 37–38).

Отже, розглянуті підходи засвідчують, що історія чань/дзен-буддизму в сучасній науці не постає як єдиний усталений наратив. У працях Д. Т. Судзукі дзен осмислюється передусім як досвід внутрішнього пробудження, який лише виявляє себе в історичних формах, тоді як у Генріха Дюмулена на перший план виходить реконструкція традиції як історично тяглого релігійного комплексу з власною генеалогією, інституційною структурою та культурною динамікою. Натомість

Т. Гріффіт Фуолк і Джон Макрей зміщують фокус дослідження: їх цікавить уже не лише зміст традиції як такої, а й ті текстуальні, риторичні та інституційні механізми, через які сама ця традиція була історично сформульована, легітимована й упорядкована.

У цьому сенсі йдеться не про просте протиставлення «традиційних» і «критичних» досліджень, а про співіснування різних рівнів аналізу одного й того самого явища. Одні підходи дають змогу побачити цілісну історичну картину розвитку дзену, інші – пояснюють, яким чином така картина взагалі стає можливою. Саме тому множинність історіографічних моделей варто розглядати не як недолік сучасного знання про дзен, а як закономірний наслідок того, що в різні періоди дослідники по-різному підходили до цього об'єкта, по-різному працювали з джерелами і по-різному визначали мету самого дослідження. Більше того, така відкритість до кількох перспектив певною мірою відповідає і буддиському принципу ур'яу – умілого застосування різних способів пояснення і різних методів залежно від контексту. Відтак плюралізм інтерпретацій історії чань/дзен-буддизму можна розуміти як адекватну форму осмислення традиції, що сама історично існувала у множинності практик, мов, текстів і способів саморепрезентації.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У результаті дослідження встановлено, що історія чань/дзен-буддизму в західній науці осмислювалася в межах різних історіографічних моделей – від модерних синтетичних наративів до критичного аналізу механізмів конструювання традиції. У працях Д. Т. Судзукі чань/дзен постає переважно як універсальний досвід пробудження, а тому історичний матеріал підпорядковується завданню виявлення внутрішньої духовної сутності традиції. У Г. Дюмулена, натомість, чань/дзен репрезентовано як історично тяглу традицію, що розгортається через генеалогію, інституційне оформлення, культурну адаптацію та регіональне поширення. Обидва підходи сформували впливові модерні моделі опису чань/дзен-буддизму, які тривалий час визначали структуру західного наративу про його історію. Разом із тим аналіз праць Т. Гріффіта Фуолка та Джона Макрея засвідчив суттєву зміну історіографічної оптики. У межах критичних підходів увага переноситься з реконструкції «справжньої» історії чань/дзену на дослідження тих текстуальних, генеалогічних та інституційних механізмів, через які ця історія була сконструйована в самій традиції та в її модерному академічному описі. Завдяки цьому чань/дзен-буддизм постає не як прозорий і лінійний об'єкт історичного знання, а як складне історичне утворення, образ якого щоразу формується в конкретному інтелектуальному та культурному контексті. Перспективним є подальше вивчення чань/дзен-буддизму в ширшому контексті історії сходознавства, історії гуманітарного знання та транснаціональної рецепції буддиських традицій.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

Голець, О. Я. (2013а). Проблема добра і зла в духовній традиції Китаю. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія*, 18, 84–90.

- Голець, О. Я. (2013b). Уявлення про красу в японській традиційній культурі: релігійний аспект. *Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження*, 29, 288–301.
- Донець, О. Б. (2024). Символізм дзен у просторі культури. *Культурологічний альманах*, 4, 50–56.
<https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.6>
- Капранов, С. В. (2019). Дзен-буддизм та духовно-інтелектуальний потенціал Японії (друга пол. XIX-XX ст). *Східний світ*, 3(104), 5–14.
<https://doi.org/10.15407/orientw2019.03.005>
- Мелешук, А. А. (2022). Трансформація антропологічних вимірів культури Японії під впливом дзен-буддизму в епохи Камакура, Муроматі і Мамояма. *Грані*, 25(3), 11–15.
<https://doi.org/10.15421/172230>
- Рубель, В. А. (1997). *Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність*. Аквілон-Прес.
- Dumoulin, H. (1963). History of Zen Buddhism. Internet Archive.
https://archive.org/details/historyofzenbuddhismheinrichdumoulins.j._679_J
- Fouk, T. G. (2022). Introduction to the forthcoming histories of Chan (Zen). *Hualin International Journal of Buddhist Studies*, 5(2), 1–57.
<https://dx.doi.org/10.15239/hijbs.05.02.01>
- Japanese Zen Buddhist philosophy. (2022). In E. N. Zalta & U. Nodelman (Eds.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2022 ed.). Stanford University.
<https://plato.stanford.edu/entries/japanese-zen/>
- McRae, J. R. (2003). *Seeing through Zen: Encounter, transformation, and genealogy in Chinese Chan Buddhism*. University of California Press.
- Suzuki, D. T. (1958). Essays in Zen Buddhism: *First series*. Internet Archive.
https://archive.org/details/essaysinzenbuddhismdtsuzukifirstseries1958_784_C

REFERENCES

- Golets, O. Ya. (2013a). Problema dobra i zla v dukhovnii tradytsii Kytaiu. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho lnhvistychnoho universytetu (Serii: Istorii, ekonomika, filozofia)*, 18, 84–90.
- Golets, O. Ya. (2013b). Ujavlennia pro krasu v yaponskii tradytsiinii kulturi: relihiinyi aspekt. *Totallogy-XXI. Postneklasychni doslidzhennia*, 29, 288–301.
- Donets, O. B. (2024). Symvolizm dzen u prostori kultury. *Kulturolohichnyi almanakh*, 4, 50–56.
<https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.6>
- Kapranov, S. V. (2019). Dzen-buddyzm ta dukhovno-intelektualnyi potentsial Yaponii (druha pol. XIX–XX st). *Skhidnyi svit*, 3(104), 5–14.
<https://doi.org/10.15407/orientw2019.03.005>
- Meleshchuk, A. A. (2022). Transformatsiia antropohichnykh vymiriv kultury Yaponii pid vplyvom dzen-buddyzmu v epokhy Kamakura, Muromati i Mamoiama. *Hrani*, 25(3), 11–15.
<https://doi.org/10.15421/172230>
- Rubel, V. A. (1997). *Yaponska tsyvilizatsiia: tradytsiine suspilstvo i derzhavnist [Japanese civilization: Traditional society and statehood]*. Akvilon-Pres.
- Dumoulin, H. (1963). History of Zen Buddhism. Internet Archive.
https://archive.org/details/historyofzenbuddhismheinrichdumoulins.j._679_J

- Foulk, T. G. (2022). Introduction to the forthcoming histories of Chan (Zen). *Hualin International Journal of Buddhist Studies*, 5(2), 1–57.
<https://dx.doi.org/10.15239/hijbs.05.02.01>
- Japanese Zen Buddhist philosophy. (2022). In E. N. Zalta & U. Nodelman (Eds.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2022 ed.). Stanford University.
<https://plato.stanford.edu/entries/japanese-zen/>
- McRae, J. R. (2003). *Seeing through Zen: Encounter, transformation, and genealogy in Chinese Chan Buddhism*. University of California Press.
- Suzuki, D. T. (1958). *Essays in Zen Buddhism: First series*. *Internet Archive*.
https://archive.org/details/essaysinzenbuddhismdtsuzukifirstseries1958_784_C

Дата надходження до редакції 10.03.2025
Ухвалено до друку 25.03.2025

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94(100) “04/14”

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363254>

В. А. ЗІНЧЕНКО

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії і туризму,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)

e-mail: zinchenko.sputnik@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6987-5532>

ВПЛИВ ТУРИЗМУ НА ІНСТИТУТ СІМ'Ї В УКРАЇНІ : ІСТОРИКО-НАУКОВИЙ ПОГЛЯД

Анотація

Метою статті є привернути науково-громадську увагу до ефективних моментів впливу туризму на інститут сім'ї в Україні, який в останні роки має тенденцію власної руйнації. В умовах демографічної кризи, викликаної, в першу чергу війною і масовою міграцією населення України, ця проблема набуває державної значимості. На її вирішення мають бути сконцентровані зусилля усіх потенційно спроможних інструментаріїв. **Методологія.** Методи та методологія проведення дослідження. При проведенні дослідження було використано порівняльні та аналітичні методи, проаналізовано архівні матеріали. Методологічною базою є статистичний, порівняльний, системний прийоми аналізу, індукція та дедукція зібраної інформації. **Наукова новизна.** Автор чи не вперше професійно вивчає чому і яким чином туризм може впливати на благополуччя сімей, з точки зору таких фактів, як: їх міцність і реальність продовження саморозвитку; взаєморозуміння між членами родин, включаючи дітей; збільшення духовної і сексуальної близькості. Наукова новизна – в історичному погляді на дане питання, в науковому осмисленні змін в суспільстві та їх впливу на взаємозв'язок туризм – сім'я. Наукова новизна – в виведенні формули етапів використання туристичного продукту та її значимості для сім'ї (підготовчий, безпосередній, післясмаковий). **Результати дослідження.** Сукупність понять, висновків і заключень про те, що туризм має вплив на проблему міцності сімей, взаєморозуміння і взаємоповагу між членами родин та іншими пов'язаними аспектами. Результати дослідження – аналітичний матеріал автора, як фахівця туристичного бізнесу, власника розробок туристичного продукту, в тому числі для родинного споживання дорослими та дітьми. Результати дослідження мають як наукове так і практичне значення. З наукової сторони, вони дають підґрунтя для подальшого вивчення заявленої проблеми істориками, філософами, психологами та соціальними працівниками. З практичної сторони – це сигнал туристичному бізнесу на звернення практичної уваги даному питанню – розробленню сучасних сімейних турів, креативної їх реклами та продажу.

Ключові слова: туризм, сім'я, ефективність, історико-науковий погляд.

V. A. ZINCHENKO

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of History and Tourism,
Kyiv National Linguistic University (Ukraine, Kyiv)

e-mail: zinchenko.sputnik@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6987-5532>

THE IMPACT OF TOURISM ON THE INSTITUTE OF THE FAMILY IN UKRAINE: A HISTORICAL AND SCIENTIFIC PERSPECTIVE

Abstract

The purpose of this article is to draw scientific and public attention to the effective aspects of tourism's impact on the institution of the family in Ukraine, which in recent years has been tending towards self-

destruction. In the context of the demographic crisis caused primarily by the war and mass migration of the Ukrainian population, this problem is becoming a matter of national importance. All potentially effective instruments should be focused on solving it. **Methodology.** Methods and methodology of the study. Comparative and analytical methods were used in the study, and archival materials were analysed. The methodological basis is statistical, comparative, and systematic methods of analysis, induction, and deduction of the collected information. **Scientific novelty.** The author is one of the first to professionally study why and how tourism can affect the well-being of families, based on such facts as: their stability and the reality of continuing self-development; mutual understanding between family members, including children; increased spiritual and sexual intimacy. The scientific novelty lies in the historical perspective on this issue, in the scientific understanding of changes in society and their impact on the relationship between tourism and family. The scientific novelty lies in deriving a formula for the stages of using a tourism product and its significance for the family (preparatory, immediate, aftertaste). **Research results.** A set of concepts, conclusions and findings about the impact of tourism on family stability, mutual understanding and respect between family members and other related aspects. The results of the study are analytical material from the author, as a tourism business specialist and owner of tourism product developments, including those for family consumption by adults and children. The results of the study are of both scientific and practical importance. From a scientific point of view, they provide a basis for further study of the stated problem by historians, philosophers, psychologists and social workers. From a practical point of view, they signal to the tourism business to pay practical attention to this issue – the development of modern family tours, their creative advertising and sales.

Keywords: tourism, family, efficiency, historical and scientific view.

Вступ. Тема впливу туризму на сімейні відносини досить молода у своєму історичному розвитку. Державні і позадержавні соціальні інституції почали її обговорення, коли виявили велику кризу інституту сім'ї і почали реальний пошук шляхів його вдосконалення. З однієї сторони інтуїтивно, а з іншої через опитування клієнтів туристичних фірм, потенційних респондентів опитування. Результати були вражаючі. Сім'ї, що планують і реалізують туристичні подорожі однозначно виявилися більш міцнішими і щасливішими за сім'ї, де спільний відпочинок, в тому числі з дітьми – відсутній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз дослідження і публікацій засвідчив їх мізерність на фоні значимості проблеми. Із числа фундаментальних досліджень авторитетні думки знаходимо в роботах академіка, доктора психологічних наук, професора: Максименко Сергія Дмитровича «Психологія особистості», «Психологічний потенціал особистості», «Психологічне здоров'я особистості», «Генетико-креативний підхід: діяльнісне опосередкування особистісного розвитку». В унісон цим працям постає монографія «Деферентаційна психологія», підготовлена в 2024 році за участю, в тому числі, автора даної статті.

Неперевіреним дослідженням залишається «Філософія і культурологія туризму» під редакцією академіка Академії наук України Пазенка Віктора Сергійовича. Актуальні питання взаємозв'язку туризм і сім'я зустрічається в ряді науковців – туризмологів Васильчука Володимира Миколаєвича, Любіцевої Ольги Олександрівни, Кіфяка Василя Федоровича, Гедіна Максима Сергійовича та інших.

При підготовці даної статті були проаналізовані матеріали науково-теоретичних і практичних конференцій туристичного спрямування останніх років, що проводилися в Україні та за її межами.

Метою статті є дослідження впливу туризму на інститут сім'ї, як важливого фактору міцності родини та її щастя і благополуччя.

Методи та методологія проведення дослідження. При проведенні дослідження було використано порівняльні та аналітичні методи, проаналізовано архівні матеріали. Методологічною базою є статистичний, порівняльний, системний прийоми аналізу, індукція та дедукція зібраної інформації. За допомогою емпіричного та теоретичного

загальнонаукового методу дослідження логічно приходимо до висновку про значний вплив туризму в зміцненні інституту сім'ї.

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження. Дана наукова стаття присвячена темі, яка згідно наявної інформації на момент її написання, жодного разу не була заявлена, як науково-дослідна. В даному контексті, автор виходив з розуміння феномену туризму у його проявах на соціум, людину, як складову суспільства з її емоційністю і позитивним сприйняття саме туризму, потенційними споживачами якого досить часто бувають сімейні пари та сім'ї включаючи дітей. Згадуючи останню категорію, автор виходив з розуміння однієї з важливих проблем сьогодення – це криза інституту сім'ї і як наслідок факту кількості шлюбних розлучень, які перевищують кількість успішних та щасливо сталих сімей.

Багаторічний досвід практичної роботи в турбізнесі сконцентрував увагу автора, що між цими двома поняттями, а саме туризм і сім'я – має місце прямий взаємозв'язок.

Статистичні дані, представлені Всеукраїнською асоціацією туристичних операторів та Інститутом психології АПН України і виведені шляхом прямого опитування респондентів, засвідчують, що сім'ї, які традиційно проводять відпустку (особливо пов'язану з туристичними подорожами відпочинкового або пізнавально-екскурсійного характеру) в повному складі (чоловік + дружина, або чоловік + дружина + діти) мають значно більший рівень усвідомлення щастя, взаємоповаги, оптимістичного налаштування на подальше життя, ніж ті сім'ї, де нормою вважається індивідуально – обособлена (від інших членів сім'ї) відпустка, або традиція відпочинку без дітей.

Спільний відпочинок, як і спільне споживання туристичного продукту об'єднує емоційно, зближує, як на духовному, так і на фізичному рівні. І мова при цьому іде не лише про класичні 10-14 днів подорожі. Мова іде про значно більший період об'єднання навколо туристичного продукту. Тут доцільно зробити професійну класифікацію цих процесів.

Перший – підготовчий, коли родина вибудовує плани майбутньої туристичної подорожі (маршрут, дати, оперативно-підготовчі моменти такі, як бронювання туристичних послуг, підготовчий шопінг, прискорення вирішення поточних справ і т.д. і т.п.).

Другий період – основний. Реалізація запланованого, споживання насолоди від туристичної подорожі незалежно який характер вона носить (відпочинковий, пізнавальний, реабілітаційний, навчально-повчальний, спортивний, чи якийсь інший).

Члени сім'ї бачать і відчують один одного в атмосфері, яка докорінно відрізняється від атмосфери домашнього ритму, коли дорослі члени родини зайняті роботою, а молодші навчанням. Цей новий ракурс бачення один одного надає нові відчуття, новий погляд на рідну і близьку людину і все це на фоні спокою, умиротворення ритму періоду відпустки – подорожі.

Більше 25% учасників вищезазначеного опитування, підтвердили думки про те, що зовсім по-іншому побачили свого партнера по сім'ї, і що дало (як правило) приток нових почуттів та гармонії, в тому числі сексуальної. Більше 30% стали краще розуміти своїх дітей і знаходити з ними спільну мову при вирішенні життєвих проблемних ситуацій.

Третій період – так званий період «післямаковий» від позитиву туристичної подорожі. Це спогади, обмін враженнями, перегляд фото і відеоматеріалів, та багато чого іншого, що також є важливим в підтриманні гарних сімейних відносин.

Третій період має властивість плавного переходу в перший період і цим самим створюється замкнуте коло позитиву від енергетики туристичних мандрівок.

Правильна організація та реалізація подібних сімейних туристичних проєктів може бути досить ефективним спонсором сімейного благополуччя і сприяти всебічному розвитку сімейних відносин.

Доцільно зауважити, що вище охарактеризований метод сімейних відносин має надзвичайно важливу функцію для виховання дітей, коли вони бачать щасливих батьків, вони самі стають більш щасливішими. При цьому не менш важливою є функція морально-патріотичного становлення дітей.

Як зазначала у свій час одна із найбільш відомих екскурсологів України Елеонора Натанівна Рахліна, що самим кращим екскурсологом для малолітньої дитини є її батько або мати. Саме вони роблять виховну функцію екскурсій, відвідувань музеїв та інших туристичних локацій – для дітей найбільш ефективними і пам'ятними.

Про вплив туризму на здоров'я людей, в тому числі на зміцнення сімейних відносин, наданні їм нових відчуттів – все частіше і частіше підтверджують психологи і соціальні працівники. Швейцарія стала першою країною в світі, в якій лікарі оформлюючи призначення своїм пацієнтам, почали в числі інших записувати «рекомендована туристична подорож». Цей показовий факт показує неперевершену силу і психологічний вплив туризму на моральне здоров'я людини.

З точки зору зміцнення інституту сім'ї, туризм (подорожі та екскурсії, як і інші його форми) виконує надзвичайно широкий спектр позитивних функцій:

- регулювання морально-психологічної атмосфери;
- підсилення духовної близькості, в тому числі сексуальної;
- урегулювання проблеми взаємопорозуміння з цілого ряду питань, особливо побутового характеру;
- формування єдності культурологічних смаків, спорідненості поглядів на історію та культуру, ідентичності історико-краєзнавчих поглядів, національної самосвідомості, патріотизму та поваги до своєї країни.

Історично так склалося, що в епоху Радянського Союзу, суспільство (в тому числі і наше українське) жило за принципом «Раніше думай про Батьківщину, а потім про себе», в нашій країні сексу немає і т.д. і тому подібне.

Власне і туристичні програми індустрією туризму формувалися в основному із ідеологічною складовою, в дусі патріотизму і колективізму. Все було підпорядковано не формуванню щасливої родини, а формуванню радянської людини і відповідно радянської сім'ї, яка мали дбати в першу чергу не про своє щастя, а про свою країну. Зміна політичних формацій поставила на перше місце людину, родину, почалася реалізація ідеї «щаслива родина – щаслива країна». Переналаштувався і туризм. Він став союзником нової ідеології сімейних відносин. В цьому нам суттєво допомагає євроінтегрованість туризму, тому ми сьогодні так предметно говоримо про його вплив на зміцнення інституту сім'ї, який в силу багатьох обставин, почав втрачати свої цінності.

Для українців дане питання стає особливо актуальним в період російсько-української війни, та її наслідків, що далеко не позитивно впливають на сім'ї:

- призив чоловічої частини населення на службу до Збройних Сил України;
- закриття кордонів для багатьох категорій населення країни;
- вимушена міграція людей, особливо жінок і дітей;
- виїзд молоді за кордон на навчання з потенційним їх поверненням в Україну;
- так звана розірваність сімей, яка впливає в тому числі на зростаючу кількість розлучень;

- неможливість чоловікам та їх дружинам, і дітям, спільно мандрувати і відпочивати.

Проте в цей надзвичайно критичний період функціонування України, саме туризм стає одним із ефективних факторів, що сприяє поліпшенню життя українців, їх сімей, враховуючи дітей.

Завданням туристичної індустрії стає зробити туризм (туристичні продукти) ще більш привабливими для сімейного споживання. Це завдання фактично державної значимості.

Війна спричинила для України величезну демографічну проблему, наслідки якої ми до кінця, напевне, що навіть не розуміємо і не можемо уявити.

Міграція українців за кордон, виїзд молоді на навчання за межі країни, зменшення кількості чоловічого населення – це далеко неповний перелік тих болючих питань, що виникли в процесі військової агресії РФ проти України.

Сімейні цінності вимушено нівелюються, кількість розриву шлюбних зв'язків збільшується, наростає тенденція вільних цивільних відносин, значно піднявся і продовжує підніматись вік материнства у жінок.

Державні ініціативи на зразок узаконення реєстрації шлюбів з 14 років носять в значній мірі аморальний характер і не мають нічого спільного з покращанням демографічної проблеми.

Звичайно, що на удосконалення інституту сім'ї впливає не лише туризм і можливо він стоїть далеко не на першому місці чинників впливу. Але його форми і методи ефективні, нетрадиційні і мають право на зростання свого впливу.

Саме тому це питання і вносить свій вклад в науково-теоретичне осмислення даних процесів, які в свою чергу потребують і наукових підходів для вдосконалення.

Висновки та перспективи дослідження. Матеріал статті додаткова спроба автора привернути увагу науковців і представників туристичного бізнесу до заявленої проблеми. Він доказово підтверджує реальний позитивний вплив туризму на зміцнення інституту сім'ї та підказує перспективні питання дослідження.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Кіфяк В. Ф. (2008). *Організація туризму: навч. посіб.* Чернівці: Книги – ХХІ.
- Максименко С. Д. & Зайчук В. О. та ін. (2008). *Загальна психологія: підручник.* Київ: Центр учбової літератури.
- Максименко С. Д. & Клименко В. В. (2006). *Диференційна психологія: підручник.* Київ: Центр учбової літератури.
- Максименко С. Д. (2008). *Психічне здоров'я особистості: монографія.* Київ: КНТ.
- Максименко С. Д. (2010). *Психогенетичний потенціал особистості: монографія.* Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України.
- Максименко С. Д. (2007). *Психологія особистості: підручник.* Київ: КММ.
- Любіцева О. О. (2003). *Ринок туристичних послуг.* Київ: Альтерпрес.

- Бейдик О. О. (2001). *Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування*. Київ: ВПЦ «Київський університет».
- Васильчук В. М. (2019). Аспекти розвитку туристичної галузі України. У *Регіональна політика: політико-правові засади, урбаністика, просторове планування, архітектура [зб. наук. пр.]* (с. 97–101). Вип. V. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ–Тернопіль : «Бескиди».
- Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Stanford University Press.
- Gilbert, D., & Abdullah, J. (2004). Holidaytaking and the sense of well-being. *Annals of Tourism Research, 31(1)*, 103–121.
- McCabe, S., & Johnson, S. (2013). The happiness factor in tourism: Subjective well-being and social tourism. *Annals of Tourism Research, 41*, 42–65.
- Sirgy, M. J. (2010). Toward a quality-of-life theory of leisure travel satisfaction. *Journal of Travel Research, 49(2)*, 246–260.
- Shaw, S. M., & Dawson, D. (2001). Purposive leisure: Examining parental discourses on family activities. *Leisure Sciences, 23(4)*, 217–231.
- Uysal, M., Perdue, R., & Sirgy, M. J. (Eds.). (2012). *Handbook of tourism and quality-of-life research: Enhancing the lives of tourists and residents of host communities*. Springer.
- Zabriskie, R. B., & McCormick, B. P. (2001). The influences of family leisure patterns on perceptions of family functioning. *Family Relations, 50(3)*, 281–289.

REFERENCES

- Kifiak V. F. (2008). *Orhanizatsiia turyzmu: navch. posib*. Chernivtsi: Knyhy – KhKhI.
- Maksymenko S. D. & Zaichuk V. O. ta in. (2008). *Zahalna psykholohiia: pidruchnyk*. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury.
- Maksymenko S. D. & Klymenko V. V. (2006). *Dyferentsiina psykholohiia: pidruchnyk*. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury.
- Maksymenko S. D. (2008). *Psykhychnе zdorovia osobystosti: monohrafiia*. Kyiv: KNT.
- Maksymenko S. D. (2010). *Psykhothenetychnyi potentsial osobystosti: monohrafiia*. Kyiv: Instytut psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy.
- Maksymenko S. D. (2007). *Psykholohiia osobystosti: pidruchnyk*. Kyiv: KMM.
- Liubitseva O. O. (2003). *Rynok turystychnykh posluh*. Kyiv: Alterpres.
- Beidyk O. O. (2001). *Rekreatsiino-turystski resursy Ukrainy: metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia*. Kyiv: VPTs «Kyivskyi universytet».
- Vasylchuk V. M. (2019). Aspekty rozvytku turystychnoi haluzi Ukrainy. U *Rehionalna polityka: polityko-pravovi zasady, urbanistyka, prostorove planuvannia, arkhitektura [zb. nauk. pr.]* (s.97-101). Vyp. V. Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv–Ternopil : «Beskydy».
- Giddens, A. (1992). *The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Stanford University Press.
- Gilbert, D., & Abdullah, J. (2004). Holidaytaking and the sense of well-being. *Annals of Tourism Research, 31(1)*, 103–121.
- McCabe, S., & Johnson, S. (2013). The happiness factor in tourism: Subjective well-being and social tourism. *Annals of Tourism Research, 41*, 42–65.
- Sirgy, M. J. (2010). Toward a quality-of-life theory of leisure travel satisfaction. *Journal of Travel Research, 49(2)*, 246–260.

- Shaw, S. M., & Dawson, D. (2001). Purposive leisure: Examining parental discourses on family activities. *Leisure Sciences*, 23(4), 217–231.
- Uysal, M., Perdue, R., & Sirgy, M. J. (Eds.). (2012). *Handbook of tourism and quality-of-life research: Enhancing the lives of tourists and residents of host communities*. Springer.
- Zabriskie, R. B., & McCormick, B. P. (2001). The influences of family leisure patterns on perceptions of family functioning. *Family Relations*, 50(3), 281–289.

Дата надходження до редакції 01.02.2026
Ухвалено до друку 08.02.2026

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 327(477+529):334

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363256>

КАН ДЕН СІК

доктор політичних наук, професор, в.о. декана факультету східних мов,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка (Україна, Київ)
e-mail: d.kan@kubg.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2191-4210>

Г. В. САГАН

доктор історичних наук, професор, професор всесвітньої історії,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка (Україна, Київ)
e-mail: h.sahan@kubg.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1072-761X>

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКО-КОРЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

Анотація

Метою статті є аналіз чинників економічного зближення України і Республіки Корея та виокремлення перспектив розвитку економічної співпраці після закінчення війни в Україні, в умовах різкої трансформації світового устрою. **Методологія статті** базується на використанні системного методологічного підходу, принципах історизму, логічності та багатофакторності, а також використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Для виконання поставлених завдань було використано такі методи історичного дослідження як історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний, проблемно-хронологічний, структурно-функціональний аналіз, які дозволили спрогнозувати стратегію торговельно-економічних відносин Республіки Корея та України. **Наукова новизна.** На основі аналізу доступних джерел було визначено сучасний стан торговельно-економічних відносин між двома країнами та запропоновано основні напрями співпраці, проблеми та виклики, які існують. **Результати дослідження.** Визначено, що ключовим історичним та політично-економічним чинником зближення України з Республікою Корея є значний потенціал для розвитку взаємовигідного партнерства, враховуючи геополітичні фактори України та Республіки Корея, їх спільні позиції з ключових питань глобального світоустрою. Розглянуто аналіз сучасного стану економіки України та Південної Кореї, виклики, які постають перед подальшим сталим розвитком взаємовідносин, та шляхи подолання існуючих викликів. Підкреслено, що особливістю двосторонніх відносин є відсутність політичних, економічних конфліктів, що створює сприятливі умови для плідної співпраці. Водночас існує низка сфер, які вимагають активізації для подолання існуючих бар'єрів. Південнокорейський досвід доводить, що навіть після руйн війни можна збудувати успішну, сучасну державу, якщо мати бачення, партнерів і стратегію.

Ключові слова: Українсько-корейські відносини, Республіка Корея, економічна співпраця, повоснна відбудова, сталий розвиток, стратегічне партнерство.

KAN DEN SIK

Doctor of Political Science, Professor, Acting Dean of the Faculty of Oriental Languages,
Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Ukraine, Kyiv)
e-mail: d.kan@kubg.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2191-4210>

G. V. SAGAN

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of World History,
Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Ukraine, Kyiv)

e-mail: h.sahan@kubg.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1072-761X>

HISTORY OF UKRAINIAN-KOREAN ECONOMIC COOPERATION AND PROSPECTS FOR ITS DEVELOPMENT THROUGH THE PRISM OF STRATEGIC PARTNERSHIP

Abstract

The purpose of the article is to analyze the factors of economic rapprochement between Ukraine and the Republic of Korea and to identify the prospects for the development of economic cooperation after the end of the war in Ukraine, in conditions of a sharp transformation of the world order. **The methodology of the article** is based on the use of a systematic methodological approach, the principles of historicism, logic and multifactoriality, and a set of general scientific and special research methods was used. To fulfill the tasks set, such methods of historical research were used as historical-genetic, historical-comparative, historical-typological, historical-system, problem-chronological, structural-functional analysis, which allowed to predict the strategy of trade and economic relations between the Republic of Korea and Ukraine. **Scientific novelty.** Based on the analysis of available sources, the current state of trade and economic relations between the two countries was determined and the main areas of cooperation, problems and challenges that exist were proposed. **Research results.** It is determined that the key historical and political and economic factor of rapprochement between Ukraine and the Republic of Korea is the significant potential for the development of a mutually beneficial partnership, taking into account the geopolitical factors of Ukraine and the Republic of Korea, their common positions on key issues of the global world order. The analysis of the current state of the economy of Ukraine and South Korea, the challenges facing the further sustainable development of relations, and ways to overcome existing challenges are considered. It is emphasized that a feature of bilateral relations is the absence of political and economic conflicts, which creates favorable conditions for fruitful cooperation. At the same time, there are a number of areas that require activation to overcome existing barriers. The South Korean experience proves that even after the ruins of war, it is possible to build a successful, modern state if you have a vision, partners and a strategy.

Key words: Ukrainian-Korean relations, Republic of Korea, economic cooperation, post-war reconstruction, sustainable development, strategic partnership.

Вступ. У XXI столітті світова економіка дедалі більше базується на міжнародній кооперації та інноваціях. У цьому контексті економічні відносини між Україною та Республікою Корея мають значний потенціал, який поки що реалізується не в повному обсязі. Обидві країни володіють перевагами, які доповнюють одна одну і можуть бути використані для успішної реалізації низки економічних проєктів. Для Республіки Корея Україна є цікавою як країна, яка володіє потужними природними ресурсами, сільськогосподарським виробництвом і людським капіталом. Для України за нинішніх умов військового стану та перспектив повоєнної відбудови цікавими є високотехнологічні розробки Південної Кореї, її інвестиційний капітал та досвід індустріалізації. Тому посилення економічної співпраці між двома країнами є логічним кроком, який сприятиме їх розвитку. Варто зазначити, що з початку повномасштабної агресії Росії проти України у 2022 році торгівля, інвестиції та логістика в Україні зазнали глибоких потрясінь. У цьому контексті розвиток торговельно-економічних відносин між Україною та Південною Кореєю, хоч і зберіг стратегічний потенціал, його обсяги і логістика зіткнулися з низкою серйозних перешкод. Ці проблеми мають як об'єктивний характер пов'язаний із війною, так і системний, а власне: інституційна слабкість, відсутність договорів про вільну торгівлю та гарантій інвестицій. Щоправда, упродовж останнього року ситуація

частково почала змінюватися. Окремі домовленості державних інституцій України з корейською стороною вселяють надії на новий зміст і обсяги економічної співпраці. Також, варто зазначити, що за роки спілкування України та Республіки Корея, яке починається з 1992 року (Посольство України. Політичні відносини, 2020), було створено достатню нормативно-правову базу для розбудови економічного співробітництва, накопичено чималий досвід, але реальні результати далекі від очікуваних. Країни не використали свої потенціали. Слід зауважити, що, на жаль, низка стримуючих чинників розвитку успішних контактів походять з української сторони. Однією з найочевидніших проблем є високий рівень ризику та корупція, з якими зіштовхуються іноземні інвестори.

Актуальність теми полягає в тому, що після закінчення російсько-української війни Україну та Республіку Корея чекають нові завдання реалізації потенційних проєктів розвитку взаємовигідних відносин. Україні потрібно буде відновлювати економіку, а Південній Кореї подолати застій економіки. При поєднанні спільних зусиль та за умови стримуючих факторів, країни зможуть вивести на новий рівень співпрацю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно констатувати, що досліджень з даної тематики небагато, порушені нами питання не знайшла достатнього відображення в науковій літературі як України, так і Південної Кореї. Низка дослідників все ж присвячували питанням українсько-корейським відносинам свої наукові розвідки. Тут варто згадати праці українських науковців: В. Венгера (2020), К. Кононенко, А. Гончарука та С. Кошового (2017), В. Мармазова (2012), С. Сіденкота А. Невгад (2016), В. Майко (2011) та інших. Попри те, що зазначені дослідження були здійснені до повномасштабного вторгнення Росії в Україну, вчені вказали на ключові напрями співпраці, які не втратили своєї актуальності й нині. Зокрема, В. Венгер (2020) зазначає, що пріоритетами економічного співробітництва є торговельно-економічне партнерство.

Цікаве дослідження було проведено у 2023 році Наталією Бутирською (2023) в рамках проєкту «Нові глобальні партнерства – експертна дипломатія та адвокація» за підтримки Міжнародного Фонду «Відродження». Підготовлені матеріали презентують огляд усіх напрямів співпраці між Україною та Республікою Корея упродовж 1991–2023 років. Зокрема, дослідниця дає історичний екскурс розвитку двосторонніх відносин між країнами в політичній, торговельно-економічній, науково-технічній, культурній та гуманітарній сферах, висвітлює питання корейської діаспори в Україні та підтримку України під час війни.

Одне з останніх досліджень з питань дотичних до нашої проблематики було здійснено Іриною Федорів (2024). Основні акценти науковиця робить на оцінці науково-технічній та військово-оборонній сферах співпраці. Частина висновків безпосередньо торкаються нашої проблематики. Зокрема, І. Федорів зазначає, що технології та інвестиції РК у поєднанні з ресурсами та людським капіталом України в майбутньому можуть створити значний технологічний потенціал (І. Федорів, 2024, с. 244).

На жаль, питання українсько-південнокорейської співпраці не ставали окремим предметом дослідження корейських вчених. Ми можемо говорити лише про загальні праці, які висвітлюють аспекти економічного розвитку Республіки Корея і матеріали цих досліджень підтверджують наше бачення і оцінки інших українських вчених про тенденції економічного розвитку в Південній Кореї. Так, Лі Гі Йон у своїй праці (이근영, 2000) аналізує успішний розвиток корейської економіки як результат низки послідовних реформ, а відтак автор вказує на важливість грамотної державної політики в управлінні господарством країни. Також, Лі Гі Йон пише, що експортно-орієнтованої

моделі економіки залежність від чеболів (магнатів індустрії), економічну нерівність, ринок праці тощо. Інший дослідник, Чо Сун (2012) вивчав динаміку корейського економічного розвитку, зазначаючи ризики і перспективи, які може очікувати країна у найближчий час. Загалом, незважаючи на наявні напрацювання вчених, проблема сучасного стану українсько-корейських відносин потребує детального аналізу і уточнень, враховуючи кардинальні зміни на світовій арені.

Метою статті є аналіз чинників економічного зближення України і Республіки Корея та перспективи розвитку економічної співпраці після закінчення війни в Україні, в умовах різкої трансформації світового устрою.

Для реалізації мети **поставлені такі завдання**: проаналізувати стан наукової розробки проблеми; визначити особливості розвитку кожної країни, вказати на їх слабкі і сильні сторони, визначити потенціал кожної країни, який може забезпечити їм сталий розвиток і успішну співпрацю в сфері економіки.

Методи та методологія проведення дослідження. Методологія статті спирається на використання системного методологічного підходу. Також застосовані елементи історичного, порівняльного аналізу, що зумовлює розгляд економічної співпраці між Україною та Південною Кореєю та дозволяє визначити шляхи подальшого розвитку відносин. Зокрема системний метод дозволяє знайти перспективні галузі співпраці, шляхи створення стійких стратегічних партнерських відносин, шляхи подолання викликів та проблем для модернізації економіки, її реіндустріалізації та інтеграції у глобальний світ. Історичний метод дозволяє зробити аналіз відносин з 1992 по 2025 р. та розбудови нової моделі співробітництва на основі національних інтересів обох країн. Також в дослідженні використано метод критичного аналізу наукових та офіційних джерел.

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження. Кардинальні та швидкі зміни, з якими сьогодні стикнувся глобальний світ вимагають пошуку шляхів успішного розвитку країни. Після набуття незалежності у 1991 році Україна не змогла віднайти та застосувати успішну модель сталого економічного розвитку. Певні позитивні епізодичні досягнення за 30 років незалежності не набули систематичного характеру та не призвели до формування сучасної ефективної конкурентоспроможної економіки. Натомість сформувалася модель олігархічної економіки, орієнтована переважно на експорт сировинної та низькотехнологічної продукції і високу корупційну складову в перерозподілі національних багатств. Економіка країни потрапила в жорстку залежність від кон'юнктури світових ринків та закордонної фінансової допомоги, відбулася значна деіндустріалізація України й амортизація виробничих фондів та інфраструктури. Також, незаконна анексія Криму, окупація частини Донбасу Росією підірвали економічне зростання України. Так, падіння ВВП у 2014 році склало 6,6% (Державна служба статистики, 2014), в 2015 році – 9,9% (Державна служба статистики, 2015). На 2017 рік прогнозували зростання економіки на рівні 3%. Але Covid-19, а потім повномасштабна агресія Росії у 2022 році остаточно зірвала всі плани зростання економіки (Біла книга, 2016, с. 8).

Вже сьогодні Україні варто думати про сталий розвиток країни після закінчення війни, оскільки для успішної інтеграції до ЄС та у глобальний світ, створення сприятливих економічних засад для реінтеграції тимчасово окупованих територій, Україна потребує якісно нової моделі економічного розвитку, яка могла б забезпечити стрімке економічне зростання ВВП на рівні 10–15% в рік впродовж наступних 10–15 років. Є декілька варіантів економічного розвитку України:

1. Економічне зростання на основі модернізації існуючої економічної моделі. Програма реформ на засадах МВФ – річні темпи зростання на рівні 3–4%.

2. Економічне зростання на засадах повномасштабної реіндустріалізації економіки України. Програма реформ на засадах реіндустріалізації – річні темпи зростання на рівні 7- 10%.

3. Економічне зростання на засадах інноваційного розвитку та економіки знань. Програма реформ на засадах креативної економіки – зростання на рівні 15-20% (Біла книга, 2016, с. 9).

Все ж на думку багатьох економістів за основу перспективного розвитку економіки України, повинна бути взята наступна модель:

1. Динамічна модель економічного зростання на основі людського капіталу, інвестицій та збільшення товарів з доданою вартістю.

2. За розрахунками фахівців успішна реалізація нової моделі економічного зростання потребуватиме загалом близько 250 млрд доларів прямих іноземних інвестицій до 2030 року, тобто приблизно 16.5 млрд доларів на рік.

Чи реальні на практиці вищезазначені темпи економічного зростання для України?

Історія знає непоодинокі приклади такого різкого зростання економіки.

РК – з 1980 по 1996 рік збільшила свій ВВП в 9 разів, із 68 млрд доларів до 603 млрд доларів (К. Кононенко, 2017, с. 32).

Таїланд – з 1986 року по 2012 рік збільшив свій ВВП в 9 разів, із 43 млрд доларів США до 397 млрд доларів (Номінальний ВВП, 2024).

Японія – з 1965 року по 1980 рік збільшила свій ВВП в 12 разів, з 91 млрд доларів до 1065 млрд доларів (А. Амелін, 2022).

Що потрібно для стрімкого зростання економіки України:

- Запустити повномасштабний процес реіндустріалізації української економіки і розбудувати сучасну інфраструктуру та логістику для підвищення експортного та транзитного потенціалу країни.

- Розбудувати та відновити високотехнологічні сектори економіки, зокрема аерокосмічну галузь, літакобудування, ВПК, машинобудування.

- Розвивати атомну та альтернативну енергетику, значно підвищити енергоефективність української економіки та переробки відходів. Дати старт розбудові економіки знань на базі інформаційно-комунікаційних технологій.

- У розвитку агросектору зробити акцент на сучасні біотехнології та глибоку переробку сільгосппродукції.

- Значно підвищити роль сфери послуг та малого і середнього бізнесу як каталізатора економічного зростання.

Незважаючи на високий рівень економіки Республіка Корея також має економічні виклики. Після 40 років вражаючого зростання ВВП щорічно в середньому на 7,9%, середній темп зростання економіки в Кореї знизився у 2000-2001 роках до 4,1%, а починаючи з 2011 р. загальмував до 3% (ВВП Кореї, 2011), у 2025 р. – 1%. Тому забезпечення сталого всеохоплюючого економічного зростання в наступні 10–20 років є ключовим завданням в економічній політиці уряду Республіки Корея.

Корейському уряду потрібно реалізувати «зсув парадигм» в економічному розвитку країни, сприяючи інноваціям та розбудові креативної економіки, заснованої на знаннях.

Майбутній сталий економічний розвиток Республіки Корея потребує:

- Розширення та утримання свого впливу на міжнародних ринках;

- Пошуку нових конкурентних переваг за рахунок інноваційного розвитку, зокрема в ІТ, космічних дослідженнях, біотехнологіях, цифровій економіці та нанотехнологіях за рахунок інтенсивного розвитку економіки.

- Глибоких структурних реформ та дерегулювання спрямованих на зміцнення макроекономічної стабільності та макроекономічної лібералізації.

- Заохочення малого і середнього бізнесу, як каталізаторів економічного зростання.
- Покращення системи освіти з метою розвитку трудових ресурсів.

Україна та Республіка Корея мають багато спільного у своїй історії. Вони співставні по кількості населення, перед ними постають схожі геополітичні та гео економічні виклики, вони мають спільну позицію з ключових питань глобального світоустрою та сталі двосторонні відносини. Республіка Корея входить до групи G-20, яка об'єднує найбільш розвинені країни світу, а Україна входить до групи країн, які розвиваються. Корея змогла подолати наслідки руйнівної війни, бідність, корупцію і побудувати в стислі історичні

терміни одну із найбільш індустріальних та інноваційних економік у світі. Україна стоїть перед цими викликами сьогодні і тому досвід корейського економічного розвитку є надто цікавим для неї.

Економічне співробітництво між Україною та Республікою Корея є важливим елементом сучасних міжнародних відносин. Понад 30 років двосторонніх відносин показали, що обидві країни мають значний потенціал для розвитку взаємовигідного партнерства. Республіка Корея розглядає Україну як стратегічного партнера, враховуючи її природні ресурси, географічне розташування та індустріальний потенціал. Зі свого боку, Україна бачить у Південній Кореї не лише важливого торговельного партнера, але й джерело інноваційних технологій та інвестицій.

Особливістю двосторонніх відносин є відсутність політичних конфліктів, що створює сприятливі умови для співпраці. Однак низка сфер вимагає активізації та подолання існуючих бар'єрів.

Республіка Корея потребує сталого доступу до продовольчих та сировинних ресурсів, в той час як Україна має найкращі світові чорноземи, сприятливі агрокліматичні умови, а її надра формують 5% мінерально-сировинних копалин світу. Таким чином, перед економіками обох країн постають у наступні 10–20 років схожі виклики, спільна відповідь на які може мати велику синергію, зважаючи на їх взаємодоповнюваність. Це створює об'єктивні умови для трансформації існуючих відносин економічного співробітництва у відносини економічного партнерства. Таким чином, партнерство заради майбутнього – найкраща стратегія подальшого розвитку українсько-корейських торговельно-економічних відносин, якщо ми маємо за мету їх стале і якісне зростання.

Перші кроки до економічної співпраці між країнами було зроблено після встановлення дипломатичних відносин у 1992 році. Південна Корея (Республіка Корея) швидко перетворилася на важливого партнера для України в Азії. Основними напрямками співпраці стали торгівля та інвестиції. Низка угод і домовленостей, укладені між країнами, засвідчили реальну зацікавленість один в одному як економічних партнерів. Зокрема, це: Угода про науково-технічне співробітництво (Угода, 1992); Торговельна Угода (Угода, 1995); Угода про взаємний захист інвестицій (Угода, 1997), Меморандум про взаєморозуміння щодо заснування Спільного комітету з торгівлі промисловості та енергетики (Меморандум, 1996),; Угода про торгове судноплавство (Угода, 2005) та інші.

У становленні українсько-південнокорейських відносин варто виокремити декілька основних етапів. Перший з них – до фінансової кризи 1998–1999 років – це період взаємних надій та великих очікувань. У цей період була сформована основна договірна база економічної взаємодії. На українському ринку з'явилася корейська техніка. Однак більшість бізнесових угод мали короткостроковий характер.

Інвестиційне співробітництво призвело до взаємного розчарування: адміністративні витрати, недосконала система гарантій та страхування інвестицій, відмова від надання преференції, все це призвело до того, що основною формою співробітництва стала торгівля. На основі цього сформувалася структура подальшої торгово-економічної співпраці, в якій український експорт був представлений переважно сировиною, а південнокорейський експорт – готовою продукцією.

Щодо інвестицій, варто згадати, що до певного часу були успішними проєкти Daewoo. У 2019 році Posco Daewoo придбала 75% частку в зерновому терміналі в Миколаївському морському порту. Корейська сторона вважала, що покупка терміналу в Україні сприятиме зміцненню продовольчої безпеки Кореї, четвертої за величиною економіки Азії. Країна значною мірою залежала від імпорту зерна. Також, підписання угоди з РК за словами Міністра інфраструктури Володимира Омеляна було сприйнято, як те, що «інвестори вірять в Україну і збільшують свої інвестиції» (Posco Daewoo, 2019). Нагадаємо, що президент і гендиректор Posco Daewoo Corporation Кім Янг Санг увійшов до складу Національної інвестиційної ради України (**Указ Президента, 2017**) і перебував у ній до березня 2020 року, а з 12 березня 2020 року корейський бізнес став представляти Сі-Бо ДЖУ – Президент і генеральний директор компанії POSCO International Corp (**Указ Президента, 2020**).

Загалом, інвестиційне співробітництво з РК було мало результативним. Це стало наслідком наступних причин: непрозора адміністративна система, надмірна бюрократія; наявність корупційної складової; відсутність системи страхування та гарантій для інвесторів; недосконала кредитно-банківська система та нестабільність податкової системи; технологічний розрив (рівень технологічного розвитку України відстає від рівня Республіки Корея, що ускладнює адаптацію до сучасних технологій і створення спільних високотехнологічних проєктів); культурна відмінність (різниця у бізнес-культурі та підходах і темпах ведення переговорів), що загалом впливає на темпи розвитку співпраці).

Окрім цього, обидві сторони не мали чіткого уявлення про особливості ведення бізнесу в країні контрагента, про специфіку ділової комунікації. Багато потенційно рентабельних проєктів у сфері малого та середнього бізнесу не доходили далі за стадію переговорів просто через непорозуміння між сторонами.

Другий етап – це економічне співробітництво між двома країнами 1998-2008 р. Спочатку був спад після кризи 1998–1999 років, потім зріст до 2022 року. У цей період, як і раніше, основна форма співпраці – торгівля.

За 30 років офіційних відносин Україна – Республіка Корея обидві країни накопичили досвід, але реальне співробітництво було незначним, а деклараційні заяви неадекватними. Поряд з цим, упродовж останнього десятиліття двостороння торгівля демонструвала стабільний ріст. Найвищий історичний показник товарообігу у двосторонніх відносинах був досягнутий у 2008 році – 2,6 млрд доларів США. Загалом за 1994-2014 роки товарообіг зріс у 8 разів, водночас було два роки, коли він суттєво зменшувався – 2009 та 2013 роках.

Так у 2009 році обсяг двосторонньої торгівлі значно знизився через світову фінансову кризу та склав 1,2 млрд доларів. Український експорт склав 758,6 млн доларів, та перевищив корейський експорт в Україну (у розмірі 338,8 млн доларів) у 2,2 рази. Але вже в 2015 році торговельний обсяг досяг найнижчого рівня у 858,8 млн дол. за останні десятиріччя (скорочення на 22%). Починаючи з 2014 року, загальний товарообіг має стійку тенденцію до зниження.

У січні-липні 2016 року відбулося ще одне чуттєве скорочення і двосторонній товарообіг склав 348,7 млн доларів (скорочення на 38,9% порівняно з аналогічним періодом 2015 р.). Експорт склав 222,6 млн (зменшення на 51,9%), а імпорт з Кореї –

126,1 млн (зменшення на 16,1%). Якщо у 1994–2000 роках торговельне сальдо українсько-корейської торгівлі було більш-менш збалансованим, то починаючи з 2005 року воно цілком складається на користь України. Максимальне від'ємне сальдо торговельного балансу України було у 2007 році і складало 1,25 млрд доларів. Максимальне позитивне сальдо для України було у 2015 році – 467 млн доларів.

Ці показники свідчать про те, що товарообіг між двома країнами за період 1994–2015 років був досить волатильним та погано прогнозованим, значною мірою незалежним від зовнішніх обставин, не дуже збалансованим із загальним від'ємним сальдо для України у 2,3 млрд доларів США, що становить біля 11% від усього обсягу українсько-корейського товарообігу за останні 20 років.

Згідно зі статистичними даними Організації економічного співробітництва та розвитку майже 100% товарів, що експортуються з Кореї в Україну належать до промислової групи. Структура експорту України до Кореї була нерівномірною, зі значними коливаннями у період економічної турбулентності, у 1998, 2008 та 2014–2015 роках. Якщо у період 1994–1997 років та в 2003–2007 роках експорт України до Кореї складався переважно з промислової групи, то у 2014 році частина сільськогосподарської продукції досягла 58%.

Переважає частина корейського експорту промислової групи товарів належить до середньо-високотехнологічної галузі виробництва. Ця тенденція постійно укріплювалася після встановлення торговельних відносин. У 2014 році структура експорту Кореї до України за рівнем технологій мала наступний вигляд: високотехнологічні галузі – 10%, середньо- високотехнологічні – 56%, середньо-низькотехнологічні – 24% і низькі технології – 10%.

За рівнем технологій продукції, що експортувалася у 2014 році з України до Кореї, переважна частина належить до товарів із середньо-низькотехнологічних галузей промисловості – 87,4% та низько-технологічних продуктів – 6,2%. Корея імпортувала з України переважно сільськогосподарську продукцію, металургійну продукцію та хімічні товари, тоді як Україна закуповувала у Кореї високотехнологічне обладнання, автомобілі, електроніку та товари машинобудування.

За 2023 р. обсяг двосторонньої торгівлі склав 759,4 млн дол. США та зменшився в порівнянні з 2022 р. на 0,28%. Експорт з України до Республіки Корея склав 98,9 млн дол. США та зменшився на 58,3%, імпорт корейських товарів в Україну склав 660,5 млн дол. США та збільшився на 26,0%. Негативне сальдо за цей період складало 561,5 млн дол. США. У цей період основними статтями експорту до Республіки Корея були зернові культури; машини; продукти неорганічної хімії. Україна завозила з РК переважно засоби наземного транспорту крім залізничного; котли, машини; електричні машини (Посольство України, 2012).

Україна експортує в Корею переважно сировину та низько-технологічну продукцію з низькою доданою вартістю. Корея завозить в Україну переважно продукцію середньо- високотехнологічного рівня зі значною доданою вартістю, у двосторонньому товарообігу переважаючи частку займають товари споживчого, а не інвестиційного характеру, частка послуг в українсько-корейському товарообігу є вкрай незначною і становить біля 1–8%.

У 2018 році було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством аграрної політики України та Корейською асоціацією торгівлі сільськогосподарськими продуктами, що закріпило обговорення спільних проектів у сільському господарстві.

У 2021 році обговорювали можливість укладення угоди про зону вільної торгівлі між Україною та Південною Кореєю. Ця угода могла б значно збільшити товарообіг, знизивши мита на низку товарів.

Вищезгадані фактори свідчать, що в Україні існують фактори, які заважають збільшенню прямих інвестицій, товарообігу між двома країнами. Який же висновок та пропозиції можна зробити? Система державної підтримки зовнішньоекономічної діяльності в Україні на сьогодні розвинута недостатньо і знаходиться на стадії формування. В Україні критично немає дієвих інструментів, які можна було б використовувати для підтримки та стимулювання експортно-імпортних операцій та інвестицій з Республіки Корея. Залучити досвід РК щодо державної підтримки експортно-імпортної та інвестиційної діяльності, з урахуванням того, що РК має значний досвід, сумісний з вимогами СОТ та ЄС. Доцільно на системній основі в рамках проєктів технічної допомоги розпочати активний обмін досвідом між РК та Україною стосовно діяльності експортно-кредитних агентств, вільних економічних зон, індустріальних технопарків і використання інститутів державно- приватного партнерства. Створити фонди й українсько-корейські бізнес-організації та спільні інституції, які б підтримували і лобіювали економічне співробітництво між двома країнами. І, на сам кінець, активізувати дієву працю між торгово-промисловими палатами двох країн і створити на цій базі постійно діючу українсько-корейську бізнес раду.

Також, слід зазначити, що на сьогодні діюча модель українсько-корейського економічного співробітництва не задовольняє обидві країни. Вона є асиметричною та незбалансованою, не віддзеркалює існуючий потенціал, потреби та можливості економіки двох країн і не відповідає ключовим викликам, з якими Україна та Корея будуть стикатись у своєму економічному розвитку наступні 10-20 років. Тому, у найближчий час варто розробити нову стратегію україно-корейської економічної співпраці, яка сприяла б сталому зростанню частки високотехнологічної продукції та послуг її товарообігу, збільшенню товарів з високою доданою вартістю в структурі їх експорту та значному зростанню взаємних інвестицій.

Російська агресія завдала колосальних збитків економіці, інфраструктурі, людському капіталу в Україні. Та, як свідчить історичний досвід, саме у момент глибокої тотальної кризи зароджуються нові можливості. З огляду на повномасштабну війну в Україні, та прагнення країни інтегруватися в глобальні ринки, поглиблення торговельно-економічних відносин з Південною Кореєю та високий потенціал може відігравати вирішальну роль у післявоєнному відновленні, модернізації інфраструктури та розвитку нових галузей. У зв'язку з тим, що одним із перспективних стратегічних партнерів для України є Республіка Корея, ми пропонуємо стратегічні напрямки співпраці після закінчення війни в Україні.

Глобальні рішення з боку України:

- Розробка пропозиції довгострокового плану співробітництва з південнокорейськими компаніями, яка передбачає локалізацію виробництва на території України.

- Запровадження ефективної інвестиційної політики та прозорої правової системи для мінімізації інвестиційних ризиків та зменшення корупції.

- Створення міждержавної комісії для координації виконання програми інфраструктурного партнерства, яка дозволить координувати зусилля та забезпечити юридичні гарантії інвесторів.

- Створення спільних інноваційних технопарків, вільних економічних зон, індустріальних та наукових хабів.

- Створення щорічної економічної платформи Україна – Республіка Корея – місце зустрічі політиків, бізнесменів, громадських лідерів, місце обговорення гарантій інвесторів, надання податкових пільг, спрощення процедур входження на ринки, доступу до фінансових інструментів (кредити, страхування).

- Втілення в життя переговорів з укладання "Угоди про вільну торгівлю між Україною та Південною Кореєю". Це дозволить знизити митні бар'єри, спростити логістику, збільшити конкурентоспроможність.

- Державна підтримка стратегічних галузей – електроніка, напівпровідники, суднобудування, зелена енергетика, оборонна промисловість.

Ключові напрямки співробітництва:

- Інвестиції в український агропереробний сектор, створення сумісних підприємств з локалізацією виробництва в Україні, задля збільшення експорту товарів з доданою вартістю.

- Створення центру новітніх оборонних технологій, побудова сучасної оборонної інфраструктури та підприємств з виробництва дронів, систем штучного інтелекту.

- Інвестиції в металургійну галузь, виробництво листової сталевих продукції для автомобільної промисловості інших країн світу.

- Стратегічне партнерство у сфері освіти, створення спільних освітніх програм, стажування у корейських університетах технічного профілю, IT інженерії та менеджменту.

- Створення спільних стартап-фондів.

- Інвестиції в туристичну галузь.

Республіка Корея, як одна з демократичних країн Азії, з 2022 року продемонструвала свою підтримку Україні, надаючи значну гуманітарну та фінансову допомогу. Так, фінансова допомога у 2022-2024 роках досягла понад 300 млн доларів на гуманітарні потреби. Корейський уряд надав медикаменти, хірургічне обладнання, мобільні шпитали та набори першої допомоги.

Хоча Республіка Корея, згідно з своєю конституцією, офіційно дотримується політики ненадання летальної зброї, вона постачала нелетальне озброєння та передавала спеціалізоване обладнання для ремонту та обслуговування військової техніки. Особливо важливою є також підтримка в енергетичній сфері, допомога у розбудові стійких енергетичних систем для критичних об'єктів.

На міжнародній арені РК теж постійно засуджує російську агресію, підтримує санкції проти Росії та виступає за збереження суверенітету і територіальної цілісності України. Окрім цього, бере активну участь у фінансуванні проєктів із відновлення України після війни.

Необхідно підкреслити, що кроки до спільної співпраці продовжуються і протягом 2023-2025 років. Так у 2023 році делегація "One Team Korea", до складу якої увійшли представники 18 компаній, включаючи Samsung, Hyundai, Rotem, відвідала Україну для обговорення участі в проєктах відновлення. Серед ключових ініціатив: модернізація аеропорту "Бориспіль", реконструкція Каховської ГЕС, створення "розумного міста" в Умані та відновлення систем очищення води в Бучі. Але, щоб знову не залишитися на рівні декларації, Україна має сприяти реалізації цих проєктів, забезпечуючи необхідну нормативну базу та підтримку на всіх рівнях, тобто перейти у формат конкретних структурних рішень.

Останні суттєві домовленості між країнами були укладені в травні 2025 року. Зокрема Міністерство економіки України та Асоціація «Українсько-Корейська Ділова Рада» (УКДР) уклали меморандум щодо координації співпраці між Україною та Республікою Корея, яким передбачено сприяння економічного розвитку та зміцнення двосторонніх відносин. Цей документ має створити єдину платформу для координації співпраці між Україною та Республікою Корея, формувати сприятливий клімат для корейських інвесторів, налагоджувати прямі контакти між бізнесами, урядовими установами та науковими організаціями країни. Міжурядове

партнерство, передбачене угодою, дозволяє залучати кредитні кошти корейського Фонду економічного розвитку та співробітництва (EDCF) в економіці України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі аналізу торговельно-економічних відносин за понад тридцятирічні роки співпраці, враховуючи високий потенціал стратегічного партнерства, Україна має всі підстави аби працювати з Південною Кореєю як з одним із ключових партнерів та рушіїв економічного відновлення України. Це партнерство повинне базуватися не лише на допомозі, а й на глибокому взаємному інтересі, довгострокових інвестиціях, спільному розвитку технологій і взаємоповазі. Південнокорейський досвід доводить, що навіть після руйн війни можна збудувати успішну, сучасну державу, якщо мати бачення, партнерів і стратегію. Україна і РК вже зробили багато кроків, і час рухатися далі, до повноцінного стратегічного альянсу з Республікою Корея. Таке партнерство може мати глобальне значення, відкриваючи нові можливості для сталого розвитку та процвітання обох країн.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Амелін, А. (2022) Досвід розбудови економіки післявоєнної Японії/
<https://investory.news/anatolij-amelin-dosvid-rozbudovi-ekonomiki-pislyavoyennoi-yaponii/>
- Бутирська, Н. (2023). “Україна та Республіка Корея: далекі географічно – близькі за духом”.
- Рада зовнішньої політики “Українська призма”.
- Венгер, В. (2020). Перспективи розвитку співробітництва України з Республікою Корея у пріоритетних видах економічної діяльності. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*, 1(5), 4-17
<https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/79/72>
- Державна служба статистики України. (2014).
https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/vvp/ind_vvp/ind_2014_u_n.htm
- Державна служба статистики України. (2015).
https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvpf_kv2015_u_n.htm
- Кононенко, К. А. (2017) *Далекосхідний вектор як важливий елемент зовнішньої політики України*. аналіт. Доповідь. К. : НІСД.
- Майко, В. А. (2011). Зовнішньополітичні та економічні пріоритети України у країнах Центральної, Південної і Південно-Східної Азії. *Економічний часопис*, 9–10, 3–7.
- Мармазов, В.С. (2012). 20-річчя відносин між Україною та Республікою Корея: підсумки і перспективи співпраці в рамках євро-тихоокеанської інтеграції. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, 19, 40-45
- Меморандум про взаєморозуміння щодо заснування Спільного комітету з торгівлі, промисловості та енергетики Республіки Корея (1996). Верховна Рада України.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/410_020

- Посольство України в Республіці Корея. Політичні відносини (2020)/
<https://korea.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/399-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-korejeju>
- Сіденко, С.В., & Невгад, А. (2016). Міжнародне співробітництво України в сфері інновацій. *Стратегія розвитку України, 1*, 172–176.
- Торговельна Угода між Урядом України та Урядом Республіки Корея (1995). Верховна Рада України.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410_723
- Угода між Урядом України та Урядом Республіки Корея про науково-технічне співробітництво (1992). Верховна Рада України.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410_016
- Угода між Урядом України та Урядом Республіки Корея про сприяння та взаємний захист інвестицій. (1997). Верховна Рада України.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410_001
- Указ Президента України. (2020). Питання Національної інвестиційної ради/
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79/2020#n16>
- Урядовий портал. (2017). Мінагрополітики та корейська компанія Posco Daewoo обговорили співпрацю у модернізації української техніки
<https://www.kmu.gov.ua/news/249774270>
- Посольство України в Республіці Корея. (2012). Торговельно-економічне співробітництво
<https://korea.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/400-torgovelyno-jekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-korejeju>
- Федорів, І. (2024). Україна та Республіка Корея: співпраця у науково-технічній та військово-оборонній сферах. *Консенсус, 2*, 235–246.
- Cho Sun. (2012). *History of South Korea's Economic Development*. Seoul.
- Posco Daewoo acquires grain export terminal in Ukraine (2019).
<https://blog.interlegal.com.ua/posco-daewoo-acquires-grain-export-terminal-in-ukraine/>
- Ukrainian – Korean Business Council (2023).
<https://ukraine-korea.org/about-korea/>
- 이근영. (2020) 한국 경제의 성장과 발전 그리고 개혁. 다산 출판사, 서울

REFERENCES

- Amelin, A. (2022). *Dosvid rozbudovy ekonomiky pisliavoiennoi Yaponii*/
<https://investory.news/anatolij-amelin-dosvid-rozbudovi-ekonomiki-pislyavoyennoi-yaponii/>
- Butyrska, N. (2023). "Ukraina ta Respublika Koreia: daleki heohrafichno – blyzki za dukhom".
- Rada zovnishnoi polityky "Ukrainska pryzma".
- Venher, V. (2020). Perspektyvy rozvytku spivrobotnytstva Ukrainy z Respublikoiu Koreia u priorityetnykh vyдах ekonomichnoi diialnosti. *European scientific journal of Economic and Financial innovation, 5*, 4-17
<https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/79/72>
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2014).
https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/vvp/ind_vvp/ind_2014_u_n.htm
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2015).
https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvpf_kv2015_u_n.htm

- Kononenko, K. A. (2017) *Dalekoskhidnyi vektor yak vazhlyvyi element zovnishnoi polityky Ukrainy*.
analit. Dopovid. K. : NISD.
- Maiko, V. A. (2011). Zovnishnopolitychni ta ekonomichni priorytety Ukrainy u krainakh Tsentralnoi, Pivdennoi i Pivdenno-Skhidnoi Azii. *Ekonomichnyi chasopys*, 9–10, 3–7.
- Marmazov, V. Ye. (2012). 20-richchia vidnosyn mizh Ukrainoiu ta Respublikoiu Koreia: pidsumky i perspektyvy spivpratsi v ramkakh yevro-tykhookoianskoi intehratsii. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*, 19, 40–45
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2012_19_10
- Memorandum pro vzaiemorozuminnia shchodo zasnuvannia Spilnoho komitetu z torhivli, promyslovosti ta enerhetyky Respubliki Koreia (1996). Verkhovna Rada Ukrainy.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/410_020
- Posolstvo Ukrainy v Respublitsi Koreia. Politychni vidnosyny (2020)/
<https://korea.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/399-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-korejeju>
- Sidenko, S.V. & Nevhad A. (2016). Mizhnarodne spivrobitnytstvo Ukrainy v sferi innovatsii. *Stratehiia rozvytku Ukrainy*, 1, 172–176.
- Torhovelna Uhoda mizh Uriadom Ukrainy ta Uriadom Respubliki Koreia (1995). Verkhovna Rada Ukrainy.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410_723
- Uhoda mizh Uriadom Ukrainy ta Uriadom Respubliki Koreia pro naukovo-tekhnicne spivrobitnytstvo (1992). Verkhovna Rada Ukrainy.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410_016
- Uhoda mizh Uriadom Ukrainy ta Uriadom Respubliki Koreia pro spryiannia ta vzaiemnyi zakhyst investytsii (1997). Verkhovna Rada Ukrainy.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410_001
- Ukaz Prezydenta Ukrainy. (2020). Pytannia Natsionalnoi investytsiinoi rady/
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79/2020#n16>
- Uriadovi portal. (2017). Minahropolityky ta koreiska kompaniia Posco Daewoo obhovoryly spivpratsiu u modernizatsii ukrainskoi tekhniki
<https://www.kmu.gov.ua/news/249774270>
- Posolstvo Ukrainy v Respublitsi Koreia. (2012). Torhovelno-ekonomichne spivrobitnytstvo
<https://korea.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/400-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-korejeju>
- Fedoriv, I. (2024). Ukraina ta Respublika Koreia: spivpratsia u naukovo-tekhnicnii ta viiskovo- oboronni sferakh. *Konsensus*, 2, 235–246.
- Cho Sun. (2012). *History of South Korea's Economic Development*. Seoul.
- Posco Daewoo acquires grain export terminal in Ukraine (2019).
<https://blog.interlegal.com.ua/posco-daewoo-acquires-grain-export-terminal-in-ukraine/>
- Ukrainian – Korean Business Council (2023).
<https://ukraine-korea.org/about-korea/>
- 이근영. (2020) 한국 경제의 성장과 발전 그리고 개혁. 다산 출판사, 서울

Дата надходження до редакції 11.03.2026
Ухвалено до друку 19.03.2026

УДК 94+394.2(510)+338.48

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363257>

О. С. КОМОВА

завідувач музею історії КНЛУ, старший викладач кафедри історії і туризму,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)

e-mail: lesika551@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6689-5140>

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ТА ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В СВІТІ ТА УКРАЇНІ У XX – ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ XXI СТОЛІТТЯ

Анотація

Метою статті є дослідження історії розвитку соціального та інклюзивного туризму в світі та Україні у XX – першій чверті XXI століття. **Методологічною** основою дослідження є принципи наукового об'єктивізму та історизму. В ході дослідження використовувалися методи аналізу, синтезу, індуктивний, дедуктивний, описовий, систематизація, узагальнення. **Наукова новизна.** Здійснено аналіз історії розвитку соціального та інклюзивного туризму в світі та Україні у XX – першій чверті XXI століття. Описано різні аспекти соціального туризму: як соціальний туризм сприймається в різних соціокультурних і географічних умовах; які елементи соціального туризму виключені; як змінюється демографія потенційних соціально відчужених груп. У дослідженні також пояснюються тенденції особливих форм туризму та їхнє значення для соціальної інклюзії в туризмі. **Результати дослідження.** Досліджено взаємозв'язок інклюзивного туризму і соціальної інтеграції, висвітлено важливість участі осіб з обмеженими можливостями у туристичних подіях та програмах з точки зору світового досвіду. Наголошується на необхідності усвідомлення важливості та впровадження інклюзивного дизайну для осіб з особливими потребами з точки зору світового досвіду та історії. Висвітлено ключові проблеми, з якими стикаються люди з обмеженими можливостями під час участі в туристичній діяльності в світі та в Україні, а також запропоновано інноваційні рішення для створення більш інклюзивного та комфортного туристичного середовища. Описано переваги доступної туристичної індустрії для людей з особливими потребами, як-от розширена соціальна підтримка, соціальний прогрес і робота над забезпеченням добробуту. Зроблено висновки про необхідність інституціоналізації соціального та інклюзивного туризму в Україні, розробки стандартів якості послуг, створення реєстрів програм, розвитку партнерств і комплексного підходу до формування безбар'єрного середовища як чинника сталого розвитку.

Ключові слова: соціальний туризм, інклюзивний туризм, історія туризму, соціальна реабілітація, доступний туризм.

O. S. KOMOVA

Head of the History Museum at KNLU, Senior Lecturer in the Department of History and
Tourism,

Kyiv National Linguistic University (Kyiv, Ukraine)

e-mail: lesika551@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6689-5140>

THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL AND INCLUSIVE TOURISM IN THE WORLD AND UKRAINE IN THE XXTH – FIRST QUARTER OF THE XXIST CENTURY

Abstract

The purpose of the article is to study the history of the development of social and inclusive tourism in the world and in Ukraine in the XXth – the first quarter of the XXIst century. The methodological basis

of the research is the principles of scientific objectivism and historicism. During the research, methods of analysis, synthesis, inductive, deductive, descriptive, systematization, and generalization were used. **Scientific novelty.** An analysis of the history of the development of social and inclusive tourism in the world and Ukraine in the 20th – the first quarter of the 21st century was carried out. Various aspects of social tourism are described: how social tourism is perceived in different socio-cultural and geographical conditions; what elements of social tourism are excluded; how the demography of potential socially excluded groups changes. The study also explains the trends in special forms of tourism and their significance for social inclusion in tourism. **Research results.** The relationship between inclusive tourism and social integration is studied, the importance of the participation of persons with disabilities in tourist events and programs from the point of view of world experience is highlighted. Emphasis is placed on the need to realize the importance and implementation of inclusive design for individuals with special needs in terms of world experience and history. The key problems faced by people with disabilities when participating in tourism activities in the world and in Ukraine are highlighted, as well as innovative solutions for creating a more inclusive and comfortable tourist environment are proposed. The benefits of an affordable tourism industry for people with special needs are described, such as expanded social support, social progress, and welfare work. Conclusions were made about the need to institutionalize social and inclusive tourism in Ukraine, develop service quality standards, create program registers, develop partnerships and a comprehensive approach to the formation of a barrier-free environment as a factor of sustainable development.

Keywords: social tourism, inclusive tourism, history of tourism, social rehabilitation, accessible tourism.

Вступ. Створення безбар'єрного середовища для осіб з особливими потребами у сфері туризму та рекреації є суспільним благом, яке пов'язане з економічним та соціальним розвитком країни в цілому. Для цього необхідно враховувати особливості кожної особи, яка належить до групи населення з особливими потребами.

На жаль, люди з особливими потребами часто стикаються з несправедливістю, яка породжена малозрозумілими стереотипами. Ось чому туризм має бути ефективним інструментом для зниження бар'єрів, зміцнення соціальної згуртованості та формування позитивного ставлення. Участь у туристичних заходах та програмах може сприяти поліпшенню фізичного та емоційного здоров'я, а також розширити можливості для розваг та підвищення якості життя. Сприяння доступності та інклюзивності в туризмі сприяє побудові суспільства, яке враховує потреби всіх своїх членів. Це має вирішальне значення для забезпечення інклюзивного підходу в різних аспектах життя.

Крім того, розвиток туризму для людей з особливими потребами приносить економічні вигоди, зокрема створення нових робочих місць та розвиток спеціалізованих туристичних послуг. Більше того, туризм може поглибити культурне взаєморозуміння та сприяти більшій взаємодії між різноманітними соціально-культурними групами, що допомагає вирішувати проблеми та сприяти здоровому взаємному розумінню. Вивчення та адаптація туристичної інфраструктури для задоволення потреб різних груп споживачів є важливим завданням, яке значно сприяє доступу до туристичних ресурсів для людей з особливими потребами.

У цьому контексті актуальність дослідження видається беззаперечною, оскільки вивчення історії становлення та розвитку соціального та інклюзивного туризму створює підґрунтя для глибшого осмислення його сучасних викликів та визначення перспектив удосконалення нормативної, організаційної й інфраструктурної бази в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В зарубіжній і українській історіографії досить мало ґрунтовних робіт, які описують розвиток соціального та інклюзивного туризму. В Україні надзвичайно мало досліджень, що комплексно поєднують історичний, соціальний та інституційний аспекти розвитку соціального

та інклюзивного туризму. Українська дослідниця А. Люта (2015). стверджує, що соціальний туризм спрямовується на задоволення потреб соціально незахищених категорій населення, а Кравченко (2022) описує розвиток і адаптацію інклюзивного туризму в умовах закладу освіти. Різні аспекти розвитку і функціонування соціального та інклюзивного туризму висвітлено у працях вітчизняних науковців: Бейдика О. та Топалової О. (2025)., Н. Белоусової (2018). Дослідження західних науковців J. Darcy, S. Buhalis, R. McKercher (2020), спрямовані на аналіз адаптації туристичної інфраструктури та послуг для людей з особливими потребами.

Крім того, значний внесок у дослідження в галузі туризму та рекреації для людей з особливими потребами також роблять експерти з різних організацій. Зокрема, експерти зі Всесвітньої організації туризму, Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), Всеукраїнського центру професійної реабілітації осіб з інвалідністю, Національної ради осіб з інвалідністю України, Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю та Департаменту у справах осіб з інвалідністю Міністерства праці та соціальної політики України вивчають та аналізують різні аспекти питання інклюзивного туризму. Їхні дослідження спрямовані на визначення ефективних стратегій, покращення доступності та створення сприятливих умов для активного використання туристичних послуг людьми з особливими потребами.

Метою статті є дослідження історії розвитку соціального та інклюзивного туризму в світі та Україні у ХХ – першій чверті ХХІ століття.

Методи та методологія проведеного дослідження. Методологічною основою дослідження є принципи наукового об'єктивізму та історизму. В ході дослідження використовувалися передусім універсальні методи наукового пізнання – аналізу, синтезу, індуктивний, дедуктивний, описовий та ін. Також були використані такі методи дослідження: аналіз, систематизація, узагальнення, синтез. Метод аналізу і синтезу наукових джерел використано для вивчення теоретичних основ соціального та інклюзивного туризму; метод порівняльного аналізу – для виявлення відмінностей та спільних рис у підходах різних країн і в Україні; описовий метод – для характеристики реалізованих програм у сфері соціального та інклюзивного туризму; метод системного підходу для комплексного розгляду чинників, що впливають на впровадження соціального та інклюзивного туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Люди з особливими потребами є повноправними членами суспільства, і їхні проблеми історично завжди потребували постійної уваги. Соціальний та інклюзивний туризм також може слугувати джерелом економічного розвитку для громад, які були раніше виключені або мали обмежений доступ до туризму ресурси. Це може створити нові робочі місця та підтримати розвиток територій. Ці напрями туризму сприяє підвищенню обізнаності та розумінню важливості різноманітності в суспільстві – це може служити інструмент боротьби зі стереотипами та популяризації позитиву уявлення різних груп населення. Щодо культурного обміну, то соціальний та інклюзивний туризм стимулюють культурний обмін між різними групами, сприяє взаєморозуміння та підвищує оцінку різних культур, тим самим сприяючи культурній інтеграції (Кравченко & Кучер, 2019, с. 110–111).

Сучасні дослідники розрізняють дві моделі розуміння інклюзивності – медичну та соціальну. Медична модель сформувалася у ХІХ столітті. У рамках медичної моделі людина з особливими потребами – це пацієнт із відхиленням у поведінці. Таке розуміння передбачає необхідність медичної корекції, а в деяких випадках – ізоляції, що, природно, впливає на можливість інтеграції людини в суспільство. Для людей з особливими потребами створюються спеціалізовані школи-інтернати,

пансіонати, санаторії та навчальні заклади. Медична модель породжує багато стереотипів та міфів про людей з особливими потребами (наприклад, їх сприймають як безпорадних або нездатних створити сім'ю), що створює бар'єр між ними та іншими. Соціальна модель розуміння інвалідності, яка набула популярності в середині XX століття, протистоїть медичній моделі. Авторами цієї моделі були самі люди з особливими потребами. У 1976 році Союз людей з фізичними вадами проти ізоляції запропонував нове визначення інвалідності: це перешкода або обмеження активності, спричинене сучасною соціальною структурою, яка приділяє мало або взагалі не приділяє уваги людям з фізичними вадами і, таким чином, виключає їхню участь у основних соціальних заходах.

Отже, основою соціальної моделі є необхідність інтеграції людей з особливими потребами в усі сфери життя, надання їм прав і свобод на рівних з усіма іншими для реабілітації та, що найголовніше, реалізації життєвого потенціалу з урахуванням обмежень, пов'язаних зі станом здоров'я. Донедавна переважала медична модель інвалідності, яка визначала ставлення влади та суспільства до людей з інвалідністю. Людей з особливими потребами сприймали або як велику проблему, або як людей, що живуть десь на задньому плані, в ізоляції. Згідно з цим підходом, багато ресурсів, необхідних для життя людей з інвалідністю, були недоступними: якісна освіта, участь в економічному житті, туризм та відпочинок, спорт. Обнадійливим є те, що медична модель інвалідності поступово замінюється соціальною, і завданням суспільства є забезпечення рівних прав, можливостей та обов'язків і вільного вибору з урахуванням особливих потреб людей з людей з особливими потребами (Безугла, Белобородова, & Герасименко, 2022, с. 22).

Якщо звертатися до витоків соціального і інклюзивного туризму в світі, то зазначимо, що найдавніші форми подорожей людей з особливими потребами були пов'язані з паломництвом та лікувальними цілями, які часто перепліталися між собою. До сьогодні Католицьке туристичне бюро, розташоване в штаті Меріленд, щорічно організовує паломництво для людей з інвалідністю або захворюваннями до міста Лурд у Франції, де паломники вживають цілющі води та відвідують святі місця. Популярним світським центром оздоровлення в Англії було місто Бат, лікувальні властивості якого були визнані задовго до приходу римлян у 43 році н. е. У більш сучасні часи подорожі на великі відстані і навіть за кордон для лікування в найсучасніших лікарнях та реабілітаційних центрах залишаються звичним явищем як для дітей, так і для дорослих з інвалідністю. Однією з таких мекк у США, що існує з середини 1920-х років, є Реабілітаційний центр з лікування поліомієліту у Варм-Спрінгсі (нині Інститут реабілітації Рузвельта у Варм-Спрінгсі), організований і профінансований у перші роки свого існування Франкліном Делано Рузвельтом (Pelka, 1997, p. 318).

Аналізуючи передумови розвитку інклюзивного туризму, не варто заглядати далі, ніж до Першої та Другої світових воєн, які змусили уряди США та Європи надавати пільги та послуги, зокрема реабілітацію, освіту та матеріальну допомогу, ветеранам з інвалідністю, що поверталися додому. В Англії та Франції поранені під час війни отримували переважне право на місця в громадському транспорті. У США табори для ветеранів з інвалідністю надавали можливості для відпочинку, деякі з яких існують і донині, наприклад, «Табір відпочинку для ветеранів з інвалідністю» у Міннесоті. У міжвоєнний період благодійні організації, що орієнтувалися на конкретні види інвалідності, почали організовувати літні табори. Для багатьох дітей, у тому числі тих, які постраждали від епідемії поліомієліту, це стало першим досвідом подорожі далеко від дому. Ці заклади були сегреговані, хоча, як не дивно, саме ця сегрегація,

можливо, сприяла формуванню почуття ідентичності інвалідів або спільноти, що було так важливо для подальшої боротьби за рівні права (Neumann, 2003).

Спортивні змагання на інвалідних візках, особливо після Другої світової війни, стали ще однією нагодою для подорожей. Оскільки легка атлетика на інвалідних візках була важливим засобом реабілітації у госпіталях для ветеранів, цілком природно, що організація «Паралізовані ветерани Америки», заснована у 1946 році, відіграла провідну роль у популяризації легкої атлетики та рекреації на інвалідних візках. Спортивні подорожі набули міжнародного характеру в 1948 році, коли провідний англійський реабілітаційний центр для ветеранів, лікарня Сток-Мандевіль, організував перші Міжнародні ігри на інвалідних візках, приурочені до Олімпійських ігор у Лондоні. У 1960 році в Римі відбулися перші офіційні Паралімпійські ігри, які зібрали 400 спортсменів із 23 країн (Pelka, 1997, с. 235). Також були організовані регіональні змагання, такі як Ігри для інвалідів Далекого Сходу та Південного Тихоокеанського регіону, які вперше відбулися у 1975 році (ILRU 2003). До Паралімпійських ігор 2004 року в Греції загальна кількість спортсменів зросла до 3 969, які представляли 136 країн (Cruise, 2004, р. 16). Тривалим позитивним наслідком Паралімпійських ігор є підвищення доступності міста-господаря, яке, як правило, робить вулиці, готелі, атракції та навіть системи громадського транспорту доступними для інвалідних візків. В Афінах навіть Акрополь тепер має підйомник для інвалідних візків.

Коли людизособливими потребами почали створювати власні політичні організації, їхні члени стали відвідувати регіональні та національні конференції. Найперша така організація, Національна асоціація глухих (NAD), проводила національні з'їзди ще з 1880-х років, однак такі поїздки стали значущою тенденцією лише у 1940-х роках із утворенням значної кількості груп із захисту прав людей з інвалідністю, зокрема Американської федерації людей з фізичними вадами, Національної федерації сліпих (NFB), Асоціації паралізованих ветеранів та Національної асоціації травм спинного мозку (Pelka, 1997, с. 212). Дворічні конференції NAD зараз збирають понад 2500 делегатів, тоді як відвідуваність з'їздів NFB зазвичай перевищує 3000 осіб; і це лише дві з сотень організацій людей з інвалідністю, які зараз проводять зустрічі на місцевому, штатному та національному рівнях. Міжнародні конференції з питань інвалідності також приваблюють делегатів з усіх куточків світу. У 1999 році на Міжнародній саміт-конференції з питань самостійного життя, що відбулася у Вашингтоні, округ Колумбія, були присутні 110 лідерів у сфері прав інвалідів із 50 країн (ILRU, 2003).

Після 1946 року, коли Закон США № 663 передбачив надання безкоштовних автомобілів ветеранам, які втратили кінцівки або залишилися паралізованими під час Другої світової війни, Асоціація ветеранів-інвалідів (PVA) почала активно популяризувати нові технології, такі як ручне керування. На той час автомобілі з автоматичною коробкою передач, які вперше почала продавати компанія General Motors у 1940 році, стали більш поширеними (Zames, 2001, с. 174–175). Розробка гідравлічних підйомників для транспортних засобів відбулася у 1950-х роках. Тімоті Нудженту, який заснував Національну асоціацію баскетболу на інвалідних візках у 1949 році, приписують створення першого автобуса, оснащеного гідравлічним підйомником, у США (Pelka, 1997, с. 225).

Для людей із особливими потребами технології були менш важливим фактором на ранніх етапах історії інклюзивних подорожей, ніж зараз. У багатьох аеропортах США тепер можна знайти не лише допоміжні системи прослуховування, телефони з регулюванням гучності та телетайпи, а й візуальні пейджері та ЕЛТ біля виходу

на посадку, які надають інформацію в реальному часі. Портативні FM-системи покращують доступ у туристичних групах. Нові вказівки для Закону про американців з обмеженими можливостями 1990 року вимагають відтворення мовлення в автоматичних касах і автоматах для оплати проїзду, тоді як у майбутньому можуть знадобитися звукові сигнали на пішохідних переходах і навіть розмовні знаки. Через технологічні зміни стандарти доступу не можуть залишатися статичними.

Інтернет, звичайно, зробив революцію в інклюзивних подорожах, оскільки він має багато інших аспектів життя людей з обмеженими можливостями. Доступність, а насправді поширення детальної інформації про доступ, що було неможливо уявити до 1990-х років, зробило планування подорожей простішим і менш дорогим і, безсумнівно, спонукало більше людей подорожувати. Це також полегшило підприємствам, навіть у віддалених місцях, пошук технічної інформації, необхідної для покращення фізичного доступу або визначення місцезнаходження постачальників продукції. Одним із найперших сайтів, присвячених інклюзивним подорожам, є Access Able Travel Source, яким керують Керол і Білл Рендалл. Чудові портали для доступних подорожей зараз також існують у Європі, Великобританії, Канаді та Австралії (Access Board, 2004, pp. 235-236).

Поява інтернету, звичайно, зробила революцію в інклюзивних подорожах, оскільки він має багато інших аспектів життя людей з обмеженими можливостями. Доступність, а насправді поширення детальної інформації про доступ, що було неможливо уявити до 1990-х років, зробило планування подорожей простішим і менш дорогим і, безсумнівно, спонукало більше людей подорожувати. Це також полегшило підприємствам, навіть у віддалених місцях, пошук технічної інформації, необхідної для покращення фізичного доступу або визначення місцезнаходження постачальників продукції. Одним із найперших сайтів, присвячених інклюзивним подорожам, є Access Able Travel Source, яким керують Керол і Білл Рендалл. Чудові портали для доступних подорожей зараз також існують у Європі, Великобританії, Канаді та Австралії.

Глобальне поширення доступності за допомогою технологій є ще однією тенденцією, яку варто відзначити. У готелях, де немає інших тактильних вивісок або позначок шрифтом Брайля, ліфти Otis доступні для незрячих гостей і мають опущені панелі керування. Стандартизацію доступу також можна побачити в комерційних літаках, оскільки існує лише кілька великих виробників, таких як Boeing і Airbus. Звичайно, обмежений рівень доступності, якого вимагає від авіакомпаній положення Закону про доступ авіаперевізників США, який дозволяє вузькі проходи та забороняє доступ до туалету, окрім літаків із кількома проходами, можна розглядати як обмеження доступу в усьому світі.

До 1970-х років небагато туристичних організацій або компаній надавали або пропагували засоби чи послуги особам з обмеженими можливостями. Мабуть, найпершою туристичною компанією по США була Evergreen Travel, розташована в Лінвуді, штат Вашингтон, яка пропонувала тури «Крила на колесах» і «Біла тростина» з 1961 до 1994 року, коли власниця Бетті Хоффман пішла на пенсію. Через відсутність доступних приміщень клієнтам під час ранніх турів на візках доводилося багато піднімати та переносити. Одним із популярних напрямків за кордоном був Китай і Велика стіна. До 1980-х років компанія придбала автобус з підйомником для турів на Захід. Ще одна піонерська фірма, Flying Wheels Travel, заснована в 1970 році Джаддом Джейкобсоном, хворим на параліч, і його дружиною Барбарою, досі працює, пропонуючи самостійні та групові подорожі. Для дорослих із вадами розвитку Sundial Special Vacations в Орегоні надає можливості для подорожей і

відпочинку з 1968 року, а The Guided Tour, заснований Ірвом Сігалом, з 1972 року. Ще один піонер, Wilderness Inquiry, організовує інклюзивні пригоди на свіжому повітрі в зоні каное в Міннесоті Баундарі Вотерс з 1978 року.

У Канаді одне з перших спеціалізованих туристичних агентств, Handi-Tour, було створено в 1977 році Сінні Ноубл, який пізніше написав Handitravel: довідкова книга для людей з обмеженими можливостями та літніх мандрівників (1985). Інші новаторські туристичні агенти 1970-х років у США включають Лу та Івонн Нау з Nautilus Tours; Джоан Даймонд, поточний власник компанії; і Боб Зівіцкі з Whole Person Tours, який також видавав журнал подорожей The Itinerary, що виходив раз на два місяці до свого виходу на пенсію в 1992 році. У Великій Британії компанія Chalfont Lines, заснована Террі Рейнольдсом у 1972 році, залишається лідером донині. У 1997 році компанія Chalfont вразила індустрію своїм туристичним автобусом «Millenium Executive» вартістю 500 000 доларів США, розробленим для загального доступу, обладнаним туалетом для інвалідних візків і допоміжною системою прослуховування. У Нідерландах туристична компанія Анни Деккер, EuroWorld, бере свій початок у 1977 році (Kéroul, 2001, p.34).

Багато з цих перших прихильників інклюзивних подорожей були активними членами Товариства сприяння подорожам для інвалідів (тепер Товариство доступних подорожей і гостинності), некомерційної освітньої організації, заснованої в 1976 році. Її голова Мюррей Відоклер, туристичний агент з Брайтон-Біч, Бруклін, вважав, що люди з обмеженими можливостями мають право подорожувати, як і всі інші, і що інклюзивні подорожі стануть важливим ринком. Раніше пан Відоклер брав участь у боротьбі за громадянські права, зафрахтувавши 500 автобусів навіть із Канади для Маршу на Вашингтон у 1963 році, а також заснував Африканську туристичну асоціацію в 1975 році (Van Horn, 1999, p. 5). Його нова організація SATH мала на меті переконати вкрай скептично налаштовану індустрію подорожей, що доступні подорожі – це не лише правильна річ з моральної точки зору, а й з грошової точки зору.

Наскільки SATH досяг своїх цілей, залишається дискусійним. Безумовно, з часом її рішення залишатися виключно волонтерською організацією, контрольованою членами родини, обмежило її ефективність і розмір. Хоча Національна туристична асоціація та Американське товариство туристичних агентів нагородили пана Відоклера найвищими відзнаками перед його смертю в 1999 році, їхня прихильність інклюзивним подорожам залишається глибокою. У 1997 році лише сто агентств-членів ASTA спеціалізувалися на цьому ринку. Як наслідок, мандрівники з обмеженими можливостями набагато менше покладаються на турагентів, ніж населення в цілому. NTA було ще менш чуйним. Його члени, які в основному пропонують екскурсії на автобусах, протистояли залученню клієнтів, які користуються інвалідними візками, навіть незважаючи на те, що автобуси з підйомником тепер є обов'язковими та доступними. Основною метою SATH з 1997 року є щорічний Всесвітній конгрес для мандрівників з обмеженими можливостями, який проводиться в Південній Флориді та призначений головним чином для навчання турагентів.

З самого початку SATH намагався підвищити обізнаність на міжнародному рівні. Між 1976 і 1984 роками Товариство проводило конференції в Римі, Амстердамі, Відні, Лондоні та Торонто, а також у Бостоні, Вашингтоні та Лос-Анджелесі. Стратегія полягала в тому, щоб викликати дух конкуренції між містами, а також країнами, одночасно надаючи агентам і туроператорам можливість досліджувати доступ і залучати сприйнятливих операторів у нових напрямках. Вдома SATH працював у консультативному комітеті Конгресу з питань подорожей і туризму та тісно

співпрацював з Управлінням подорожей і туризму США (USTTA), нині неіснуючим відділенням Міністерства торгівлі. У 1985 році SATH і USTTA організували тур по США для британських і німецьких журналістів, які спеціалізуються на питаннях інвалідності (Davis, 1986, стор. 1). USTTA, разом з Greyhound Lines і ASTA, також профінансували публікацію буклету SATH «Сполучені Штати вітають інвалідів». За словами автора Гарольда Снайдера, пізніше буклет було перекладено 11 або 12 мовами, розповсюджено 500 000 примірників. Снайдер, який є сліпим, був офіцером SATH з 1980 по 1986 рік, а раніше працював першим координатором програм для інвалідів у Смітсонівському музеї (Snider, 1985).

Мандрівники з особливими потребами, особливо ті, хто користується інвалідними візками, зазнавали дискримінації: відмовляли в посадці без супроводу супроводжуючого, вимагали надати медичні довідки, відмовляли у виборі місця та підлягали квотам на рейс. Остаточні положення Ради цивільної авіонавтики в 1982 році стосувалися деяких із цих питань, але лише для приміських або регіональних авіакомпаній, які отримують пряму федеральну підтримку, а не для великих авіакомпаній. Доступ до світу Луїзи Вайс містить захоплюючий знімок індустрії подорожей у 1986 році зі сторінками таблиць щодо різних політик авіакомпаній. Незважаючи на те, що Верховний суд ухвалив рішення проти PVA, буря розголосу навколо цієї справи зрештою призвела до того, що Конгрес вирішив, що на деякі авіакомпанії поширюється федеральне законодавство, а на інші – ні. Результатом став Закон про доступ авіаперевізників 1986 року.

У листопаді 1986 року Канадська транспортна комісія також виступила на захист мандрівників з обмеженими можливостями, постановивши, що Air Canada та інші національні авіакомпанії більше не можуть вимагати супроводжуючих для пасажирів з обмеженими можливостями (Kérout, 2001, р. 46).

В нашій державі ще за радянських часів соціальний та інклюзивний туризм майже не розвивалися. В той час, коли в Європі розвиток такого туризму відбувався достатньо інтенсивно, в Україні він розвивався в контексті розвитку санаторно-курортної справи на базі санаторіїв та курортів. У 60-70-х роках XX століття в Україні з'являються перші програми, направлені на розвиток доступних подорожей.

Нормативно-правову базу соціального та інклюзивного туризму в Україні складають нормативно-правові документи, нормативно-правові акти та постанови: Конституція України, Закони України «Про туризм», «Про природно-заповідний фонд України», «Про розвиток туризму і курортів в Україні», «Про охорону культурної спадщини», постанова Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2015 р. № 821 «Деякі питання реалізації у 2015–2017 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року», розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року № 168-р «Про затвердження Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» та ін.

На наш погляд, зважаючи на міжнародний досвід, в Україні потрібно враховувати наступні важливі рекомендації під час створення і реалізації туристичного продукту соціального та інклюзивного характеру:

- В усіх аспектах враховувати інтереси туристів з особливими потребами.
- Надавати більш ширші варіанти в організації туристичних послуг для відповідних груп туристів, в тому числі враховувати транспортну доступність об'єктів туристичної індустрії;
- Під час розробки і впровадження туристичних програм і екскурсій для туристів з особливими потребами зосереджувати увагу на районах із сприятливими кліматичними і природними умовами.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Незважаючи на відносно недавнє походження, рух за інклюзивні подорожі зараз певною мірою розгорнувся в більшості країн світу. Зростаюча важливість і конкурентоспроможність індустрії туризму в поєднанні зі старінням населення в регіонах, які забезпечують більшу частину світового туристичного попиту, є переконливим економічним аргументом для створення об'єктів і послуг, доступних для всіх. Глобальне поширення прав людей з інвалідністю та рухів за незалежне життя також підвищує обізнаність і призводить до законодавчих змін, які починають впливати як на приватний, так і на державний сектори. Незважаючи на те, що навіть у Сполучених Штатах «бездоганий» досвід подорожей залишається радше метою, ніж реальністю, відчутті покращення доступу все одно відбуваються щодня. Спеціалізовані туроператори в багатьох країнах тепер роблять подорожі можливими для внутрішніх та іноземних туристів з обмеженими можливостями. З часом, коли громадський транспорт, житло та пам'ятки стануть доступними, інклюзивні подорожі стануть все більш і більш масовими, а не «особливими потребами». Грунтовне вивчення історії становлення та розвитку адаптивного туризму створює підґрунтя для глибшого осмислення його сучасних викликів та визначення перспектив удосконалення нормативної, організаційної й інфраструктурної бази в Україні та світі.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Безугла, Л., Белобородова, М., & Герасименко, Т. (2022). Формування інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*, 2(6), 20–25
[https://doi.org/10.32782/2708-4949.2\(6.2022.4](https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(6.2022.4)
- Бейдик, О. О., & Топалова, О. І. (2025). *Адаптивний туризм: передумови та перспективи розвитку : навч. посіб.* Київ.
- Белосова, Н. В. (2018). Теоретичні аспекти розвитку інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні. *Наук. зап. СумДПУ ім. А. С. Макаренка. Географічні науки*, 9, 205–212.
<http://repository.sspu.edu.ua>
- Кравченко, О. (2022). Інклюзивний туризм в умовах закладу освіти: принципи, функції, напрями та види. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 42–49.
<https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.7>
- Кравченко, О.О., & Кучер, Г.М. (2019). Інклюзивний соціально-реабілітаційний туризм як складова соціальної роботи у громаді (на прикладі м. Умань). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2(45), 109–114.
<https://doi.org/10.24144/2524-0609.2019.45.109-114>
- Люта, Д. А. (2015). Світовий досвід підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі. *Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie*. Łódź : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności, Polska, 4, 2–7

- Architectural and Transportation Barriers Compliance Board: Americans with Disabilities Act (ADA) Accessibility Guidelines for Buildings and Facilities; Architectural Barriers Act (ABA) Accessibility Guidelines (2004, 29 Jule)
<https://www.gao.gov/products/gao-04-1021r>
- Cruise, B. (2004). Paralympians Enjoy Greek Hospitality. *Able News* 13(6), 16.
- Darcy S., McKercher B., & Schweinsberg S. (2020). From tourism and disability to accessible tourism: A perspective article. *Tourism Review*. 75 (1), 140–144.
<https://doi.org/10.1108/TR-07-2019-0323>
- Davis, S. (1986). SATH/USTTA Fam Tour for European Journalists A Success. *SATH News*, 7(6), 1–4.
- Heumann, J.E. (2003). *Foreword to The Independent Living Movement: International Experiences*.
- ILRU. (2003). *International Independent Living Timeline: Milestones Through 2003*.
http://www.ilru.org/summit/3-international_il_timeline.htm
- Kéroul. (2001). *A Growth Market: Behaviors among Tourists with Restricted Physical Abilities in Canada*. Montreal: Kéroul.
- Pelka, F. (1997). *The ABD-CLIO Companion to The Disability Rights Movement*. Santa Barbara: ABC-CLIO, Inc.
- Snider, H. (1985). *The United States Welcomes Handicapped Visitors*. New York: SATH.
- Van Horn, L. (1999). In Memorium: Murray Vidockler. *Open World for Disability and Mature Travel*, 3(1), 5–13.
- Zames Fleishcher, D., & Zames, F. (2001). *The Disability Rights Movement: From Charity to Confrontation*. Philadelphia: Temple University Press.

REFERENCES

- Bezuhla, L., Bieloborodova, M., & Herasymenko, T. (2022). Formuvannia inkliuzyvno-reabilitatsiinoho turyzmu v Ukraini. *Innovatsii ta tekhnologii v sferi posluh i kharchuvannia*, 2(6), 20-25
[https://doi.org/10.32782/2708-4949.2\(6.2022.4](https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(6.2022.4)
- Beidyk, O. O., & Topalova, O. I. (2025). *Adaptyvnyi turyzm: peredumovy ta perspektyvy rozvytku : navch. posib*. Kyiv.
- Bielousova, N. V. (2018). Teoretychni aspekty rozvytku inkliuzyvnoho reabilitatsiino-sotsialnoho turyzmu v Ukraini. *Nauk. zap. SumDPU im. A. S. Makarenka. Heohrafichni nauky*, 9, 205–212.
<http://repository.sspu.edu.ua>
- Kravchenko, O. (2022). Inkliuzyvnyi turyzm v umovakh zakladu osvity: pryntsyipy, funktsii, napriamy ta vydy. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 42–49,
<https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.7>
- Kravchenko, O.O., & Kucher, H.M. (2019). Inkliuzyvnyi sotsialno-reabilitatsiinyi turyzm yak skladova sotsialnoi roboty u hromadi (na prykladi m. Uman). *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: «Pedagogika. Sotsialna robota»*, 2(45), 109–114.
<https://doi.org/10.24144/2524-0609.2019.45.109-114>
- Liuta, D. A. (2015). Svitovyi dosvid pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv turystychnoi haluzi. *Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie. Łódź : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności, Polska*, 4, 2–7
- Architectural and Transportation Barriers Compliance Board: Americans with Disabilities Act (ADA) Accessibility Guidelines for Buildings and Facilities; Architectural Barriers Act (ABA) Accessibility Guidelines (2004, 29 Jule)

<https://www.gao.gov/products/gao-04-1021r>

- Cruise, B. (2004). Paralympians Enjoy Greek Hospitality. *Able News* 13(6), 16.
- Darcy S., McKercher B., & Schweinsberg S. (2020). From tourism and disability to accessible tourism: A perspective article. *Tourism Review*. 75(1), 140–144.
<https://doi.org/10.1108/TR-07-2019-0323>
- Davis, S. (1986). SATH/USTTA Fam Tour for European Journalists A Success. *SATH News*, 7(6), 1–4.
- Heumann, J.E. (2003). *Foreword to The Independent Living Movement: International Experiences*.
- ILRU. (2003). *International Independent Living Timeline: Milestones Through 2003*.
http://www.ilru.org/summit/3-international_il_timeline.htm
- Kéroul. (2001). *A Growth Market: Behaviors among Tourists with Restricted Physical Abilities in Canada*. Montreal: Kéroul.
- Pelka, F. (1997). *The ABD-CLIO Companion to The Disability Rights Movement*. Santa Barbara: ABC-CLIO, Inc.
- Snider, H. (1985). *The United States Welcomes Handicapped Visitors*. New York: SATH.
- Van Horn, L. (1999). In Memorium: Murray Vidockler. *Open World for Disability and Mature Travel*, 3(1), 5–13.
- Zames Fleishcher, D., & Zames, F. (2001). *The Disability Rights Movement: From Charity to Confrontation*. Philadelphia: Temple University Press.

Дата надходження до редакції 19.01.2026

Ухвалено до друку 30.01.2026

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94+005+355«20»(045)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363258>

О. В. КУЧАЙ

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри історії і туризму,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)

e-mail: oksana.kuchai@knlu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4201-7236>

ІСТОРИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТРАДИЦІЙ РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ В КРАЇНАХ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я (НА ПРИКЛАДІ ТУРЕЧЧИНИ)

Анотація

Метою статті є дослідження історичних тенденцій, періодів, умов та факторів які вплинули і впливають на розвиток ресторанної справи в Середземномор'ї. **Методологія дослідження** охоплює широкий спектр загальнонаукових та спеціалізованих методів, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах економіки та суміжних дисциплін. У цьому дослідженні були застосовані такі методи: монографічний метод; аналізу і синтезу використовувався для аналізу динаміки та напрямів розвитку гастрономічного туризму в Середземномор'ї, а також для виявлення місцевих особливостей. Аналіз дозволив розділити явище на окремі складові, а синтез – об'єднати отримані дані для цілісного розуміння. Крім того, було використано метод економічного аналізу – для пошуку напрямів, необхідностей та перспектив розвитку гастрономічного туризму, що дозволило оцінити економічний вплив гастротуризму, визначити ключові показники та напрями розвитку.

Наукова новизна. Унікальність дослідження визначається насамперед самою постановкою та розробкою складної, недостатньо вивченої проблематики. Наведено основні історичні тенденції, у тому числі політичні, економічні і соціальні, що вплинули на самобутність кухні Середземномор'я

Проведений аналіз наукових джерел по напрямку розвитку гастрономічного туризму свідчить, що в публікаціях висвітлені недостатні елементи, що характеризують розвиток гастрономічного туризму, як туристичного брендингу в країнах Середземномор'я в теперішній час. **Результати дослідження.** Визначено, що середземноморська кухня є однією з найбільш здорових і популярних кухонь світу. Секрет її слави криється в тому, що жителі Середземномор'я відрізняються хорошим здоров'ям і не страждають ожирінням. Результати дослідження відомих європейських інститутів підтверджують цю теорію. Низький рівень серцево-судинних хвороб у середземноморців – це факт. Цінність кухні в країнах Середземномор'я буде збільшена, якщо дотримуватися такого харчування в цілому, не зводячи її до вживання окремих страв.

Ключові слова: національна кухня, Середземномор'я, ресторанне господарство, гастрономія, історичні традиції, соціальна культура.

O. V. KUCHAY

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of History and Tourism,
Kyiv National Linguistic University (Ukraine, Kyiv)

e-mail: oksana.kuchai@knlu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4201-7236>

HISTORICAL TRENDS OF THE FORMATION OF RESTAURANT TRADITIONS IN THE MEDITERRANEAN COUNTRIES (ON THE EXAMPLE OF TURKEY)

Abstract

The purpose of the article is to study historical trends, periods, conditions and factors that have influenced and influence the development of the restaurant business in the Mediterranean. **The research**

methodology covers a wide range of general scientific and specialized methods based on modern scientific principles of economics and related disciplines. The following methods were used in this study: monographic method; analysis and synthesis was used to analyze the dynamics and directions of development of gastronomic tourism in the Mediterranean, as well as to identify local features. Analysis allowed to divide the phenomenon into separate components, and synthesis – to combine the obtained data for a holistic understanding. In addition, the method of economic analysis was used – to search for directions, needs and prospects for the development of gastronomic tourism, which allowed to assess the economic impact of gastrotourism, identify key indicators and development directions. **Scientific novelty.** The uniqueness of the study is determined primarily by the very formulation and development of a complex, poorly studied problem. The main historical trends, including political, economic and social, that influenced the identity of Mediterranean cuisine are presented. An analysis of scientific sources on the direction of development of gastronomic tourism shows that the publications highlight insufficient elements that characterize the development of gastronomic tourism as tourist branding in Mediterranean countries at the present time. **Research results.** It was determined that Mediterranean cuisine is one of the healthiest and most popular cuisines in the world. The secret of its fame lies in the fact that the inhabitants of the Mediterranean are distinguished by good health and do not suffer from obesity. The results of research by well-known European institutes confirm this theory. The low level of cardiovascular diseases in Mediterranean people is a fact. The value of cuisine in Mediterranean countries will be increased if such a diet is followed as a whole, without reducing it to the consumption of individual dishes.

Keywords: national cuisine, Mediterranean, restaurant industry, gastronomy, historical traditions, social culture.

Вступ. Середземноморська кухня – це не просто сума інгредієнтів. Коли ви ласуете смачним фалафелем або насиченим і привабливим кебабом, ви насолоджуєтеся їжею, яка готується століттями. Їжа, якою ми насолоджуємося сьогодні, має багату історію, як з її інгредієнтів, так і з того, як її їдять. Взагалі, коли ми говоримо за середземноморську дієту, то правильно акцентувати увагу на трьох точках розглядаючи зору: історична, антропологічна і культурна. Традиційна середземноморська кухня є складовою багатой культурної спадщини, яка пов'язана з географією, історією, антропологічним та культурним злиттям Європи, Азії та Африки. Середземноморська дієта не є класичною новою кухнею: у своєму глибокому корінні їжа в цьому регіоні була сезонною, клімат диктував те, що вироблялося, і їжу споживали на вечірках і зборах. Таким чином, його географічний центр і еволюцію від його витоків (на Близькому Сході та у людей біблійних часів) охопити історію того, що ми сьогодні знаємо як західна цивілізація. Традиційна кухня Середземномор'я забезпечила відчуття приналежності та ідентичності, що характеризується високим споживанням злаків, фрукти, зелень і овочі, бобові, горіхи і вище все, оливкова олія. Вони поєднуються з помірними бажано вживання риби, яєць і молочних продуктів йогурт або сир, менше споживання м'яса та тваринних жирів і помірне вживання алкоголю, в особливе вино під час їжі. Основні елементи цієї дієти відрізняються різноманітністю, помірністю, переважанням рослинного над тваринною їжею та філософією життя, зосередженою на особисті стосунки, задоволення та активне життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження національних кухонь народів світу досить часто розробляється у вітчизняній та зарубіжній історіографіях. Так, проблематики історії кухні Середземномор'я торкалися у своєму навчальному посібнику Воляник Г. М., Колінько Н. І. і Шутка С. Є. (2024). Гастика як маркер ідентифікації міжкультурного середовища була предметом дослідження у статті Іщенко О.М. (2020). Потенціал кулінарних турів у контексті спеціалізованого туризму досліджувала Вишневецька Г. (2013).

Дослідники Костири І. О. і Білецька О. О. (2021) зосереджуються на культурологічному аспекті гастрономічного туризму та наголошують на необхідності комплексного підходу до просування гастрономії як елементу культурної дипломатії.

Красовський С.О. (2021) підкреслює, що гастрономія є засобом комунікації між культурами та інструментом презентації ідентичності. Автор розглядає гастротуризм у міждисциплінарному ключі, як культурний, економічний та соціальний феномен, що поєднує матеріальну та нематеріальну спадщину.

Проте, актуальним залишається дослідження історико-культурного контексту феномену ресторанної справи країн Середземномор'я.

Метою статті є дослідження історичних тенденцій, періодів, умов та факторів які вплинули і впливають на розвиток ресторанної справи в Середземномор'ї.

Методологія дослідження охоплює широкий спектр загальнонаукових та спеціалізованих методів, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах економіки та суміжних дисциплін. У цьому дослідженні були застосовані такі методи: монографічний метод – використовувався для глибокого вивчення змісту та значення гастрономічного туризму в національній економіці, що дозволило дослідити його теоретичні основи та сучасні тенденції; аналізу і синтезу використовувався для аналізу динаміки та напрямів розвитку гастрономічного туризму в Середземномор'ї, а також для виявлення місцевих особливостей. Аналіз дозволив розділити явище на окремі складові, а синтез – об'єднати отримані дані для цілісного розуміння. Крім того, було використано метод економічного аналізу – для пошуку напрямів, необхідностей та перспектив розвитку гастрономічного туризму, що дозволило оцінити економічний вплив гастротуризму, визначити ключові показники та напрями розвитку. Для дослідження складних аспектів та потенційних можливостей розвитку даного різновиду туризму в Україні використано метод SWOT– аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як і будь-яка сфера культури, на культуру харчування впливають політика, історія та географія. Культура харчування Середземномор'я має глибокі історичні традиції. Будучи кочівниками, тюркські племена раніше подолали велику відстань від Середньої Азії досягнувши Анатолії. У Середній Азії територія між Каспійським морем кочові племена їли їжу, сидючи на шкіряній тканині, яку вони називали кендурук. В Анатолії сьогодні також їдять на таких тканинах, які називаються кендірик. В XI столітті шкіряні тканини обмінювали на великі таці, які називалися тергі або тевсі. З часів сельджуків у турецьких племен було чотириразове харчування – два основних прийоми їжі та дворазове харчування між ними. Пізніше ставили другий основний прийом їжі пізніше ввечері, а з XIX століття приймають лише три страви. Турецькі кочівники в основному харчувалися своєю худобою та молочними продуктами, такими як сир, масло або йогурт. В основному перевагу надавали овечому та козячому м'ясу. Ця традиція має існувала з часів Османської імперії до сучасної Туреччини. Овочі були не звичайна їжа під час кочових періодів. Така дієта досі зустрічається в центральна Анатолія. Ця частина Анатолії, як і Центральна Азія, дуже підходить для вирощування зернових культур і для розведення худоби. Через високий конспоживання зерна, хліб є основним продуктом харчування в Середній Азії та Анатолії.

Як і у візантійські часи, зерно для випікання хліба в османські часи було монополія держави. Одним із найважливіших завдань держави було те стежити за добовою кількістю зерна, необхідного для харчування людей. Зерно зберігали державою, яка також контролювала ціну. Район «Un Karı» в перед стародавній Стамбул був місцем торгівлі зерном.

Приготування хліба мало багато аспектів. Щоб задовольнити вишукані смаки султан, султанеса та сановники, пекарі сералю доставлені чисті білий хліб. Чинownikам та іншим слугам при дворі подавали менш смачний хліб нижчої якості. Хліб виготовляли з пшениці, доставленої з Греції. Тільки для хліба султана

використовували високоякісне борошно з Бурси (Coso, 1997, p. 109). Хліб посипали різними травами, такими як кмин, мак і навіть опію, щоб було смачніше.

Переселення турецьких племен із Середньої Азії до Анатолії та їх перехід від кочового до осілого життя водночас дало їм можливість зустрічати та знайомитися з іншими людьми. Культурна суміш, яка пропонує безліч нових можливостей. З цієї причини було б неправильно шукати лише сліди Центральної Азії в коренях турецької їжі. Турецька їжа є набагато більше, ніж це; це суміш з Кавказу та Балкан, з Крима до Месопотамії в поєднанні з їжею зі східного Середземномор'я. Основними продуктами харчування Середньої Азії є м'ясо-молочні продукти. Така ж дієта знайдений в Анатолії. З Месопотамії походить високорозвинена зернова культура що в турецькій кухні збагатило егейське та середземноморське розмаїття фрукти та овочі.

Багата харчова культура є результатом цих контактів, це багатство також є результатом розширення кордонів Османської імперії. Турецька кухня є синтезом усіх цих культур і розвинулася з османської кухні. Здатність турецьких кочівників адаптуватися до зміни клімату та географії полегшила обмін з іншими етнічними групами в османські часи. З розширенням кордонів Османської імперії турецька кухня досягла найвищої форми.

Їжа à la pilaki подається в холодному вигляді, здається, має грецьке походження, хоча зараз воно повністю інтегроване в турецьку кухню. і вважається типово турецькою. Основні продукти Середземномор'я – це хліб, вино та оливкова олія. У Середній Азії, навпаки, характерними продуктами харчування є м'ясо, жир і макарони. Приготування тіста, або кухару воді, міг бути китайського походження і, можливо, був принесений Турки спочатку на Близький Схід, а потім на Захід (Yerasimos, 2003, p. 65). з такі суміші етнічної кухні Османський синтез рису, цукру та жиру розвинутий. Цукор увійшов до загального вжитку в Османській імперії. Імперія після того, як османи анексували Єгипет у XVI столітті. Крім того, у XVI та XVII століттях з'явилися такі овочі, як помідори (Reindl-Kiel, 1995, p. 61), червоний перець, горох, квасоля, кукурудза, картопля, гарбуз і соняшник з «Нового Світу», приходячи через Іспанію та Північну Африку до Османської Імперії, перш ніж досягти Італії та Франції. Причина, чому ці овочі досягли Османська імперія спочатку лежить у політичному ландшафті того часу. Сполучення між Мадридом і Константинополем розвинуло торгівлю, і нові овочі дійшли до Османської імперії імперії цим середземноморським шляхом. Європейський шлях визначався відношенням до Габсбургів. Шляхом культурного обміну, наприклад, гоблер потрапила з Мексики в Константинополь, звідки потрапила в європейську кухню через кухню Габсбургів (Fragner, 2003, p. 52). Приклад впливу зі Сходу – баклажан; воно потрапило з Індії до османського двору час перебування халіфату в Багдаді.

У XVI столітті, час, коли османи розширювали свої території. Таким чином, кухня імперії стала багатшою різноманітністю і дорожчою. М'ясо мало високий соціальний престиж, їжі приділялося більше поваги, і часто були великі святкування, на яких гостей обслуговували за винятком національних спеціальностей. Для європейців і середземноморців османська кухня XVII століття був найкращим, найсучаснішим і найбагатшим. З епосу Манаса ми вже знаємо, яке м'ясо турецькі племена в Центральній Азії ціниться як найкращий і найдорожчий: чорноголовий баран. Їх розводять на гірських пасовищах, що підвищує якість їх м'яса. Розповсюдження м'яса в сім'ї та племені підпорядковується суворим правилам. Деякі турецькі племена, такі як Aqooyunlu і Qaraqoyunlu, були названі на честь свого тотема. Це свідчить про те, що їжа відігравала важливу роль навіть у політичній ієрархії (Faroqhi, 1995, p. 228).

Основні риси турецької кухні майже не змінилися з XVI століття. Через загальний стандарт у підготовці не було обов'язково щоб записати рецепти (Reindl-Kiel, 1995,

р. 58). Тому традиційна турецька кухня ґрунтувалася на усній традиції, рецепти якої передавались у спадок покоління до покоління. Відомості подали письмові джерела про культуру харчування про медичне використання певних інгредієнтів. Як і сьогодні, готували їжу з багатьма травами та спеціями, які також використовувалися в ліках для лікування різних хвороби. Рукопис Хекіма Мехмеда ібн Махмуда Сірвані, написаний під час правління Мюрата II (у три фази між 1421 і 1451 роками), є роботою для такі цілі. У книзі понад 250 рецептів з інструкціями як їх використовувати та які хвороби вони можутьвилікувати (Yerasimos 2002, р. 34). Довгий час цю книгу ігнорували, оскільки такими вважалися її рецепти арабської кухні. Завдяки впливу Візантії османів було більше цікавиться середземноморською кухнею.

Традиційна турецька кухня почала формуватися в XV століття. Після був захоплений Константинополь, із змішання продуктів народилася кухня місцеві аристократи та мандрівні воїни. Подальші суміші з грецькими, єврейськими, вірменські, левантійські, черкеські, грузинські та каппадокійські харчові звички далі покращив і вдосконалив османську кухню.

В 1473 р. в кухонній книзі з'являється незвичайний запис. У записі про це згадується для трапези султана потрібно було купити рибу. Такі книги показують, що креветки та устриці також були придбані для палацу кухня. Такі записи є надзвичайно важливими, оскільки для мусульман Ханафітській школі не дозволяється їсти моллюсків. Це підводить нас до питання хто в палаці їв таку їжу, або відколи турки їдять морепродукти. Ці питання залишаються без відповіді до сьогодні. У Візантії рибу традиційно вживали в їжу бідняки і монахи; пізніше рибу почали їсти при османському дворі. Для зустрічі для потреб османського двору прісноводну рибу привозили до Стамбула здалеку геть (Yerasimos, 2003, р. 17). У мусульманському світі риба не мала такої ж релігії.

Функція як особлива їжа для посту, що зробило його кулінарною особливістю в християнській кухні (Reindl-Kiel, 1995, р. 77). У візантійські часи рибу вживали в їжу у щоденному житті в такій же кількості, як хліб. Найбільше риби їли під час православний період посту. Коли сьогодні в Емініоню, у Стамбулі, balık ekmek (риба і хліб) продається як їжа швидкого приготування, це можна простежити до цієї традиції посту. Крім того, в Османську епоху риба була основним продуктом харчування євреїв і християнської громади. Для османів, з іншого боку, риба була на дні. Том списку звичайних продуктів харчування. Турецькі племена дійсно використовували деякі види риби як доповнення до щоденної їжі. Основним джерелом риби було перш за все Каспійське море та Аральське озеро. Були відомі прісноводні риби, такі як форель і короп до турків. Коли турецькі племена прийшли в Анатолію, вони познайомилися з інші сорти риби візантійським, вірменським і грецьким населенням прибережний регіон, і додали цю рибу до своєї кухні (Knich, 1990, р. 16).

Політичні події в XVII столітті змінили харчові звички людей в Османській Імперії. Наслідки поразки від Австрії були особливими значущими. У період між 1593 і 1606 роками Валахія і Молдавія чинили сильний опір османам. Цей опір негативно вплинув на торгівля м'ясом. У результаті османам довелося послабити державну монополію на м'ясо. Зміни в торгівлі м'ясом призвели до зростання цін, а люди не могли довше дозволяти собі їсти велику кількість м'яса. Відтоді багато страв були попередньо обсмажений оливковою олією замість м'яса. Кухня також почала використовувати кишки в- замість м'яса (Yerasimos 2002: 48).

Використання оливкової олії задокументовано історичними джерелами, такими як звіти мандрівники. Мусульманське населення в масляних лампах в основному використовувало оливкову олію. Кухня Константинополя розвивалася до цього

протягом тривалого часу день, спочатку шляхом усної традиції з кухні двору та аристократів, потім через ашевлері (таверни) і, нарешті, через ресторани та паби. Незважаючи на те, що Османська імперія брала участь у світовій війні, по-перше, османська кухня збереглася як найпіднесеніша кухня турків. Хоча османського двору сьогодні більше не існує, кухня палацу є збереглася в душі Стамбула. Місто Стамбул, протягом 500 років столиця величезна імперія, а до сьогодні мультикультурна метрополія, також взяла на себе лідерство-роль у питаннях кухні. Стамбул був найкраще забезпечений різними видами їжі. Це дозволило палацу і двору випробувати новітні рецепти і експериментувати з рецептами приготування фірмових страв. Таким чином палац кухня була розвиненою, різноманітною, вишуканою та оновленою. Мистецтво приготування їжі при дворі і імперська кухня в різних метрополіях, таких як Константинополь, Едірне та Бурса були прийняті людьми. Анатолійський суп тархана (з висушеного йогурту та помідорів) доповнювали фініками та кизилами.

Османські аристократи, що склалися з візирів, паш та елітних військових офіцерів, поширили цю вишукану кухню за межі Стамбула. Проте приписати це не можна кухні на одну групу або людей. Швидше, турецька кухня була створена з багатьох культурна суміш, що включає такі страви, як курка по-черкеськи, по-арабськи або курдські фрикадельки та печінка по-албанськи (Halıcı 1992: 204).

Звичай їсти на землі залишився в XIX столітті в період реформування Танзимату (1839-1876), який відкриває шлях для європейських таблиць і стільці (Ursinus 1985: 155). Такі меблі вперше побачили в Османській імперії при дворі та в будинках аристократів. Традиційний спосіб життя спочатку був викинутий. Інтер'єр змінився з східно-європейський стиль. У ці часи змін два паралельні способи життя колишні. Їдючи за столом, нова їжа в Османській імперії почалася будова, центром якої була особа. Французька столова культура, культура їжі розпочала процес соціалізації та, у зв'язку з цим виникли нові стандарти гігієни (Samancı 2003:71).

До XIX століття в придворній кухні використовували м'ясо, рис, борошно, олію, овочі столи та фрукти. Оливкова олія не використовувалася як інгредієнт для приготування їжі. Смакувати а чашка кави після обіду має давню традицію в османській історії, хоча кава не відразу був прийнятий як «національний напій». Константинополь мусив зачекати до 1543 року, щоб познайомитися з кавою. Через рік експорт мокко з Ємену через Дамаск і Алеппо почалося. У 1555 році перший Кав'ярню в Стамбулі відкрили двоє сирійців. Лише 1617 р., під час правління Ахмета I, чи містять кухонні книги письмові свідчення покупки кави для османського двору. Кава не стала популярною в Османській імперії суду до XVII ст. Окрім культури довгої кави, османська суд також пив чай у повсякденному житті. Через втрату Ємену в Першій світовій війні, кава стала імпортною статтею (Reindl-Kiel 1995: 63). Вирощування чаю на східне узбережжя Чорного моря навколо Різе почалося після 1920 р. Звичай пити чай після обіду вперше спостерігали після 1950 р. У новітні часи в Турецькій Республіці кава була предметом розкоші, який коштував високу ціну ринку. Під час військового режиму Туреччини ситуація змінилася загострилися, і в 1982 році імпорту кави було заморожено в якості заходу жорсткої економії (Knich 1990: 12). Відтоді після обіду подають чай. Незважаючи на те, що економічна політика та ціни на каву змінилися так, що пити каву доступний сьогодні, чай знайшов своє місце в повсякденному житті, і його не можна пропускати.

Культурні відмінності збагачують людство, доки вони не використовуються як інструмент дискримінація. Головний аргумент противників фастфуду полягає в тому, що через глобалізація їжі, споживачі фастфуду втрачають свою обізнаність. Відповідь компаній швидкого харчування на цю дилему це адаптивність і гнучкість.

Поширюючи американський ідеалізм, вони також зробити спробу відобразити національне та регіональне розмаїття та релігійні погляди у своєму меню. Наприклад, неможливо замовити бургер зі свинини в Туреччині.

Незважаючи на такі зусилля і спроби пристосуватися, противники фаст-фуду все одно це бачать як зле обличчя глобалізації, що породжує культурне зубожіння. У міру того як темп повсякденного життя стає швидшим, швидкість на роботі та в особистому житті користується все більшим попитом. Це сприяє успіху фастфуду. Подібно до того, як фастфуд представляє певний стиль життя, так само є і його противники пошук альтернативи чи ідеології проти фаст-фуду. В історії людства традиційний фаст-фуд здебільшого розвивався у відповідь на стани надзвичайних ситуацій. Солдати їли те, що могли нести, і те, що було швидко і легкий у приготуванні. Те ж саме стосувалося і мандрівників. Через відстані і часи довгих подорожей будували хани і караван-сараї. Їх функція було запропонувати виснаженим мандрівникам і їхнім в'ючним тваринам місце для відпочинку, щоб забезпечити їх їжею і дати притулок на ніч. У такий відпочинок місцях, гості не могли замовляти *à la carte*, але повинні були їсти все, що є подається. Епоха їжі під час подорожі почалася в XIX столітті із залізницею.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, аналіз історичних етапів розвитку та факторів, які вплинули і впливають на розвиток ресторанної справи в Середземномор'ї (на прикладі Туреччини) засвідчив, що традиції ресторанної справи в зазначеному регіоні мають значне історичне підґрунтя, але і є постійним привабливим магнітом, що приваблює туристів з різних куточків світу. Нині можна з повним правом говорити про сформовану кухню країн Середземномор'я, що увібрала в себе все краще з кухонь народів далекого й ближнього зарубіжжя. Разом з тим, багате історичне минуле обумовило регіональність української кухні, страви якої набули етнічної символіки, яка визначається, насамперед, через усвідомлення українцями окремих страв як своєрідного коду національної культури, вписаних у систему етнічної історії.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Вишневецька, Г. Г. (2013). Потенціал кулінарних турів у контексті спеціалізованого туризму. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*, 31, 112–118.
- Воляник, Г. М., Колінько, Н. І., & Шутка, С. Є. (2024). *Професійна етика та етикет у готельно-ресторанному бізнесі: навчальний посібник*. Львів : СПОЛОМ.
- Іщенко, О. М. (2020). Гастика як маркер ідентифікації міжкультурного середовища. *Наукові записки до Міжнародного гуманітарного університету: [збірник]*, 32, 31–33.
- Костиря І. О., & Білецька, О. О. (2021). Гастрономічний туризм як інструмент культурного брендингу України. *Питання культурології*, 38, 301–313. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.38.2021.247174>
- Красовський, С. О. (2021). Гастрономічний туризм як актуальний тренд сучасної культури. *Питання культурології*, 37, 169–180.
- Сосо, С. 1997. *Harem, Sinnbild orientalischer*. Stuttgart.

- Fragner, B. (1994). From the Caucasus to the Roof of the World: a culinary adventure. In S. Zubaida and R. Tapper (eds.) *Culinary Cultures of the Middle East*, (p. 49–62).
- Faroqhi, S. (1995). *Kultur und Alltag im Osmanischen Reich*. München.
- Halıcı, N. (1992). Türkische Küche und Esskultur. In P. Rochard (ed.) *Abendland begegnet Morgenland* (p. 201–207). Ausstellungskatalog.
- Knich, H. (ed.) (1990). *Türkisch Kochen*. München
- Reindl-Kiel, H. (1995). Wesirfinger und Freuenschenkel. Zur Sozialgeschichte der türkischen Küche. In *Archiv für Kulturgeschichte. Köln*, 77, 59–84.
- Samancı, Ö. (2003). 19. yüzyıl İstanbul Elit mutfağında yeni lezzetler In O. Silier (ed.) *Tadıyla tuzuyla İstanbul*. İstanbul, 71–74.
- Ursinus, M. (1985). Die Ess- und Trinkgewohnheiten der Osmanen. In Museum für Kunsthandwerk der Stadt Frankfurt (ed.) *Türkische Kunst und Kultur aus osmanischer Zeit, Bd. 1. Ausstellungskatalog. Recklinghausen*, 155–158.
- Yerasimos, S. (2002). *Sultan Sofraları, 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Mutfağı*. İstanbul

REFERENCES

- Vyshnevskaya, H. H. (2013). Potensial kulinarykh turiv u konteksti spetsializovanoho turizmu. *Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury*, 31, 112–118.
- Voliannyk H. M., Kolinko N. I., & Shutka S. Ye. (2024). *Profesiina etyka ta etyket u hotelno-restorannomu biznesi: navchalnyi posibnyk*. Lviv : SPOLOM.
- Ishchenko, O. M. (2020). Hastyka yak marker identyfikatsii mizhkulturnoho seredovyshcha. *Naukovi zapysky do Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu: [zbirnyk]*, 32, 31–33.
- Kostyria I. O., & Biletska O. O. (2021). Hastronomichniy turizm yak instrument kulturnoho brendynhu Ukrainy. *Pytannia kulturolohii*, 38, 301–313.
<https://doi.org/10.31866/2410-1311.38.2021.247174>
- Krasovskyi, S. O. (2021). Hastronomichniy turizm yak aktualnyi trend suchasnoi kultury. *Pytannia kulturolohii*, 37, 169–180.
- Coco, C. 1997. *Harem, Sinnbild orientalischer*. Stuttgart.
- Fragner, B. (1994). From the Caucasus to the Roof of the World: a culinary adventure. In S. Zubaida and R. Tapper (eds.) *Culinary Cultures of the Middle East*, (p. 49–62).
- Faroqhi, S. (1995). *Kultur und Alltag im Osmanischen Reich*. München.
- Halıcı, N. (1992). Türkische Küche und Esskultur. In P. Rochard (ed.) *Abendland begegnet Morgenland* (p. 201–207). Ausstellungskatalog.
- Knich, H. (ed.) (1990). *Türkisch Kochen*. München
- Reindl-Kiel, H. (1995). Wesirfinger und Freuenschenkel. Zur Sozialgeschichte der türkischen Küche. In *Archiv für Kulturgeschichte. Köln*, 77, 59–84.
- Samancı, Ö. (2003). 19. yüzyıl İstanbul Elit mutfağında yeni lezzetler In O. Silier (ed.) *Tadıyla tuzuyla İstanbul*. İstanbul, 71–74.
- Ursinus, M. (1985). Die Ess- und Trinkgewohnheiten der Osmanen. In Museum für Kunsthandwerk der Stadt Frankfurt (ed.) *Türkische Kunst und Kultur aus osmanischer Zeit, Bd. 1. Ausstellungskatalog. Recklinghausen*, 155–158.
- Yerasimos, S. (2002). *Sultan Sofraları, 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Mutfağı*. İstanbul

Дата надходження до редакції 19.02.2026
Ухвалено до друку 03.03.2026

УДК 338.246.88

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363259>

Г. О. КУЧЕРЯВА

кандидат географічних наук, доцент,
декан факультету туризму, бізнесу і психології,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)
e-mail: hanna.kucheriava@knlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1742-0605>

ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У БРЕНДИНГУ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ АДРІАТИЧНОГО РЕГІОНУ

Анотація.

Метою дослідження є аналіз ролі історико-культурної спадщини у формуванні конкурентних брендів туристичних дестинацій Адріатичного регіону та обґрунтування ефективних підходів до її інтеграції в маркетингові стратегії з метою підвищення їхньої конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку. **Методологія дослідження** базується на застосуванні методів аналізу і синтезу, кейс-стаді, порівняльно-географічного методу, систематизації та узагальнення. **Наукова новизна** полягає у комплексному аналізі сформованості брендів туристичних дестинацій Адріатичного регіону. Окреслено унікальність позиціонування цих дестинацій на ринку туристичних послуг. Висвітлено роль історико-культурної спадщини у брендингу територій. **Результати дослідження.** Визначено, що лідерами за рівнем сформованості бренду є Хорватія та Словенія, які мають чітко структуровану айдентіку та послідовні стратегії брендингу. До лідерів також належать Чорногорія та Італія. Характерною рисою туристичного образу Чорногорії досі є її унікальний природно-ресурсний потенціал поряд із зростаючою роллю історико-культурної складової. Італія, попри глобальну силу національного бренду, характеризується менш вираженою регіональною спеціалізацією в межах Адріатичного узбережжя. Туристичний бренд Албанії оцінюється як такий, що формується, а інтеграція історико-культурної спадщини в маркетингову стратегію комунікації дозволить значно підсилити позиціонування країни на міжнародному туристичному ринку. Низький рівень сформованості туристичного бренду характерний для Боснії і Герцеговини, водночас ця балканська дестинація має значний потенціал для розвитку культурного, подієвого та екологічного туризму. Встановлено, що ефективна інтеграція історико-культурної спадщини в маркетингові стратегії туристичних дестинацій має ґрунтуватися на поєднанні автентичних культурних ресурсів із сучасними інструментами брендингу та комунікації.

Ключові слова: історико-культурна спадщина, туристична дестинація, туристичний брендинг, маркетингова стратегія, комунікації, Адріатичний регіон.

Н. О. KUCHERIAVA

PhD (Geography), Dean of the Faculty of Tourism, Business, and Psychology,
Kyiv National Linguistic University (Ukraine, Kyiv)
e-mail: hanna.kucheriava@knlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1742-0605>

USE OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE IN THE BRANDING OF TOURIST DESTINATIONS OF THE ADRIATIC REGION

Abstract.

The purpose of the study is to analyze the role of historical and cultural heritage in the formation of competitive brands for tourist destinations in the Adriatic region and to substantiate effective approaches to integrating this heritage into marketing strategies to increase their competitiveness and ensure sustainable development. The research **methodology** is based on the application of methods of analysis and synthesis, case study, comparative geographical method, systematization, and generalization. **The scientific novelty** lies in the comprehensive analysis of the branding of tourist destinations in the Adriatic region. The unique positioning of these destinations in the tourist services market is outlined. The role of historical and cultural heritage in territory branding is highlighted. **Research results.** It has been determined that the leaders in brand development are Croatia and Slovenia, which have clearly structured identities and consistent branding strategies. The leaders also include Montenegro and Italy. A characteristic feature of Montenegro's tourism image remains its unique natural resource potential, alongside the growing role of the historical and cultural component. Italy, despite the global strength of the national brand, is characterized by less pronounced regional specialization within the Adriatic coast. Albania's tourism brand is assessed as being in formation, and integrating historical and cultural heritage into the marketing communication strategy will significantly strengthen the country's positioning in the international tourism market. A low level of tourism brand development is characteristic of Bosnia and Herzegovina, yet the country has significant potential for cultural, event, and ecological tourism. It has been established that the effective integration of historical and cultural heritage into the marketing strategies of tourist destinations should combine authentic cultural resources with modern branding and communication tools.

Keywords: historical and cultural heritage, tourist destination, tourist branding, marketing strategy, communications, Adriatic region.

Вступ. Туризм є однією з ключових галузей економіки країн Адриатичного регіону – Італії, Словенії, Хорватії, Боснії і Герцеговині, Чорногорії та Албанії. Основну туристичної привабливості цих країн становить багата історична та культурна спадщина, яку доповнює значний природно-рекреаційний потенціал із різноманітними ландшафтами узбережжя Адриатичного моря. Брендінг цих DESTINACIЙ ДЕДАЛІ БІЛЬШЕ СПИРАЄТЬСЯ НА АВТЕНТИЧНІСТЬ, ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ І ЛОКАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ.

Країни Адриатичного регіону все активніше переосмислюють власні унікальні туристичні ресурси на тлі зростання конкуренції на глобальному туристичному ринку та формують привабливі образи DESTINACIЙ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ІСТОРИЧНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ. У цьому контексті важливими є процеси популяризації традиційної архітектури, місцевих ремесел, гастрономії, фестивалівних практик і нематеріальної спадщини та створення емоційно насичених та впізнаваних туристичних продуктів. Водночас зростає роль інтеграції історико-культурних нарративів у маркетингові комунікації: від візуального стилю та образу туристичних DESTINACIЙ ДО КОНЦЕПЦІЇ МАРШРУТІВ І ТЕМАТИЧНИХ ПОДІЙ. ТАКИЙ ПІДХІД СПРИЯЄ НЕ ЛИШЕ ПІДВИЩЕННЮ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНУ, А Й ЗМІЦНЕННЮ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ, РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ ТА СТАЛОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПРАКТИК.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибшого осмислення ролі історико-культурної складової у брендінгу туристичних DESTINACIЙ АДРИАТИЧНОГО РЕГІОНУ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ПРИВАБЛИВОГО, ЗМІСТОВНОГО ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ОБРАЗУ РЕГІОНУ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання брендінгу туристичних DESTINACIЙ ШИРОКО ВИСВІТЛЕНО В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ. ТУРИСТИЧНИЙ БРЕНДІНГ Є СКЛАДОВОЮ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО БРЕНДІНГУ. ВАГОМИЙ ТЕОРЕТИЧНИЙ ВНОСОК У РОЗВИТОК

територіального брендингу, формування моделей стратегічних цілей брендингу зробили Котлер Ф., Гертнер Д. (2002), Анхольт С. (2007), Олінс В. (2005) та інші дослідники. У працях цих науковців сформовано ключовий понятійний апарат цієї сфери, окреслено принципи, а також визначено основні форми та методи реалізації брендингу територій.

Огляд робіт з національного брендингу виконано американською дослідницею Каневою Н. (2011), зокрема нею виділено техніко-економічний, політичний та культурологічний підходи до вивчення цього феномену.

Переосмислення брендингу територій та його внеску у їхній розвиток представлено в праці Каварациса М., Варнабі Г., Ешворта Г. Дж. (2015). Автори розглядають брендинг місць крізь призму цілісного, критичного та доказового підходів, підкреслюючи його потенційну роль у забезпеченні культурного, економічного та соціального розвитку в майбутньому.

Чимало наукових праць вітчизняних дослідників присвячено питанням сутності туристичного брендингу, принципам його формування, управління та оцінювання, а також важливості в умовах глобальної туристичної індустрії (Музиченко-Козловська О. (2016), Юрченко Н. (2019), Ніколайчук О. (2019), Устік Т. (2024) та ін. Праці цих науковців створюють теоретичне підґрунтя для подальших досліджень та формування стратегії просування туристичних дестинацій.

Важливість удосконалення туристичного брендингу в умовах посилення конкуренції на туристичних ринках за наявності потреби споживачів у яскравих туристичних враженнях розкрила Хитра О. (2022). Ключовим критерієм ефективності туристичного брендингу, на її думку, є синергізм туристичного попиту та туристичної пропозиції, що проявляється у відповідності між привабливістю туристичного продукту, представленого під брендом, і мотивами та потребами споживачів, що спонукають їх обрати саме цю дестинацію, відмовившись від альтернатив.

У статті Нечевої Н. та Давиденко І. (2022) розкрито роль бренду у підвищенні привабливості туристичних дестинацій. Показано, що брендинг підкреслює унікальність території, дає безліч переваг туристичній дестинації, включаючи стимулювання повторного візиту та формування стабільного туристичного потоку.

Середа Н. (2023) дослідила, як брендинг використовується у розвитку туризму та встановила, що він сприяє підвищенню конкурентоспроможності та загального рівня соціокультурного розвитку території. Наголошено, що позиціонування туристичного бренду ґрунтується на цільовій аудиторії, вигоді бренду та відмінностях від конкурентів.

Важливість історико-культурної спадщини як ключового ресурсу підвищення конкурентоспроможності дестинації та формування територіального туристичного бренду розглянуто у статті Гуменюк Г. та Польової Л. (2025). Авторками доведено важливість використання автентичності та історичних наративів як елементів емоційного впливу на споживачів туристичних послуг, а також необхідність залучення місцевих спільнот у створення сильного бренду дестинацій.

Попри значний масив досліджень, питання використання історико-культурної ідентичності у сфері брендингу туристичних дестинацій розкрито недостатньо повно. Наявні наукові підходи здебільшого зосереджуються на загальних інструментах брендингу, іміджевих стратегіях і маркетингових комунікаціях, тоді як глибинні аспекти інтеграції історико-культурної спадщини у структуру бренду дестинацій часто залишаються поза увагою.

Мета статті полягає у висвітленні ролі історико-культурної спадщини у формуванні конкурентних брендів туристичних дестинацій Адріатичного регіону та

обґрунтуванні ефективних підходів до її інтеграції в маркетингові стратегії з метою підвищення їхньої конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку.

Для досягнення мети поставлені такі **завдання**: проаналізувати теоретичні підходи до розуміння брендингу туристичних destinations; визначити роль історико-культурної спадщини у формуванні туристичних брендів; здійснити порівняльний аналіз рівня сформованості туристичних брендів країн Адріатичного регіону; виявити специфіку використання історико-культурної складової у брендах досліджуваних destinations; обґрунтувати підходи щодо інтеграції історико-культурної спадщини в маркетингові стратегії туристичних destinations.

Методи та методологія проведення дослідження. Основу дослідження становлять наукові методи, серед яких провідне місце посідають аналіз і синтез, порівняльно-географічний, систематизації та узагальнення. Для аналізу окремих країн Адріатичного регіону застосовано метод кейс-стаді.

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження. Брендинг територій у сфері туризму є відносно новим, але динамічно зростаючим напрямом. Його складність зумовлена необхідністю врахування багатогранності туристичних destinations, яка охоплює не лише матеріальні ресурси, а й культурні цінності та емоційні асоціації, пов'язані з певним місцем.

Сучасні підходи до брендингу туристичних destinations розглядають історико-культурну ідентичність як ключовий системоутворюючий елемент формування унікального образу території. У концепції С. Анхольта (Anholt S., 2007) бренд місця трактується як сукупність уявлень, асоціацій та очікувань, які формуються у свідомості міжнародної аудиторії щодо певної країни або регіону. У цьому контексті історична та культурна спадщина виступає базовим ресурсом, що забезпечує автентичність і довіру до туристичної destinations.

Туристична destinations – це складна система, що поєднує природні ресурси, історичні події, культурні традиції, населення та емоції. Тому ефективне брендування має спиратися на глибоке розуміння історичного контексту, який надає території її неповторного змісту та духовної глибини. Успішність туристичної destinations визначається її унікальністю, автентичністю та здатністю ефективно репрезентувати власні конкурентні переваги для туристів (Гуменюк & Польова, 2025).

Теорія ідентичності місця підкреслює, що унікальність території формується через поєднання матеріальних (архітектура, пам'ятки культури, ландшафти) та нематеріальних (місцеві традиції, історичні наративи, культурні практики) компонентів. Саме ці елементи створюють глибинний зміст бренду, який виходить за межі візуальної айдентики та слоганів і формує стійке емоційне сприйняття destinations туристом.

У контексті формування бренду особливого значення набуває здатність території «розповідати історію» через свою спадщину. Історико-культурні об'єкти, події та символи трансформуються у складові туристичного наративу, який інтерпретується та поширюється через медіа, кіноіндустрію, цифрові платформи та туристичні практики. Це дозволяє створювати емоційно насичений образ destinations, що викликає зацікавлення та сприяє формуванню довготривалого інтересу з боку туристів.

У цьому контексті особливий інтерес становить Адріатичний регіон, який вирізняється багатою історико-культурною спадщиною, різноманітним туристичним ресурсів та активними процесами формування власних брендів destinations.

Адріатичний регіон – це географічний простір, що охоплює країни та прибережні території навколо Адріатичного моря, зокрема Італію (східне узбережжя), Словенію, Хорватію, Боснію і Герцеговину, Чорногорію та Албанію. Регіон характеризується

поєднанням різноманітних природних ресурсів (морське узбережжя, острови, гірські ландшафти), багатою історико-культурною спадщиною, активною подієвою діяльністю, що формують потужний туристичний потенціал та зумовлюють розвиток туристичних дестинацій. Адриатичний регіон розглядається як важливий простір транскордонної співпраці, де країни конкурують і водночас взаємодіють у формуванні власних брендів та спільного туристичного іміджу.

Адриатичне море належить до Середземноморського басейну та уявляє собою вузьку смугу між Італією та країнами Балканського півострова. З півночі на південь воно простягнулося на 800 км від Венеціанської лагуни до берегів Албанії. Найдовше узбережжя має Хорватія – 1800 км, через численні острови. Водночас найменшу ділянку з виходом до Адриатичного моря має Боснія і Герцеговина – близько 20 км. Єдиним прибережним курортом цієї країни є місто Неум (Особливості Адриатичного моря, n.d.).

Аналіз туристичних дестинацій Адриатичного регіону за рівнем сформованості брендів дозволяє їх об'єднати у кілька груп (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень сформованості брендів туристичних дестинацій Адриатичного регіону

Туристичні дестинації національного рівня (країни)	Рівень сформованості бренду	Унікальність позиціонування
Хорватія	високий	Позиціонування через поєднання історико-культурної ідентичності та природно-ресурсного потенціалу із сучасними інструментами емоційного брендингу, зокрема кінотуризмом.
Чорногорія	високий	Бренд «Wild Beauty» позиціонує країну як екологічно привабливу дестинацію, що вирізняється поєднанням морських і гірських ландшафтів та орієнтацією на сталий розвиток туризму. У його основі також лежить використання історико-культурної спадщини та традицій, які через історичні міста, об'єкти світової спадщини ЮНЕСКО, фольклор і фестивалі формують насичений емоційний туристичний досвід.
Словенія	високий	Бренд «I feel Slovenia» формує емоційний образ Словенії як безпечної, екологічно чистої дестинації з високою якістю життя, акцентуючи увагу на її природній та національній ідентичності. Його основу доповнює історико-культурна спадщина (середньовічні міста, замки, архітектура, традиції, гастрономія та фестивалі), що підсилює унікальність і емоційне сприйняття країни туристами.
Італія	дуже високий	Визнаний глобальний бренд. Позиціонування базується на культурі, гастрономії та історичних містах. Важливою частиною бренду є поєднання пляжного відпочинку, високого рівня туристичної інфраструктури та сервісу.
Албанія	середній	Імідж «нової» та «недослідженої» дестинації. Конкурентна перевага – автентичність і доступність, але бракує цілісної бренд-стратегії.
Боснія і Герцеговина	низький	Дуже обмежена присутність на туристичному ринку Адриатики. Відсутнє чітке позиціонування та слабка міжнародна впізнаваність.

Хорватія, як одна з найпопулярніших туристичних дестинацій Адриатичного узбережжя, успішно демонструє високий рівень сформованості туристичного бренду, важливою складовою якого є активна інтеграція історичних міст, таких як Дубровник, Спліт, Задар, у туристичний наратив. Автентичність цих міст формує впізнаваність Хорватії на міжнародному туристичному ринку.

Наслідком античної епохи є значна архітектурна спадщина Хорватії, представлена численними спорудами, що збереглися до наших днів, хоча й у фрагментарному стані. Зокрема, пам'ятки давньогрецького та давньоримського періодів розташовані на о. Млет і в м. Крк. У Пулі, столиці Істрії, римлянами було зведено один із найбільших амфітеатрів Римської імперії, який поступається за розмірами лише Колізею. Однією з найвідоміших історичних пам'яток Хорватії є палац римського імператора Діоклетіана, зведений наприкінці III ст. н. е. Значною мірою завдяки цій унікальній споруді місто Спліт, на території якого розташований палац, перетворилося на один із провідних курортних центрів сучасної Хорватії та є другим за значенням містом країни після столиці. У багатьох курортних містечках, розташованих на півостровах, збереглися будівлі епохи Відродження, в яких і сьогодні мешкають місцеві мешканці (Онацький, 2018).

Нині Хорватія успішно використовує сучасні інструменти просування, такі як кінотуризм та цифровий маркетинг. Слоган «Croatia – Full of Life» демонструє емоційно насичений образ країни, відображає прагнення позиціонувати дестинацію через досвід туристів та їх враження. У комунікації акцент робиться на створенні образу «живої», динамічної дестинації, автентичності та стилі життя, різноманітності емоцій.

Кінотуризм для Хорватії став одним із інструментів просування країни на туристичному ринку світу. Культурна та історична спадщина, вражаючі пейзажі узбережжя Адриатичного моря та добре збережені середньовічні міста створили унікальне середовище, де відбуваються зйомки кінематографічних проєктів. Зокрема, робота над окремими сценами відомого серіалу «Ігри престолів» у Дубровнику посприяли зростанню міжнародної впізнаваності цього міста, залученню нових сегментів туристів, зокрема молоді, формуванню тематичних туристичних маршрутів. Це посилює інтерес до країни в цілому. Отже, туристичний бренд Хорватії є прикладом гармонійного поєднання історико-культурної ідентичності, природних ресурсів і сучасних підходів до брендингу, що забезпечує стійку конкурентну позицію цієї дестинації в Адриатичному регіоні.

Концепція «Wild Beauty» формує образ Чорногорії як екологічно сталого напрямку. Вона підкреслює її дивовижну красу через контраст «море + гори» та створює унікальний і впізнаваний туристичний образ країни. За даними Visit Montenegro (n.d.), країна пропонує різноманітні туристичні можливості та враження, такі як спуск на зіплайні над каньйоном річки Тара – найбільшим каньйоном Європи, глибина якого сягає близько 1300 метрів, кайтсерфінг на річках проти течії та знайомство з багатою культурною історією – від римських мозаїк до православних монастирів в атмосфері гостинності та мультикультурності. Заміна попереднього логотипу «Enjoy Difference» стала частиною нової розробленої маркетингової та управлінської стратегії країни (Растворова, 2022).

У брендингу Чорногорії все частіше використовуються об'єкти матеріальної спадщини – середньовічні міста Котор, Будва, Цетіне, монастирі та фортифікаційні споруди, значна частина яких внесена до світової спадщини ЮНЕСКО. Нематеріальна спадщина, зокрема традиції, фольклор, музика, національна кухня та святкові обряди, інтегруються у фестивальний туризм і подієві практики. У маркетингових

комунікаціях ці елементи трансформуються в наративи про автентичність, контрастність і гармонійне поєднання історії та природи, що формує цілісний бренд Чорногорії як культурно насиченої та водночас природно привабливої туристичної дестинації. Це дозволяє підсилити емоційне сприйняття дестинації та створити ефект «занурення» у локальну культуру на тлі унікального поєднання гірських ландшафтів і Адріатичного узбережжя – характерної риси туристичного образу Чорногорії, що залишається її ключовою конкурентною перевагою на міжнародному туристичному ринку.

Бренд «I feel Slovenia» спрямований на формування емоційно привабливого образу країни як туристичної дестинації, що поєднує природну красу, екологічну чистоту, безпеку та високу якість життя. Він акцентує увагу на ідентичності Словенії та словенців. Бренд був розроблений з метою підвищення конкурентоспроможності Словенії в різних сферах та використовується з 2007 року.

Базовим елементом бренду є зелений колір, що символізує великі лісові масиви Словенії, її незайману природу та турботу про її збереження. Він підкреслює збалансований спосіб життя, що поєднує прагнення до реалізації особистих бажань із загальним баченням руху вперед у гармонії з природою (Government of the Republic of Slovenia, n.d.).

Водночас середньовічні міста (Любляна, Птуй, Піран), замки, традиційна архітектура та багаточарова австро-угорська, слов'янська й середземноморська спадщина, а також ремесла, фестивалі, гастрономія підсилюють унікальність концепції бренду як емоційного переживання країни через особисті відчуття.

Важливою частиною туристичного бренду адріатичного узбережжя Італії є потужна історико-культурна складова. Венеція, Равенна, Ріміні, Барі та інші міста формують образ східної Італії як простору з унікальною архітектурою, мистецтвом та багатовіковою історією, значна частина якої входить до світової спадщини ЮНЕСКО. Поряд з цим, пляжний відпочинок та високорозвинена туристична інфраструктура підкреслюють статус регіону як доступної та комфортної морської дестинації, де культурно-пізнавальний туризм органічно поєднується з рекреаційними можливостями та сучасними сервісами.

З точки зору колоритності та етнічної різноманітності унікальним є адріатичне узбережжя Албанії. Це мальовничий регіон від кордону з Чорногорією до затоки Вльори. Цей регіон швидко розвивається, однак його туристичний бренд можна оцінити як середнього рівня сформованості, оскільки він ще не має достатньо виразної міжнародної ідентичності та потребує посилення впізнаваності на глобальному туристичному ринку.

Адріатичне узбережжя Албанії ідеально підходить для сімейного відпочинку. Піщані пляжі з пологим входом у воду, тепле море та затишні бухти, мальовнича природа та історико-культурні пам'ятки створюють унікальний простір для відпочинку. Одним з найбільших та найвідоміших курортів тут є Дуррес. Туристичний бренд цієї дестинації формується навколо поєднання історико-культурної спадщини та доступного морського відпочинку. Основу бренду Дурреса становлять такі ключові елементи:

1. Історична автентичність. Римський амфітеатр I – II ст. н. е. (один з найбільших на Балканах), замок Дурреса та Венеціанська вежа, візантійська та венеціанська архітектура, археологічні музеї формують потенціал для розвитку культурно-пізнавального туризму. Дуррес є одним з найстаріших міст Албанії (33 пам'ятки Албанії, які варто подивитися, n.d.).

2. Сприятливі рекреаційні ресурси. М'який середземноморський клімат, протяжні піщані пляжі та пологий вхід у море, тривалий купальний сезон створюють сприятливі умови для рекреації та оздоровлення і приваблюють туристів.

3. Транспортна доступність. Близькість до Тирани, столиці Албанії, та наявність одного з найбільших портів Албанії забезпечують туристичну привабливість цієї дестинації.

4. Цінова конкурентоспроможність. Дуррес має позитивний імідж бюджетного туристичного напрямку, що є важливим елементом його ринкового позиціонування. Поєднання природних факторів із відносно невисоким рівнем цін підсилює конкурентні переваги Дурреса як доступної курортної дестинації на Адріатичному узбережжі.

Туристичний бренд Дурреса, як і Албанії в цілому, можна охарактеризувати як такий, що формується, спираючись на домінування масового пляжного туризму та відсутність диференціації туристичного продукту. Інтеграція історико-культурної спадщини в маркетингову стратегію комунікації дозволить значно підсилити позиціонування країни на міжнародному туристичному ринку.

Боснія і Герцеговина має низький рівень сформованості туристичного бренду. Водночас ця балканська дестинація має значний потенціал для розвитку культурного, подієвого та екологічного туризму. Тут поєднуються східні та західні культурні впливи, османська та австро-угорська історико-культурна спадщина, середньовічні міста (Мостар, Сребреник, Любушки, Бобовац, Стари-Град Вишеград та ін.), релігійна багатоманітність, а також мальовничі природні ландшафти гір і річкових долин, що роблять країну потенційно привабливою для іноземних туристів.

Ефективна інтеграція історико-культурної спадщини в маркетингові стратегії туристичних дестинацій має ґрунтуватися на поєднанні автентичних культурних ресурсів із сучасними інструментами брендингу та комунікацій. Найбільш результативними є підходи, що передбачають використання історичних наративів, символіки, легенд та локальної ідентичності у формуванні цілісного образу дестинації, а також їх адаптацію до потреб цільових аудиторій. Це дозволяє не лише підвищити впізнаваність і конкурентоспроможність туристичних територій, але й забезпечити збереження та актуалізацію їх культурної спадщини в умовах глобалізації. Важливу роль у цьому процесі відіграють культурні фестивалі та події заходи, що відтворюють автентичність та підсилюють емоційне залучення відвідувачів. Крім цього, зростає значення цифрових комунікацій. Дедалі частіше у цифрових та комунікаційних каналах просування туристичних дестинацій, зокрема на офіційних туристичних вебсайтах, у соціальних мережах, рекламних кампаніях, мобільних застосунках, а також у віртуальних туристичних платформах і інтерактивних мультимедійних проєктах музеїв та туристичних центрів застосовуються історичні сюжети, візуальний контент, відео, а також VR/AR-реконструкції, що дозволяє розширити досвід сприйняття історико-культурної спадщини та підвищити ефективність маркетингових стратегій.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що процес створення унікального образу місця невід'ємно пов'язаний з поняттям брендингу території.

Важливим чинником формування конкурентоспроможного бренду туристичних дестинацій в Адріатичному регіоні є ефективне використання історико-культурної спадщини. Саме вона забезпечує глибинну диференціацію дестинацій, виходячи за межі стандартної моделі, характерної для масового пляжного туризму, адже допомагає створити емоційний зв'язок з туристом.

Аналіз показав, що країни Адріатичного регіону демонструють значну диференціацію за рівнем сформованості туристичних брендів. Лідерами є Хорватія

та Словенія, які мають чітко структуровану айдентику та послідовні маркетингові стратегії. Ці країни демонструють високий рівень інтеграції історико-культурної спадщини у брендинг через активне використання історичних міст, культурних маршрутів і національних нарративів у маркетингових комунікаціях.

Чорногорія також характеризується високим рівнем сформованості туристичного бренду, маючи виразний образ із частковою залежністю від природних нарративів регіону. Країна фрагментарно використовує історико-культурну спадщину, домінуючим у брендді залишається природний компонент.

Попри глобальну силу національного бренду, Італія характеризується менш вираженою регіональною спеціалізацією в межах Адриатичного узбережжя. Хоча країна має потужну історико-культурну основу, на цьому рівні вона не завжди трансформується у самостійне позиціонування, залишаючись складовою загальнонаціонального бренду.

Натомість Албанія лише починає інтегрувати історико-культурну ідентичність у бренд дестинації, що створює передумови для формування унікального образу через автентичність і збереження традицій, культурної самобутності та історичної спадщини. Албанія має потенціал до швидкого брендового зростання завдяки використанню стратегії «нової дестинації».

Найменш розвиненим залишається бренд Боснії і Герцеговини, що зумовлено як обмеженими ресурсами узбережжя, так і недостатньою маркетинговою активністю. Це відкриває можливості для створення унікального позиціонування, але водночас свідчить про потребу в системній бренд-стратегії.

Отже, історико-культурна спадщина у брендингу туристичних дестинацій виконує функцію ядра, яке інтегрує просторові, історичні та символічні характеристики території в цілісний конкурентоспроможний образ. Для країн Адриатичного регіону це особливо актуально, оскільки історико-культурні ресурси забезпечують їх диференціацію в умовах високої конкуренції серед середземноморських туристичних напрямків, а продумана стратегія бренд-комунікації дозволить країнам досягти стійкої впізнаваності на міжнародному туристичному ринку.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Гуменюк, Г., & Польова, Л. (2025). Формування туристичного бренду територій крізь призму історичної спадщини. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія*, (62), 41–48.
<https://doi.org/10.31861/hj2025.62.41-48>
- Elena (2019, 27 березня). *Особливості Адриатичного моря*. (n.d.).
<https://pro-tourism.com/uk/more-uk/osoblivosti-adriatichnogo-morja/>
- Музиченко-Козловська, О. В. (2016). Методика оцінювання туристичного брендингу дестинацій. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Логістика*, 846, 120–125.
- Нечева, Н. В. & Давиденко І. В. (2022). Роль бренду в підвищенні привабливості туристичних дестинацій. *Причорноморські економічні студії. Туризм*, 76, 267–271.
<https://doi.org/10.32782/bses.76-38>

- Ніколайчук, О. А. (2019). Обґрунтування механізму управління туристичним брендом країни. *Причорноморські економічні студії*, 48-1, 123–128.
<https://doi.org/10.32843/bses.48-20>
- Онацький, М. (2018). Курортні райони Адріатичного узбережжя Хорватії: особливості розвитку туризму в регіоні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*, 8, 181–185.
- Растворова, М. (2022). Підходи до позиціонування туристичних дестинацій в умовах викликів війни: аналіз досвіду країн Балканського півострову. *Вчені записки Університету «КРОК», №3 (67)*, 83–91.
- Середа, Н. (2023). Маркетинг і брендинг у туризмі: стратегії просування та конкурентоспроможність туристичних напрямків. *Економіка та суспільство*, 57.
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-100>
- Устік, Т. (2024). Інноваційні засади брендингу туристичних дестинацій. *Development Service Industry Management*, 2, 176-181.
[https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6\(26\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(26))
- Хитра, О. (2022). Туристичний брендинг в умовах економіки вражень. *Економіка і суспільство*, 42.
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-64>
- Юрченко, Н. І. (2019). Принципи формування конкурентоспроможного бренду в туристичній галузі. *Проблеми системного підходу в економіці*, 3(2), 248–255.
<https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-3-73>
- Anholt, S. (2007). *Competitive identity: The new brand management for nations, cities and regions*. Palgrave Macmillan.
- Government of the Republic of Slovenia. (n.d.). Slovenia's brand: I feel Slovenia.
<https://www.gov.si/en/topics/slovenias-brand-i-feel-slovenia/>
- Kaneva, N. (2011). Nation branding: Toward an agenda for critical research. *International Journal of Communication*, 5, 117–141.
- Kavaratzis, M., Warnaby, G. & Ashworth, G. J. (Ed.) (2015). *Rethinking Place Branding: Comprehensive Brand Development for Cities and Regions*. Springer Nature.
- Kotler, P., & Gertner, D. (2002). Country as brand, product, and beyond: A place marketing and brand management perspective. *Journal of Brand Management*, 9(4–5), 249–261.
<https://doi.org/10.1057/palgrave.bm.2540076>
- Ollins, W. (2005). How to brand a nation. *Business at Oxford*, (7).
- Visit Montenegro. (n.d.).
<https://www.visit-montenegro.com>
- Zomkovskiy, A. (2023, 3 лютого). 33 пам'ятки Албанії, які варто подивитися. (n.d.).
<https://trips.com.ua/podorozhi/33-pam-yatky-albanii-yaki-varto-podyvytysya/>

REFERENCES

- Gumenyuk, H., & Polova, L. (2025). Formuvannya turystychnoho brendu terytorii kriz pryzmu istorychnoi spadshchyny. *Naukovyi visnyk Chernivets'koho natsionalnoho universytetu imeni Yurii Fedkovycha. Istoriiia*, (62), 41–48.
<https://doi.org/10.31861/hj2025.62.41-48>
- Elena (2019, 27 bereznia). Osoblyvosti Adriatychnoho moria. (n.d.).
<https://pro-tourism.com/uk/more-uk/osoblyvosti-adriatychnogo-morja/>
- Muzichenko-Kozlovska, O. V. (2016). Metodyka otsiniuvannya turystychnoho brendynhu destynatsii. *Visnyk NU "Lvivska politekhnika". Lohistyka*, 846, 120–125.

- Nieceva, N. V., & Davydenko, I. V. (2022). Rol brendu v pidvyshchenni pryvablyvosti turystychnykh destynatsii. *Prychornomorski ekonomichni studii. Turyzm*, 76, 267–271. <https://doi.org/10.32782/bses.76-38>
- Nikolaiychuk, O. A. (2019). Obruntuvannia mekhanizmu upravlinnia turystychnym brendom krainy. *Prychornomorski ekonomichni studii*, 48-1, 123–128. <https://doi.org/10.32843/bses.48-20>
- Onatskyi, M. (2018). Kurortni raiony Adriatychnoho uzberezhzhia Khorvatii: osoblyvosti rozvytku turyzmu v rehioni. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia "Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm"*, (8), 181–185.
- Ratvorova, M. (2022). Pidkhody do pozytsionuvannia turystychnykh destynatsii v umovakh vyklykiv viiny: analiz dosvidu krain Balkanskoho pivostrova. *Vcheni zapysky Universytetu "KROK"*, (3)(67), 83–91.
- Sereda, N. (2023). Marketynh i brendynh u turyzmi: stratehii prosuvannia ta konkurentospromozhnist turystychnykh napriamkiv. *Ekonomika ta suspilstvo*, 57.
- Ustik, T. (2024). Innovatsiini zasady brendynhu turystychnykh destynatsii. *Development Service Industry Management*, 2, 176–181. [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6\(26\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(26))
- Hykhtra, O. (2022). Turystychnyi brendynh v umovakh ekonomiky vrazhen. *Ekonomika i suspilstvo*, 42. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-64>
- Yurchenko, N. I. (2019). Pryntsypy formuvannia konkurentospromozhnoho brendu v turystychnii haluzi. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, 3(2), 248–255. <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-3-73>
- Anholt, S. (2007). *Competitive identity: The new brand management for nations, cities and regions*. Palgrave Macmillan.
- Government of the Republic of Slovenia. (n.d.). *Slovenia's brand: I feel Slovenia*. <https://www.gov.si/en/topics/slovenias-brand-i-feel-slovenia/>
- Kaneva, N. (2011). Nation branding: Toward an agenda for critical research. *International Journal of Communication*, 5, 117–141.
- Kavaratzis, M., Warnaby, G., & Ashworth, G. J. (Eds.). (2015). *Rethinking place branding: Comprehensive brand development for cities and regions*. Springer Nature.
- Kotler, P., & Gertner, D. (2002). Country as brand, product, and beyond: A place marketing and brand management perspective. *Journal of Brand Management*, 9(4–5), 249–261. <https://doi.org/10.1057/palgrave.bm.2540076>
- Olins, W. (2005). How to brand a nation. *Business at Oxford*, (7).
- Visit Montenegro. (n.d.). <https://www.visit-montenegro.com>
- Zomkovskiy, A. (2023, 3 liutoho). 33 pamiatky Albanii, yaki varto podyvytysia. (n.d.). <https://trips.com.ua/podorozhi/33-pam-yatky-albanii-yaki-varto-podyvytysya/>

Дата надходження до редакції 01.04.2026
Ухвалено до друку 06.04.2026

УДК: 338.48:39(477)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363260>

I. М. ЛЕБЕДЕВА

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії і туризму
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)

e-mail: iryana.lebedieva@knlu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4214-7302>

ТРАДИЦІЇ НАРОДІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Анотація

Мета даної статті полягає у висвітленні історико-культурної самобутності народів Центральної Азії як важливого фактора ідентичності, а також трансформації їхніх традицій на сучасному етапі. Крім того, завданням публікації є висвітлення внеску центральноазійських етносів у нематеріальну культурну спадщину людства та перспектив використання її елементів для розвитку міжнародного туризму. **Методологічною основою** дослідження є принципи об'єктивності та історизму. В залежності від поставлених завдань використовувалися як універсальні методи наукового пізнання (аналізу, синтезу, класифікації, порівняльний), так і методи, притаманні конкретним наукам (цивілізаційний, порівняльно-історичний, описовий). **Результати дослідження.** Народи, які проживають у державах Центральної Азії, характеризуються унікальним комплексом традицій та звичаїв, які сформувалися під дією географічних та історичних факторів. Довге спільне проживання у місці «зустрічі» Сходу і Заходу, прихід на ці терени ісламу та радянське минуле обумовили існування в цих народів багатьох схожих культурних особливостей, етичних норм і поведінкових стереотипів. Вони виявляються передусім у патріархальних основах, на яких у цих спільнотах базуються суспільні відносини і родинні стосунки. Центральна Азія залишається загалом традиціоналістським регіоном. Водночас у комплексі традицій кожного з етносів присутні особливості, що обумовлені історичним шляхом народу. Сучасна культура регіону є наслідком синтезу традицій мешканців землеробських оазисів та номадів степів. Долаючи радянське минуле, держави Центральної Азії проводять політику, спрямовану на розвиток національної культури, відновлення та збереження національних традицій. Важливим її аспектом є популяризація власної нематеріальної культурної спадщини, залучення її в якості потужного ресурсу для розвитку міжнародного туризму.

Ключові слова: Центральна Азія, традиції, звичаї, обряди, нематеріальна культурна спадщина, туризм.

I. M. LEBEDEVA

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the
Department of History and Tourism

Kyiv National Linguistic University (Ukraine, Kyiv)

e-mail: iryana.lebedieva@knlu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4214-7302>

TRADITIONS OF THE PEOPLES OF CENTRAL ASIA AT THE PRESENT STAGE

Abstract

The purpose of this study is to highlight the historical and cultural identity of the peoples of Central Asia as an important factor of identity, as well as the transformation of their traditions at the present stage. Furthermore, the publication aims to outline the contribution of Central Asian ethnic groups to the intangible cultural heritage of humanity and the prospects for using its elements for the development

of international tourism. **The methodological basis** of the research is formed by the principles of objectivity and historicism. Depending on the tasks set, both universal methods of scientific cognition (analysis, synthesis, classification, comparative) and methods inherent to specific sciences (civilizational, comparative-historical, descriptive) were used. **Research results.** The peoples living in the states of Central Asia are characterized by a unique complex of traditions and customs formed under the influence of geographical and historical factors. Long-term coexistence at the «meeting point» of East and West, the arrival of Islam in these territories, and the Soviet past have led to the existence of many similar cultural features, ethical norms, and behavioral stereotypes among these peoples. They are manifested primarily in the patriarchal foundations on which both social and family relations in these communities are based. Central Asia remains, in general, a traditionalist region. At the same time, the complex of traditions of each ethnic group contains features determined by the historical path of the people. The modern culture of the region is the result of a synthesis of the traditions of agricultural oasis dwellers and steppe nomads. Overcoming the Soviet past, the states of Central Asia pursue policies aimed at developing national culture, as well as restoring and preserving national traditions. An important aspect of this policy is the popularization of their own intangible cultural heritage and its involvement as a powerful resource for the development of international tourism.

Key words: Central Asia, traditions, customs, rituals, intangible cultural heritage, tourism.

Вступ. В останні роки в Україні спостерігається посилення інтересу до держав регіону Центральної Азії – Республіки Казахстан, Республіки Узбекистан, Республіки Таджикистан, Киргизької Республіки і Туркменістану. Цей інтерес зрозумілий. Після розпаду Радянського Союзу Україна встановила дипломатичні та економічні зв'язки з молодими державами, підписала з ними двосторонні договори і налагодила взаємовигідне співробітництво. Але в останні десятиріччя, особливо після анексії Криму та початку агресивних дій Російської Федерації щодо нашої держави, у відносинах України з центральноазіатською «п'ятіркою» наступило певне «похолодання» (Моргацький, 2017, с. 180). Його причини полягають в економічній орієнтації держав Центральної Азії на Російську Федерацію та Китай, що обумовлено їхнім географічним положенням, геополітичними міркуваннями, а також різними концептуальними підходами до державотворчих процесів. Україна обрала європейський вектор свого розвитку, проголосила демократичні засади і верховенство права наріжними принципами розбудови держави, провела ліберальні економічні реформи та визначила шлях до Європейського Союзу як основну мету своєї зовнішньої політики. У внутрішній політиці центральноазіатських держав виразно окреслилися авторитарні тенденції, їхнє керівництво не прагнуло визнавати європейські цінності, зокрема необхідність дотримання прав людини, за безумовний пріоритет. Крім того, далася взнаки й географічна віддаленість колишніх радянських республік, що заважало налагодженню тісної економічної співпраці з нашою державою.

Повномасштабна агресія з боку РФ проти України змінила світові геополітичні вектори та вплинула на позиціонування багатьох держав. Відчуваючи тиск з боку Китайської Народної Республіки і Російської Федерації, країни Центральної Азії пішли на поступове зближення з Європейським Союзом та Сполученими Штатами Америки, прагнучи диверсифікувати ризики від небезпечного сусідства. Країни Євroatлантичної спільноти, у свою чергу, скорегували свою політику стосовно держав регіону, що знаходиться у центрі Євразії і є важливою ланкою світових транзитних шляхів. Були активовані створені раніше переговорні майданчики, зокрема у форматі «С 5+1», під час якого центральноазіатські держави обстоюють спільну регіональну позицію з тих чи інших зовнішньополітичних та економічних проблем у відносинах з іншими державами. 2024 року дипломатична платформа була доповнена ініціативою «В 5+1» для співробітництва на рівні бізнес-структур

(Final Communiqué В 5+1 Forum, 2024). Серед пріоритетних напрямків майбутньої співпраці була визначена гуманітарна сфера, у тому числі галузь міжнародного туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що в останні роки регіон Центральної Азії перетворився на важливий об'єкт дослідження вітчизняних науковців. Підтвердженням цього є низка публікацій провідних експертів Національного інституту стратегічних досліджень та інших вітчизняних аналітичних центрів, що з'явилися після 2022 року. Ці дослідження присвячені позиціонуванню держав Центральної Азії у нових геополітичних реаліях (Александров & Паламарчук, 2024), а також перспективам розвитку відносин і поглиблення співпраці між нашою державою та країнами регіону (Гончар та ін., 2023; Константинова, 2024).

Значна кількість досліджень вітчизняних науковців стосується політико-економічних проблем держав регіону. Так, зовнішню політику країн Центральної Азії, їхнє місце на «світовій шахівниці», перспективи співпраці з Україною досліджували В. Моргацький (2017), Н. Микитчук (2022a; 2022b), А. Парфіненко (2022). М. Мамчур та І. Ванда зацікавилися економіко-географічним аспектом позиціонування центральноазійських держав у світовій економіці (2023). А. Гольцов проаналізував політику Китаю стосовно держав регіону (2024). У колі наукових інтересів Т. Ляшенко знаходиться проблематика трансформації політичних систем держав Центральної Азії після проголошення ними незалежності, а також ідеологічний супровід цих перетворень (2011a; 2011b; 2013).

Деякі аспекти культурного співробітництва України з державами регіону досліджували Н. Микитчук (2013) та Посол Туркменістану в Україні Н. Аманбурадов (2017). У статті Менкеуліцзі (2022) проаналізовано культурні впливи Китаю в Центральній Азії на сучасному етапі. Але загалом гуманітарній співпраці між Україною та державами Центральної Азії, її перспективам, а також дослідженню з цією метою їхньої культури у вітчизняній історіографії присвячено менше уваги. Зазначене стосується також робіт вітчизняних етнологів (Тиводар, 2004; Хоптяр, 2006; Логвін, 2016; Утвенко, 2017; Марченко, 2019). Хоча потрібно зазначити, що аналіз етнокультурних особливостей народів Центральної Азії не був основним завданням синтетичних праць з етнології.

Водночас, попри географічну віддаленість та різні вектори політичного розвитку, між нашими країнами стоїть низка схожих завдань, як у сфері економіки, так й у тому, що стосується забезпечення власного суверенітету. Туризм є надзвичайно перспективним напрямом такої співпраці, оскільки регіон характеризується різноманітними природними ландшафтами та унікальною культурною спадщиною. Досвід центральноазійських країн в галузі туризму, використання в якості його ресурсів нематеріальної культурної спадщини, зокрема традицій і звичаїв народів, що проживають у регіоні, може бути корисним для вітчизняної туристичної індустрії під час післявоєнної відбудови економіки.

Мета статті полягає у висвітленні історико-культурної самобутності народів Центральної Азії як важливого фактора їхньої ідентичності на сучасному етапі. Для досягнення цієї мети були поставлені такі **завдання**: проаналізувати історіографію досліджуваної проблеми; розкрити культурну самобутність народів Центральної Азії; дослідити трансформації їхніх традицій на сучасному етапі; показати внесок етносів регіону у нематеріальну культурну спадщину людства, а також перспективи використання її елементів для розвитку міжнародного туризму.

Методи та методологія проведеного дослідження. Під час написання статті автор спирався на фундаментальні принципи об'єктивності та історизму. В ході

дослідження використовувалися передусім універсальні методи наукового пізнання: за допомогою методу аналізу об'єкт дослідження, тобто традиції і звичаї народів центральноазіатських країн, був розчленований на окремі складові, метод синтезу дав змогу розглянути його у цілісності й сформулювати висновки. Метод класифікації допоміг розбити весь масив традицій етносів на окремі підгрупи (житло, національний костюм, етнокулінарія, свята тощо) для більш глибокого аналізу, порівняльний метод дав можливість співставити традиції між собою, виокремити спільне й особливе. Серед методів, властивих конкретним наукам, потрібно виділити цивілізаційний підхід до проблеми, який дав можливість показати цивілізаційну унікальність етносів, що мешкають в Узбекистані, Казахстані, Киргизстані, Туркменістані та Таджикистані. Описовий метод допоміг розкрити зміст та різноманіття традицій і звичаїв народів регіону. Використання порівняльно-історичного методу допомогло зафіксувати зміни, які відбулися з традиціями народів регіону під впливом політичних, економічних та технологічних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Центральна Азія – один з найдавніших центрів цивілізації, що виник завдяки унікальному географічному розташуванню між Сходом і Заходом. На її теренах існувало багато великих оазисів, населення яких вело осілий спосіб життя, займалося землеробством і садівництвом у загалом несприятливих природно-кліматичних умовах. Через Центральну Азію проходили караванні шляхи, найважливішим з яких був трансконтинентальний Великий Шовковий шлях. Місцеве населення, крім вирощування сільськогосподарських культур, займалося ремеслами, торгівлею, обслуговуванням караванів. Мешканці гірських і степових районів вели кочове скотарство (Логвін, 2016, с. 59).

Завдяки цим факторам у Центральній Азії виникло декілька окремих цивілізаційних осередків, які обумовили формування навколо оазисів давніх історико-географічних областей (Бактрія, Согдіана, Маргіана, Хорезм, Парфія) на території сучасних Туркменістану, Узбекистану, Таджикистану, частково Ірану та Афганістану. Впродовж своєї історії центральноазіатські області входили до складу різних держав, а місцеве населення опинялося під владою іноземних династій.

Паралельно у степових районах Центральної Азії існували кочові та напівкочові племена, які переживали власні процеси суспільного розвитку, обумовлені логікою їхнього господарсько-культурного комплексу. Рухаючись зі стадами у пошуках пасовищ, кочівники взаємодіяли з осілим населенням оазисів, щоправда, найчастіше ці контакти мали характер грабіжницьких набігів, або встановлювали контроль за окремими ділянками Великого Шовкового шляху (Тиводар, 2004, с. 274). Іноді кочівники захоплювали значні території та ставили при владі власну династію, але їхні державні утворення були неміцними і проіснували недовго.

У XIX ст. народи регіону перетворилися на об'єкт колоніальної експансії Російської імперії, а на початку XX ст. увійшли до складу СРСР. 1991 року після розпаду Радянського Союзу колишні республіки Центральної Азії конституювалися як незалежні держави. У спадок вони отримали складні проблеми, пов'язані зі зміною своєї етнічної структури, що стало наслідком політики протегування переселенню туди мешканців з європейської частини СРСР. У 1920–1930-х роках більшовицька влада, «нарізаючи» кордони республік, керувалася передусім адміністративними та економічними міркуваннями, а не існуючими межами компактного розселення етносів. Пізніше, здійснюючи політику депортації, до Центральної Азії переселяли цілі народи – кримських татар, чеченців, німців Поволжя. Тому сучасний етнічний поділ не завжди співпадає з державними кордонами, що провокує політичну нестабільність та міжетнічні конфлікти у регіоні. Далася взнаки і політика

радянської влади, спрямована на нівелювання національних особливостей. Сьогодні у Туркменістані, Узбекистані, Таджикистані, Киргизстані, Казахстані проводиться політика, спрямована на подолання негативних наслідків радянського минулого, зокрема у галузі підтримки національних мов, розвитку національної культури, відновлення та збереження національних традицій.

Хоча кожний етнос Центральної Азії має особливу історію і власну культурну спадщину, довге спільне проживання в однакових природних умовах обумовило існування у цих народів схожих культурних традицій та поведінкових стереотипів. Вони виявилися передусім у патріархальних основах, на яких у цих спільнотах базуються й суспільні відносини, і родинні стосунки. За ХХ ст. створення індустріальної бази у колишніх радянських республіках, розбудова нових міст, поширення освіти, у тому числі жіночої, інші фактори сприяли модернізації суспільства, змінам у його структурі. Але це не призвело до його вестернізації, і Центральна Азія залишилася традиціоналістським регіоном. На політичному рівні це виявилось в авторитарних тенденціях, які супроводжували державотворчі процеси (Ляшенко, 2011а, с. 6). На рівні суспільства дотепер виявляється клановість як пережиток родових відносин. Родинні зв'язки мають прояв у веденні бізнесу, під час призначення на державні посади, у професійній сфері, під час укладання шлюбів тощо. У сімейній ієрархії яскраво виявляється домінуюче положення чоловіка і підпорядковане становище жінки, що особливо помітно у консервативно налаштованій частині суспільства.

У країнах Центральної Азії поширена практика сплати калиму, тобто викупу за наречену під час укладання шлюбу. Щоправда, зараз змінився контекст традиції. Раніше родина нареченого виплачувала калим – худобою, килимами, золотими прикрасами, грошима – батькам дівчини за те, що ті виростили доньку, а потім віддали заміж і тим самим втратили робочі руки, т.зв. «плата за молоко матері». Крім того, дівчина переходила до нової родини з посагом, тобто набором речей, необхідних для сімейного життя, а нова родина отримувала працівницю і мати майбутніх дітей.

Зараз калим все частіше виступає у товарно-грошовій формі (меблі, побутова техніка) і передається молодят на влаштування спільного господарства. На його розмір можуть впливати регіон проживання та пануючі у ньому традиції, статус і матеріальне становище родин, наявність у нареченої вищої освіти, перспективної професії, зокрема медика або юриста, що, як очікується, сприятиме добробуту подружжя. Водночас у родинах, де сильні патріархальні традиції, передусім у сільській місцевості, після сплати калиму дивляться на молоду жінку як на сімейну власність, а її становище у сімейній ієрархії знаходиться нижче родичів чоловіка.

Своєрідне переплетіння традицій та сучасності виявляється, наприклад, у випадках, коли чоловіки після розлучення з дружинами через суд вимагали повернення сплаченого калиму (подібні судові процеси мали місце у Казахстані). З іншого боку, зустрічаються випадки, коли хлопці з небагатих родин, не в змозі зібрати необхідну суму, викрадали наречену, і тоді родичі дівчини були змушені миритися з таким шлюбом. У деяких центральноазіатських країнах, наприклад у Киргизстані, суспільство толерує подібні випадки, навіть якщо дівчина не знайома зі своїм майбутнім чоловіком. Зрозуміло, що це впливає на можливість жінки отримати освіту та самореалізуватися. Зустрічаються випадки, коли чоловік або його батьки обмежують життя жінки домівкою та дітьми, навіть якщо у неї є вища освіта.

Відданість патріархальним традиціям відчутна й у тому, що від жінки суспільство чекає покірності і терплячості – вона має слухатися чоловіка та його родичів, не виносити сімейні проблеми або побутові конфлікти за межі родини. Але декілька трагічних випадків, у тому числі жіночі смерті внаслідок домашнього насилля або

через примус під час викрадення, висвітили проблему становища жінки у родині та суспільстві. Так, у Казахстані розгорнулася дискусія навколо категорії «*уят*», тобто «сором», який обмежує поведінку жінки соціально схвалюваними нормами. Ці норми у кожній з країн можуть варіюватися. Наприклад, офіційний дрес-код в адміністративних установах Туркменістану зобов'язує жінок ходити на роботу у національній сукні з покриттю головою (Turkmenistan tightens dress code and other restrictions, 2025). У Киргизстані не викликає суспільний осуд викрадення нареченої, навіть до закінчення нею середньої школи. У Казахстані жінки мають більше свобод, але випадки домашнього насилля не викорінені й там, про що свідчить суспільний резонанс навколо дискусії щодо статусу жінки (Богданьок, 2024).

Патріархальність соціуму виявляється також у міцності родинних стосунків. У давнину без підтримки родичів та взаємодопомоги важко було підтримувати іригаційні споруди у робочому стані чи вести кочовий спосіб життя. У нащадків номадів родові традиції відзначаються високою стійкістю. Так, у сучасному Казахстані майже кожен корінний мешканець знає, до якого *жузу* він належить, а також своїх предків, принаймні сім останніх поколінь по чоловічій лінії (принцип «*жеті ата*», тобто «сім батьків»). У селах або у невеликих містах родичі можуть впродовж століть проживати поруч, що є відголоском практики оселятися за родовою ознакою. Навіть у містах можна зустріти *махаллі* (квартали), більшість мешканців яких зв'язані родинними стосунками. Зараз цей принцип дещо розмився, але раніше під час продажу будинку господар був зобов'язаний спочатку запропонувати придбати його родичам, потім – сусідам, і тільки згодом міг продати його стороннім особам. Тим не менше, традиції співжиття у махаллі настільки стійкі, що общини можуть виникати у багатоквартирних будинках. Основні функції цих об'єднань – здійснювати місцеве самоуправління на рівні громади, допомагати сусідам, забезпечувати порядок.

Попри деяку схожість, яку можна спостерігати у культурних комплексах народів Центральної Азії, зокрема у типах житла, національному костюмі, кухні, традиції та звичаї цих етносів різноманітні й самобутні. Як мусульмани-суніти, вони дотримуються приписів, обумовлених релігійною приналежністю. Водночас в обрядах таджиків, туркменів, узбеків, казахів, киргизів, інших народів регіону втілюються особливості їхнього історичного шляху та умов проживання. Вони виявляються у весільних обрядах, святкуванні народження дитини, шануванні предків тощо. Крім того, у комплексі традицій кожного з цих етносів існує різниця між мешканцями рівнинних територій і тими, хто проживає у гірських або степових районах, тобто між нащадками населення землеробських оазисів і номадів. Ці розбіжності спостерігаються у національному одязі, типах житла, кулінарних особливостях, побутових звичаях. Загалом можна сказати, що традиції народів Центральної Азії є сплавом місцевих особливостей, коріння яких сягають глибини століть, і релігійних настанов ісламу.

У всіх етносів регіону міцні традиції поваги до старших, колективізму, взаємодопомоги. Вони яскраво виявляються у гостинності, що притаманна мешканцям Центральної Азії. На сімейні урочистості, пов'язані з важливими подіями у житті родини (заручини, шлюб, народження дитини), запрошуються близькі й далекі родичі, сусіди. У деяких випадках запрошених може бути кілька сотень. І вони є не лише гостями, але й важливими учасниками свята, без яких подія не відповідатиме традиції.

Наприклад, в Узбекистані через сорок днів після народження дитини молоді батьки влаштовують *бешик-туй*: родичі жінки приносять все необхідне для обряду сповивання, зокрема *бешик* – багато оздоблену колицку, в яку кладуть немовля.

Після святкового застілля відбувається церемонія показу дитини, під час якої гості дарують малюку подарунки. У Киргизстані на честь новонародженого влаштовується свято з іншим комплексом ритуальних дій, але також з обов'язковим запрошенням великого кола гостей. Тут немовляті дарують ковдру, зшити з сорока клаптиків, а у бешик його кладе найстарша жінка на знак того, що життя дитини буде таким само довгим. А у таджиків молода мати разом з немовлям має відвідати когось з родичів, де влаштовується застілля на честь знайомства з новим членом роду.

Сучасність може вносити певні корективи у святкові традиції, зокрема запрошувати кейтеринг або професійного діджея для розважання гостей, але основа свята – вітання нової людини – залишається без змін (Бешик-Туй: що таке Туй в Узбекистані, 2025). Так само все менше зустрічається випадків, коли про шлюб домовляються батьки, а дітям залишається тільки виконати волю старших. Водночас сам процес заручин та церемонія шлюбу проходять згідно традиційного ритуалу. Зокрема, в узбеків прийнято засилати сватів у дім дівчини, навіть коли молоді самі домовилися про весілля. Лише після ритуалу *fatixa-tuy* дівчина вважається зарученою й обидві родини починають готуватися до свята.

Гостинність – риса, притаманна усім етнічним спільнотам регіону. У давнину до традицій гостинності належав цілий набір різноманітних ритуалів в залежності від приводу зустрічі та статусу гостя. Деякі з них відійшли у минуле (наприклад, казахи дарували шанованому гостю «п'ять дарів» – верблюда, коня, шаблю, килим і шубу), але і зараз запросити гостя, пригостити його – священний обов'язок господарів, а не прийняти або прийняти неввічливо – це сором і для господарів, і для всіх родичів і сусідів. Гостей зустрічають біля воріт або на порозі будинку, вітаються, запрошують до садиби і саджають за *дастархан* на почесне місце, подалі від входу. Трапеза має бути багатою, зазвичай застілля складається з десятка і більше страв.

Дастархан – це і скатертину, на якій розставляють страви, і сама церемонія застілля у народів Центральної Азії. Дастархан розстеляють по центру приміщення, а по периметру розкладаються подушки та матраци для сидіння. На дворі дастархан стелиться на невисокі платформи з бортами (*чарная*). Зараз замість скатертини може ставитися низенький столик, який за аналогією теж називається дастарханом.

Гості сидять на подушках і пригощаються, беручи страви з великих керамічних неглибоких тарілок, на яких подають плов, коржі, солодощі, фрукти. В узбеків такі блюда – *лягани* – є символами гостинності. Сенс ритуалу – не лише вживання їжі, але й спілкування, довга доброзичлива бесіда. Їсти нашвидкуруч у таких умовах неможливо. Наступити, навіть випадково, на дастархан вважається поганою прикметою. У Центральній Азії прийнято їсти руками, у тому числі й плов, хоча для гостя за його бажанням можуть подати ложки чи виделки. У родинях з консервативними традиціями, переважно у сільській місцевості, жінки за один дастархан разом з чоловіками не сідають. Але у великих містах все частіше зустрічаються сім'ї, в яких панує гендерна рівність і жінки можуть сидіти за дастарханом разом з чоловіками.

Своєрідним синтезом традицій підтримання родинних зв'язків, взаємодопомоги і гостинності є узбецький ритуал *нахоргі ош* («вранішній плов»). Обряд зазвичай проводиться з нагоди весілля, народження дитини, ювілею, поминок та інших важливих сімейних подій і збирає іноді до півтисячі гостей. На вранішній плов запрошуються родичі, сусіди, друзі, колеги з роботи. У ритуалі беруть участь виключно чоловіки й не лише у застіллі. Чоловіки старшого віку готують плов, молодь допомагає їм та подає страву на стіл. Втім, частина праці залишається за жінками – наприклад, перебрати десятки кілограмів рису або нагодувати чоловіків, які готуються до свята.

Запрошені збираються на плов одразу після ранкової молитви, тобто на світанку. Щоби вчасно приготувати «великий плов», потрібні спільні зусилля багатьох людей. Тому напередодні чоловіки – близькі родичі, сусіди – збираються на обряд *сабізі туграр* («нарізання моркви», одного з основних компонентів страви). Потім плов готується під керівництвом *ошпаза*, спеціаліста з приготування вранішнього плову, всю ніч. Гості після намазу вирушають до помешкання господарів, де їм подають гарячу й духмяну страву. Велика кількість гостей неодмінно призводить до того, що зустрічаються й далекі родичі, й ті, хто давно не бачився, що зміцнює зв'язки у спільноті. Застілля швидке, займає зазвичай близько години-півтори, і всі розходяться по своїх справах. Сучасність лише технологічно зачепила давню традицію: у містах, де немає приватних будинків з великим подвір'ям, церемонію проводять у спеціальних ресторанах – *туйхонах*, пристосованих для приготування «великого плову». Іншим порушенням давньої традиції може бути зсув початку трапези порівняно з класичним часом. Але все одно подія відбувається не пізніше 11 годин ранку і має закінчитися до обіду.

Життя в оточенні родичів і сусідів, які живуть поруч поколіннями, роблять неминучим постійне спілкування, і не тільки під час урочистих подій. Місцем зборів чоловіків для вирішення різноманітних справ та ведення бесід у Центральної Азії є *чайхана* (*чайхона*) – заклад на зразок європейського кафе, але з місцевим колоритом. Чайхани є у кожній махаллі, зазвичай неподалік мечеті. У них подають чай а також страви національної кухні, передусім плов. Алкогольні напої в асортимент не входять. Чоловіки збираються у чайханах, розміщуються на чарпаях навколо дастархану і ведуть неспішні бесіди. У сучасних закладах великих міст замість скатертини можуть використовувати низенькі столи та дивани, вкриті килимами.

Такі зустрічі у народів регіону називаються по-різному: *гаштак*, *ган*, *утириши* тощо. Вони здавна є одним з важливих інструментів підтримання соціальних зв'язків на Сході. У наш час традиція не зникла, і навіть не зазнала серйозних змін. Чоловіки і жінки проводять свої гаштаки окремо один від одного. Чоловіки збираються у чайхані, у будинку одного з родичів чи друзів або на природі, а жінки найчастіше проводять свій гаштак у когось з учасниць. Дастархан забезпечується спільним коштом чи господарем зустрічі, якщо гаштаки відбуваються по черзі у кожного з учасників.

Близькість традицій, характерна для народів регіону, виявилася у типах житла, які зустрічаються у Центральної Азії. Воно залежить не стільки від етнічних характеристик мешканців, скільки від умов їхнього проживання (річкові долини, степ, гори). Так, осіле населення, до якого б етносу воно не належало, споруджувало для проживання стаціонарні будинки з господарським подвір'ям. Ті групи, які займалися скотарством, використовували для житла пересувні конструкції. Родини, що вели напівкочовий спосіб життя, мали оселі обох типів, користуючись ними залежно від сезону. В усіх типах жител, як того вимагає шаріат, приміщення поділялося на чоловічу і жіночу половини. Щоправда, у *юртах*, простір яких важко поділити, розмежування відбувалося за рахунок виділення функціональних зон за допомогою килимів і подушок.

Юрти до сьогодні не втратили своєї практичності. Хоча ці пересувні житла у різних етносів регіону відрізняються певними конструктивними особливостями (розміщенням по осі південь-північ, конструкцією каркасу, висотою) та оздобленням, але спільним залишається їхня функціональність у природно-географічних умовах степів та високогірних пасовищ. Юрти швидко збираються та розбираються силами однієї родини, іноді тільки жінок, легко перевозяться – верблюдом або легковиком,

приспособлені до місцевих кліматичних умов, витримують негоду. Меблями слугують килими, подушки, ковдри.

Оскільки зараз номади не кочують Великим Степом, юрти втратили своє початкове призначення основного житла, хоча окремі групи населення, наприклад чабани високогірних пасовищ, використовують їх для проживання. Але це не означає, що юрти пішли у небуття. Багато родин продовжують їх використовувати в якості літнього житла, на зразок дачі. У юртах можуть проходити родинні урочистості, наприклад, бенкет з нагоди весілля.

Естетика юрти використовується народами, що проживають у Центральній Азії, як символ своєї ідентичності. Так, 2019 року киргизька делегація учасників Фестивалю верблюдів короля Абдул-Азіза розбила в Ер-Ріяді цілий табір з юрт, оздоблених національним орнаментом. А бізнес пристосував житло номадів для розвитку туризму, пропонуючи як відпочинок з комфортом у багато обставлених юртах з усіма зручностями (Yurt glamping «Royal Gate», n.d.), так і джайлоо-туризм в аутентичному житлі гірських чабанів (*джайлоо* киргизи називають літнє стійбище з юрт). Юртовий туризм – один з перспективних напрямків розвитку туристичної галузі Киргизстану і Казахстану (Ak-Sai Travel Tash-Rabat Yurt Camp, n.d.). 2014 року ЮНЕСКО включила традиції виготовлення юрт до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства від Казахстану та Киргизстану, а 2025 року цей елемент був поширений також на юрти каракалпаків (Traditional knowledge and skills in making Kyrgyz, Kazakh and Karakalpak yurts, n.d.).

Юрта стала яскравим символом зміцнення українсько-казахстанського співробітництва та налагодження двосторонніх відносин. За ініціативи політиків і меценатів обох держав та за підтримки Посольства Казахстану в Україні у містах нашої держави, що потерпають від обстрілів російських агресорів, реалізується проєкт «Юрта незламності» (Новосвітня, 2026). Сьогодні юрти, обладнані усім необхідним для обігріву, інтернет-зв'язку та підзарядки пристроїв під час блекаутів, відкриті у Києві, Дніпрі, Одесі, Львові, Харкові, Миколаєві, Бучі (Проєкт «Юрта незламності», б.д.).

Національний одяг народів Центральної Азії – яскравий, барвистий, практичний і самобутній. Усі етноси, що проживають у регіоні, мають свій неповторний національний ансамбль, а всередині кожної спільноти також існують варіації залежно від її локалізації – у кольоровій гамі, орнаменті, візерунках, прикрасах тощо. Водночас одяг у кожного з народів Центральної Азії значною мірою стилістично подібний до вбрання своїх сусідів, що обумовлено однаковими умовами проживання й спільною історією: світлі сорочки і штани з широким кроком у чоловіків, тунікоподібні сукні та шаровари у жінок, халати, тюбетейки. Такий набір елементів виявився найраціональнішим для всього регіону, але передусім для населення землеробських оазисів. Одяг кочовиків (казахів, киргизів) дещо відрізняється.

Найвідомішими символами національного вбрання народів Центральної Азії є халат і тюбетейка. Халат – довгий одяг нижче колін без застібок з рукавами, який в Центральній Азії носять і чоловіки, і жінки. Його шують барвистим смугастим або темним однотонним, з підкладкою або без неї, з тонкої бавовни для літа або підбивають ватою та прошивають для зими. Для жінок такий халат може замінити пальто. Для урочистих подій халат шиється з шовку і багато прикрашається. Його дарують родичам, сватам, дорогим гостям на знак пошани. Іншим символом Центральної Азії є тюбетейка – маленька шапочка, прикрашена вишивкою, бісером, тасьмою. За оздобленням і кроєм тюбетейки можна дізнатися про походження людини або її статус, а орнамент може слугувати оберегом. Деякі візерунки залишаються

незмінними з давніх часів. Киргизи і казахи носять повсякденні ковпаки з крисами. Взагалі, асортимент головних уборів у народів регіону надзвичайно різноманітний, особливо у жінок, від яких вимагалось підбирати вбрання в залежності від сімейного статусу.

В останні десятиліття повсякденний одяг народів Центральної Азії видозмінився під впливом європейських тенденцій. На вулицях великих міст чоловіки у халатах і тюбетейках та жінки у шароварах зустрічаються нечасто. У сільській місцевості їх більше, особливо у старшій віковій групі. Але етнічні мотиви все одно відчуваються і в одязі, скроєному за сучасними лекалами та пошитому згідно модних тенденцій, зокрема у підборі кольорів, оздобленні тощо. Водночас на урочисті події, сімейні та релігійні свята прийнято вдягати національне вбрання.

Отже, на відміну від народів колишнього СРСР, що мешкали у європейській частині країни, у Центральній Азії національний костюм не був витіснений у сферу етнокультури, хоча окремі архаїчні елементи перекочували до музеїв. Влада центральноазіатських держав, підтримуючи відродження національних культурних традицій, звертає увагу й на сферу одягу. У Киргизстані 5 березня відзначають День ковпака, який став символом киргизького етносу. 2019 року киргизький *ак-калпак* і традиції, пов'язані з його виготовленням, віднесені ЮНЕСКО до переліку елементів нематеріальної культурної спадщини людства (*Ak-kalpак craftsmanship, traditional knowledge and skills in making and wearing Kyrgyz men's headwear, n.d.*). Туристи, відвідуючи держави Центральної Азії, охоче купують елементи національного костюму, найчастіше тюбетейки та ковпаки, в якості сувенірів, чим підтримують місцевих майстрів.

Довге спільне проживання, міграції та перемішування етносів, відхід у минуле номадизму призвели до формування такого феномену, як кухня народів Центральної Азії, яка характеризується низкою спільних рис. Водночас кухня кожного з етносів Центральної Азії має свої національні особливості, що полягають в асортименті страв, наборі інгредієнтів, способі приготування тощо.

Формування кулінарних традицій відбувалося впродовж століть і залежало від способу господарювання. У кухні землеробських спільнот важливе місце займають злаки, овочі та фрукти, у номадів – продукція скотарства. Асортимент страв надзвичайно різноманітний, багато з них мають складну рецептуру, складаються зі значної кількості інгредієнтів, потребують довгого приготування та знання кулінарних секретів. Так, для приготування славетного узбецького плову, особливо на декілька сотень гостей (для «великого плову» використовують до сотні кілограмів лише рису), потрібно знати до дрібниць технологію приготування та тонкощі складання букету спецій. 2016 року ЮНЕСКО включила культуру приготування та споживання узбецького плову до списку Нематеріальної культурної спадщини людства, чим підкреслила як унікальність технологічного процесу приготування, так і соціальну значимість обряду (Список культурної спадщини ЮНЕСКО поповнився узбецьким і таджицьким пловом, 2016).

Плов є національною стравою узбеків, таджиків, туркменів, він популярний також у казахів і киргизів. У Центральній Азії існують сотні рецептів приготування цієї страви. Плов є обов'язковим під час урочистостей, а його приготування вважається справою чоловіків. Іншими національними стравами є *лагман* (локшина з м'ясом і овочами), *манти* (відварене тісто з м'ясною начинкою), *беишбармак* (дрібно нарізане варене м'ясо), *шурпа* (густий м'ясний суп), *самса* (піріжки з начинкою). Для приготування використовують яловичину, баранину або конину. Рецептура страв з однаковою назвою варіюється як залежно від національних кулінарних традицій

того чи іншого етносу, так і від регіону проживання певної спільноти. Крім того, кожний етнос має власні оригінальні страви, наприклад, таджицький *курутоб* (страва з коржа, сиру, овочів і зелені), казахський *ірімшик* (червоний сир), киргизький *ашлям-фу* (локшина з овочами і шматками крохмалю у гострому соусі) тощо. До складу туркменської кухні входять страви з риби, що обумовлено прикаспійським розташуванням країни.

Традиційним хлібом у народів Центральної Азії є коржі, які можуть мати у своєму складі різноманітні добавки. Найчастіше їх печуть у *тондирах* – печах з товстими керамічними стінками, до яких приліплюють вироби для запікання. У Центральній Азії тондири є усюди, де дозволяє подвір'я.

Шанобливе ставлення до хліба сформувало у народів Сходу цілий комплекс пов'язаних з ним традицій. Наприклад, узбеки переламують корж під час ритуалу сватання на знак згоди сторін. Взагалі, будь-яке застілля у цього народу починається з того, що найстарший родич або почесний гість переламує хліб. Коржі на дастархан кладуть нижньою скоринкою і ніколи не перевертають, не ріжуть ножом, не викидають залишки. Падіння на землю шматка коржа вважається поганою прикметою. Схожі традиції існують й у інших етносів регіону.

Страви у Центральній Азії калорійні, застілля багате, а клімат – спекотний. У таких умовах людський організм потребує споживання великої рідини. Тому трапези на Сході розпочинаються й закінчуються чаюванням. Зелений чай – оптимальний напій для умов Центральної Азії, який допомагає відновити запас вологи в організмі. Чай подають у невеликих піалах, п'ють неспішно і ведуть бесіди. Від кочівників до раціону народів Центральної Азії потрапив значний асортимент кисломолочних напоїв – *айран*, *кумис*, *чал* (*шубат*) та ін. Вони не лише чудово вгамовують спрагу, але мають й лікувальні властивості. Так, кумис, який робиться з кобилячого молока, застосовують під час лікування захворювань дихальних шляхів, для зміцнення імунітету тощо. У Казахстані та Киргизстані є спеціалізовані здравниці, що спеціалізуються на кумисолікуванні. Цікаво, що на початку ХХ ст. кумисолікувальний заклад діяв в українських землях, у м. Славути на Поділлі (Коломієць, 2023).

Одним з символів культурної ідентичності етносів Центральної Азії є їхній святковий календар, в якому віддзеркалені історичний шлях та особливості буття народів. Як мусульмани-суніти, таджики, туркмени, узбеки, казахи, киргизи шанують релігійні свята. І Курбан-байрам, і Ураза-байрам відзначаються тут з дотриманням усіх вимог, які диктує іслам. Інша частина свят була впроваджена радянською владою, й їхнє святкування перетворилося на нову традицію. Зокрема, в усіх п'яти державах відзначається Новий рік за григоріанським календарем, у ніч на 1 січня. Водночас ані прихід ісламу з його жорсткою регламентацією життя спільнот, ані перебування у складі СРСР не стерли з історичної пам'яті народів традицію їхніх давніх урочистостей.

Святкування *Наврuzu* не тільки відродилося у Центральній Азії, але й отримало новий імпульс, оскільки усі роки перебування у складі СРСР свято продовжувало жити поза державним офіціозом. Після проголошення незалежності Навруз став національним святом з вихідними днями в усіх п'яти державах. Таким чином, у цих країн двічі відзначають прихід нового року, але улюбленим святом для них є саме Навруз – свято весни і відродження природи. У Таджикистані офіційним святом визнаний також *Мехреган*, свято врожаю, що має давньоперське коріння.

Від кочових тюркських народів до культурних традицій регіону увійшло святкування відродження природи. Таджики та узбеки у березні відзначають *Бойчачек маросімі* (День проліска), який символізує прихід весни. Зранку діти

збирають проліски, роблять невеликі букети і вітають сусідів. За це господині пригощають малечу солодощами. Потім родина готує плов *оши бойчачек*, а ввечері разом з сусідами збирається за святковим столом. Наприкінці весни – на початку літа таджиків відзначають початок цвітіння тюльпанів – *Сайрі-лола*. У давнину свято супроводжувалося народними гуляннями, обрядовим купанням, гаданнями, змаганнями з національної боротьби *гуштингірі*. Зараз традиції відроджуються. Це свято особливо полюбляє молодь.

У комплексі традицій народів Центральної Азії важливе місце посідають національні спортивні ігри, в яких віддзеркалився історичний досвід етносів. Деякі види етноспорту є спільними для всього регіону, оскільки його населення має спільне коріння, наприклад, *куреш* (*курес*, боротьба на поясах) або *кок-бору* (*кокпар*). Сенс останнього полягає у тому, щоб сидячи верхи, у боротьбі, заволодіти тушею барана і закинути її у *казан* (ворота) суперника. Існує багато варіантів цієї гри – індивідуальна, командна, іноді у ній беруть участь декілька сотень вершників одночасно. Інші види змагань втілюють унікальний історичний досвід нащадків номадів – чудових мисливців, вершників, борців.

В улюблених національних спортивних іграх знайшла відображення специфіка кочового життя цих народів. Казахи навесні степом переганяли стада на північ, а восени – поверталися. Вихід на весняні пасовища супроводжувався народними гуляннями, у тому числі змаганнями у майстерності їзди верхи. Для казахів – і чоловіків, і жінок – вміння їздити на коні було життєвою необхідністю, оскільки від цього залежало виживання у складних умовах. Поступово у них сформувався комплекс ігор, які вимагають від учасників демонстрації спритності, вправності, витривалості, швидкої реакції. Наприклад, гра *киз куу* (*киз куумай*) є відлунням давнього звичаю викрадення нареченої і у ній між собою верхи змагаються хлопці і дівчата. Змагання з *тенга алу* вимагає від вершників зібрати монети із землі. Взагалі, коні є рівноправними учасниками у казахських народних іграх – боротьбі вершників, груповому полюванні, перегонах на довгі дистанції тощо.

На відміну від степових номадів, киргизи кочували у горах та займалися мисливським промыслом – полюванням на оленів, гірських козлів, птахів та ін. Відлунням тих далеких часів є *салбуурун*, під час якого учасники змагаються у стрільбі з лука, полюванні з беркутом та полюванні з собакою місцевої породи тайган (гончак).

У політиці урядів центральноазіатських держав важливе місце посідає діяльність, спрямована на збереження культурних традицій, специфіки життя і побуту власних народів як основи їхньої самобутності. Для вирішення цього завдання застосовується різноманітний інструментарій. Так, Туркменістан розширив святковий календар за рахунок включення до нього на рівні свят з державним статусом Дня туркменського коня на честь славетної ахалтекінської породи (квітень), Дня туркменського килима (травень), Дня туркменської дини (серпень) та ін. Такий підхід, з одного боку, сприяє єднанню суспільства навколо традицій, що дуже важливо для народів, які вперше почали жити державницьким життям або відновили свою державність після століть бездержавності. З іншого боку, вистави, народні гуляння, майстер-класи та ярмарки виробів традиційних ремесел, які відбуваються під час фестивалів, перетворилися на важливий туристичний ресурс.

Також значного поширення набула практика проведення фестивалів заходів, присвячених історії та культурним традиціям того чи іншого народу. Палітра тематики цих фестивалів надзвичайно різноманітна. Серед найбільш самобутніх та оригінальних можна назвати фестиваль «Шовк і спеції» в Узбекистані, фестиваль

повсті та фестиваль ловчих птахів у Киргизстані, фестиваль «Дах світу», присвячений культурі народів Західного Паміру, у Таджикистані та ін.

2014 року Киргизстан виступив ініціатором проведення міжнародних змагань з етнічних видів спорту, метою яких було збереження культури кочової цивілізації. Відтоді Всесвітні ігри кочівників проводяться кожні два роки і збирають спортсменів майже з 40 видів спорту. До програми входять кінні стрибки та перегони, різноманітні види боротьби, стрільба з луку, національні види полювання та ін. Крім того, кожна країна-учасниця може представити свої національні види спорту, народні ігри, традиції та забави у вигляді показових виступів, які не є частиною основної спортивної програми. Змагання збирають велику кількість туристів завдяки видовищності, а для європейських мандрівників – й екзотичності багатьох видів етностпорту. Зазвичай під час проведення заходу учасники і гості проживають в етномістечках, в автентичних юртах. До речі, змагання зі спорудження юрт на швидкість входять до програми Всесвітніх ігор кочівників (Всесвітні ігри кочівників, 2016). 2024 року ігри пройшли в Астані, а влітку 2026 року мають відбутися у Киргизстані.

У комплексі культурних традицій етносів Центральної Азії важливе місце займають народні промисли, які відображають умови та спосіб життя спільнот. У регіоні особливо розвинуті такі ремесла, в основі яких знаходиться жіноча праця. Здавня жінки займалися виготовленням текстильних і килимових виробів, якими «меблювали» свої оселі – килими, подушки, ковдри. Натомість у скотарських народів значного розвитку досягли ремесла, пов'язані з обробкою шкіри.

Асортимент виробів, в основі яких знаходиться ткацтво та валяння вовни, надзвичайно різноманітний, через що населення Центральної Азії характеризують як народи культури текстилю (Гусаков, 2008, с. 103). Регіон славиться передусім своїми килимами, техніка, матеріал, орнамент і кольорова гама яких різняться залежно від регіону виготовлення. Туркменські та узбецькі килими ручної роботи відомі в усьому світі завдяки високій якості та унікальному дизайну. Ексклюзивні екземпляри з шовку і вовни коштують досить дорого. У Туркменістані, щоб вивезти куплений тут килим, потрібний сертифікат з Музею килима, що він не має історичної цінності. Таджикистан відомий тканинами з ручною вишивкою (техніка *сюзане*, *руїджо*, *борпуш*). В Узбекистані високого рівня досягло ремесло золотого шиття.

У казахів та киргизів поширена техніка виготовлення повстяних килимів, оздоблених вишивкою та аплікацією, найпопулярнішими з яких є знамениті *ширдаки*. Раніше вони надійно вкривали підлогу і стіни юрти, захищаючи родину від холоду, а зараз є оригінальним і самобутнім сувеніром, який із задоволенням купують туристи. Крім того, у Центральної Азії виготовляють високоякісний текстиль з бавовни та шовку, художню кераміку (у туристів особливо популярні автентичні розписні лягани та піали для зеленого чаю), розвинута ювелірна справа, карбування по металу та інші галузі декоративно-прикладного мистецтва. Популярним сувеніром є також розшиті тубетейки та киргизькі вовняні ковпаки.

З метою популяризації своєї культури, збереження давніх традицій ремісництва та підтримки майстрів центральноазіатські держави проводять масштабні фестивалі ремесел. Так, у Казахстані традиційним став фестиваль-ярмарок «AlmatyCraft», програма якого щороку розширюється. Зокрема, у рамках заходу проходить конкурс молодих ювелірів, свято національного одягу, свято юрти тощо (AlmatyCraft, n.d.). В Узбекистані – Міжнародний фестиваль ремесел, Міжнародний форум кераміки, фестиваль «Шовк і спеції» тощо. У Киргизстані за допомогою тематичного фестивалю «Киргиз ширдак» популяризують традиції виготовлення повстяних килимів (Огляд світових подій, 2021).

Крім туркменів, таджиків, узбеків, казахів і киргизів, у державах Центральної Азії проживають багато інших етносів. Деякі з них опинилися у регіоні внаслідок міграційних процесів та політики примусового переселення, які мали місце у ХІХ–ХХ ст., інші мешкають на своїх територіях століттями, зберігаючи національні мови та традиції.

Каракалпаки – народ тюркського походження, основне населення Республіки Каракалпакстан на північному заході Узбекистану – свою назву отримали від чорних вовняних капелюхів, які були складовою національного чоловічого одягу. Попри довге проживання поруч з узбеками та казахами, каракалпаки зберегли свою етнічну самобутність, власні традиції, у тому числі гастрономічні. Національними стравами каракалпаків є *гуртік*, тобто кльоцки, які виготовляються з джугарного борошна: *жуєрі гуртік*, *турама* та ін. 2023 р. у республіці було запроваджено щорічне свято *День жуєрі гуртік*.

У Таджикистані, в області Бадахшан (Західний Памір), мешкають невеликі етнічні групи, які узагальнено називають памірськими народами (рушанці, язгулямці, шугнанці та ін.). Вони розмовляють власними мовами, відрізняються оригінальним комплексом традицій, в основі якого лежить проживання в ізольованих долинах в умовах високогір'я. Це обумовило формування унікальної матеріальної і духовної культури, у тому числі й релігійних практик. Зараз Гірський Бадахшан поступово відкривається світу завдяки туризму, а місто Хорог, адміністративний центр однойменної автономної області, перетворилося на важливий туристичний центр Паміру.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Цивілізаційна унікальність Центральної Азії сформувалася завдяки дії багатьох факторів. Географічне розташування регіону з історичної точки зору є місцем «зустрічі» між Сходом і Заходом, тобто двох глобальних цивілізаційних систем. Народи, що мешкають на цій території, були важливою ланкою Великого Шовкового шляху, впродовж століть виконували роль моста між Європою та Азією, акцептуючи та творчо переробляючи різноманітні культурні впливи. З іншого боку, сучасна культура регіону є наслідком цікавого синтезу традицій мешканців землеробських оазисів та номадів степів. Крім того, на культурну специфіку регіону вплинув іслам, формуючи світогляд, етичні норми та стереотипи поведінки народів Центральної Азії.

Україна має налагоджувати міцні та взаємовигідні відносини з усіма країнами, що мають радянське минуле і не бажають його повторення, а агресивна політика Російської Федерації об'єктивно сприяє зміцненню цих тенденцій. Україна має докласти максимум зусиль для поглиблення співробітництва з державами Центральної Азії, що можуть зіграти важливу роль у процесі диверсифікації геополітичних ризиків нашої держави. Потрібно поглиблювати, а подекуди й відновлювати ці відносини, і гуманітарна сфера та міжнародний туризм є тими областями, в яких співпраця між Україною та центральноазіатською «п'ятіркою» має значні перспективи. З цією метою варто глибше познайомитися з життям цих спільнот, їхньою культурою, традиціями – усім тим, що складає нематеріальну спадщину народів. Крім того, є сенс вивчити, а в разі потреби – й запозичити досвід цих держав з популяризації своєї нематеріальної культурної спадщини на світовому рівні. Так, два роки поспіль – у 2024 та 2025 роках – до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО були включені елементи від усіх п'яти держав Центральної Азії. Тому перспективною для подальшого дослідження видається проблема залучення нематеріальної спадщини центральноазіатських народів для розвитку міжнародного туризму.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Александров., О., & Паламарчук, М. (Ред.). (2024). *Держави Центральної Азії в контексті конкуренції світових акторів після початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну*. НІСД.
- Аманмурадов, Н. (2017). Туркменістан у геокультурному просторі Центральної Азії та його культурні зв'язки з Україною. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 4, 48–52.
- Бешик-Туй: що таке Туй в Узбекистані. (2025, Листопад 11). *ТОП у світі*.
<https://u-sviti.top/beshyk-tuj-shho-take-tuj-v-uzbekystani/>
- Богданьок, О. (2024, Травень 13). У Казахстані ексміністра засудили до 24 років ув'язнення за жорстоке вбивство дружини. *Суспільне. Новини*.
<https://suspilne.media/744769-u-kazahstani-eksministra-zasudili-do-24-rokiv-uvaznenna-za-zorstoke-vbivstvo-druzini/>
- Весвітні ігри кочівників. (2016, Вересень 08). *Радіо Свобода*.
<https://www.radiosvoboda.org/a/kyrgyzstan-nomad-games/27975617.html>
- Гольцов, А. (2024). Сучасна геостратегія Китаю в Центральної Азії. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, 3(63), 35–40.
- Гончар., М., Іщук., О., & Лесняк, С. (2023, Січень 26). Центральна Азія – Європейський Союз (+ Україна): перспективи і виклики. *Зовнішня політика України. Аналітичний портал*.
<https://analytics.intsecurity.org/ukraine-eu-central-asia/>
- Гусаков, В. (2008). «Текстильна ментальність» як маркер поліетнічної культури народів Центральної Азії. *Народна творчість та етнографія*, 3, 103–106.
- Коломієць, О. (2023, Червень 03). Факт в історії: про унікальну кумисолікувальну здравницю в Славуті. *уе.ua*.
https://ye.ua/istiriya/64278_Fakt_v_istoriyi_pro_unikalnu_kumisolikovalnu_zdravnicyu_v_Slavuti.html
- Константинова, В. (2024, Липень 20). Геополітична боротьба світових акторів у регіоні Центральної Азії: висновки для України. *Зовнішня політика України. Аналітичний портал*.
<https://analytics.intsecurity.org/central-asia-geopolitical0struggle-ukraine/>
- Логвін, М. М. (Уклад.). (2016). *Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Етнокультурне країнознавство» для студентів спеціальності 242 «Туризм» ступені магістра*. Полтава.
- Ляшенко, Т. (2011). *Трансформація політичних систем в країнах Центральної Азії: національний та регіональний аспекти*. Київ: ІПіЕНД.
- Ляшенко, Т. (2011). Політичні режими країн Центральної Азії: нестійка рівновага. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 4(54), 264–274.

- Ляшенко, Т. (2013). Національна ідеологія в державах Центральноазіатського регіону. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 1(63), 179–196.
- Мамчур, О. І., & Ванда, І. В. (2023). Місце Центральної Азії у світовому господарстві: економіко-географічні аспекти. *Наукові перспективи*, 5(35), 414–427.
- Марченко, О. М. (2019). *Етнологія народів світу*. Кропивницький: ТОВ Полімед-Сервіс.
- Менкеуліці. (2020). Поширення культурних впливів Китаю в Центральній Азії в 1992–2017 рр. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*, 31(70), 4, 166–171.
- Микитчук, Н. М. (2013). Співробітництво України з країнами Центральної Азії в сфері культури: особливості та перспективи. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*, 6(4), 129–132.
- Микитчук, Н. М. (2022). Країни Центральної Азії: участь в міжнародних організаціях, проблеми систем колективної безпеки та регіональної інтеграції. *Регіональні студії*, 28, 103–107.
- Микитчук, Н. М. (2022). Центральноазійський вектор зовнішньої політики України. У *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів* (с. 373–376). ДДУВС.
- Моргацький, В. (2017). Україна і держави Центральної Азії в нових геополітичних реаліях: гео економічний та геостратегічний аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 3–4(68–69), 180–187.
- Новосвітня, К. (2026, Лютий 01). У Голосіївському парку Києва відкрили юрту незламності. *Вечірній Київ*.
<https://vechirniy.kyiv.ua/news/122927/>
- Огляд світових подій (з 29 серпня по 2 вересня). (2021, Вересень 03). *Телеканал NTD*.
<https://ntdtv.com.ua/6529-oglyad-svitovih-podij-z-29-serpnya-po-2-veresnya>
- Парфіненко, А. Ю. (2022). Центральна Азія як геостратегічний регіон у сучасному геополітичному протистоянні. *Вісник Харківського університету імені В. Н. Каразіна*, 15, 24–36.
- Проект «Юрта незламності». (б.д.). *Сайт народного депутата України Сергія Нагорняка*.
<https://nahorniak.com.ua/yurta-nezlamnosti/>
- Список культурної спадщини ЮНЕСКО поповнився узбецьким і таджицьким пловом. (2016, Грудень 04). *ТСН*.
<https://tsn.ua/tsikavinki/spisok-kulturnoyi-spadschini-yunesko-popovnivsya-uzbeckim-i-tadzhickim-plovom-818885.html>
- Тиводар, М. (2004). *Етнологія*. Львів: Світ.
- Утвенко, В. В. (2017). *Етнологія*. Київ: Персонал.
- Хоптяр, Ю. А. (2006). *Етнологія. Каменець-Подільський: Медобори-2006*.
- Ak-kalpak craftsmanship, traditional knowledge and skills in making and wearing Kyrgyz men's headwear. (n.d.). *UNESCO. Intangible Cultural Heritage*.
<https://ich.unesco.org/en/RL/ak-kalpak-craftsmanship-traditional-knowledge-and-skills-in-making-and-wearing-kyrgyz-men-s-headwear-01496>
- Ak-Sai Travel Tash-Rabat Yurt Camp. (n.d.). *Advantour*.
<https://www.advantour.com/kyrgyzstan/hotels/tash-rabat/ak-sai-tash-rabat.htm>
- AlmatyCraft. (n.d.). *Алматы қолөнер палатасы*.
<https://almatycrafts.kz/>

- Final Communique B5+1 Forum: Advancing Business Partnership for Regional Prosperity Almaty, Kazakhstan. (2024). *Center for International Private Enterprise (CIPE)*. <https://www.cipe.org/b51-final-communicue/>
- Traditional knowledge and skills in making Kyrgyz, Kazakh and Karakalpak yurts (Turkic nomadic dwellings). (n.d.). *UNESCO. Intangible Cultural Heritage*. <https://ich.unesco.org/en/RL/traditional-knowledge-and-skills-in-making-kyrgyz-kazakh-and-karakalpak-yurts-turkic-nomadic-dwellings-02284>
- Turkmenistan tightens dress code and other restrictions. (2025, March 16). *The BEARR Trust*. <https://bearr.org/regional-news/turkmenistan-tightens-dress-code-and-other-restrictions/?lang=uk>
- Yurt glamping «Royal Gate». (n.d.). *As A Nomad*. <https://asanomad.com/hotels/>

REFERENCES

- Aleksandrov., O., & Palamarchuk, M. (Red.). (2024). *Derzhavy Tsentralnoi Azii v konteksti konkurentsii svitovykh aktoriv pislia pochatku shyrokomasshtabnoho vtorhnennia Rosii v Ukrainu*. NISD.
- Amanmuradov, N. (2017). Turkmenistan u heokulturnomu prostori Tsentralnoi Azii ta yoho kulturni zviazky z Ukrainoiu. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*, 4, 48–52.
- Beshyk-Tui: shcho take Tui v Uzbekystani. (2025, Lystopad 11). TOP u sviti. <https://u-sviti.top/beshyk-tuj-shho-take-tuj-v-uzbekystani/>
- Bohdanok, O. (2024, Traven 13). U Kazakhstani eksministra zasudyly do 24 rokov uviaznennia za zhorstoke vbyvstvo druzhyny. *Suspilne. Novyny*. <https://suspilne.media/744769-u-kazahstani-eksministra-zasudili-do-24-rokiv-uvaznenna-za-zorstoke-vbivstvo-druzini/>
- Vsesvitni ihry kochivnykiv. (2016, Veresen 08). *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/kyrgyzstan-nomad-games/27975617.html>
- Holtsov, A. (2024). Suchasna heostrategiia Kytaiu v Tsentralnii Azii. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, 3(63), 35–40.
- Honchar., M., Ishchuk., O., & Lesniak, S. (2023, Sichen 26). Tsentralna Aziia – Yevropeiskyi Soiuz (+ Ukraina): perspektyvy i vyklyky. *Zovnishnia polityka Ukrainy. Analychnyi portal*. <https://analytics.intsecurity.org/ukraine-eu-central-asia/>
- Husakov, V. (2008). «Tekstylna mentalnist» yak marker polietnichnoi kultury narodiv Tsentralnoi Azii. *Narodna tvorchist ta etnografii*, 3, 103–106.
- Kolomiets, O. (2023, Cherven 03). Fakt v istorii: pro unikalnu kumislikuvalnu zdavnytsiu v Slavuti. ye.ua. https://ye.ua/istiriya/64278_Fakt_v_istoriyi_pro_unikalnu_kumislikuvalnu_zdavnicyi_v_Slavuti.html
- Konstantynova, V. (2024, Lypen 20). Heopolitychna borotba svitovykh aktoriv u rehioni Tsentralnoi Azii: vysnovky dlia Ukrainy. *Zovnishnia polityka Ukrainy. Analychnyi portal*. <https://analytics.intsecurity.org/central-asia-geopolitical0struggle-ukraine/>
- Lohvin, M. M. (Uklad.). (2016). *Opornyi konspekt leksii z navchalnoi dystsypliny «Etnokulturne krainoznavstvo» dlia studentiv spetsialnosti 242 «Turyzm» stupeni mahistra*. Poltava.

- Liashenko, T. (2011). *Transformatsiia politychnykh system v krainakh Tsentralnoi Azii: natsionalnyi ta rehionalnyi aspekty*. Kyiv: IPIEND.
- Liashenko, T. (2011). Politychni rezhymy krain Tsentralnoi Azii: nestiika rivnovaha. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 4(54), 264–274.
- Liashenko, T. (2013). Natsionalna ideolohiia v derzhavakh Tsentralnoaziatskoho rehionu. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 1(63), 179–196.
- Mamchur, O. I., & Vanda, I. V. (2023). Mistse Tsentralnoi Azii u svitovomu gospodarstvi: ekonomiko-heohrafichni aspekty. *Naukovi perspektyvy*, 5(35), 414–427.
- Marchenko, O. M. (2019). *Etnolohiia narodiv svitu*. Kropyvnytskyi: TOV Polimed-Servis.
- Menkeulitsi. (2020). Poshyrennia kulturnykh vplyviv Kytaiu v Tsentralnii Azii v 1992–2017 rr. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Istorychni nauky*, 31(70), 4, 166–171.
- Mykytchuk, N. M. (2013). Spivrobitnytstvo Ukrainy z krainamy Tsentralnoi Azii v sferi kultury: osoblyvosti ta perspektyvy. *Filosofia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, 6(4), 129–132.
- Mykytchuk, N. M. (2022). Krainy Tsentralnoi Azii: uchast v mizhnarodnykh orhanizatsiiah, problemy system kolektyvnoi bezpeky ta rehionalnoi intehratsii. *Rehionalni studii*, 28, 103–107.
- Mykytchuk, N. M. (2022). Tsentralnoaziatskiy vektor zovnishnoi polityky Ukrainy. U *Verkhovenstvo prava: doktryna i praktyka v umovakh suchasnykh svitovykh vyklykiv* (s. 373–376). DDUVS.
- Morhatskyi, V. (2017). Ukraina i derzhavy Tsentralnoi Azii v novykh heopolitychnykh realiiah: heoekonomichni ta heostrategichni aspekty. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 3–4(68–69), 180–187.
- Novosvitnia, K. (2026, Liutyi 01). U Holosiivskomu parku Kyieva vidkryly yurtu nezlamnosti. *Vechirnyi Kyiv*.
<https://vechirniy.kyiv.ua/news/122927/>
- Ohliad svitovykh podii (z 29 serpnia po 2 veresnia). (2021, Veresen 03). *Telekanal NTD*.
<https://ntdtv.com.ua/6529-oglyad-svitovykh-podij-z-29-serpnia-po-2-veresnia>
- Parfinenko, A. Yu. (2022). Tsentralna Aziia yak heostrategichniy rehion u suchasnomu heopolitychnomu protystoianii. *Visnyk Kharkivskoho universytetu imeni V. N. Karazina*, 15, 24–36.
- Proiekt «Yurta nezlamnosti». (b.d.). Sait narodnogo deputata Ukrainy Serhiia Nahorniaka.
<https://nahorniak.com.ua/yurta-nezlamnosti/>
- Spysok kulturnoi spadshchyny YuNESKO popovnyvsia uzbekskym i tadjytskym plovom. (2016, Hruden 04). *TSN*.
<https://tsn.ua/tsikavinki/spisok-kulturnoyi-spadschiny-yunesko-popovnyvsia-uzbeckim-i-tadjytskim-plovom-818885.html>
- Tyvodar, M. (2004). *Etnolohiia*. Lviv: Svit.
- Utvenko, V. V. (2017). *Etnolohiia*. Kyiv: Personal.
- Khoptiar, Yu. A. (2006). *Etnolohiia*. Kamenets-Podilskyi: Medobory-2006.
- Ak-kalpak craftsmanship, traditional knowledge and skills in making and wearing Kyrgyz men's headwear. (n.d.). *UNESCO. Intangible Cultural Heritage*.
<https://ich.unesco.org/en/RL/ak-kalpak-craftsmanship-traditional-knowledge-and-skills-in-making-and-wearing-kyrgyz-men-s-headwear-01496>
- Ak-Sai Travel Tash-Rabat Yurt Camp. (n.d.). *Advantour*.
<https://www.advantour.com/kyrgyzstan/hotels/tash-rabat/ak-sai-tash-rabat.htm>

AlmatyCraft. (n.d.). *Алматы қолөнер палатасы*.

<https://almatycrafts.kz/>

Final Communique B5+1 Forum: Advancing Business Partnership for Regional Prosperity
Almaty, Kazakhstan. (2024). *Center for International Private Enterprise (CIPE)*.

<https://www.cipe.org/b51-final-communique/>

Traditional knowledge and skills in making Kyrgyz, Kazakh and Karakalpak yurts (Turkic
nomadic dwellings). (n.d.). *UNESCO. Intangible Cultural Heritage*.

<https://ich.unesco.org/en/RL/traditional-knowledge-and-skills-in-making-kyrgyz-kazakh-and-karakalpak-yurts-turkic-nomadic-dwellings-02284>

Turkmenistan tightens dress code and other restrictions. (2025, March 16). *The BEARR
Trust*.

<https://bearr.org/regional-news/turkmenistan-tightens-dress-code-and-other-restrictions/?lang=uk>

Yurt glamping «Royal Gate». (n.d.). *As A Nomad*.

<https://asanomad.com/hotels/>

Дата надходження до редакції 04.12. 2025

Ухвалено до друку 18.12.2025

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 321.64

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363264>

Ю. О. ЛЕБЕДЄВА

кандидатка історичних наук, старша дослідниця, вчена секретарка,
Національний музей «Київська картинна галерея» (Київ, Україна).

e-mail: lebedeva-yuliya@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0628-0309>

ПОСТРАДЯНСЬКІ ІСТОРИКИ В УМОВАХ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: СВІТОГЛЯДНИЙ ВИМІР

Анотація

Метою статті є аналіз методологічних та світоглядних парадоксів українських пострадянських істориків у контексті зміни історичного знання зі здобуттям Україною незалежності. Основний акцент зроблено на суперечностях між заявленим розривом із радянською історіографічною традицією і досліджень у сучасних історичних студіях. **Методологія дослідження** характеризується використанням загальнонаукових методів – аналізу, синтезу, індукції, дедукції; спеціально наукових методів – проблемно-хронологічного, генетичного, історико-системного; а також застосуванням принципів об'єктивності й історизму. **Наукова новизна** полягає у комплексному дослідженні пострадянської історіографії, а також у аналізі ключових суперечностей. Уперше здійснено спробу систематизувати трансформації пострадянського історіографічного дослідження. **Результати дослідження.** Пострадянська історіографія характеризується поєднанням нових методологічних підходів із сталою радянською історичною ідеологією, що чітко прослідковується у виборі проблематики, побудові нових історичних нарративів. Подолання цих парадоксів можливе за умови повної деколонізації української історіографії та критичного переосмислення історичної спадщини. Подолання ідеологічних та методологічних парадоксів пострадянських істориків є вирішальним кроком на шляху до створення нової національної історіографії, яка відповідає вимогам сучасності. Водночас цей процес не є лінійним та чітким: він супроводжується численними дискусіями, теоретичними суперечностями та необхідністю підтримувати баланс між новими, часто іноземними методами та традиціями, що мають місце в історії певних країн. Однак пострадянські історики поступово знаходять нові способи адаптації до сучасного наукового контексту, створюючи методи, що дозволяють глибше та критичніше розуміти історію як частину глобальних процесів.

Ключові слова: пострадянська історіографія, методологія, світогляд, трансформації істориків.

Y. O. LEBEDIEVA

Candidate of historical sciences, senior researcher, Academic Secretary,
National Museum “Kyiv Art Gallery” (Kyiv, Ukraine).

e-mail: lebedeva-yuliya@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0628-0309>

POST-SOVIET HISTORIANS IN THE CONTEXT OF METHODOLOGICAL TRANSFORMATION: THE WORLDVIEW DIMENSION

Abstract

The purpose of this article is to analyze the methodological and worldview paradoxes of Ukrainian post-Soviet historians in the context of the transformation of historical knowledge following Ukraine's independence. The main focus is on the contradictions between the declared break with the Soviet historiographical tradition and the findings of contemporary historical studies. **The research methodology**

is characterized by the use of general scientific methods—analysis, synthesis, induction, and deduction; specialized scientific methods—problem-chronological, genetic, and historical-systemic; as well as the application of the principles of objectivity and historicism. **The scientific novelty** lies in a comprehensive study of post-Soviet historiography, as well as in the analysis of key contradictions. For the first time, an attempt has been made to systematize the transformations in post-Soviet historiographical research. **Research results.** Post-Soviet historiography is characterized by a combination of new methodological approaches with established Soviet historical ideology, which is clearly evident in the selection of topics and the construction of new historical narratives. Overcoming these paradoxes is possible only through the complete decolonization of Ukrainian historiography and a critical re-examination of the historical legacy. Overcoming the ideological and methodological paradoxes of post-Soviet historians is a decisive step toward creating a new national historiography that meets the demands of the modern era. At the same time, this process is neither linear nor straightforward: it is accompanied by numerous debates, theoretical controversies, and the need to maintain a balance between new, often foreign methods and the traditions inherent in the history of specific countries. However, post-Soviet historians are gradually finding new ways to adapt to the contemporary academic context, developing methods that allow for a deeper and more critical understanding of history as part of global processes.

Keywords: post-Soviet historiography, methodology, worldview, transformations of historians.

Вступ. Досліджувана тема актуальна з огляду на необхідність переходу української історичної науки від радянського спадку до сучасних західних стандартів, подоланні залежності від ідеологічних міфів та покращенні джерельної бази. У цьому контексті пострадянську методологічну трансформацію слід розглядати не лише як період оновлення історіографічного вчення, але й як складний процес формування нової історичної методології. Досліджуваний період став відправною точкою формування нових методологічних практик, що визначили подальший розвиток української історичної науки. Актуальність дослідження посилюється науковим зацікавленням розвитку історіографічного знання та методології в пострадянський період. У період повномасштабної війни постає необхідність аналізу світоглядних наративів самих істориків. Дослідження цієї проблематики є важливим для формування самостійної, методологічно-послідовної української історіографії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельну базу дослідження становлять методологічні праці та програмні виступи, фахові дискусії, а також репрезентативні праці українських істориків пострадянського періоду від 1991 року і до сьогодні. Нові дослідження роблять акцент на зміні дослідницьких підходів, подоланні радянських концепцій, впровадженні новітніх західних методологій та впливу російсько-української війни починаючи з 2014 року на світоглядні наративи історіографічного вчення. Водночас саме світоглядний вимір методологічної трансформації висвітлено частково.

Метою статті є аналіз методологічних та світоглядних парадоксів українських пострадянських істориків у контексті зміни історичного знання зі здобуттям Україною незалежності.

Методологія дослідження характеризується використанням загальнонаукових методів – аналізу, синтезу, індукції, дедукції; спеціально наукових методів – проблемно-хронологічного, генетичного, історико-системного; а також застосуванням принципів об'єктивності й історизму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Період здобуття Україною незалежності у 1991 році ознаменувався значними змінами в усіх сферах суспільного життя, зокрема й у науковій спільноті. Історична наука, яка з початку радянської епохи перебувала під сильним ідеологічним тиском, пережила своєрідне перезавантаження, адаптуючись до нових реалій. Відновлення незалежності стало часом переосмислення історичного минулого та відновлення національної самосвідомості, що сприяло

змінам у складі істориків. До 1991 року більшість істориків були змушені дотримуватися наукових канонів, які відповідали ідеологічним вимогам радянської влади. Цей період супроводжувався труднощами, серед яких варто відзначити недостатнє матеріальне забезпечення науковців, відсутність стабільних фінансових ресурсів для розвитку історичних досліджень та для збереження архівних матеріалів.

Радянська спадщина зумовила глибоку кризу в спільності істориків, адже переважна більшість з них були виховані на догматичних канонах марксизму-ленінізму, на лінійній картині світу, тому дискретність, багатовимірність та амбівалентність її розвитку стали чи не найсерйознішим викликом для них (Andričiev, 2008, p.142). Однак важливим аспектом було те, що з настанням незалежності почали з'являтися нові наукові підходи, які відрізнялися від офіційних радянських історичних досліджень.

В наш час складний і суперечливий процес супроводжується поверненням історичній науці її природних функцій, нашою хвустею не тільки на повномасштабну війну Росії проти України, на «війну історій», але й на загальну кризу, яка охопила всі сфери суспільного життя, включаючи й науку, освіту й культуру, на шалений спротив консервативних та проросійських сил, носіїв старої ідеології і стереотипів радянської історіографії та ідеології. Однією із визначальних тенденцій розвитку української історіографії стало оновлення її кадрового потенціалу в контексті зміни поколінь, методологічних орієнтирів на основі переходу від партійно-класового та формаційного трактування історичного процесу до соціокультурного і цивілізаційного його осмислення.

Українські історики (О. Головка, Л. Таран, О. Реєнт, І. Колесник) відзначали, що сучасна українська історіографія як галузь наукового знання в Україні перебуває у кризі. Причину цього явища вони пояснюють успадкуванням радянської методологічної і світоглядної спадщини та методологічним хаосом, що зумовлює неможливість проводити науковий діалог із західними дослідниками на фаховому рівні (Bondar, 2014, p. 98).

Про кризовий стан пострадянської української історичної науки свідчила низка характерних недоліків, на які звернув увагу О. Реєнт (Reient, 1999, p. 7). Одним із них був емпіризм історичних досліджень. Період «первісного нагромадження» емпіричних знань у вітчизняній історіографії дещо затягувався. Історики в переважаючій більшості не наважувалися переступити межі конкретно-історичних досліджень, полишаючи царину історіософського осягнення історії людства філософам, соціологам, етнографам, економістам.

Другим виявом кризи української історичної науки виявилось охоплення всього тематичного та хронологічного спектру історичних досліджень та їх джерельне забезпечення. Це позначилось на певній заангажованості джерелознавчих досліджень та археографічних практик. Йдеться про відсутність системного підходу до видання тематичних збірників документів, недостатній професіоналізм у публікації археографічних видань без належного опрацювання архівних джерел, інколи з випадковою їх вибіркою (Hlomosda, 2003, p. 79).

Третьою ознакою кризи українських історичних досліджень була їх методологічна недосконалість, зокрема, варіативність використання термінології в історичних концепціях та творення дослідниками власного понятійного апарату, що призводила до появи неологізмів, які не відповідали контексту праць (Reient, 1999, p. 11).

Четвертий вияв кризового стану української історичної науки полягала в обмеженості досліджень «білих плям» в історії України. Ці дослідження здебільшого зводилися до накопичення фактів, однак оновлення історичної парадигми так

і не відбулося (Kasianov, 2002, p. 21). По-п'яте, однобічність переписування історії зумовила відмежування історичної науки та суспільства, тому українська історіографія не виконувала світоглядної функції (Holovko, 2000, p. 5). Шостим недоліком української історичної науки була, на думку окремих дослідників, її провінційність через дилетантизм в опрацюванні історичних джерел та мовні бар'єри дослідників (Kasianov, 2002, p. 21).

З відновленням незалежності України розпочалася трансформація світогляду радянських істориків та кардинальні зміни в методології історичної науки. Для багатьох істориків пострадянської України був властивий так званий «подвійний лоялізм», пов'язаний з їх участю у формуванні радянської історіографії. Будучи прихильниками партійно-класового підходу до відображення історії в період СРСР, вони поступово звільнялися від нього, переходячи від формаційного до цивілізаційного розуміння історичного процесу. Інноваційними завданнями українських істориків стало подолання імперських маркерів їх свідомості та дерадянїзація історичної науки. Йшов складний процес критичного перегляду усталених стандартів створення історичних наративів з урахуванням національних традицій, вивчення раніше заборонених та маргіналізованих тем, а також впровадження сучасних методологічних підходів у своїх дослідженнях (Kalakura, 2022, p. 171–190).

В Україні наприкінці 1980-х – у 1990-х рр. в історичних дослідженнях та історичній свідомості були реанімовані модерністські «версії» міжвоєнної і дореволюційної доби. Зокрема, були відновлені концептуально-методологічні та аксіологічні концепти як народницької, так і державницької історіографії 1860-х – 1930-х рр. В умовах відновлення української незалежності державницька історіографія набула пріоритетного значення, що диктувало необхідність глибинних змін у світогляді істориків. У таких умовах цілком закономірно постав «неодержавницький» метанаратив, пов'язаний із головною проблемою української історіографії – визначенням критеріїв, за якими можна було б відобразити українську історію як цілісність (Kolesnykov, 2008, p. 138).

Водночас українським історикам вдалося здійснити суттєвий прорив у переосмисленні методологічних підходів до історії України. У радянський період вона розглядалася в контексті історії Росії, тоді як сучасна російська історіографія нав'язує концепцію спільної історії як «одного народу». За таких умов на перший план виходять дослідження окремішності української самоідентифікації та специфіки державотворчого процесу українців. Це зумовлює переоцінку історичних праць, виданих у радянський період і в перші роки незалежності. Методологічна проблема полягає в тому, що українська історіографія тривалий час розвивалася в межах позитивістських підходів, а в радянську добу – марксистської парадигми. Сучасним завданням української історіографії є критичне подолання обмежень цих методологій і перехід до методологічного плюралізму (Taran, 2009, p. 167–168).

Тенденція зміни характеру історичних наративів зумовлена входженням в науку нових поколінь істориків. За спостереженнями Я. Калакурою, в період незалежної України сформувалися щонайменше два покоління. Діти «перебудови», проголошення незалежності України та Помаранчевої революції, які отримали можливість сповідувати плюралізм у світогляді та методології історії. Цінностями дослідників цього покоління стали патріотизм, національно-державницька свідомість, громадянський обов'язок, критичне мислення, самоповага, здатність адекватно реагувати на нові реалії, віра у власні сили. Водночас соціологи приписують цьому поколінню політичну наївність, небажання підпорядковуватися іншим, розмитість моральних рис тощо. Це також покоління новітніх технологій. У цей період

відбулися нові світоглядні й методологічні зміни: відбулася поява україноцентризму, методологічного плюралізму, цивілізаційного підходу, антропологічного й соціокультурного поворотів, ревізії джерельної бази, нової манери історієписання, інтеграції в європейський і світовий історичний простір (Kalakura, 2020, p. 149–150).

Якщо уважно придивитися до трансформації історіографії в умовах незалежності України, то можна побачити дві головні тенденції, що позначилися на її змістовному та методологічному вимірах. Назагал, вони вже відомі фахівцям, не раз обговорювалися в науковій літературі, але залишаються актуальними. Перша – прагнення розвіяти численні міфи, фальсифікації та спотворення минулого українців та України, що нагромадилися за століття їх колоніального статусу в складі різних імперій, насамперед за час перебування в СРСР, і, як наслідок – конструювання національного «канону» історії, покликаною сприяти формуванню національно-державницької суспільної свідомості та історичної пам'яті. Друга тенденція – опанування здобутків світової історичної думки та їх застосування в історичних дослідженнях із метою подолання відставання українського історичного знання та історично-інформаційного простору від світових взірців (Zashkilniak, 2016, p.18).

В умовах переходу від радянської до пострадянської, а відтак української національної історіографії виникла доволі рідкісна для історичної науки ситуація, переповнена багатьма парадоксами світоглядного та методологічного характеру. Історик відгукується на суспільні виклики, на запити влади і при тому залишається ідеологічно відносно вільним із своєю мотивацією, власною ієрархією цінностей, як-то політичні уподобання, вибір тематики та інструментарію досліджень, індивідуальний стиль письма, що зумовлені рівнем його освіти, фаховості й моральними якостями (про такий стан речей радянський історик міг тільки мріяти). На думку І. Колесник, історик стає «актором» сучасної історичної політики (Kolesnyk, 2016–2017, p. 16). Адже історик не лише вивчає минуле, а й активно бере участь у сучасному суспільному житті. Через свої дослідження, публічний дискурс та інтерпретації він впливає на те, як суспільство розуміє історію та як вона використовується в політиці. Таким чином історик стає учасником формування історичної пам'яті, оцінки подій та наративів, що стосуються сьогодення, а не просто «нейтральним спостерігачем» та дослідником історичних подій і постатей.

Важливою ознакою історіографічної ситуації є формування нового стилю історичного мислення, для якого характерна зосередженість на історіографічних практиках, диверсифікація дисциплін, розмаїття методологій, науковий прагматизм (соціальні замовлення, політичні спекуляції, історичні альянси, експлуатація історичних наративів у PR-акціях), орієнтація на сучасний ринок ідей та розумової праці. За таких умов формується новий тип історика – групи науковців, які володіють іноземними мовами, інтегровані в європейський культурний простір, мають зв'язок із ЗМІ, користуються сучасними засобами наукової комунікації та мобільності (Інтернет, електронна пошта, електронна евристика, участь у міжнародних проєктах). Для них характерна соціально-психологічна стабільність (наукова й соціальна затребуваність, частота подорожей за кордон). Вони шукають різноманітні джерела доходів, гідні заробітки та спосіб життя. Нова генерація істориків є креативною складовою середнього класу, який формується в Україні. Поступово вирівнюється значення діаспорних та українських пострадянських істориків в українській історіографії (Kolesnyk, 2005, p.28).

Історична пам'ять в Україні, а також відповідно й тематика історико-наукових досліджень у перші роки незалежності зосереджувалися на трагічних спогадах про «колоніальний статус», українську складову сталінських репресій, афганську війну,

чорнобильську катастрофу, невідповідність державних кордонів етнічним тощо. Тема жертвовності повністю домінувала під час проведення комеморативних практик. На офіційному рівні почалося відзначення днів пам'яті жертв політичних репресій, загибелі юнаків-студентів під Крутами, Голодомору, Голокосту, депортації кримських татар та ін. Для влади тема жертвовності стала зручним поясненням невіршеності сучасних економічних і соціальних проблем («раніше було ще гірше», «лише щоб не було війни»). Героїзація жертвовності стала складовою офіційної політики пам'яті, директивно насаджувалась як тематика історичних наукових праць, архівних пошуків, документального підтвердження геноциду проти українського народу. Політика пам'яті, яку проводив президент Віктор Ющенко, акцентувала увагу на віктимному наративі української історії, що, на думку деяких дослідників, призвело до часткової героїзації національного страждання. Надмірна увага історичної науки до героїзації боротьби і жертв призводить до суттєвих методологічних дефектів у науці, яка стає однобокою, адже випадають з історичного наративу економічний розвиток, соціальні проблеми, культурні надбання і наукові досягнення (Udod, Yas, 2020, p. 185–186).

Одним із парадоксів сучасної історіографічної ситуації в Україні є одностайність істориків в ігноруванні та замовчуванні недавньої історії своєї діяльності (середнє та старше покоління істориків) або ж діяльності своїх вчителів (молодша генерація). У сучасній Україні дослідженням недавнього минулого історичної науки займається у кілька разів менше істориків, ніж дослідженням спадщини Михайла Грушевського. Більше того, в історіографічних студіях спостерігається невизначеність такого напрямку, як «історія української радянської історіографії», як і примарність середовища «істориків української радянської історіографії». Невисокий рівень інтересу українських істориків до радянської історіографії є особливо помітним у порівнянні з сучасною російською історіографією, де йдеться навіть про існування кількох напрямків та підходів до теми (Yaremchuk, 2018, p. 242).

Під впливом домінантної російської історіографії українці тривалий час недооцінювали власні здобутки, зокрема у військовій сфері. Сучасна українська історіографія має на меті не лише повернути суспільству відчуття гордості за перемоги, а й утверджувати досягнення українців в інтелектуальній і культурній площинах. Для ствердження тези про повноцінність української історії необхідно також позбутися ще одного стереотипу, що сприяв формуванню комплексу меншовартості та упослідженості української нації, а саме – про так званий «колоніальний статус» України в складі Російської імперії. Упродовж тривалого часу в історичній думці, зокрема під впливом політичних і публіцистичних дискурсів ХІХ століття, утверджувалося трактування України виключно як жертви російського гегемонізму. Водночас механічне застосування колоніальної моделі до українського історичного досвіду є методологічно проблематичним, оскільки не враховує складності соціальних, політичних та культурних процесів, пов'язаних із формуванням модерної української нації, національним відродженням та боротьбою за державну незалежність (Udod, Yas, 2020, p. 191–192).

Особливістю української історіографії є орієнтація значної частини дослідників на європейську методологію, яка як правило, фокусуються на критичному підході до джерел, аналізі соціальних і культурних процесів через призму змінних елементів, таких як політика, економіка, ідентичність. Саме в останнє десятиріччя ми стали свідками такого новітнього явища в історіографії як «субдисциплінарний бум». Серед кількох десятків нових субдисциплін чітко окреслили предмет дослідження, що визначають культурний простір, регіональні виміри та середовища української

історіографії, а саме – регіоналістика (Я. Верменич); просторові студії / історія простору (О. Бетлій); фронтрна історія (від засвоєння методології американського історика Ф. Тьорнера до виходу монографії українського дослідника І. Чорновола «Компаративні фронтери: світовий і вітчизняний вимір» (Udod, Yas, 2020, p. 171).

Серед найбільш популярних європейських течій можна назвати постмодернізм, який передбачає відмову від «метаоповідей», бачення світу крізь призму однієї провідної ідеї, дроблення картин реальності як прояву суб'єктивності. Окрім того, це акцент на культурному плюралізмі як основи для соціального співіснування людей та спільнот. Ознаками постмодернізму за В. Підгаєцьким є: дослідження історії як проблеми наративу; визнання неможливості отримання «позитивного» знання (що насправді відбулося з людиною); орієнтація на провідну роль мови в історичних дослідженнях; перебування в центрі уваги не минулого, а тексту; створення фактів з їх інтерпретацією; підпорядкування історії законам і нормам літературного дослідження (Bondar, 2014, p. 290–291).

Більшість істориків певний час не могла пристосуватися до нової методології, яку пропонував постмодернізм. Це нерідко викликало в суспільстві та науковому середовищі хвилю інсинуацій, спотворень, перекручень, що ігнорували як факти, так і здоровий глузд. Звідси різноманітність оцінок у підходах до етногенезу українського народу, Української революції, Голодомору тощо. Поширеним чинником, що підсилює інтелектуальну залежність, залишається внутрішній комплекс меншовартості та відчуття провінційності, притаманні частині українських істориків. Це призводить не лише до механічного запозичення методологічних підходів російських чи західних авторів, а й до перенесення їхніх оцінок у вітчизняні інтерпретації без належної адаптації до українського контексту (Kalakura, 2009, p. 267–268).

Загрози свободі творчості істориків не зникли автоматично з відновленням незалежності України. Окремі політичні сили, які контролюють владу, зазвичай прагнуть за допомогою історичної науки «освятити» свою легітимність, намагаються «замовити» історію «під себе», підштовхуючи дослідників до конструювання вигідних їм оцінок. На жаль, у середовищі істориків знаходяться й такі, що піддаються тиску і пишуть свої твори з огляду на сучасну політичну кон'юнктуру (Udod, Yas, 2020, p. 195).

Однією з ключових особливостей сучасної методології є зосередженість на конкретних аспектах історії, що дозволяє розширити звичні уявлення про «об'єктивність» та «неупередженість» історичного наративу. Ставлення до джерел інформації змінюється: сучасні дослідники звертаються до тих, що раніше вважалися малодоступними або непридатними для серйозного наукового аналізу. Це стосується також архівних матеріалів та культурних реліквій, літератури, кінематографа та інших форм публічної пам'яті.

В. Яремчук відмітив, що національна історія в Україні за роки незалежності пройшла істотну трансформацію. Замість примітивного й ідеологізованого продукту під назвою «історія Української РСР» створено досить виразний образ минулого України, що спирається на величезну кількість невідомих раніше джерел. Разом із «перепрофілюванням» старих інституцій радянської доби започатковано розгалужену мережу нових науково-дослідницьких установ та десятки часописів, які публікують тексти з різних проблем і ділянок української історії. Порівняно з роками «залізної завіси» суттєво зріс інтерес до відповідної тематики серед закордонних фахівців. Одна з головних змін, яку пережила національна історія в Україні впродовж останніх тридцяти років, – сутнісного плану: вона неухильно перетворюється (хоча цей процес ще триває й у найближчій перспективі триватиме) з етноцентричної та подієво-

політичної («ексклюзивної», «гомогенної» тощо) в багатоетнічну/територіальну («інклюдивну») й більшою мірою культурно-антропологічно орієнтовану (Яремчук, 2020, р. 159–160). На думку дослідника, відповідальні історики вже не розуміють історію України тільки як історію українців.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У пострадянський період українська історіографія характеризується плюралізмом підходів, які не завжди поділяють погляди один одного. Незважаючи на змістовність дискусій між окремими методологічними напрямками, немає єдиної оцінки важливих історичних питань, зокрема, дорадянських історіографічних напрямів. Такі світоглядні парадокси, як віктимізація національної пам'яті та комплекс меншовартості, політизація історії та збереження радянських міфів, нівелюють виховну роль історії для суспільства та деколонізацію історичної спадщини. Варто також відзначити згубність створення багатоетнічної історії України у контексті створення міфів, які легітимізують сепаратизм окремих етносів у нашій країні. Методологічно неефективними є й дослідження «білих плям» в історії України, націлені здебільшого не на концептуалізацію історії, а на викладі фактів. Замовчування таких тем, як український визвольний рух, Голодомор, масові репресії, політика зросійщення, а також обмеження дискусії щодо української державності, притаманне радянській історіографії, зумовило глибокі методологічні та змістові прогалини в історії України. До цього додалися концептуальні й термінологічні помилки, які й надалі впливають на якість історичних досліджень. Загалом, світоглядні та методологічні парадокси, характерні для пострадянських істориків, значною мірою пояснюються методологічною невизначеністю, що охопила значну частину наукової спільноти в умовах посткомуністичної трансформації української історіографії.

Подолання ідеологічних та методологічних парадоксів пострадянських істориків є вирішальним кроком на шляху до створення нової національної історіографії, яка відповідає вимогам сучасності. Водночас цей процес не є лінійним та чітким: він супроводжується численними дискусіями, теоретичними суперечностями та необхідністю підтримувати баланс між новими, часто іноземними методами та традиціями, що мають місце в історії певних країн. Однак пострадянські історики поступово знаходять нові способи адаптації до сучасного наукового контексту, створюючи методи, що дозволяють глибше та критичніше розуміти історію як частину глобальних процесів.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Андреев, В. М. (2008). Український метанаратив : нелінійність та дискретність історії. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*, 3, 140–153.
- Бондар, В. (2014). Сучасна українська історіографія: підсумки і виклики. *Історіографічні дослідження в Україні*, 25, 95–113.
- Гломозда, К. Ю. (2003). Стан сучасної української історіографії як наукова проблема. *Наукові записки НаУКМА : Історичні науки*, 21, 76–82.

- Зашкільняк, Л. О. (2016). Про свободу і обмеження в пізнанні минулого: українська історіографія на початку ХХІ століття. *Харківський історіографічний збірник*, 15, 14–27.
- Калакура, Я. С. (2009). Інтелектуальне співтовариство українських істориків: діалог поколінь чи конфлікт методологій. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*, 4, 262–269.
- Калакура, Я. (2020). Зміна поколінь істориків як методологічний та світоглядний діалог в українській історіографії (кінець ХІХ – перше двадцятиріччя ХХІ ст.). *Український історичний журнал*, 4, 137–154.
<https://doi.org/10.15407/uhj2020.04.137>
- Калакура, Я. (2022). *Українська історіографія на переломі: від методологічного монізму до європейських орієнтирів*. Київ: ВПЦ “Київський університет”.
- Касьянов, Г. (2022, березень). Ще не вмерла українська історіографія. *Критика*, 4(54), 20–22.
- Колесник, І. (2005). Історіографічний дискурс в Україні: реалії та прогнози. У *Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології* : Матер. науково-методологічного семінару (с. 22–35). Київ : Ін-т історії України НАН України.
- Колесник, І. (2016). Український історик і влада: від примусу до партнерства. *Ейдос*, 9, 9–24.
- Колесников, К. (2008). Український метанаратив доби Модерну: семантика темпоральності. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*, 3, 120–139.
- Підгаєцький, В. (2000). Модернізм і постмодернізм: уявне минуле чи інваріантне майбутнє? *Ukraina moderna*, 4–5, 289–316.
- Реєнт, О.П. (1999). Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу. *Український історичний журнал*, 3, 3–22.
- Удод О., & Ясь О. (2020). *Культурний простір української історіографії у світлі радянської та соціокультурних трансформацій ХХ – початку ХХІ ст.* Київ; Інститут історії України, 2020.
- Яремчук, В. (2020). Ревізіоністська критика національної історії у сучасній Україні: методологічні прогалини. *Український історичний журнал*, 5, 159–160.
- Яремчук, В. (2018). Українська радянська історіографія: сучасний стан досліджень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*, 27, 242–249

REFERENCES

- Andriev, V. M. (2008). Ukrainskyi metanaratyv : neliniiniist ta dyskretnist istorii. *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorichnoi nauky*, 3, 140–153.
- Bondar, V. (2014). Suchasna ukrainska istoriohrafia: pidsumky i vyklyky. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*, 25, 95–113.
- Hlomozd, K. Yu. (2003). Stan suchasnoi ukrainskoi istoriohrafii yak naukova problema. *Naukovi zapysky NaUKMA : Istorychni nauky*, 21, 76–82.
- Zashkilniak, L. O. (2016). Pro svobodu i obmezhenia v piznanni mynuloho: ukrainska istoriohrafia na pochatku XXI stolittia. *Kharkivskiy istoriohrafichnyi zbirnyk*, 15, 14–27.
- Kalakura, Ya. S. (2009). Intelektualne spivtovarystvo ukrainskykh istorykiv: dialoh pokolin chy konflikt metodolohii. *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorichnoi nauky*, 4, 262–269.

- Kalakura, Ya. (2020). Zmina pokolin istoriykiv yak metodolohichni ta svitohliadni dialoh v ukrainskii istoriohrafii (kinets XX – pershe dvadtsiatyrichchia XXI st.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, 137–154.
<https://doi.org/10.15407/uhj2020.04.137>
- Kalakura, Ya. (2022). *Ukrainska istoriohrafia na perelomi: vid metodolohichnoho monizmu do yevropeiskyykh oriientyryv*. Kyiv: VPTs "Kyivskiy universytet".
- Kasianov, H. (2022, berezen). Shche ne vmerla ukrainska istoriohrafia. *Krytyka*, 4(54), 20–22.
- Kolesnyk, I. (2005). Istoriohrafichni dyskurs v Ukraini: realii ta prohnozy. U *Suchasna ukrainska istoriohrafia: problemy metodolohii ta terminolohii* : Mater. naukovo-metodolohichnoho seminaru (s. 22–35). Kyiv : In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy.
- Kolesnyk, I. (2016). Ukrainskyi istoryk i vlada: vid prymusu do partnerstva. *Eidos*, 9, 9–24.
- Kolesnykov, K. (2008). Ukrainskyi metanaratyv doby Modernu: semantyka temporalnosti. *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky*, 3, 120–139.
- Pidhaietskyi, V. (2000). Modernizm i postmodernizm: uiavne mynule chy invariantne maibutnie? *Ukraina moderna*, 4-5, 289–316.
- Reient, O.P. (1999). Suchasna istorychna nauka v Ukraini: shliakhy postupu. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3, 3–22
- Udod O., & Yas O. (2020). *Kulturnyi prostir ukrainskoi istoriohrafii u svitli radianizatsii ta sotsiokulturnykh transformatsii XX – pochatku XXI st.* Kyiv; Instytut istorii Ukrainy, 2020.
- Yaremchuk, V. (2020). Revizionistska krytyka natsionalnoi istorii u suchasni Ukraini: metodolohichni prohalyny. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 159–160.
- Yaremchuk, V. (2018). Ukrainska radianska istoriohrafia: suchasnyi stan doslidzhen. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Istorychni nauky»*, 27, 242–249

Дата надходження до редакції 06.12. 2025
Ухвалено до друку 20.12.2025

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК: 338.48:39(477)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363268>

І. О. МЯКІНЧЕНКО

Доктор філософії з історії та археології

Київський фаховий коледж туризму та готельного господарства (Україна, Київ)

e-mail: myakinirina@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4937-6418>

К. Д. ДОДІЛОВА

кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри туризму

Київський фаховий коледж туризму та готельного господарства (Україна, Київ)

e-mail: didenko.kate@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6520-4463>

НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС

Анотація

Мета статті полягає у всебічному науковому аналізі нематеріальної культурної спадщини України як потенційно потужного туристичного ресурсу, визначенні її ролі у формуванні конкурентоспроможних туристичних продуктів та виявленні можливостей інтеграції традиційних практик, обрядів, ремесел і фольклору в сучасну туристичну індустрію. **Методи та методологія проведення дослідження.** Методологічною основою дослідження виступає системний підхід, що дозволяє розглядати нематеріальну культурну спадщину як цілісний соціокультурний феномен та ресурс туристичного розвитку: аналіз і синтез, порівняльний, статистичний, метод систематизації та класифікації. **Наукова новизна роботи** полягає у поглибленому теоретико-методологічному обґрунтуванні поняття нематеріальної культурної спадщини України як самостійного та високопотенційного туристичного ресурсу. **Результати дослідження.** Систематизовано типологічні групи елементів нематеріальної культурної спадщини, що мають найбільший туристичний потенціал, та визначено критерії їх залучення до туристичної діяльності (автентичність, репрезентативність, безпека, комунікаційна доступність). Удосконалено підхід до оцінювання туристичної привабливості нематеріальної спадщини через поєднання культурологічних і маркетингових параметрів, що дозволяє формувати конкурентоспроможні туристичні продукти. Розроблено концептуальну модель інтеграції елементів нематеріальної культурної спадщини у туристичний простір регіонів України, що визначає нові можливості для сталого розвитку культурного та пізнавального туризму. Встановлено, що нематеріальна культурна спадщина України є вагомим ресурсом формування національної туристичної ідентичності та здатна забезпечити розвиток конкурентоспроможних туристичних продуктів за умов належної інтерпретації та збереження автентичності. Проаналізовано сучасний склад елементів української нематеріальної культурної спадщини, включених до репрезентативних списків ЮНЕСКО та національного переліку, та визначено їхній диференційований туристичний потенціал.

Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина; туристичний ресурс; автентичність; культурна ідентичність; традиційні практики.

І. О. МЯКИНЧЕНКО

Doctor of Philosophy in History and Archaeology

Kyiv Professional College of Tourism and Hotel Management (Ukraine, Kyiv)

e-mail: myakinirina@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4937-6418>

K. D. DODILOVA

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism

Kyiv Professional College of Tourism and Hotel Management (Ukraine, Kyiv)

e-mail: didenko.kate@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6520-4463>

UKRAINE'S INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE AS A TOURISM RESOURCE

Abstract

The purpose of the article is to provide a comprehensive scientific analysis of Ukraine's intangible cultural heritage as a potentially powerful tourist resource, to determine its role in the formation of competitive tourist products, and to identify opportunities for integrating traditional practices, rituals, crafts, and folklore into the modern tourism industry. **The methods and methodology.** The methodological basis of the study is a systematic approach that allows intangible cultural heritage to be considered as an integral socio-cultural phenomenon and resource for tourism development: analysis and synthesis, comparative, statistical, systematisation and classification methods. **The scientific novelty** lies in an in-depth theoretical and methodological justification of the concept of Ukraine's intangible cultural heritage as an independent and highly promising tourist resource. **Research results.** Typological groups of intangible cultural heritage elements with the greatest tourism potential have been systematised, and criteria for their involvement in tourism activities (authenticity, representativeness, safety, communication accessibility) have been defined. The approach to assessing the tourist attractiveness of intangible heritage has been improved by combining cultural and marketing parameters, which allows for the creation of competitive tourist products. A conceptual model for integrating elements of intangible cultural heritage into the tourism space of Ukraine's regions has been developed, opening up new opportunities for the sustainable development of cultural and educational tourism. It has been established that Ukraine's intangible cultural heritage is a significant resource for shaping national tourist identity and can ensure the development of competitive tourist products, provided that it is properly interpreted and its authenticity is preserved. The current composition of elements of Ukrainian intangible cultural heritage included in the UNESCO representative lists and the national list has been analysed, and their differentiated tourism potential has been determined.

Key words: non-material cultural heritage; tourist resource; authenticity; cultural identity; traditional practices.

Вступ. Нематеріальна культурна спадщина є одним із ключових чинників формування національної ідентичності та розвитку кроскультурного діалогу. В Україні, де зосереджено значну кількість унікальних традицій, обрядів, народних ремесел, фольклорних практик та елементів, визнаних ЮНЕСКО, нематеріальна спадщина перетворюється на важливий стратегічний ресурс соціокультурного та економічного розвитку. Особливої ваги це набуває в умовах сучасних трансформацій, спричинених війною, коли питання збереження й репрезентації культурних цінностей стає основою для зміцнення національної стійкості та міжнародної культурної присутності України.

У контексті туристичної діяльності нематеріальна культурна спадщина відкриває можливості для формування конкурентоспроможних туристичних продуктів, розвитку культурно-пізнавального, етнографічного, подієвого та гастрономічного туризму. Вона сприяє активізації місцевих громад, підтримує традиційні ремесла, створює додаткові можливості зайнятості та стимулює розвиток малого підприємництва. У багатьох країнах світу нематеріальна спадщина стала основою сталих туристичних моделей, які поєднують економічний ефект із охороною та популяризацією культурних практик.

Для України, яка прагне зміцнити власний туристичний потенціал та інтегруватися у світовий культурний простір, актуальним є наукове обґрунтування підходів

до використання нематеріальної спадщини як туристичного ресурсу. Важливим залишається дослідження механізмів її збереження, інтерпретації, популяризації та адаптації до сучасних туристичних потреб, а також вивчення можливостей інтеграції місцевих традицій у туристичні маршрути та регіональні програми розвитку. У цьому контексті актуальність теми зумовлюється необхідністю забезпечення балансу між комерціалізацією туристичних продуктів та збереженням автентичності нематеріальної культурної спадщини.

Отже, аналіз нематеріальної культурної спадщини як туристичного ресурсу є важливим у науковому й практичному вимірах, адже дозволяє визначити перспективи формування нових туристичних продуктів, посилити культурну стійкість громад, а також сприяти інтеграції України в глобальні процеси збереження й популяризації культурної спадщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика нематеріальної культурної спадщини (НКС) України та її туристичного потенціалу привертає увагу значної кількості дослідників як у вітчизняному, так і у міжнародному науковому просторі. У працях Beznosiuk, Romanova та співавт. (2021) розглянуто можливості інтеграції традиційної української вишивки й килимарства у розвиток культурного туризму, підкреслено їхню роль у формуванні унікальних локальних туристичних продуктів. Антоненко (2024) акцентує на використанні елементів НКС як основи для створення етнокультурного бренду дестинацій, доводячи, що автентичні традиційні практики здатні підвищувати туристичну впізнаваність регіонів та стимулювати розвиток місцевої економіки. Дослідження Комарницького та ін. (2025) присвячено сучасним маркетинговим стратегіям популяризації НКС у туристичних регіонах, зокрема універсальним інструментам цифрової промоції, партнерству із громадами та залученню приватного сектору. Водночас у роботі Костюк (2025) наголошується на проблемах охорони НКС в Україні, серед яких – недостатня правова регламентація, фрагментарність державної політики, обмежена участь локальних спільнот та слабка інтеграція традиційних практик у туристичний сектор. У сукупності ці дослідження формують теоретичне підґрунтя для розуміння НКС як вагомого туристичного ресурсу, проте підкреслюють наявність прогалин, пов'язаних із недостатньою цифровізацією, браком методик оцінювання економічного ефекту та потребою формування цілісної стратегії післявоєнного розвитку НКС-туризму.

Мета статті полягає у всебічному науковому аналізі нематеріальної культурної спадщини України як потенційно потужного туристичного ресурсу, визначенні її ролі у формуванні конкурентоспроможних туристичних продуктів та виявленні можливостей інтеграції традиційних практик, обрядів, ремесел і фольклору в сучасну туристичну індустрію.

Методи та методологія проведення дослідження. Методологічною основою дослідження виступає системний підхід, що дозволяє розглядати нематеріальну культурну спадщину як цілісний соціокультурний феномен та ресурс туристичного розвитку : аналіз і синтез, порівняльний, статистичний, метод систематизації та класифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нематеріальна культурна спадщина (НКС) – це не лише сукупність традицій, ритуалів та ремесел, а живий механізм історичної неперервності, що забезпечує сталість культурної ідентичності українського народу. Відповідно до Конвенції ЮНЕСКО (2003 р.), НКС охоплює знання, форми соціальної взаємодії, обрядовість, ремісничі техніки, усні традиції, що передаються поколіннями.

Український культурний простір надзвичайно насичений такими практиками: понад 90 елементів включено до Національного переліку, а 7 елементів представлені у Репрезентативному списку ЮНЕСКО (станом на 2024 р.) табл1.

Таблиця 1

Елементи НКС України у списках ЮНЕСКО

Елемент	Тип списку ЮНЕСКО
Петриківський декоративний живопис	Репрезентативний список нематеріальної спадщини людства
Традиція косівської мальованої кераміки	Репрезентативний список
Орнек (кримськотатарський орнамент і знання про нього)	Репрезентативний список
Українська писанка (традиція розпису яєць)	Репрезентативний список
Програма збереження традицій кобзарства й колісної ліри (kobza, wheel lyre)	Реєстр кращих практик охорони НКС
Козацькі пісні Дніпропетровщини	Список, що потребує термінової охорони
Культура приготування українського борщу	Список, що потребує термінової охорони

Таблиця 1 сформована авторами на основі джерел (5, 6)

У 2023 р. документальну спадщину "Бабин Яр" включили до Міжнародного реєстру Програми "Пам'ять світу" ЮНЕСКО.

У фазі сучасних глобальних трансформацій, зокрема в умовах російсько-української війни, НКС набуває нових функцій:

- модернізаційної (актуалізація традицій у постіндустріальному середовищі)
- консолідаційної (підтримка соціальної стійкості громади),
- гуманітарно-дипломатичної (підсилення міжнародного іміджу України),
- туристично-економічної (генерація культурних продуктів, які неможливо імпортувати чи відтворити штучно).

Таким чином, НКС виступає ключовим інструментом формування конкурентного туристичного продукту, що базується на автентичності, ідентичності та емоційній залученості відвідувачів.

Дослідження нематеріальної культурної спадщини (НКС) у контексті туризму ґрунтується на сучасних міждисциплінарних підходах, які об'єднують гуманітарні, антропологічні, соціологічні та економічні методи аналізу. НКС розглядається як багаторівнева система, де поєднується символічна цінність традицій, соціальна функція їх збереження та економічний потенціал їх трансформації у туристичні продукти. Такий підхід дозволяє оцінювати спадщину не лише як культурний артефакт, а як ресурс сталого розвитку, здатний формувати туристичну привабливість територій та підтримувати життєздатність локальних спільнот. НКС як туристичний ресурс можна аналізувати на трьох рівнях: культурному, соціальному та економічному (рис.1).

Отже, на культурному рівні НКС є фундаментом збереження національної ідентичності та носієм колективної пам'яті. Її елементи – пісні, ремесла, традиції, обряди – формують символічний капітал нації та забезпечують тяглість історичного розвитку. На відміну від матеріальної спадщини, НКС є динамічною та «живою»: вона існує лише в контексті постійного відтворення та побутування. Саме це забезпечує її унікальність і гнучкість у туристичних практиках, де автентичність стає ключовою цінністю. Незалежно від комерціалізації, кожен елемент НКС виконує важливу

культуротворчу функцію: зберігає етнокультурні відмінності, укорінює традиційні світоглядні моделі й формує національний стиль життя. Для туриста це джерело пізнання культури, а для громади – інструмент актуалізації локальної ідентичності.

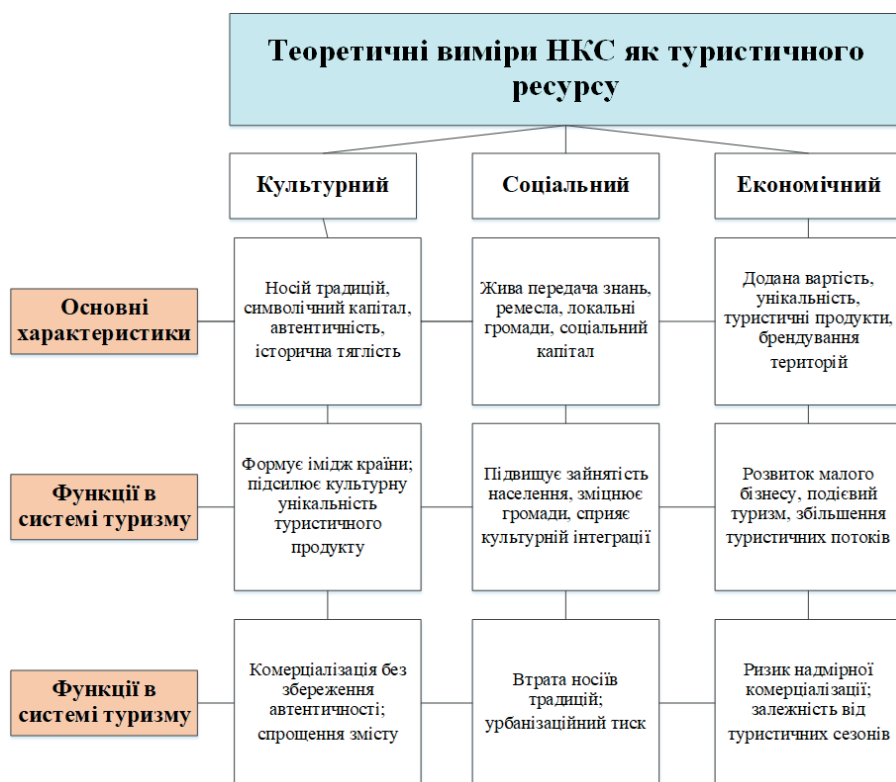

Рис. 1. Теоретичні виміри НКС як туристичного ресурсу
сформовано авторами на основі джерела (7)

У соціальному вимірі НКС постає як практичний механізм підтримки культурної спадкоємності відбувається через передачу знань і навичок між поколіннями. Вона існує лише в умовах активної комунікації між носіями, що забезпечує сталість традицій. Соціальна роль НКС проявляється у:

- **збереженні традиційних ремесел та форм зайнятості** (ткацтво, гончарство, писанкарство);
- **створенні робочих місць** для майстрів і носіїв традицій;
- **зміцненні соціального капіталу громади**, підвищенні рівня згуртованості та локальної активності;
- **формуванні культурної самоідентифікації молоді**, залученні нових поколінь до культурної практики;
- **створенні майданчиків міжкультурного діалогу** через фестивалі, школи майстерності, мистецькі резиденції.

Соціальний ефект є особливо значущим у кризових умовах (наприклад, війни), коли НКС стає інструментом психологічної та культурної стабілізації спільноти.

Економічний потенціал НКС полягає в її здатності перетворюватися на туристичний продукт із високою доданою вартістю. На відміну від матеріальних ресурсів, нематеріальну спадщину неможливо імпортувати або відтворити штучно в

іншому середовищі – вона є ексклюзивною та прив'язаною до конкретної території та громади. Тому НКС формує унікальну конкурентну перевагу на глобальному ринку.

Основні форми економізації НКС включають:

- **майстер-класи та інтерактивні програми**, що перетворюють туриста на учасника культурного процесу;
- **етнографічні та культурні фестивалі**, які генерують подієвий туризм;
- **брендування територій** (наприклад, «Борщ – культурний бренд України»);
- **створення етномаршрутів та тематичних турів** (карпатські ремесла, подільські традиції, обрядовий фольклор);
- **розвиток малого бізнесу**, пов'язаного з ремеслами, гастрономією та подієвою культурою.

Таким чином, НКС є не лише культурним феноменом, а й економічним ресурсом, який стимулює розвиток локальних громад, сприяє формуванню туристичної інфраструктури та збільшує брендову впізнаваність регіонів.

При дослідженні нематеріальної культурної спадщини як складової туристичного потенціалу України варто зазначити такі її особливості (табл.2).

Таблиця 2

Нематеріальна культурна спадщина України та її туристичний потенціал

Категорія НКС	Приклади елементів	Механізм туристичного використання	Потенційні вигоди
Усні традиції, фольклор	Козацькі пісні Дніпропетровщини (ЮНЕСКО), думи, поліські наспіви	Фестивалі, фольклорні шоу, аудіогіди, тематичні маршрути	Збільшення подієвого туризму, популяризація регіону
Обрядовість та святкування	Борщ як елемент НКС ЮНЕСКО, весільна обрядовість, Купальські традиції	Подієві заходи, етнопарки, туристичні програми, гастротури	Розвиток гастрономічного туризму, створення нових форматів подієвості
Традиційні ремесла та технології	Петриківський розпис, гончарство Опішні, ткацтво, різьба	Етномайстер-класи, арт-маршрути, сувенірні кластери	Зайнятість майстрів, розвиток креативного бізнесу
Традиційні знання про природу та космос	Карпатські практики вівчарства, знання про трави	Екотури, етнокемпи, навчальні програми	Підвищення екологічної свідомості, розвиток зеленого туризму
Форми соціальної взаємодії та ритуали	Вертеп, громадські обряди взаємодопомоги	Театралізовані вистави, інтерпретативні тури	Поглиблення туристичного досвіду, формування локальних брендів

Таблиця 2 сформована авторами на основі джерел (8, 9, 10)

Аналізуючи таблицю 2, можна стверджувати, що дослідження туристичного потенціалу нематеріальної культурної спадщини (НКС) України демонструє, що її різноманітні елементи виступають потужним ресурсом для формування та

розвитку сталого культурного туризму на національному й міжнародному рівнях. Усні традиції, завдяки поєднанню автентичності, емоційної привабливості та мультиформатності, є цінним інструментом для створення іміджу країни на світовій туристичній арені. Вони сприяють збереженню унікальності культурного продукту та популяризації регіональних особливостей через фестивалі, тематичні маршрути та інші події форми.

Традиційні ремесла й технології НКС забезпечують широкий спектр туристичних продуктів – від навчальних програм до креативних арт-резиденцій і сувенірних кластерів. Їхнє ефективне використання у туристичній сфері вимагає системної підтримки, розбудови інфраструктури, підготовки фахівців і впровадження сталих моделей комерціалізації, що зберігають автентичність традицій. Такий підхід не лише стимулює економічний розвиток регіонів, а й сприяє збереженню нематеріальної спадщини як невід’ємної складової національної ідентичності.

Обрядовість і святкування формують значний потенціал для розвитку культурного, етнографічного, подієвого та креативного туризму. Інтеграція цих традиційних практик у туристичні продукти забезпечує збереження унікальних культурних традицій, розширення сезонності туристичних потоків і підвищення міжнародної впізнаваності України. Для реалізації цього потенціалу необхідні цілеспрямовані програми підтримки носіїв традицій, розвиток інфраструктури і науково обґрунтовані моделі популяризації.

Традиції харчування, що є багат шаровим і поліетнічним явищем, становлять ключову складову сталих туристичних практик. Вони створюють унікальний сенсорний досвід занурення в культурний простір регіону і підсилюють культурну цінність туристичного продукту. Соціальні практики та гастрономічні традиції водночас стимулюють розвиток малого бізнесу, підвищення зайнятості та розширення культурного діалогу, проте для збереження їх автентичності необхідне впровадження механізмів сертифікації, підтримка локальних виробників і міжсекторна співпраця.

Традиційні знання про природу і космос відіграють важливу роль у формуванні світогляду, господарської практики та культурних моделей поведінки. Вони створюють базу для інноваційних туристичних напрямів – астрономічного, етнекологічного, освітнього та оздоровчого туризму. Успішна інтеграція цих знань сприятиме збереженню природних і культурних ресурсів, підвищенню екологічної свідомості, зміцненню локальної ідентичності та розвитку сталого туризму. Водночас для цього необхідні фахові програми інтерпретації, тісна співпраця з місцевими громадами та етичне ставлення до спадщини.

Форми соціальної взаємодії та ритуальні практики є важливою складовою НКС із значним туристичним потенціалом, що обумовлено їхньою автентичністю, емоційністю та здатністю формувати ефект культурної присутності. Включення цих елементів у туристичні продукти дає змогу зберегти традиційні соціокультурні зв’язки, а також розвивати нові напрями туризму, зокрема соціокультурний, освітній та інтерактивний. Водночас ефективне використання цих ресурсів потребує дотримання етичних норм, підтримки носіїв традицій, партнерства з громадами і уникнення надмірної комерціалізації.

Отже, комплексне використання нематеріальної культурної спадщини у туристичній діяльності створює унікальний мультиаспектний ресурс, що сприяє збереженню культурної ідентичності, соціально-економічному розвитку регіонів та формуванню високоякісного, автентичного туристичного продукту України.

Нематеріальна культурна спадщина України становить стратегічний актив, здатний генерувати довгострокову економічну цінність для регіонів і туристичної

індустрії. На відміну від матеріальних пам'яток, елементи НКС характеризуються відтворваністю, інтерактивністю та гнучкістю інтеграції в сучасні форми туризму, що робить їх високоефективним інструментом економічного зростання. У глобальному вимірі такі держави, як Іспанія, Португалія та Японія, демонструють, що до 15 % доходів від культурного туризму може припадати саме на практики, ритуали, ремесла й гастрономічні традиції. Україна має співставний потенціал, однак його реалізація стримується інституційними бар'єрами – браком системної підтримки носіїв НКС, недостатньою промоцією, фрагментарністю регіональних програм та низьким рівнем інтеграції спадщини у туристичні стратегії.

З економічної точки зору НКС створює мультиплікативний ефект, що охоплює ринок праці, розвиток малого та середнього підприємництва, формування нових туристичних сегментів і територіальний розвиток периферійних регіонів. Її цінність проявляється як у прямому економічному результаті (доходи від продажу послуг і виробів), так і в непрямих ефектах – покращенні іміджу територій, створенні локальних кластерів, диверсифікації туристичного продукту та підвищенні конкурентоспроможності регіонів. Основними напрямками економічного впливу елементів НКС є:

1. Створення робочих місць Залучення носіїв традиційних ремесел, гідів-інтерпретаторів, тренерів із майстер-класів, аніматорів культурних програм формує новий сектор зайнятості. Особливо це актуально для територій із обмеженим ринком праці, де НКС стає альтернативою сезонній чи низькокваліфікованій зайнятості.

2. Розвиток малого та середнього підприємництва (МСП) Майстерні, етнокафе, крафтові виробництва, ремісничі центри та локальні сувенірні бренди формують економічний ланцюг на основі культурного продукту. НКС стає базою для створення брендів лінійок (текстиль, кераміка, вироби з дерева, гастропродукти), що інтегруються в туристичну інфраструктуру.

3. Залучення туристичних потоків до периферійних територій Регіони з традиційно низькою туристичною активністю – Поділля, Полісся, частина Лівобережжя, окремі райони Карпат – отримують можливість формувати нові туристичні ядра завдяки ремеслам, гастрокультурам, святковій обрядовості та автентичним практикам. Це сприяє рівномірнішому територіальному розподілу туристичного навантаження.

4. Брендинг територій Елементи НКС формують унікальну культурну пропозицію регіонів: Петриківський розпис позиціонує Дніпропетровщину, ліжникарство – Гуцульщину, гончарство – Опішню, борщ – українську гастрономічну ідентичність. Завдяки цьому формуються впізнавані бренди територій, що підвищують туристичну привабливість і сприяють інвестиційній активності.

Економічний потенціал української НКС значною мірою залежить від інституційного та управлінського забезпечення. У порівнянні з країнами ЄС та Японією, де НКС інтегрована в державні програми розвитку креативних індустрій та культурного туризму, Україна характеризується недостатнім рівнем координації між Міністерством культури, Державним агентством розвитку туризму, місцевими громадами та бізнесом. Це призводить до фрагментарності проєктів, нерівномірності фінансування та слабого механізму підтримки носіїв традицій. Водночас, за умов належного управління, НКС може стати одним із ключових драйверів розвитку регіонів. Її економічна цінність зростає завдяки:

- підвищенню попиту на автентичний культурний досвід;
- зростанню внутрішнього та міжнародного інтересу до крафтових продуктів;
- розвитку форм креативного туризму;

– розширенню міжнародної співпраці та можливостей грантового фінансування.

Економічний вимір НКС є однією з найдинамічніших складових сучасного туристичного розвитку. Україна володіє значним ресурсним потенціалом, який може забезпечити формування нових ринкових ніш у сфері культурного туризму, посилення бренду країни та стимулювання економічної активності у периферійних регіонах. Пріоритетними напрямками подальшої трансформації на наш погляд є:

- розробка національної політики з підтримки носіїв НКС;
- інтеграція спадщини в регіональні стратегії туризму;
- створення кластерів та центрів креативних практик;
- посилення міжнародної промоції українських елементів НКС.

Нематеріальна культурна спадщина (НКС) є ключовим чинником формування міжнародного іміджу держави, оскільки саме вона забезпечує впізнаваність, автентичність і символічну унікальність країни у глобальному культурному просторі. На відміну від матеріальних об'єктів, елементи НКС – ритуали, традиційні знання, мистецькі практики, гастрономія – здатні швидко транслюватися у візуальній, символічній та комунікаційній формах, що створює додану цінність для брендингу територій та розвитку туристичної індустрії.

Україна вже має низку елементів, які перетворилися на глобальні символи: Петриківський розпис, Маланка, українська писанка, український борщ, косівська кераміка, кримськотатарська орнаментика. Вони активно використовуються у культурній дипломатії, міжнародних виставках, туристичних кампаніях та промоційних стратегіях. Завдяки виразній естетиці та глибокому культурному змісту такі елементи виконують функцію «культурних маркерів», через які світова спільнота ідентифікує Україну.

Елементи НКС формують ключові смисли, на яких базується сучасний український національний наратив. Вони відображають історичну тяглість, багатокультурність, регіональну різноманітність та стійкість української ідентичності. У глобальному контексті такі культурні маркери виконують функцію «м'якої сили», дозволяючи демонструвати цінності країни через мистецтво, гастрономію, традиції та ритуали, а відтак – створювати позитивне культурне поле для сприйняття держави.

Завдяки широкому медійному поширенню (фестивалі, соціальні мережі, міжнародні події заходи) НКС стає вагомим інструментом впливу на зовнішню аудиторію. На рівні регіонів елементи НКС виступають ядром формування локальних брендів, які дозволяють територіям позиціонувати себе у конкурентному туристичному середовищі. Такий брендинг забезпечує не лише туристичну впізнаваність, але й створює додану вартість для продукції, послуг та місцевих культурних індустрій.

Розвиток нематеріальної культурної спадщини в туристичному секторі України стикається з комплексом системних бар'єрів, які уповільнюють її інтеграцію в національну туристичну пропозицію та знижують потенційну економічну, соціальну й іміджеву віддачу. Незважаючи на зростання інтересу до автентичних практик, традиційних ремесел і обрядовості, ефективна трансформація НКС у конкурентоспроможний туристичний продукт потребує узгодженої державної політики, залучення громад і розвитку інфраструктурної підтримки. Нижче подано ключові виклики, що формують сучасний контекст функціонування НКС у туристичній сфері.

Комерціалізація без збереження автентичності. Однією з найбільш проблемних тенденцій є поверхнева комерціалізація традиційних практик без дотримання автентичних змістів, технологій та локальних смислів. Масове тиражування

декоративної продукції, стилізованих ритуалів та спрощених етнопрезентацій призводить до:

- вульгаризації культурних форм, коли унікальні елементи перетворюються на «етнодекор»;
- втрати довіри до культурного продукту, оскільки турист отримує не автентичний досвід, а інсценізацію;
- послаблення ролі носіїв традицій, які опиняються поза ринком через конкуренцію більш дешевих, але неоригінальних товарів.

Це загрожує руйнуванням культурної тяглості, оскільки ринок стимулює масове виробництво, а не відтворення реальних традиційних практик.

Низька інституційна спроможність місцевих громад. Більшість носіїв НКС та локальних ініціатив не мають достатнього організаційного, фінансового та маркетингового потенціалу для формування конкурентного туристичного продукту. Основні проблеми проявляються у:

- нестачі знань щодо бізнес-моделювання, просування, цифрового маркетингу;
- відсутності юридичної підтримки щодо реєстрації ремесел, створення асоціацій, захисту прав інтелектуальної власності;
- слабкому налагодженні партнерств між майстрами, громадами, туристичними операторами та органами місцевого самоврядування.

Як наслідок, значна частина автентичних традицій залишається локалізованою й недоступною для туристичного ринку або представлена у фрагментарному форматі.

Відсутність системних державних програм підтримки. Попри функціонування Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини, Україна досі не має розвиненої системи державної підтримки, що охоплювала б:

- довгострокове фінансування програм збереження та передачі знань;
- грантові механізми для носіїв НКС та громадських організацій;
- інституційну платформу для розвитку освітніх програм, ремісничих шкіл, культурних центрів.

Відсутність належної політики з охорони НКС зменшує мотивацію локальних спільнот інвестувати час і ресурси в підтримку традицій та їх адаптацію до умов туристичного ринку.

Недостатня інтеграція НКС у туристичні маршрути. Попит на культурний, гастрономічний, етнорелігійний та експедиційний туризм зростає, однак більшість українських туроператорів продовжують пропонувати стандартизовані маршрути, що не включають локальні елементи НКС. Основні наслідки такої ситуації:

- втрата унікальної пропозиції, яка могла б стати конкурентною перевагою України на міжнародному ринку;
- обмежена географія туристичних потоків, оскільки багато носіїв НКС розташовані у невеликих містах і селах, куди маршрути не доходять;
- незалучення громад до туристичної економіки, що перешкоджає формуванню креативних кластерів та локальних економічних ефектів.

НКС має потенціал стати основою для тематичних маршрутів («дороги ремесел», «гастрономічні стежки», «культурні цикли свят»), проте така практика поки не є масовою.

Вплив війни. Воєнні дії створюють критичні ризики для збереження НКС, особливо у регіонах, де традиційні практики формувалися впродовж століть. Основні негативні наслідки включають:

- руйнацію культурних спільнот та ремісничих осередків, зокрема на Півдні та Сході України;

- вимушену міграцію носіїв традицій, що перериває передачу знань між поколіннями;
- скорочення культурних програм, фестивалів, майстерень, які раніше активно сприяли популяризації НКС;
- зростання загрози втрати унікальних елементів, включно з кримськотатарською НКС, степовими та приазовськими традиціями.

Війна актуалізує питання термінового документування, цифрової фіксації та підтримки носіїв, що опинилися в умовах культурної та фізичної небезпеки.

Розвиток НКС у туристичній сфері передбачає комплексну трансформацію культурних практик у стійкий економічний та соціальний ресурс, що водночас забезпечує збереження автентичності. Ефективні стратегії мають спиратися на інтеграцію локальних ініціатив, державної підтримки та приватного сектору, а також на залучення сучасних цифрових методів промоції. Важливою умовою є створення системи, здатної одночасно охороняти традиції та забезпечувати їхню комерційну життєздатність у туристичному середовищі. В таблиці 2 представлено бачення авторів щодо подальшої стратегії розвитку НКС України як туристичного ресурсу.

Таблиця 3

Стратегії розвитку НКС як туристичного ресурсу: функції, інструменти, очікувані результати

Стратегія	Ключові функції та заходи	Основні інструменти впровадження	Очікувані результати	Потенційні виклики та ризики
Створення локальних центрів НКС	Організація майстер-класів, навчання, виробництво сувенірів, етнозаходи	Інфраструктура центрів, залучення експертів, місцеві громади	Збереження традицій, підвищення зайнятості, розвиток локального туризму	Фінансова нестабільність, відтік кадрів
Інтеграція НКС у державні програми туризму	Створення національних маршрутів, стандартизація продуктів	Законодавча підтримка, державне фінансування, міжвідомча координація	Масштабування туристичної пропозиції, підвищення якості продукту	Бюрократія, недостатня політична воля
Розвиток цифрових платформ НКС	Каталоги майстрів, онлайн-майстерні, відеоархіви	ІТ-рішення, співпраця з ІТ-компаніями, навчання користувачів	Розширення аудиторії, збереження культурної інформації, просування в онлайн-просторі	Технічні складнощі, низький рівень цифрової грамотності
Партнерство держава – громади – бізнес	Сталий розвиток крафтових товарів, гастротуризму, подій	Публічно-приватні партнерства, гранти, навчальні програми	Підвищення інвестиційної привабливості, стимулювання економіки регіонів	Конфлікти інтересів, нерівність у доступі до ресурсів
Міжнародна промоція української НКС	Участь у фестивалях, виставках, культурних форумах	Співпраця з міжнародними організаціями, PR-кампанії, культурна дипломатія	Зростання туристичного потоку, покращення іміджу країни	Геополітичні ризики, обмежений бюджет на промоцію

Таблиця 3 сформована авторами а основі джерел (10, 11, 12)

Нематеріальна культурна спадщина (НКС) виступає багатогранним ресурсом, що здатен істотно впливати на розвиток туристичної індустрії України за умови системної реалізації відповідних стратегій. Аналіз представленої таблиці стратегічних підходів свідчить про необхідність комплексного та інтегрованого підходу, що враховує культурні, соціальні та економічні аспекти функціонування НКС.

Перш за все, створення локальних центрів НКС є базовим інструментом, здатним забезпечити збереження традицій та передачу культурного досвіду через організацію майстер-класів, навчальних програм, виробництво сувенірної продукції й проведення етнографічних заходів. Ефективність таких центрів багато в чому залежить від розвитку відповідної інфраструктури, залучення фахівців і активної участі місцевих громад, що, у свою чергу, сприяє підвищенню зайнятості населення та формуванню локального туристичного потенціалу. Проте варто враховувати потенційні ризики, пов'язані з фінансовою нестабільністю та відтоком кваліфікованих кадрів, які можуть негативно впливати на сталий розвиток цих ініціатив.

Інтеграція НКС у державні програми туризму є стратегічно важливим напрямом, що дозволяє масштабувати туристичну пропозицію та підвищити якість туристичних продуктів через створення національних маршрутів і впровадження стандартів. Водночас реалізація даної стратегії вимагає наявності чіткої законодавчої бази, державного фінансування та міжвідомчої координації, що часто ускладнюється бюрократичними бар'єрами та недостатньою політичною волею. Відтак, для успішної імплементації необхідна активізація політичного діалогу та реформування культурної політики.

Партнерство між державою, місцевими громадами та бізнесом у сфері НКС є ключовим фактором для забезпечення сталого розвитку крафтового виробництва, гастротуризму та культурних подій. Механізми публічно-приватних партнерств, грантові програми та навчальні ініціативи здатні стимулювати інвестиційну привабливість регіонів, сприяти економічному розвитку та збільшенню зайнятості. Проте існують потенційні ризики, пов'язані з конфліктами інтересів і нерівністю у доступі до ресурсів, що підкреслює необхідність встановлення прозорих правил та ефективних механізмів управління партнерськими відносинами.

Міжнародна промоція української нематеріальної культурної спадщини через участь у фестивалях, виставках і культурних форумах є важливим інструментом для збільшення туристичних потоків та формування позитивного іміджу України на світовій арені. Однак геополітичні ризики та обмежені бюджетні можливості обмежують потенціал цих заходів, що вимагає розробки ефективних стратегій культурної дипломатії, посилення міжнародної співпраці і оптимізації ресурсного забезпечення. Отже, реалізація викладених стратегічних напрямів потребує комплексного підходу, який базується на взаємодії різних рівнів управління, врахуванні регіональних особливостей та забезпеченні балансу між збереженням культурної автентичності і розвитком туристичного потенціалу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, нематеріальна культурна спадщина (НКС) України виступає багатогранним ресурсом, здатним значно впливати на розвиток туристичної індустрії та соціально-економічний розвиток регіонів. Вона поєднує культурну, соціальну та економічну цінність, забезпечуючи збереження національної ідентичності, підтримку соціальної згуртованості та формування унікальних туристичних продуктів. Елементи НКС – ремесла, обряди, гастрономічні традиції, усні практики та знання про природу – створюють автентичний досвід для туристів, який не може бути відтворений або імпортований у іншому контексті.

Економічний потенціал НКС полягає у трансформації традиційних культурних практик у туристичні продукти та послуги з високою доданою вартістю. Вона сприяє розвитку малого та середнього підприємництва, створенню нових робочих місць, формуванню локальних брендів та залученню туристичних потоків до периферійних регіонів. Елементи НКС формують конкурентну перевагу територій, стимулюють культурну та економічну активність громад і сприяють зміцненню міжнародного іміджу України.

Водночас існують численні бар'єри, що обмежують ефективну інтеграцію НКС у туристичну сферу. Серед них – недостатня інституційна спроможність місцевих громад, відсутність системних державних програм підтримки, низький рівень інтеграції елементів НКС у туристичні маршрути, ризики поверхневої комерціалізації та негативний вплив війни на культурні спільноти. Ці фактори призводять до обмеженої доступності автентичних практик для туристів, зниження мотивації носіїв традицій та фрагментації локальних культурних ініціатив.

Ефективне використання НКС як туристичного ресурсу вимагає комплексного підходу. Стратегічно важливими є: створення локальних центрів НКС, інтеграція спадщини в державні програми туризму, розвиток цифрових платформ для популяризації культурних практик, партнерство між державою, громадами та бізнесом, а також активна міжнародна промоція української спадщини. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між збереженням автентичності та формуванням економічно ефективного туристичного продукту, підвищити соціокультурну згуртованість, стимулювати економічний розвиток регіонів та зміцнити міжнародний авторитет України.

Тому перспективи подальших досліджень ми вбачаємо:

1. Оцінювання економічного та соціального впливу НКС. Подальші дослідження мають зосередитися на розробці методик кількісної та якісної оцінки ефектів використання елементів НКС у туристичній сфері, включаючи доходи локальних громад, зайнятість, формування туристичної привабливості та зміцнення культурної ідентичності.

2. Цифровізація та інноваційні технології. Перспективним є дослідження можливостей створення онлайн-майстерень, віртуальних музеїв, мультимедійних платформ і мобільних додатків для популяризації НКС, що дозволить розширити аудиторію, забезпечити збереження культурної інформації та інтегрувати цифрові інструменти у туристичний продукт.

3. Інтеграція НКС у туристичні маршрути. Важливим напрямом є розробка моделей формування тематичних етнотуристичних, гастрономічних, ремісничих і обрядових маршрутів, оцінка їхнього впливу на територіальний розвиток та рівномірність розподілу туристичних потоків.

4. Публічно-приватне партнерство та розвиток локальних ініціатив. Дослідження ефективності взаємодії держави, бізнесу та громад у сфері НКС дозволить визначити оптимальні механізми підтримки крафтового виробництва, культурних заходів, навчальних програм і формування етнокультурних брендів територій.

5. Вплив соціально-політичних та кризових факторів. Вивчення ризиків для збереження НКС у кризових умовах, зокрема під час війни, є актуальним для розробки стратегій охорони спадщини, підтримки носіїв традицій та відновлення культурних практик у посткризовий період.

6. Міжнародна промоція та культурна дипломатія. Перспективою є аналіз ефективності участі України у глобальних культурних проектах, фестивалях і

виставках, а також розробка стратегій позиціонування українських елементів НКС як інструменту формування позитивного іміджу держави та залучення міжнародних туристичних потоків.

Отже, нематеріальна культурна спадщина України є стратегічним ресурсом, який поєднує культурну унікальність, соціальну цінність і економічний потенціал, створюючи основу для формування автентичного та конкурентоспроможного туристичного продукту. Її комплексне використання сприяє збереженню національної ідентичності, зміцненню локальних громад, розвитку малого та середнього бізнесу, а також підвищенню міжнародного іміджу держави.

Реалізація цього потенціалу вимагає системної політики, ефективної взаємодії держави, громад і бізнесу, застосування сучасних цифрових технологій та сталих моделей управління, що забезпечить не лише збереження традицій, а й їхню адаптацію до потреб сучасного туристичного ринку.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Безносюк, О. І. (2023). Нематеріальна культурна спадщина та її потенціал у розробці інноваційного туристичного продукту. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*, 9, 20–29.
<https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-9-3>
- Зубехіна, Т. (2024). Світовий досвід забезпечення збалансованого розвитку культурного туризму. *Економіка та суспільство*, 69.
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-17>
- Офіційний сайт Міністерства культури України
<https://mincult.gov.ua>
- Участь України у діяльності ЮНЕСКО сайт МЗС України
<https://mfa.gov.ua/mizhнародni-vidnosini/yunesko/uchast-ukrayini-u-diyalnosti-yunesko>
- Хохлов, М. (2024). Туризм культурної спадщини в Україні: сучасні виклики та можливості збереження нематеріальних культурних традицій. *Економіка та суспільство*, 68.
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-159>
- Antonenko, V. (2025). Development of Tourist Destinations Based on the Use of the Intangible Cultural Heritage of Ukraine as a Tool for Creating a Unique Ethnocultural Brand. *Socio-Cultural Management Journal*, 7(2), 65–90.
<https://doi.org/10.31866/2709-846X.2.2024.335862>
- Beidyk, O. O., Donets, I. A., Arabadji, O. S., & Arsenenko, I. A. (2024). Intangible cultural heritage of Ukraine: scientific and practical significance, structure, and development prospects. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 33(1), 35–43.
<https://doi.org/10.15421/112404>

- Beznosiuk, O., Liubitseva, O., & Popovych, S. (2021). Intangible cultural heritage as a resource for cultural tourism: the case of embroidery and carpet weaving in Ukraine. *Studia Periegetica*, 35(3), 153–170.
<https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.6952>
- Komarnitskyi, I., Beshleha, R., & Bilokon, Y. (2025). Promoting Intangible Cultural Heritage Through Universal Marketing Strategies for Tourist Regions. *Socio-Cultural Management Journal*, 8(1), 84–100.
<https://doi.org/10.31866/2709-846X.1.2025.336368>
- Melko, L., Rastvorova, M. & Plysenko, P. (2024). Intangible cultural heritage as a factor of tourist destination development. *Вчені записки Університету “КРОК”*, 2(74), 104–115.
<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-74-104-115>
- Chmil H., Kuznietsova I., Mishchenko M., Oliynyk O., & Demeshchenko V. (2024). Intangible cultural heritage as a resource for consolidating modern Ukrainian society. *Scientific Herald of Uzhhorod University*, 55, 1648–1656/
<https://doi.org/10.54919/physics/55.2024.164dm8>
- Hyrenko, L. (2025). Intangible cultural heritage as a factor of regional development and the recognition of Ukraine’s national traditions. *Dnipro Academy of Continuing Education Herald. Series: Public Management and Administration*, 1(1), 6–19.
<https://doi.org/10.54891/2786-698X-2025-1-1>

REFERENCES

- Beznosiuk, O. I. (2023). Nematerialna kulturna spadshchyna ta yii potentsial u rozrobtsti innovatsiinoho turystychnoho produktu. *Industriia turyzmu i hostynnosti v Tsentralnii ta Skhidnii Yevropi*, 9, 20–29.
<https://doi.org/10.32782/tourismhospce-9-3>
- Zubekhina, T. (2024). Svitovyi dosvid zabezpechennia zbalansovanoho rozvytku kulturnoho turyzmu. *Ekonomika ta suspilstvo*, 69.
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-17>
- Ofitsiinyi sait Ministerstva kultury Ukrainy.
<https://mincult.gov.ua>
- Uchast Ukrainy u diialnosti YuNESKO sait MZS Ukrainy
<https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/yunesko/uchast-ukrayini-u-diyalnosti-yunesko>
- Khokhlov, M. (2024). Turyzm kulturnoi spadshchyny v ukraini: suchasni vyklyky ta mozhlyvosti zberezhenia nematerialnykh kulturnykh tradytsii. *Ekonomika ta suspilstvo*, 68.
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-159>
- Antonenko, V. (2025). Development of Tourist Destinations Based on the Use of the Intangible Cultural Heritage of Ukraine as a Tool for Creating a Unique Ethnocultural Brand. *Socio-Cultural Management Journal*, 7(2), 65–90.
<https://doi.org/10.31866/2709-846X.2.2024.335862>
- Beidyk, O. O., Donetc, I. A., Arabadji, O. S., & Arsenenko, I. A. (2024). Intangible cultural heritage of Ukraine: scientific and practical significance, structure, and development prospects. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 33(1), 35–43.
<https://doi.org/10.15421/112404>
- Beznosiuk, O., Liubitseva, O., & Popovych, S. (2021). Intangible cultural heritage as a resource for cultural tourism: the case of embroidery and carpet weaving in Ukraine. *Studia Periegetica*, 35(3), 153–170.
<https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.6952>

Komarnitskyi, I., Beshleha, R., & Bilokon, Y. (2025). Promoting Intangible Cultural Heritage Through Universal Marketing Strategies for Tourist Regions. *Socio-Cultural Management Journal*, 8(1), 84–100.

<https://doi.org/10.31866/2709-846X.1.2025.336368>

Melko, L., Rastvorova, M. & Plysenko, P. (2024). Intangible cultural heritage as a factor of tourist destination development. *Вчені записки Університету "КРОК"*, 2(74), 104–115.

<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-74-104-115>

Chmil H., Kuznietsova I., Mishchenko M., Oliynyk O., & Demeshchenko V. (2024). Intangible cultural heritage as a resource for consolidating modern Ukrainian society. *Scientific Herald of Uzhhorod University*, 55, 1648–1656.

<https://doi.org/10.54919/physics/55.2024.164dm8>

Hyrenko, L. (2025). Intangible cultural heritage as a factor of regional development and the recognition of Ukraine's national traditions. *Dnipro Academy of Continuing Education Herald. Series: Public Management and Administration*, 1(1), 6–19.

<https://doi.org/10.54891/2786-698X-2025-1-1>

Дата надходження до редакції 20.01.2026

Ухвалено до друку 29.01.2026

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94(100) “04/14”

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363273>

В. О. ОРЕХОВСЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, професор кафедри харчових технологій,
готельно-ресторанного і туристичного сервісу

Чернівецького торговельно-економічного інституту

Державного торговельно-економічного університету (Україна, Чернівці)

e-mail: vadimorehovskij733@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8037-3135>

ПАЛОМНИЦТВО ЯК ВИД ПОДОРОЖІ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (V–XV СТОЛІТТЯ)

Анотація

Метою статті є висвітлення феномену паломництва як одного з основних видів подорожей епохи Середньовіччя. **Методологія.** У процесі дослідження було обрано шлях домінування принципів і методів пізнання, вибір яких визначався підходами до розкриття теми, поставленими завданнями та специфікою джерел. Було використано принципи історизму та об'єктивності через використання порівняльно-історичного, ретроспективного, історико-хронологічного методів та методу цілісності джерела. В рамках вивчення характеру та мети подорожей вірян до святих місць використані загальнонаукові методи дослідження – індукція та дедукція. Біографічний метод дозволив дослідити головні особливості руху прочан через призму особистого досвіду його учасників. **Наукова новизна.** Висвітлено головні причини європейського паломництва в епоху Середньовіччя та процес підготовки мандрівників до прощі; охарактеризовано основні напрямки руху європейських прочан; визначено головні об'єкти паломництва доби Середньовіччя. Доведено, що починаючи з XIV ст. паломництва поступово все більше втрачають ознаки акту глибокого внутрішнього релігійного обов'язку, перетворюючись на «зовнішній атрибут» аристократичного благочестя. **Результати дослідження.** В умовах сьогодення, коли паломницький рух є не просто одним з видів подорожі, але і ресурсом, що сприяє відновленню фізичних і духовних сил індивіда, його внутрішньому саморозвитку, досвід минулого не втратив як свого пізнавального, так і практичного значення. Запорукою подальшого прогресу людства є не тільки розвиток науки, технологій, освіти але і глибока духовна трансформація кожної особистості, пошук власного «Я». Для населення сучасної України, що переживає жахи війни це, можливо, один з шляхів психологічного відновлення та розвитку стійкості. І в цьому сенсі, дослідження феномену «подорожей за благодаттю» може бути важливим для пошуку шляхів ефективної соціальної політики у майбутньому.

Ключові слова: паломництво, прощі, релігійний туризм, Середньовіччя, Церква, «Свята Земля», християнські реліквії.

V. O. OREHOWSKIYI

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of Food
Technology, Hotel, Restaurant and Tourism Services, Chernivtsi Trade and Economic
Institute, State Trade and Economic University (Ukraine, Chernivtsi)

e-mail: vadimorehovskij733@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8037-3135>

PILGRIMAGE AS A TYPE OF TRAVEL THE MIDDLE AGES (V–XV CENTURIES)

Abstract

The purpose of the study is highlighting the phenomenon of pilgrimage as one of the main types of travel in the Middle Ages. **Methodology.** In the process of research, the path of dominance of the

principles and methods of cognition was chosen, the choice of which was determined by approaches to the disclosure of the topic, assigned tasks and the specifics of the sources. The principles of historicism and objectivity were used through the use of comparative-historical, retrospective, historical-chronological and source integrity methods. As part of studying the nature and purpose of believers' travels to holy places, general scientific research methods – such as induction and deduction are used. The biographical method made it possible to investigate the main features of the movement of pilgrims through the prism of the personal experience of its participants. **Scientific novelty.** The main reasons for European pilgrimage in the Middle Ages and the process of preparing travelers for pilgrimage are highlighted; to characterize the main directions of movement of European pilgrims; the main objects of pilgrimage of the Middle Ages are identified. It has been proven that starting from the 14th century, religious pilgrimages gradually increasingly lose the signs of an act of deep inner religious duty, turning into an «external attribute» of aristocratic piety. **Research results.** In today's conditions, when the pilgrimage movement is not just one type of journey, but also a resource that contributes to the restoration of the individual's physical and spiritual forces, his inner self-development, the experience of the past has not lost both its cognitive and practical significance. The key to the further progress of mankind is not only the development of science, technology, and education but also a deep spiritual transformation of each individual, the search for one's own «Ya». For the population of modern Ukraine, experiencing the horrors of war, this is perhaps one way of psychological recovery and development of stability. And in this sense, the study of the phenomenon of «grace travel» can be important for finding ways to effectively social policy in the future.

Key words: pilgrimage, religious tourism, Middle Ages, Church, «Holy Land», Christian relics.

Вступ. Середні віки – важлива віха в історії людства. За тисячу років, що минули від падіння Риму до епохи Відродження сформувалася сучасна європейська цивілізація з усіма, притаманними для неї особливостями.

В той же час світ Середньовіччя є, перед усім, світом релігійним. Бог був всюди. Ним було просякнуте життя володарів і селян, лицарів і ремісників, ченців і торговців. Головним сенсом життя, на думку середньовічних мислителів, вважалося спасіння душі. Справу духовного рятунку неможливо було здійснити без подорожі до місць, що мали сакральне значення для християн.

Практика паломництва почалась ще з I ст. н.е., а у II ст. бере свій початок поклоніння мощам святих. Через два століття західні паломники прокладають «релігійні маршрути» до Палестини, Сирії та Єгипту. Головною у цій «тріаді» вважалася Палестина («Свята Земля») через її зв'язок із земним життям Ісуса. Проте, лише доба Середньовіччя стала для паломництва своєрідним «золотим періодом». Європейський простір лише формувався. Тут все перебувало у безупинному «броунівському русі». В межах цих хаотичних, невпорядкованих змін релігійне паломництво було однією з суттєвіших складових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія Європейської середньовічної цивілізації надзвичайно велика. У чисельних наукових працях висвітлюються різні сторони життя людства цієї доби. В той же час, фундаментальних робіт, що торкаються такого явища як паломництво, не так вже і багато.

Серед значимих робіт останніх років можна навести монографію британського історика-медієвіста Е. Бейла «Путівник по Середньовіччю: світ очима середньовіччя» (Vale, 2024). У якості джерел автор використовує середньовічні путівники та звіти мандрівників. За словами дослідника, це дало йому можливість «... подорожувати середньовічним світом, спостерігаючи за цінностями, задоволеннями, страхами та бажаннями, закоріненими в подорожах» (Vale, 2024, p.10). Цікавими є роботи польських дослідників Є.Стшельчика (2007), Л. Войцеховського (2007), Я. Танецького (2015), А. Мітковської (2018), П.Годлевського & Д. Скальського & Р. Мручика (2021).

У сучасній українській історіографії про середньовічне паломництво згадується нечасто. Це, як правило, підручники з історії туризму (Абрамов, В. & Тонкокур, М. (2010);

Заячук, О. & Брик, С. (2022); Лиман, С., Парфіненко, А., & Посохов, С. (2018); Устименко, Л., & Афанасьєв І. (2023), де матеріал подається достатньо стисло і лаконічно. В останні роки інтерес до цієї проблеми зростає. Свідченням цього є публікації Н. Белоусової & О. Безносюк (2021), П. Сем'янчука (2022), Д. Тканко (2010) та інших.

Метою статті є висвітлення історичних віх та основних напрямків середньовічного християнського паломництва (V – XV ст.).

Для досягнення мети передбачено розв'язати такі **завдання**: визначити головні причини паломництва у зазначену добу; охарактеризувати основні напрямки «подорожей за благодаттю» європейських паломників; визначити головні релігійно-паломницькі осередки Середньовіччя; прослідкувати еволюцію розвитку релігійного туризму у V – XV ст.; навести причини «згасання» традиційної «духовної прощі».

Методи та методологія проведення дослідження. Методологічною основою дослідження обрані принципи системності (розглядати кожну соціальну групу, простежити внутрішні і зовнішні зв'язки), об'єктивності (можливість критично осмислити окремі упереджені положення), історизму (простежити історію середньовічного європейського паломництва), комплексності (дослідити й проаналізувати різні об'єктивні й суб'єктивні фактори, які впливали на становлення та розвиток цього виду подорожей). Для їх реалізації використані проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, структурно-логічний і системний методи. Дослідницький інструментарій включає сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Із загальнонаукових методів найбільш вживані – дедуктивний, індуктивний, аналізу і синтезу, моделювання.

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження. Світ доби Середньовіччя був світом релігійним. У новому «Orbis christianus», що повстав після Великого переселення народів, церква стала найважливішим елементом суспільства. Це навіть дало підставу американському історичному Роберту С. Лопесу стверджувати, що «церкви пожирали міста» (Samsonowicz, 2010, p. 12). «З'являється нова характерна ознака середньовіччя: каста священиків, яка підпорядкувала державу своєму впливові». Латина стає мовою вчених і залишається такою впродовж усього середньовіччя» – зазначає німецький історик літератури Ернст Роберт Курціус (Курціус, 2007, с. 35).

Нова доба породжувала і нових індивідів. Фактично, людина Середньовіччя вважала себе Homo Viator (тією, хто подорожує). «Екзистенційна дорога» розпочиналась із народженням, її метою було пережити роки земного життя (а їх було не так вже і багато), перш ніж приєднатися до Бога. Це було вчення Церкви, що не залишало сумнівів про тимчасовий характер людського буття. «Стан людини був безпосередньо та онтологічно станом паломника. І їхнє життя було паломництвом» (Lopes, 2020, p. 63).

Ідея та популярність паломництва (прощі) були пов'язані з вірою у неповторність «святих місць» та їх винятковий зв'язок зі «священним». Перебування поблизу місця, освяченого Святим Письмом, особливо такого, що пов'язане з життям та діяльністю Ісуса Христа, Пресвятої Діви Марії, апостолів та учнів, мучеників та сповідників, патріархів та пророків було, на думку звичайного вірянина, майже гарантією отримання благодаті (Белоусова & Безносюк, 2021, с. 21).

Для середньовічних мандрівників підготовка до прощі не обмежувалась тільки збиранням необхідних речей для подорожі. Важливим було вирішення ряду наступних питань: 1. Отримати дозволи на подорож (від чоловіка або дружини, священика, «свого» правителя, а також письмовий документ, що мав забезпечувати безпечний проїзд через землі «чужих» володарів). Людей без таких довідок часто вважали втікачами, волоцюгами або жебраками; 2. Впорядкувати свої справи (скласти, про всяк випадок, заповіт). Складання заповіту перед виїздом на паломництво

було поширеною практикою, що впливало не лише зі страху перед небезпеками чи хворобами, що чекали на майбутніх паломників, але й вважалося необхідною умовою для отримання згоди монастирської чи муніципальної влади на подорож. Така згода додатково гарантувала правовий захист рухомого та нерухомого майна, залишеного паломником під час подорожі до святих місць; 3. Впорядкувати свої фінанси для подорожі. Вартість паломництва в Середньовіччі була досить високою. Звичайно, теоретично (суходолом), таку подорож можна було здійснити навіть без грошей, лише просячи милостиню у вірних під час паломництва та користуючись безкоштовними притулками, призначеними для мандрівників. Однак найбільш злиденні здійснювали такі подорожі не часто, оскільки нерідко це означало ночівлю на вулицях міст, утримання себе жебрацтвом або навіть проституцією. На практиці, значна кількість паломників забезпечувала собі певні фінансові кошти перед прощеною, а іноді, особливо коли учасники походили з «соціальних верхів», на паломництва виділялися навіть великі суми грошей (Bale, 2024, p. 39; Tandecki, 2015, p. 260, 262).

Багато мандрівників брали з собою письмовий путівник. Він включав деякі маршрути до ключових місць із зазначенням відстаней між ними. Крім того, він міг містити поради щодо того, де можна побачити найвідоміші реліквії, а також розповіді та малюнки цікавинок, які не можна пропустити (Bale, 2024, p. 39).

Одним із найдавніших ідентифікованих туристичних путівників вважається «Кодекс Калікста» (бл. 1138–1145). Він являє собою антологію порад для паломників до Сантьяго-де-Компостела: які реліквії слід відвідати паломнику, де знайти прісну воду, як уникнути ос та гедзів, як правильно молитися у святилищах. Письмові туристичні путівники добре зарекомендували себе в Європі приблизно до 1200 року, а оскільки паломництво набуло значного поширення, приблизно з 1350 року цей жанр «...став домінуючим способом писати про допитливе «я» (там само, p. 9).

Паломницькі рухи у досліджуємий період можна поділити на два види: місцеві або регіональні прощі (обмежені сусідніми містами з деякими культовими об'єктами); набагато ширші («великі») прощі, що поширювалися територіально навіть за межі Європи (*peregrinatio maior*) (Tandecki, 2015, p. 259).

Найважливішими та універсальними місцями середньовічного паломництва (*peregrinatio maior*) у західному християнстві були: Свята Земля (з Єрусалимом як духовним центром), Рим та святилище Святого Якова Великого (Сантьяго-де-Компостела, Іспанія). Хоча згадані місця були об'єктом вшанування протягом багатьох століть, вважається, що в Середньовіччі паломництва до Риму досягли особливої популярності у X столітті, до Святої Землі – у XI столітті, а до Компостели – у XII столітті (Classen, 2018, p. 286; Strzelczyk, 2007, p. 35).

Значна частина паломників відвідували такі європейські міста як, Тур, Пуать'є, Лімож, Тулуза, Реймс (Франція), Кентербері (Англія), Ассізі, Лорето (Італія), Альттеттінг, Кельн (Німеччина). Великою популярністю у прочан користувалися мощі архієпископа Миколая Чудотворця (Миколая Мірлікійського) (IV ст.), учасника першого Вселенського Собору, пізніше канонізованого церквою (Абрамов & Тонкокур, 2010, с.27; Strzelczyk, 2007, p. 36).

Важливим центром культу реліквії Хреста в ранньому Середньовіччі було німецьке місто Аахен, резиденція імператора Карла Великого. У 799 році останній отримав частинку Древа Хреста від Єрусалимського патріарха та помістив її, разом з іншими реліквіями зі Святої Землі, у палацовій каплиці в Аахені. Цей фрагмент, ймовірно, був розділений за життя імператора, а також після його смерті (у 814 році). Окремі фрагменти були розміщені в таких містах, як Орлеан та Сен-Дені поблизу Парижа (Wojciechowski, 2007, p. 50).

Не могли оминати паломники і бенедиктинського абатства Мон-Сен-Мішель (Франція). Заснований на крихітному скелястому припливному острові на південному заході Нормандії, монастир височіє над навколишніми районами та з'єднаний з материком вузькою дамбою довжиною понад 1 км. Витоки монастиря сягають VIII ст. В XI ст. він розширився, до містечка, що нараховувало десяток будинків. У Середньовіччі абатство було пов'язане з важливими європейськими паломницькими шляхами, що вели із Заходу до Риму та Єрусалиму. Також це місце було (і є) частиною так званої лінії святилищ, присвячених Святому Михаїлу Архангелу, що проходить прямо від Ірландії, через Англію, Францію та Італію (Mitkowska, 2018, p. 678).

Про масштаби прощі свідчить той факт, що в Середньовіччі кількість паломників, які відвідували Сантьяго-де-Компостелу, оцінювалася від 200 до 500 тис. щорічно, тоді як швейцарське місто Айнзідельн – 130 тис. (1466). У Римі в 1450 році, за повідомленнями, щодня було 40 тис. паломників, а в Аахені в 1496 році – в деякі дні – нараховували до 42 тис. осіб (хоча ці цифри можуть бути і суттєво перебільшені) (Tandeci, 2015, p. 260).

Паломники, які подорожували до відомих християнських святинь, зупинялися в церквах та монастирях. Згідно з едиктом, виданим Карлом Великим, монастирі були зобов'язані утримувати спеціальні будинки для прочан – госпіції. Ці заклади, окрім надання мандрівникам місця для ночівлі, годували, лікували (у разі потреби) прочан, а також здійснювали дрібні побутові послуги. Найбільшого поширення госпіції набули на території теперішньої Швейцарії, де упродовж століть укорінилися і отримали розвиток найдавніші готельні традиції (Сем'янчук, 2022, с. 3).

Папа Боніфачій VIII (1294–1303) наказав монастирям не лише гідно приймати подорожуючих паломників, погрожуючи відлученням від церкви будь-кого, хто на них нападе, але й наказав їм підтримувати дороги в належному стані, будувати нові стежки та річкові переправи (Gostomski, & Nowosielski, 2019, p. 17).

У добу Середньовіччя подорожі (навіть недалеко) потребували від мандрівників неабияких зусиль та витривалості. «Вони часто страждали від незручностей ..., голоду та спраги, терпіли холод і спеку, злобу перевізників, нечесність провідників та обман власників готелів» (Godlewski, Skalski, & Mruzyc, 2021, p. 196). Небезпека становила невід'ємну складову повсякденного життя у дорозі. Крадіжки та пограбування були досить поширеними на європейських шляхах. У прочан, зазвичай, відбирали невеликі суми грошей, якщо їх не було – не гребували і їжею. Так, на острові Крит, пограбування було настільки добре організовано, що якщо одна банда виявляла брак у паломника цінних речей, останній отримував шматок глини з відбитком пальця ватажка грабіжників. Це дозволяло «щасливцю» уникнути обшуку з боку наступної банди. В той же час вбивства та інші тяжкі злочини траплялись порівняно рідко.

Для того, щоб хоч якось захиститись від розбою, люди подорожували майже виключно вдень, намагаючись об'єднуватись у великі групи. Однак, спільна подорож з незнайомцями могла бути більш ризикованою, оскільки серед мандрівників нерідко траплялися особи далекі не тільки від християнських, але і від звичайних людських чеснот. У XII–XIII ст. карти майже не використовувалися, а ті, що були, показували місцевість дуже спрощено. Мандрівники часто збивалися зі шляху та змушені були довго блукати незнайомою округою, нарешті повертаючись на «загублену» дорогу (Godlewski, Skalski, Mruzyc, 2021, p. 197–198).

Особливо небезпечними були Балканський півострів, Рейнланд (історична область у середній та нижній течії Рейну, розташована в межах сучасної Німеччини)

та Іспанія. Вже за часів імператора Карла Великого гори Альпи були чудовою схованкою для всіляких лиходіїв.

Грабунком займалися не тільки представники «соціальних низів». Не гребували цим і лицарі-розбійники (раубріттери). Банди раубріттерів хазяйнували у гірських районах Баварії, Тіролю, Італії, Шотландії та ін. Не меншу небезпеку становили загони солдатів – найманців (рутьєрів). Особливо небезпечними вони ставали у мирний час. Оскільки їхні «послуги» переставали оплачуватись, колишні вояки починали займатися відвертим грабунком, тероризуючи місцеве населення. Масштаби такої «діяльність» часом набувала загрозливого характеру, що вимагало організації облав із залученням значних військових сил. Так, англійський король Англії Річард Левове Серце (1157–1199) наказав у 1182 році вбити половину роззброєної банди, а решту лиходіїв «помилував», велівши виколоти їм очі.

Справжнім лихом для мандрівників були і митники. Так, відстань між двома німецькими містами, Аахеном до Бонном, складає трохи менше ніж 100 кілометрів. Тільки на цій ділянці для мандрівників було шість зборів: збір герцогу Брабантському за проїзд через село Вайден, збір за проїзд коня в місті Біркесдорф за переправу через річку Рур, збір архієпископу Кельнського за проїзд через село Блацгайм, збір за міст у Модра, річкові збори на Рейні в Кельні та збір за супровід у Бонні для безпеки мандрівників (Bale, 2024, p. 47).

Значна частина паломників подорожувала пішки, іноді навіть босоніж через брак грошей або для самоприниження. Заможніші люди подорожували верхи на конях або, рідше, на возах. Для перевезення великого багажу використовували в'ючних тварин. Між XI і XII ст. набуло поширення використання кінського хомутів та підков, вози вже мали чотири колеса, що дозволяло їм перевозити більше вантажу (Godlewski, Skalski, Mruczyk, 2021, p. 197).

Окрім сухопутних шляхів, для відвідування окремих місцевостей, були також необхідні кораблі (іноді останні свідомо обиралися, як зручніший варіант). Подорож водним шляхом, зазвичай, була дешевшою та швидшою, ніж суходолом. Середній щоденний темп прощ становив 30 км пішки, до 45 км верхи на коні та від 100 до навіть 200 км кораблем (Tandeci, 2015, p. 260). Про те, комфортом морські перевезення не відрізнялись. За свідченнями сучасників, повсякденне життя на борту середньовічної галери було похмурим. Кожна судно була зобов'язана мати kota, який «допомагав контролювати» кількість шкідників, які розмножувалися та метушилися по палубах. Якщо чийсь товар було пошкоджено пацюками через відсутність kota, можна було подати скаргу до судноплавної компанії. Ганс фон Мергенталь, німецький паломник з Венеції до Єрусалиму в 1476 році, писав, як пацюки на борту могли блукати по тілу вночі. Вільям Вей, який подорожував з Венеції до Яффи в 1458 та 1462 роках, запропонував познайомитися з власником корабля, щоб уникнути необхідності залишатися в «спекотних і смердючих» нижніх приміщеннях судна (Bale, 2024, p. 91).

Як вже раніше згадувалось, прощі, тим більш далекі (*peregrinatio maior*) були завжди пов'язані із небезпекою для паломників. Особливо у цьому плані відзначилися хрестові походи (XI–XIII ст.), що стали найбільш екстремальним видом релігійного паломництва. Спричинивши значні людські втрати та винищення багатьох пам'ятників культури вони, в той же час, змінили світогляд людини Середньовіччя, розширили її уявлення про навколишній світ, познайомили з арабською культурою. Здобуття Єрусалиму рицарями-хрестоносцями сприяла новій «хвилі» паломників. Основними європейськими портами, з яких прочани відправлялися у «Святу Землю», були Марсель і Венеція. Особливо значну роль відіграла остання. Венеція викликала

змішані почуття у мандруючих. Місто була переповнена християнськими реліквіями; релігійні святкування були невід'ємною частиною повсякденного життя городян (особливе значення набуло свято Тіла Христового у соборі Святого Марка). В той же час паломники вказували на численні «місця розпусти» та на «...венеціанських жінок, які водночас були владними та одягненими в прозорий одяг, що залишало мало місця для уяви паломників-чоловіків» За словами дослідника: «Це була дивна суміш сакрального простору та міста гріхів» (Stabel & Baatsen, 2018, p. 343).

Венеціанці регулярно організовували 8-10-тижневі поїздки між Венецією та Яффою навесні та восени. Їхня вартість, 40-50 гульденів туди й назад, приблизно вдвічі перевищувала річний дохід будівельника (Strzelczyk, 2007, p. 36).

У пізньому Середньовіччі характер паломництва поступово змінюється. Якщо раніше основними та типовими мотивами прощ до святих місць було бажання отримати благодать через безпосередній контакт з реліквіями то тепер на перший план вийшло бажання здобути індульгенції. Цьому сприяло встановлення папами ювілейних років (спочатку кожні 100 років, з 1475 року кожні 25 років), що призвело до немислимого раніше напливу паломників до Риму з усієї Європи (Strzelczyk, 2007, p. 36).

Проте, незважаючи на численність прочан, починаючи з XIV ст. релігійні паломництва значною мірою втрачають свою високу духовну ідею. Значний відсоток серед учасників тепер становлять особи знатного походження та люди високого майнового статусу. Паломництво починає розглядатися не як певний релігійний обов'язок, а як ознака аристократичного благочестя. Відійшли в минуле часи, про які у своїх «Кентерберійських оповідях» англійський поет Середньовіччя Джеффри Чосер залишив наступні рядки:

«Тоді вервечка чимала прочан
Рушать збереться у краї чужинні,
Там визначній вклонитися святині;
Від дальніх Англії усіх кінців
До Кентербері путівець їх вів,
Святий де мучень дивну силу має
І людям хворощі усі зціляє» (Чосер, 2019, с.63).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. В європейській християнській уяві ідея подорожі світом була фундаментальною. Глибока релігійність, властива всьому середньовічному суспільству, сформувала характер та мету одного з видів такої подорожі – паломництва. Виникнувши, як суто духовна потреба людини бачити і фізично відчувати місця життя Спасителя, проща, з часом перетворилась в особливий вид подорожі, де духовні цілі тісно перепліталися із суто світською метою. Зберігаючи зв'язок між різними регіонами континенту, зміцнюючи єдність навколо Римської церкви, сприяючи зростанню чисельності монастирів паломництво, в той же час, підносить економіку регіонів, територією яких проходили шляхи середньовічних «мандрівників за благодаттю». Проте, подорожі, викликані релігійним прагненням, відійшли у минуле разом із середньовіччям. Подорожувати стало більше людей, але паломництво зовсім не було для них метою.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Абрамов, В., & Тонкокур, М. (2010). *Історія туризму*: підруч. Харків: ХНАМГ.
- Белоусова, Н., & Безносюк, О. (2021). Розвиток туризму в епоху «Великих географічних відкриттів». У *Туризм і гостинність: досвід і сучасні реалії: колективна монографія* (с.20-36). Київ: Вид-во ФОП Гуляєва В.М.
- Заячук, О., & Брик, С. (2022). *Історія туризму : навч. посіб.* Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича.
- Курціус, Е. (2007). *Європейська література і латинське середньовіччя*. Львів: Літопис.
- Лиман, С., Парфіненко, А., & Посохов, С. (2018). *Історія туризму: навчальний посібник*. Суми: ПФ «Видавництво "Університетська книга"»
- Сем'янчук, П. (2022). Географічні й історичні особливості туристично- рекреаційних мандрів і курортної справи в добу Середньовіччя. *Економіка і суспільство (Електронний журнал)*, 45.
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-82>
- Тканко, Д. (2010). Паломництва до Риму в період між Античністю та Середньовіччям. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*, 21, 393–403.
- Устименко, Л., & Афанасьєв І. (2023). *Історія туризму : Навч. посіб. 4-те вид., переробл. та допов.* Київ, Алерта.
- Чосер, Д. (2019) *Кентерберійські оповіді*. З середньоанглійської переклав і прокоментував Максим Стріха. У 2-х частинах. Частина I. Львів: Видавництво «Астролябія».
- Bale, A.(2024). *A Travel Guide to the Middle Ages: The World Through Medieval Eyes*. W. W. Norton & Company, New York.
- Classen, A. (2018). Traveling to/in the North During the Middle Ages: The World of Northern Europe in Medieval and Early Modern Travel Narratives. *The Medieval History Journal*, 23.
<https://doi.org/10.1177/0971945819895896>
- Godlewski P, Skalski DT, Mruczyk R. (2021). The dangers of travel – Banditry on the roads in the old days. *Balt J Health Phys Act. 13(Spec.Iss.1)*, 195–214.
- Gostomski, E, & Nowosielski, T. (2019). *Rozwój turystyki międzynarodowej i morskiej: aspekty ekonomiczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Lopes, P. (2020). Medieval Travels and the Ensuing Texts as Mirrors of a Society, a Culture, and a World View. *Voyages and Travel Accounts in Historiography and Literature. Volume I: Voyages and Travelogues from Antiquity to the Late Middle Ages. Edited by Boris Stojkovski. Novi Sad and Budapest*, 55–111.
- Mitkowska, A. (2018). Krajobrazy Średnowiecznej Europy. *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury*. 46, 673–690.
- Samsonowicz, H. (2010). Miasta w społecznej przestrzeni średniowiecza. *Kwartalnik Historyczny*, 4, 5–17.

REFERENCES

- Abramov, V., & Tonkokur, M. (2010). *Istoriia turyzmu: pidruch*. Kharkiv: KhNAMH.
- Bielousova, N., & Beznosiuk, O. (2021). Rozvytok turyzmu v epokhu «Velykykh heografichnykh vidkryttiv». U *Turyzm i hostynnist: dosvid i suchasni realii: kolektyvna monohrafiia* (s.20-36). Kyiv: Vyd-vo FOP Huliiava V.M.

- Zaiachuk, O., & Bryk, S. (2022). *Istoriia turizmu : navch. posib.* Chernivtsi : Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha.
- Kurtsius, E. (2007). *Yevropeiska literatura i latynske serednovichchia.* Lviv: Litopys.
- Lyman, S., Parfinenko, A., & Posokhov, S. (2018). *Istoriia turizmu: navchalnyi posibnyk.* Sumy: PF «Vydavnytstvo “Universytetska knyha”»
- Semianchuk, P. (2022). Heohrafichni y istorychni osoblyvosti turystychno- rekreatsiinykh mandriv i kurortnoi spravy v dobu Serednovichchia. *Ekonomika i suspilstvo (Elektronnyi zhurnal)*, 45.
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-82>
- Tkanko, D. (2010). Palomnytstva do Rymu v period mizh Antychnistiu ta Serednovichchiam. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv*, 21, 393–403.
- Ustymenko, L., & Afanasiev I. (2023). *Istoriia turizmu : Navch. posib.* 4-te vyd., pererobl. ta dopov. Kyiv, Alerta.
- Choser, D. (2019) Kenterberijski opovidi. Z serednoanhliiskoi pereklav i prokomentuvav Maksym Strikha. U 2-kh chastynakh. Chastyna I. Lviv: Vydavnytstvo «Astroliabii».
- Bale, A.(2024). *A Travel Guide to the Middle Ages: The World Through Medieval Eyes.* W. W. Norton & Company, New York.
- Classen, A. (2018). Traveling to/in the North During the Middle Ages: The World of Northern Europe in Medieval and Early Modern Travel Narratives. *The Medieval History Journal*, 23.
<https://doi.org/10.1177/0971945819895896>
- Godlewski P, Skalski DT, Mruczyk R. (2021). The dangers of travel – Banditry on the roads in the old days. *Balt J Health Phys Act.* 13(Spec. Iss. 1), 195–214.
- Gostomski, E, & Nowosielski, T. (2019). *Rozwój turystyki międzynarodowej i morskiej: aspekty ekonomiczne.* Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Lopes, P. (2020). Medieval Travels and the Ensuing Texts as Mirrors of a Society, a Culture, and a World View. *Voyages and Travel Accounts in Historiography and Literature. Volume I: Voyages and Travelogues from Antiquity to the Late Middle Ages.* Edited by Boris Stojkovski. Novi Sad and Budapest, 55–111.
- Mitkowska, A. (2018). Krajobrazy Średnowiecznej Europy. *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury.* 46, 673–690.
- Samsonowicz, H. (2010). Miasta w społecznej przestrzeni średniowiecza. *Kwartalnik Historyczny*, 4, 5–17.

Дата надходження до редакції 06.12. 2026
Ухвалено до друку 12.12.2025

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК: 338.48:78.079(477)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363291>

В. В. ЦИПКО

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри туризму,

Національний транспортний університет (Україна, Київ)

e-mail: tsypkovictoria@gmail.com

ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0002-7477-3829>

ЕВОЛЮЦІЯ МУЗИЧНОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: АНАЛІЗ СВІТОВИХ ТРЕНДІВ ТА УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ

Анотація

Мета статті полягає у виявленні ключових закономірностей еволюції музичного туризму в умовах глобалізації, проведенні аналізу сучасних світових трендів із динамікою та специфікою розвитку в Україні. **Методи та методологія проведення дослідження.** Методологічну основу роботи становлять: метод теоретичних досліджень, індукції і дедукції, спостереження, порівняння, аналіз і синтез. Методологія ґрунтується на принципах: системності, науковості, об'єктивності, детермінізму, єдності зовнішніх впливів та внутрішніх умов розвитку. **Наукова новизна дослідження.** Систематизовано еволюцію викликів музичного туризму – від інфраструктурних до безпекових та цифрових, доведено його високу життєстійкість перед глобальними змінами. Обґрунтовано перехід індустрії до моделі гібридних івентів, де цифровізація виступає інструментом масштабування туристичного досвіду, а не фактором конкуренції. Доведено, що застосування стратегій гнучкого ціноутворення та пакетних пропозицій є критично важливим для скорочення вартості подорожей у сучасних економічних умовах. **Результати дослідження.** Прогнозовано та зафіксовано вихід галузі музичного туризму на новий історичний максимум у 2024–2026 роках. Обґрунтовано статус музичних подій як ключового чинника соціокультурної інтеграції та драйвера культурної дипломатії в умовах глобальної нестабільності. Підкреслюється, що організатори та учасники музичних подій продовжують адаптуватися до цих змін, розробляючи нові стратегії підвищення якості послуг та задоволення потреб аудиторії. Попри вразливість до зовнішніх чинників, зокрема економічних криз та безпекових викликів, музичний туризм зберігає статус динамічної індустрії з високим потенціалом до відновлення. Він залишається потужним інструментом соціокультурної інтеграції, що об'єднує світову спільноту навколо спільних містецьких цінностей та унікального культурного досвіду.

Ключові слова: музичний туризм, глобалізація, музично-туристичний продукт, інституціоналізація, музичні фестивалі, ринок туризму в Україні, цифровізація туризму, життєстійкість галузі, культурна дипломатія.

V. V. TSYPKO

D.Sc. in Pedagogical Sciences, Professor, Head at the Department of Tourism,

National Transport University (Ukraine, Kyiv)

e-mail: tsypkovictoria@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7477-3829>

EVOLUTION OF MUSIC TOURISM IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION: ANALYSIS OF WORLD TRENDS AND UKRAINIAN REALITIES

Abstract

The purpose of the article is to identify the key patterns of the evolution of music tourism in the context of globalization, to analyze modern world trends with the dynamics and specifics of development in

Ukraine. **Methods and methodology of conducting the study.** The methodological basis of the work is: the method of theoretical research, induction and deduction, observation, comparison, analysis and synthesis. The methodology is based on the principles of: systematicity, scientificity, objectivity, determinism, unity of external influences and internal conditions of development. **Scientific novelty of the research.** The evolution of music tourism challenges – ranging from infrastructural to security and digital – has been systematized, and the industry’s high resilience to global changes has been proven. The industry’s transition to a hybrid event model has been substantiated, where digitalization serves as a tool for scaling the tourist experience rather than a competitive factor. It has been demonstrated that the application of flexible pricing strategies and package deals is critical for reducing travel costs in contemporary economic conditions. **Research results.** The expansion of the music tourism industry to a new historical maximum in 2024–2026 has been predicted and recorded. The status of music events as a key factor in socio-cultural integration and a driver of cultural diplomacy in conditions of global instability has been substantiated. It is emphasised that organisers and participants in music events continue to adapt to these changes by developing new strategies to improve service quality and meet audience needs. Despite its vulnerability to external factors, such as economic crises and security challenges, music tourism retains its status as a dynamic industry with high potential for recovery. It remains a powerful tool for socio-cultural integration, uniting the global community around shared artistic values and unique cultural experiences.

Keywords: music tourism, globalization, music tourism product, institutionalization, music festivals, tourism market in Ukraine, digitalization of tourism, industry resilience, cultural diplomacy.

Вступ. В умовах поглиблення інтеграційних процесів і глобалізації світового господарства важливе значення в економіці надається розвитку сфери послуг. Музичний туризм, як окрема та перспективна складова туристичної галузі, набуває все більшої популярності в світі. Музичні фестивалі, концерти, музичні подорожі та інші заходи привертають значну кількість туристів, що в свою чергу стимулює розвиток місцевої економіки, культури та інфраструктури.

Музичний туризм стає все більш важливим елементом економічного зростання, сприяючи культурному обміну та залученню туристів. Дослідження перспектив розвитку музичного туризму показують, що інвестиції в цю галузь можуть значно підвищити економічний потенціал країни, особливо в умовах глобалізації. Національний та міжнародний досвід демонструє, що музичні фестивалі та події приваблюють значну кількість відвідувачів, забезпечуючи швидке повернення вкладених коштів, сприяючи розвитку місцевої інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання музичного туризму в умовах глобалізації, а також аналіз сучасних світових трендів із динамікою та специфікою розвитку цього сектору в Україні досліджуються в багатьох працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких: Вархоляк Х. В., Васильєва Л. Л., Мороз Б. В., Миронов Ю. Б., Польова Л. В., Худоба В. В., John Urry, Jonas Larsen, Lee Johnson, Wise Tour, Stijn Reijnders, Michelle Baran, Simone Kruger, Zaleska Kasia, Cornel Sandvoss та інші.

Метою дослідження — є аналіз сучасних світових трендів музичного туризму в умовах глобалізації із динамікою та специфікою розвитку цього сектору в Україні.

Методи та методологія проведення дослідження. Методологічну основу роботи становлять: метод теоретичних досліджень, індукції і дедукції, спостереження, порівняння, аналіз і синтез.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розширення сфери туризму, диверсифікація послуг та персоналізація попиту створюють підґрунтя для виокремлення нових напрямів подорожей. Особливе місце в цьому процесі посідає музичний туризм, що потребує розширення теоретико-методологічних засад його дослідження.

Розміщення музичного туризму серед інших видів (Рис. 1.) доводить його тісний зв’язок із фестивальним туризмом. Їхня спільна предметна область базується на музичній складовій фестивалів як культурних подій, що має історичне підґрунтя.

Перші згадки про фестивалі датуються періодом Стародавньої Греції (Діонісійські свята), Стародавнього Риму (фестиваль Сатурналії) та середньовічними карнавалами і часто були пов'язані з релігійними віруваннями. Фестивалі є культурними подіями і можуть бути визначені як унікальні моменти часу, що характеризуються ритуалами та церемоніями, спрямованими на задоволення певних бажань (Лупак).

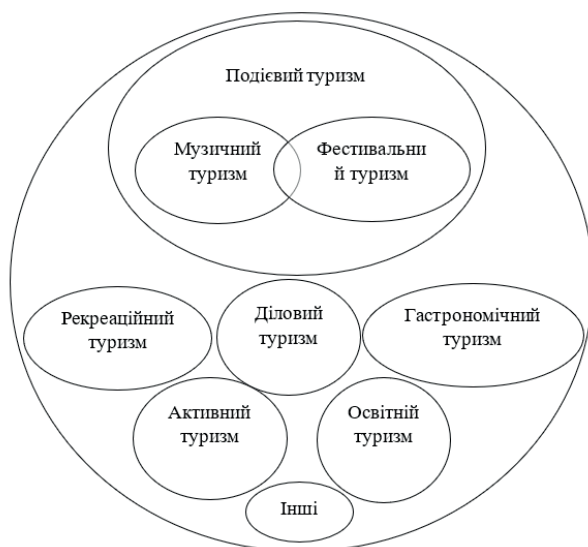

Рис. 1. Місце музичного туризму серед видів туризму (розроблено автором на основі ВРУ, Закон України «Про туризм», Michelle Varan, 2017, Мальська, Грицишин, Білоус & Топорницька, 2022)

На Піфійських іграх у Дельфах у Стародавній Греції музика була невід'ємною частиною всього заходу. Піфійські ігри, присвячені вшануванню Аполлона, бога-покровителя мистецтв, за своєю значущістю поступалися лише Олімпійським іграм і датуються VI ст. до н.е. Їхня програма була унікальною, оскільки включала не лише спортивні змагання, а й танці та музичні виступи (Історичні етапи розвитку туризму, 2023).

Це дає підстави вважати його одним із найдавніших видів туризму, що розвивався паралельно з еволюцією культури. Утім, формування музичного туризму як окремої індустрії розпочалося на межі XVIII–XIX ст. у Європі та згодом у США, де відкриття оперних театрів і концертних залів заклало основу для регулярних подорожей з метою відвідування культурних подій.

Музичний туризм як особливий тип подорожей, зазвичай визначають як феномен сучасності, пов'язаний з розвитком туризму як масового дозвілля. Спочатку неквапливі подорожі були характерними для еліт XVIII–XIX ст., які подорожували у пошуках пригод, вирушаючи досліджувати ще невідомий світ або вирушаючи у великий тур Європою з міркувань особистого розвитку. Протягом XIX–XX ст. у наслідок розвитку індустріалізації засобів для подорожей стало більше. Середні класи поступово почали отримувати додаткові доходи та відпочивати, тоді як варіанти транспорту ставали дедалі доступнішими завдяки розвитку парових технологій та розширенню залізниці (Urry & Larsen, 2011).

Сучасного ж вигляду та масового характеру музичний туризм набув завдяки розвитку фестивального руху, що остаточно закріпило його місце в структурі

світового туристичного ринку. Винайдення технології звукозапису, радіомовлення та техніки посилення в ХХ ст. змінило спосіб, яким музиканти та слухачі почали сприймати музику: капіталізм сформував музичну індустрію, музичних виконавців та споживачів музики. По мірі того, як музичні жанри ставали все більш різними, а популярна музика перетворювалася на поп-музику, виникали встановлені маршрути гастролей, фестивалів та музичної спадщини. Тури стали способом продажу записів, зв'язку з прихильниками та заробітку грошей для лейблів; фестивалі збирали фанатів та групи в одному місці; і серйозні прихильники музики шукали спадщину своїх музичних жанрів по мірі того, як вони старіли та змінювалася мода.

Важливим етапом у становленні музичного туризму стала поява нових жанрів, що зумовило створення тематичних маршрутів. Це дало змогу туристам глибше ознайомитися з історією музики безпосередньо в місцях її зародження. Завдяки сучасній інфраструктурі та насиченій екскурсійній програмі, центром якої стали фестивалі, цей вид відпочинку став максимально комфортним та популярним.

Німецький музичний фестиваль у Байройті, який розпочався в 1876 р., був започаткований завдяки щедрості короля Баварії (Johnson & Tour, 2024). Фестиваль, заснований композитором Ріхардом Вагнером для популяризації його творів, фінансувався королівською родиною. Подію відвідував король та інші впливові люди. Сучасний фестиваль, що проводиться в спеціально розробленому театрі Fest spielhaus Bayreuth, продовжує приваблювати любителів Вагнера, яким іноді доводиться роками чекати на квитки (Мальська, Грицишин, Білоус & Топорницька 2022).

Зальцбургський фестиваль, Віденський музичний тиждень в Австрії, Глайндборнський та Единбургський фестивалі у Великій Британії, Будапештський музичний тиждень в Угорщині, Берлінський фестиваль у Німеччині, Королівський музичний фестиваль у Данії, Флорентійський фестиваль в Італії, музичний фестиваль Сан-Ремо є одними з найвідоміших. музичні фестивалі 20 ст. Нідерландський музичний фестиваль, Варшавська осінь у Польщі, «Фестиваль Енеско» в Румунії, «Тиждень Сібеліуса» у Фінляндії, «Безансонський фестиваль» у Франції, «Празька весна» у Чехії та «Братиславський музичний фестиваль» (Польова & Мороз, 2018).

Ідея музичного туризму – це подорож у інше місце, щоб послухати музику – є історичним феноменом, пов'язаним з індустріалізацією та сучасністю.

У ХІХ ст., з виникненням чіткої межі між класичною та популярною музикою, європейська еліта віддавала перевагу творам канонічних композиторів. Водночас представники робочого класу сплачували за виступи мандрівних виконавців, що популяризували тогочасні пісні. Культурна звичка слухати живу музику у вільний час і сьогодні залишається важливим інструментом соціальної диференціації та вираження ідентичності в різних регіонах світу.

Розвиток туризму в ХХ–ХХІ ст. супроводжувався суттєвим урізноманітненням його форм та видів. Сьогодні образи масової культури наділяють туристичні напрямки такою ж «автентичністю», яка раніше була притаманна лише визначним природним ландшафтам або історичним місцям. Це створює нове підґрунтя для залучення мандрівників через музику, кіно та інші напрями (Reijnders, 2016).

Особливої популярності в Європі протягом 1960–1970-х рр. набули фестивалі поп-музики та пісні, загальна кількість яких перевищила 150 заходів, це сприяло розвитку інфраструктури (кемпінгів, транспортних сполучень). Хоча культовий американський фестиваль «Вудсток» (1969 р.) став символом цілої епохи, європейський простір розвивав власні традиції, зокрема фестивалі в Санремо, Сопоті та легендарний острів Вайт (Isle of Wight Festival).

Пік популяризації фестивального руху припав на 1990-ті та початок 2000-х років. Статистичні дані підтверджують, що наприкінці ХХ століття європейський музичний простір уже налічував близько 1000 регулярних фестивалів.

Музичний туризм сьогодні розглядається як форма культурного туризму та існує поряд з іншими формами нішевого туризму, такими як кінотуризм та літературний туризм, що базуються на споживанні культурних продуктів і задоволенні специфічних інтелектуальних потреб мандрівників. Цей вид туризму стосується подорожі до певного місця чи пункту призначення для участі чи спогляданні живих музичних виступів, фестивалів, чи подій. Це форма туризму, що спрямована на ентузіастів музики, які прагнуть досліджувати різні жанри, відкривати для себе нових виконавців і відчувати яскраву атмосферу живої музики в різних місцях. Окрім розважальної складової, музичний туризм дедалі частіше розглядається в контексті оздоровлення. Це зумовлено науковим інтересом до терапевтичних властивостей музики та прагненням туристів знайти фізичні орієнтири для нематеріального духовного досвіду. Музика часто відіграє ключову роль в особистій та культурній «історії себе», а відвідування місць є способом залучення до цих нематеріальних аспектів музики (Nicky, Stijn, Leonieke & Abby, 2021).

На сучасному етапі розвитку, музичний туризм є золотою жилою для багатьох регіонів у світі, оскільки доступність транспортного сполучення добре сприяє мобільності людей. Таким чином, навіть далекі і не зручні, на перший погляд, місця проведення музичних шоу та великих фестивалів більше не є проблемою. Також, коли люди купують квитки, вони автоматично ще витрачають кошти у місцеву економіку за рахунок таких неминучих витрат як: оренда житла, витрати на паливо, витрати на продукти та воду, ознайомитись з місцевою кухнею та колоритом. Саме з цих причин, багато регіональних установ вбачають у музичному туризмі цінність та значимість для своєї місцевості (Perdian, 2023).

Поєднання звуків створює музику, яка, у свою чергу, може стати частиною національної ідентичності місця, будучи невід'ємною частиною культурного контексту нації як естетична цінність (Attali, 1985).

Музичні фестивалі мають тривалу історію – від античних змагань у Стародавній Греції до масштабних сучасних open-air заходів, що трансформувалися у комплексні культурні події з власними ритуалами та традиціями. Музичний туризм сьогодні є вагомим чинником регіонального розвитку, оскільки залучає значні туристичні потоки та стимулює місцеву економіку через споживання товарів і послуг. Окрім економічного ефекту, цей вид туризму відіграє ключову роль у збереженні культурної ідентичності, сприяючи міжкультурному обміну та взаєморозумінню. Таким чином, музичний туризм виступає невід'ємним елементом сучасної культурної та економічної сфер, що гармонізує суспільний розвиток через зміцнення міжкультурного діалогу.

Зазначений напрям туризму є відносно новим об'єктом наукового аналізу. Музичний туризм – це динамічна сфера, що постійно еволюціонує, а зростання популярності фестивалів, концертів та інших тематичних подій стимулює розробку нових теоретико-методологічних підходів до його вивчення.

Дослідження музичного туризму набуває все більш міждисциплінарного характеру, інтегруючи знання з музикознавства, соціології, економіки, географії та маркетингу. Такий підхід дозволяє глибше охарактеризувати мотивацію туристів, оцінити вплив музичних івентів на розвиток місцевих громад, а також розкрити роль музики в конструюванні культурної ідентичності та брендингу територій.

Популяризація фестивального руху вимагає нових методологій дослідження, заснованих на цифрових інструментах збору даних. Поряд із цим, запит суспільства

на екологізацію туристичних послуг актуалізує впровадження сталих практик у сегменті музичного туризму, забезпечуючи гармонійне поєднання економічного зростання та соціальної відповідальності.

Варто зазначити, що музична складова туристичної пропозиції охоплює широкий спектр ресурсів та послуг. До матеріальних об'єктів музичної спадщини належать тематичні маршрути, меморіальні будинки та музичні музеї. Подієвий сегмент складають народні гуляння, фестивалі традиційної музики і танцю, а також концерти різного масштабу. Освітньо-пізнавальні продукти включають лекції, майстер-класи та симпозиуми. Окрему категорію становлять ексклюзивні музичні продукти: виступи симфонічних оркестрів світового рівня, масштабні виставки та спеціалізовані музичні форуми

Найважливішим фактором, що стимулює сектор музичного туризму, є збільшення місцевих та закордонних заходів, концертів, карнавалів, музичних концертів та фестивалів, що проводяться по всьому світу. Іншим важливим фактором є виступ міжнародних та національних співаків на таких музичних заходах. Крім того, такі фактори, як зростання доходів на душу населення та підвищення рівня життя, також впливають на зростання музичного туризму в усьому світі. Світова туристична індустрія переживає період інтенсивного піднесення, що відкриває нові можливості для реалізації нішевих продуктів, зокрема музичного туризму.

Саме молодь виступає основною цільовою аудиторією музичних івентів, тоді як мас-медіа стають потужним інструментом стимулювання попиту. Глобальне зростання музичного туризму спричинене як технологічним прогресом, так і прагненням туристів до нових емоцій. Економічними чинниками цього процесу стали доступні авіаперевезення лоукостери (Ryanair, Wizz Air), впровадження гнучких систем лояльності (знижок та купонів), а також зростання прибутків від супутніх послуг, брендваної продукції та масштабних спонсорських контрактів (Group & Estate, 2023).

Індустрія музичного туризму пропонує вигідні пропозиції не тільки для гравців індустрії туризму та гостинності, але і для багатьох інших постачальників послуг, прямо або опосередковано пов'язаних зі світовою туристичною індустрією, таких як музичні концерти та гіді, ресторани та інші послуги. Численні вітчизняні та зарубіжні компанії, що працюють в автомобільній, аерокосмічній і морській сферах, надають своїм клієнтам різні послуги. Музика розвивається по всьому світу, а співаки, музичні продюсери, знаменитості та музиканти здатні привабити аудиторію до місць проведення музичних заходів чи фестивалів (Kruse, 2005). Однією з ключових тенденцій у галузі музичного туризму є подорожі меломанів, які відвідують концерти та фестивалі в різних країнах. Сьогодні настає ера гуртів: багато колективів виступають у різних місцях, залучаючи численних шанувальників по всьому світу. Музичний туризм у широкому розумінні можна визначити як подорожі з метою відвідування місцевих музичних фестивалів або інших музичних вистав (Kruger, Liverpool).

Особливий інтерес викликають подорожі до місць, де зароджувалися різні музичні напрямки. Сюди належать прогулянки по Abbey Road у Лондоні з обов'язковим відвідуванням однойменної студії, де записувався легендарний гурт The Beatles, а також поїздки до Нешвілла (США) – столиці музики кантрі. Неповдалік, у тому ж штаті Теннессі, знаходиться місто Мемфіс, відоме своєю музичною історією. Тут народився Елвіс Преслі – знаменитий рок-н-рол виконавець, і тут розташований його музей, який щорічно відвідують численні шанувальники.

Існує також екстремальний музичний туризм, коли фанати слідують за своїми кумирами по маршрутах їхніх гастролей, щоб ще раз насолодитися живим

виконанням. Незважаючи на зростання цифрових потокових платформ, жива музика залишається популярною.

Світовий прибуток від живої музики продовжує зростати, значною мірою завдяки вибуху фестивалів EDM, особливо на китайському та індійському ринках. Однак децентралізована та мережева система туристичної індустрії залишається складною для навігації: артисти часто співпрацюють з десятками місцевих промоутерів, агентів бронювання та майданчиків під час одного туру. Організація музичних турів з боку виконавців має на меті створення незабутніх шоу для глядачів.

Виконавці та їхні менеджери є ключовими фігурами у створенні та координації команд артистів з усіх секторів музичної індустрії, включаючи концертний бізнес. Часто керівництво виконавця бере участь у початковому плануванні маршруту, допомагає обрати туристичну компанію і є сполучною ланкою між живими виступами та іншими аспектами кар'єри виконавця.

Зауважимо, що сучасні шанувальники музики керуються спектром різноманітних мотивів у своїх подорожах, що зумовлює складну структуру та багатогранність музичного туризму як глобального явища. Якщо для одних пріоритетом є соціальна взаємодія та спілкування з однодумцями, то інші прагнуть автентичного досвіду, вважаючи, що навіть найякісніші записи не здатні замінити енергетику живого виступу. Проте ключовим залишається той факт, що для всіх категорій мандрівників першочерговою метою та головним ціннісним орієнтиром є сама музика.

Музичне мистецтво тісно пов'язане з життям і культурою людства, тому завжди знаходить відгук у фанатів. Завдяки цьому зв'язку музика стала однією з рушійних сил подорожей як для місцевих, так і для іноземних людей. Різниця між музичним туризмом, заходами та тематичним туризмом часто є умовою, оскільки відвідування музичних напрямків поєднується з іншими видами діяльності.

Варто підкреслити, що сучасні музичні фестивалі сформували якісно новий пласт туристичних продуктів, трансформувавшись із суто мистецької події у багатогранний досвід. Це включає розвиток креативних індустрій, гастрономічного та подієвого сервісу, а також інтеграцію цифрових технологій, що в сукупності створює високу додану вартість для туристичної дестинації. Зазвичай вони зосереджуються на живих виступах пісень та інструментів, що представляють такі музичні жанри, як рок, танцювальна музика, блюз, фолк, джаз та класична музика. Такий формат проведення сприяє створенню особливої атмосфери «фестивального містечка», де, окрім музичної сцени, функціонують зони відпочинку, фуд-корти та кемпінги, що робить подію автономним туристичним об'єктом.

На музичних фестивалях часто проводяться інші заходи, такі як продаж продуктів харчування та товарів, танці, ремесла, виконавське мистецтво та соціальні чи культурні заходи. Багато фестивалів проводяться щороку або повторюються з грудня по грудень. Деякі, включаючи багато рок-фестивалів, проводяться лише один раз. Музичні фестивалі проводяться по всьому світу, найвідоміші з них – «Tomorrowland», «Coachella». «Гластонбері», «Donauinselfest». «Sziget». «RockinRio», «FujiRockFestival».

Значний розвиток самостійного музичного туризму дали тури, присвячені діяльності відомих груп, виконавців та історії становлення музичних жанрів. Одним з найвідоміших є тур, присвячений The Beatles, і тур в Новий Орлеан для шанувальників джазу.

Всі елементи, що створюють індивідуальність цього місця, важливі для розвитку туризму, а оригінальність і незалежність потенційних напрямків часто проявляються в традиційній музиці. В цілому музика вносить значний емоційний внесок у сприйняття туристами нової культури.

Фундаментальним для розуміння музичного туризму є підхід Сесіла Шарпа, який розглядав традиційну музику як живий феномен, що постійно розвивається. Він підкреслював, що музична культура виражає колективну ідентичність спільноти та існує у численних формах, що сьогодні дозволяє інтерпретувати її як унікальний туристичний продукт.

Традиційна музика почала набувати все більшого міжнародного значення зі створенням Міжнародної ради традиційної музики в 1947 р. В основі організації лежать фактори, які визначають традиційну музику як постійний зв'язок між минулим і сьогоденням. Традиційна музика впливає на розвиток туристичних напрямків в організації напрямків і розширенні їх пропозицій. Традиційно визначають музику як мистецтво, як правило, невеликої групи людей, пов'язаних один з одним на основі схожих музичних інтересів, спілкування та усної музичної творчості без посередників.

У сфері туризму традиційна музика дедалі частіше репрезентується через автентичні обрядові заходи та етнографічні фестивалі, що дозволяє інтегрувати нематеріальну культурну спадщину в сучасний туристичний продукт. Деякі з найяскравіших прикладів використання традиційної музики в туризмі можна знайти в Ірландії, Австрії та Канаді (Sedmak). Традиційна музика є частиною ідентичності місцевих жителів, але вона представляє новий досвід для туристів та можливість дізнатися про традиційні цінності місць, які вони відвідують. Сільська місцевість найбільш відома своїми унікальними культурними традиціями та часто власною музикою. Що стосується туризму, традиційна музика часто використовується в сільському маркетингу, як правило, це стосується музики, що виконується на акустичних інструментах, таких як гітара, акордеон або скрипка, а також спілкування на народних ідіомах.

Перспективним у розвитку музичного туризму серед фольклору є впровадження Концепції створення сільського бренд-менеджменту, яка включає залучення нових суб'єктів туристичного сектора, кар'єри, ресторанів і готелів з артистами, творчими колективами, декомунізацією місцевої влади і приватних підприємців, спрямованих на формування сільської ідентичності. За цим слідує просування культурного туризму як засобу просування музики як центрального елемента в процесі формування ідентичності місця призначення. Традиційна музика в загальних пропозиціях може бути включена в інтегровані туристичні продукти, що сприяє формуванню образів і просуванню напрямків як елемента просторового розмаїття з конкретними пропозиціями.

Традиційна музика, що представляє потенційну частину культурного туризму, характерна для місць і регіонів, які відвідують туристи, або якщо музика характерна для винятковості певного регіону. Традиційна музика допомагає створювати та поширювати образ місця призначення, тим самим сприяючи подорожам та полегшуючи туристам знайомство з місцем призначення. Впровадження нових технологій, що дозволяють наблизити творчість до туристів за допомогою презентацій і цифрових процесів, відкриває безліч можливостей для підвищення інтересу до традиційної музики в певних місцях при створенні туристичних об'єктів. Крім візуального досвіду, досвід туристів заснований на сенсорних факторах (зір, слух, нюх, смак, дотик, наприклад, запах їжі) і емоційних факторах (на основі досвіду спілкування з місцевими жителями).

В цілому, досвід відвідування складається з багатовимірних вражень від різних взаємодіючих об'єктів при отриманні туристичних послуг, неможливо визначити основні фактори, що становлять загальне враження. Культурна політика повинна

включати не тільки заходи щодо збереження культурної спадщини (включаючи збереження традиційної музики), але також заходи щодо вжиття заходів, пов'язаних з освітою, економічним розвитком і туризмом в регіоні. Культурна політика спрямовуватиме зусилля з розвитку туризму. Вплив туризму на традиційну музику може бути як позитивним, так і негативним, а роль музики різниться в різних туристичних контекстах.

Визначення ефективної моделі управління є необхідною передумовою для актуалізації традиційної музики. Інтеграція музичної спадщини в туристичну пропозицію має базуватися на тріаді принципів: екологічній стійкості, соціальній відповідальності та економічній ефективності, що є фундаментом сталого розвитку. Стратегічне планування в цій галузі повинно орієнтуватися на перспективне бачення туризму, де цілі розвитку адаптовані не лише до потреб обраних сегментів ринку, а й до інтересів місцевої громади. Такий підхід забезпечує баланс між комерційною вигодою та збереженням автентичності музичної культури.

Ні систематичне просування музики, ні значні якісні зміни не можуть бути досягнуті, якщо цінність традиційної музики не буде активно включена в концепції інноваційного розвитку на всіх рівнях. Розумне управління повинно ґрунтуватися на культурі знань і навчання (генерації і передачі знань), а також на систематичному і безперервному розвитку музики, участі й інтеграції зацікавлених сторін у ній. Поєднання та виконання всіх функцій управління надає можливості для спілкування з музичними експертами та лідерами туристичних напрямків, а також з іншими формами співпраці, щоб забезпечити включення традиційної музики в пропозиції та акції напрямків розвитку. Концепція розвитку є результатом консенсусу між усіма зацікавленими сторонами на всіх рівнях, заснованого на дискусіях. Суть інтеграції полягає в тому, що, досягаючи спільних цілей, зацікавлені сторони можуть мати успіх у своїх індивідуальних цілях за допомогою постійних інновацій музичних туристичних продуктів, як компонента індивідуальності місця призначення.

Отже, інтерес до музичних традицій як до однієї з форм життя і культури регіону постійно зростає, завдяки інноваційним підходам до створення туристичних продуктів і талановитому менеджменту. Розвиток музичного туризму залежить від багатьох факторів, які можуть як прискорювати, так і уповільнювати цей процес. До них відносяться соціально-економічні фактори, які формують основу матеріального добробуту та структуру вільного часу; демографічні фактори, що визначають чисельність та розміщення населення; політичні фактори, що забезпечують стабільність і співпрацю; соціально-психологічні фактори, які включають традиції, моделі поведінки та вплив ЗМІ; культурно-історичні фактори, які відображають культурне багатство народу; а також матеріально-технологічні фактори, що визначають рівень розвитку інфраструктури. Системний аналіз та управління цими різноманітними факторами є ключем до успішного розвитку музичного туризму, який в свою чергу сприяє збереженню культурної спадщини та стимулює економічне зростання регіонів.

Також, важливими факторами, які впливають на розвиток музичного туризму, є ефективна співпраця між місцевими громадами, культурними установами та туристичними організаціями. Це сприяє створенню унікальних туристичних продуктів, які приваблюють відвідувачів.

Крім того, сучасні технології та соціальні медіа грають важливу роль у популяризації музичних подій та фестивалів, що збільшує охоплення аудиторії та залучення нових туристів, що допомагає створити позитивний імідж регіону.

Економічний вплив музичного туризму має стратегічне значення, оскільки проведення масштабних подій стимулює розвиток суміжних галузей місцевого бізнесу, сприяє створенню нових робочих місць та зростанню доходів населення. Таким чином, музичний туризм трансформується у потужний інструмент збереження та актуалізації культурної спадщини, водночас виступаючи каталізатором сталого соціально-економічного розвитку туристичної дестинації.

Світова практика свідчить про значну роль музичних музеїв у формуванні тематичних турів, що дозволяє поєднувати туризм із глибоким вивченням музичної спадщини. Наприклад, у Музеї музичних інструментів Фенікса в Арізоні ви можете бачити, чути та відчувати вібрації інструментів, на яких грали такі музичні діячі, як Джон Леннон, Елвіс Преслі, Ерік Клептон та Джордж Бенсон. У п'яти географічних галереях відвідувачі можуть грати на інструментах з усього світу, включаючи гонги та бірманські арфи. Тут також є театр на 300 місць, де проходять концерти різних артистів. У музеї є магазини, кафе та кав'ярня. Пропонуються екскурсії для груп від 10 осіб (Event bride Blog, 2016).

У Національному музичному музеї Вермільйона (Південна Дакота) представлено понад 15 000 інструментів, серед яких колекція старовинних італійських скрипок та гітар та зберігаються рідкісні інструменти італійських майстрів XVII–XVIII ст., що ілюструють розвиток музики протягом п'яти століть. Ця колекція вважається однією з найбагатших у світі за своєю історичною та культурною цінністю. У двох галереях представлені американські музичні традиції та рідкісні музичні інструменти (Duarte, Folgado-Fernández, & Mogollón, 2018).

Музей музики в Нешвілі, штат Теннессі, розповідає про походження та спадщину музики кантрі та Південної музичної культури. Серед експонатів-гітара Елвіса Преслі, альбоми відомих виконавців на Gold Record Wall (Chen, Liu, Zhang & Xiao, 2019). Columbia Studio Вта програма “Sharing the Art of Songwriting” – ще одна визначна пам'ятка музею, яка пропонує відвідувачам створювати власні музичні композиції, дивитися короткометражні фільми про кантрі-музику та взаємодіяти з відомими авторами пісень, такими як Харіан Говард та Доллі Партон.

В Американському музеї джазу в Канзас-Сіті, штат Міссурі, є експонати, присвячені діяльності таких джазових музикантів, як Луї Армстронг, Дюк Еллінгтон, Елла Фіцджеральд і Чарлі Паркер. Тут зберігається архів їх прослуховувань, фотографій, відео та спогадів. Тут також проводяться джазові вистави, де відвідувачі можуть посидіти за щотижневим джемом Blue Monday або насолодитися джем-сейшном в Канзас-Сіті. Музей надає студентам та молодим музикантам безліч можливостей поспілкуватися з майстрами джазу та місцевими джазовими талантами (Event bride Blog).

Джазовий зал слави Бірмінгема вшановує джазових виконавців, пов'язаних з Алабамою. Виставка демонструє досягнення Ната Кінга Коула, Дюка Еллінгтона, Лайонела Хемптона та Ерскіна Хокінса. Джазовий зал також спонсорує джазові вистави в місті та заохочує місцеву молодь займатися джазом (Dwyer, 2015).

Продукти музичного туризму неможливі без представників класичної музики, в Європі організовано кілька унікальних екскурсій. Серед них: «Слідами Моцарта», що спеціалізується на висвітленні багатой історії і звучання таких міст, як Зальцбург, Відень та Прага. Екскурсію проводить доктор Девід Нельсон, що є професором теорії музики та автором книги «Відень для любителя музики». У нього дуже чітке уявлення про концепцію музичного туризму: «Я роблю набагато детальніший досвід для любителів музики, щоб вони справді могли краще зрозуміти, як це було насправді за часів Моцарта, Бетховена чи Гайдна і де вони жили і працювали» (Duarte,

Folgado-Fernández & Mogollón, 2018), – каже Нельсон. «Завдяки проведеному моєму дослідженню я підготував поїздки для людей, які хочуть дізнатись більше, або які, можливо, вже знають надзвичайно багато і щоб все це ожило. Звичайно, вистави є ключовою його частиною, але вони відповідають історії, а не «туристичним» шоу». Як приклад, він проводить групу по площі біля резиденції композитора, згадуючи історію того дня, коли Бетховен нарешті зрозумів, що його глухота незворотна. Нельсон проводить два тури: похід для меломанів по трьох містах, а також поїздку на міжнародний фестиваль музики Баха в Лейпцигу.

Міжнародний досвід доводить, що музичні туристичні атракції зазвичай подаються в різних формах, таких як музичні музеї, концертні зали, тематичні тури, інтерактивні виставки, музичні фестивалі та майстер-класи. Ці атракції дозволяють туристам не тільки ознайомитися з музичною історією та культурою певного регіону, але й активно взаємодіяти з музичним середовищем, наприклад, грати на інструментах, слухати живі виступи, брати участь у музичних сесіях та створювати власні музичні композиції.

Значущість світових музичних атракцій зумовлена низкою стратегічних аспектів: по-перше, збереженням культурної ідентичності; по-друге, стимулюванням міжкультурної комунікації; по-третє, високою економічною рентабельністю за рахунок попиту на ексклюзивний культурний досвід (Kasia, 2018).

Музичні музеї та колекції музичних інструментів відіграють важливу роль у збереженні та популяризації музичної спадщини. Вони надають можливість побачити, почути та відчувати історичні інструменти, що дозволяє краще зрозуміти еволюцію музики та музичних технологій. Крім того, такі музеї часто організують освітні програми та заходи, спрямовані на поширення знань про музику серед широкої аудиторії, що стимулює розвиток музичної культури та освіти.

За останнє десятиріччя український ринок тематичного музичного туризму пройшов шлях від поодиноких ініціатив до формування спеціалізованих компаній. Діяльність цих туроператорів базується на чіткому дотриманні профільного законодавства, зокрема Закону України «Про туризм» від 15.09.1995 (ВРУ, Закон України «Про туризм», 1995). Туристичний проєкт «MUSIC GURU» існує з 2012 р. і обслуговує сотні туристів, які відвідали європейські фестивалі та концерти таких гуртів, як Metallica, AC/DC, Black Sabbath, 30STM, Placebo, Iron Maiden, Slipknot, Rammstein, Manowar, Linkin Park, Guns N'Roses, System Of A Down, Coldplay. До фестивалів, які охоплює діяльність проєкту, належать Rockim Park, Nova Rock, Graspop Metal Meeting, Brutal Assault.

Компанія пропонує такі послуги:

- організація поїздок на музичні фестивалі,
- персональні тури з відвідуванням головних музичних подій в Європі,
- послуги бронювання,
- підбір транспорту для переміщення залежно від потреб туриста,
- продаж квитків та запрошень на музичні події в Європі,
- підбір готелів та допомога в оформленні необхідних документів,
- надання гідів або супровідників в місті проведення заходу.

На внутрішньому ринку України музичний туризм активно репрезентований турами до Львова. Зокрема, компанія «КРУЇЗ ПЛЕНЕТ» (проєкт «Go Ukraine») та туроператор «Навігатор Україна» пропонують програми, що включають відвідування Львівської національної опери та творчі зустрічі з представниками місцевої джазової сцени. Ключовим подієвим драйвером регіону залишається щорічний міжнародний фестиваль Leopold Jazz Fest, який традиційно збирає шанувальників музики з усієї

країни та сприяє популяризації Львова як музичної столиці України. Проведення великих фестивалів (як Leopold Jazz Fest) тимчасово призупинено або змінено їхній формат через воєнний стан, але попит на камерні музичні заходи у Львові залишається високим.

Вагоме місце серед івент-провайдерів України посідає компанія «АФША UA», що спеціалізується на організації подорожей до локацій найбільших світових фестивалів електронної танцювальної музики (EDM). Свою діяльність на ринку компанія розпочала у 2007 році з організації туру на Global Gathering Ukraine. За цей період було сформовано портфель регулярних турів на такі знакові події, як Tomorrowland, Ultra Music Festival, Ultra Europe, Armin Only, A State of Trance, Amsterdam Music Festival (ADE) та Godskitchen. Пропозиція компанії включає як групові, так і індивідуальні пакети послуг. Клієнтам забезпечується повний логістичний супровід: від трансферів та оренди мікроавтобусів за персоналізованими маршрутами до комфортного розміщення та професійної підтримки на всіх етапах подорожі. При цьому, багато подібних провайдерів змістили акцент на європейські майданчики для українців, що перебувають за кордоном, або на внутрішні благодійні івенти.

В Україні також розвивається етно-фестивальний туризм, який можна віднести до музичного туризму, оскільки програма таких фестивалів часто ґрунтується на виступах музичних виконавців.

Протягом останніх років музичний туризм в Україні пройшов шлях системних трансформацій, які детально відображені у SWOT-аналізі музичного ринку (див. Рис. 2.). Ці зміни охоплюють як модернізацію інфраструктурного забезпечення, так і активне впровадження інноваційних технологій у сферу подієвого менеджменту. Для глибшого розуміння поточної ситуації розглянемо ключові аспекти цих перетворень крізь призму сильних і слабких сторін, а також потенційних можливостей та загроз для галузі.

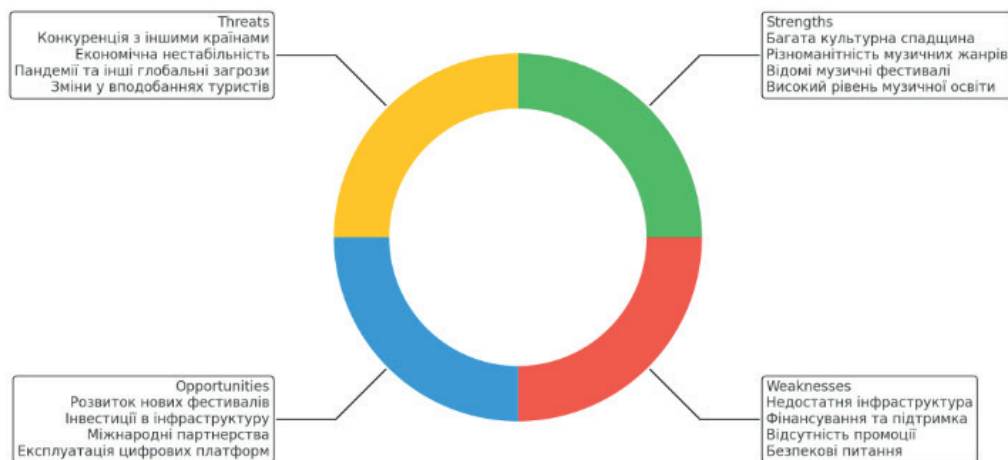

Рис. 2. SWOT – аналіз музичного ринку в Україні (розроблено автором на основі джерел Sandvoss, Бейдик, 1998, Вархоляк & Миронов, 2020)

Одним із стратегічних напрямів розвитку галузі до запровадження воєнного стану було системне оновлення інфраструктури: реконструкція та спорудження сучасних

концертних майданчиків і стадіонів, що відповідають міжнародним технічним стандартам (rider-friendly venues). Зокрема, модернізація НСК «Олімпійський» у Києві перетворила стадіон на мультифункціональну арену, здатну приймати грандіозні шоу світових зірок, таких як Red Hot Chili Peppers, Madonna, Depeche Mode та Imagine Dragons. Важливу роль у розширенні географії музичного туризму відіграла «Арена Львів», що стала ключовим осередком музичного життя Західної України, а також палаци спорту та сучасні виставкові центри в інших містах-мільйонниках. Сформована розгалужена мережа майданчиків дозволила проводити масштабні гастрольні тури, що стали основою для розвитку внутрішнього музичного туризму. Це стимулювало мобільність населення, коли мешканці сусідніх областей здійснювали короткострокові поїздки до найближчого мегаполіса задля відвідування концертів улюблених виконавців.

Проведення заходів такого масштабу генерувало потужні туристичні потоки, залучаючи тисячі відвідувачів як із регіонів України, так і з-за кордону, що позитивно впливає на імідж країни як глобальної музичної дестинації.

Сучасні технології значно спростили процес організації та відвідування музичних заходів. Он-лайн платформи для продажу квитків, такі як Concert.ua та Karabas.com, забезпечують зручний доступ до інформації про концерти та фестивалі, а також можливість швидкого придбання квитків. Це дозволяє залучати більшу аудиторію, що сприяє зростанню музичного туризму. Крім того, використання соціальних мереж для промоції музичних подій значно підвищило рівень інформованості про них серед потенційних відвідувачів.

Вагомим стимулом для галузі стала підтримка з боку держави та місцевих органів влади. Зокрема, впровадження програм грантового фінансування, зокрема через Український культурний фонд та місцеві бюджетні програми підтримки культури, дозволило організаторам масштабувати музичні фестивалі та підвищити їхню якісну складову. Така державна політика сприяє створенню конкурентоспроможних культурних продуктів, які не лише популяризують українське мистецтво, а й генерують значні туристичні потоки, стимулюючи економіку територій

Однією з основних проблем, з якими зіштовхнувся музичний туризм в Україні, стали економічні труднощі, зокрема, зниження купівельної спроможності населення та нестабільність національної валюти. Це ускладнювало фінансування великих музичних подій та знижувало кількість потенційних відвідувачів. Для подолання цих труднощів організатори почали активно залучати спонсорів та партнерів, що дозволило зберегти високий рівень проведення заходів.

Політична нестабільність та запровадження воєнного стану стали критичними викликами для галузі, спричинивши масове скасування виступів іноземних виконавців через безпекові ризики та обмеження міжнародного авіасполучення. Водночас, станом на 2026 рік, спостерігається поступовий перехід до етапу безпекової адаптації: розвиток мережі сертифікованих арт-укриттів та впровадження спеціальних протоколів страхування ризиків. Активна стратегія промоції України як стійкої та культурно потужної дестинації, у поєднанні з гарантіями безпеки, є необхідною умовою для відновлення довіри міжнародних івент-агентств та повернення світових зірок на українські майданчики.

Музична сцена України пройшла шлях динамічної трансформації протягом останніх десятиліть. Якщо у 1990-х р. фундамент галузі заклали рок- та поп-колективи, такі як «Океан Ельзи» та «Воплі Відоплясова», то у 2000-х р. музичний простір розширився завдяки хіп-хопу, інді-музиці та поп-року у виконанні «Скрябіна» та «Бумбоксу».

Сучасний етап розвитку характеризується високим рівнем жанрової диверсифікації. Поряд із інді-роком та електронною сценою, особливого значення набули проекти на стику етно та електроніки, що здобули глобальне визнання. Систематична участь українських артистів у масштабних міжнародних фестивалях (як-от Glastonbury, Coachella чи Sziget) та успіхи на конкурсі Євробачення трансформували українську музику на конкурентоспроможний експортний продукт, що сприяє формуванню стійкого інтересу міжнародної аудиторії до України як музичної дестинації (Васильєва, 2004).

За останні роки кількість відвідувачів музичних заходів в Україні значно зросла. Наприклад, фестиваль Atlas Weekend, який проводиться в Києві, щорічно приваблює понад 500 тисяч відвідувачів. Leopold Jazz Fest у Львові збирає десятки тисяч шанувальників джазової музики з різних країн. Ці показники свідчать про високий рівень інтересу до музичних подій та активний розвиток музичного туризму в Україні.

Трансформації на шляху розвитку музичного туризму в Україні відбуваються завдяки інноваціям, підтримці держави та подоланню економічних та політичних труднощів. Розвиток інфраструктури, впровадження цифрових технологій та активна промоція української музики на міжнародній арені сприяють зростанню популярності країни як музичної дестинації. Завдяки цьому, кількість відвідувачів музичних заходів продовжує зростати, що позитивно впливає на економічний та культурний розвиток України.

В Україні спостерігалася стрімка динаміка зростання відвідуваності ключових музичних івентів, що свідчить про високу ємність ринку (див. Рис. 3. та 4.). Зокрема:

➤ Atlas Weekend (Київ): заснований у 2015 р., фестиваль продемонстрував феноменальне зростання – від 20 тис. відвідувачів у перший рік проведення до рекордних 600 тис. у 2021 р., ставши одним із найбільших фестивалів Східної Європи.

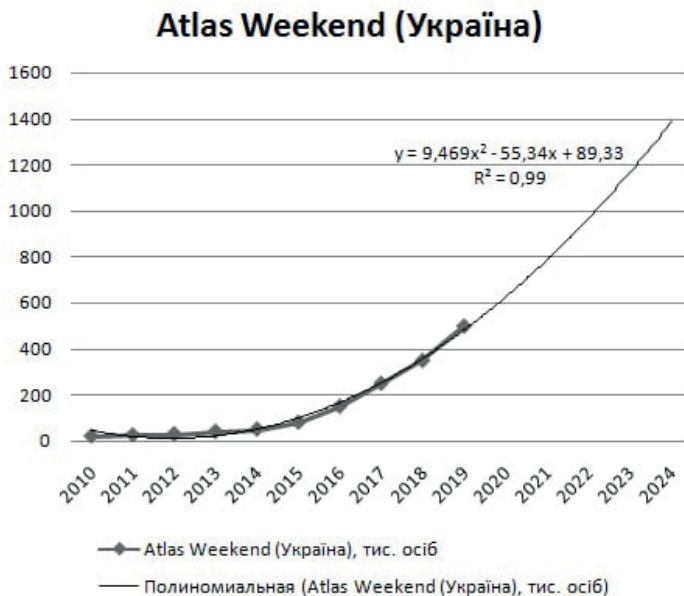

Рис. 3. Динаміка та прогноз кількості відвідувачів Atlas Weekend (розроблено автором на основі джерел Sandvoss, Бейдик, 1998, Вархоляк & Миронов, 2020)

➤ Leopolis Jazz Fest (Львів): з моменту заснування у 2011 р. пройшов шлях від локальної події на 10 тис. глядачів до міжнародного форуму, пікова відвідуваність якого у довоєнний період сягала 100 тис. осіб. Навіть в умовах викликів останніх років, фестиваль залишається еталоном якісного музичного продукту, що формує імідж Львова як культурної столиці.

➤

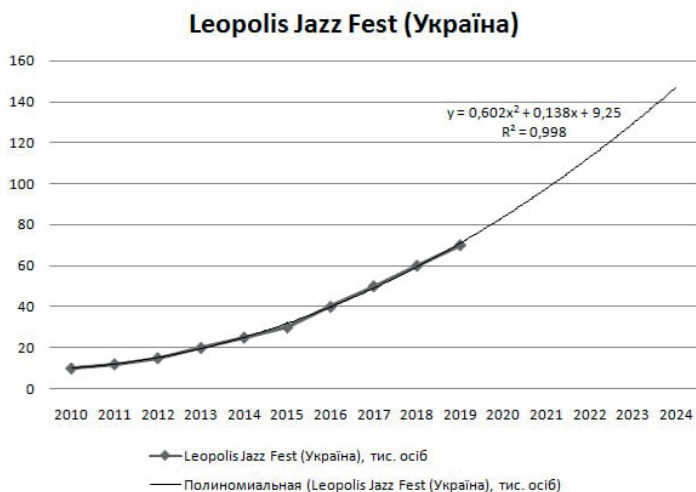

Рис. 4. Динаміка та прогноз кількості відвідувачів Leopolis Jazz Fest (розроблено автором на основі джерел Sandvoss, Бейдик, 1998, Вархоляк & Миронов, 2020)

Україна перебуває в епіцентрі регіональних та глобальних трансформацій, тому аналіз світових тенденцій розвитку музичного туризму є необхідною умовою для прогнозування векторів росту вітчизняного ринку (Saha, 2023). Серед ключових глобальних трендів варто виділити наступні:

- Глобальне збільшення відвідуваності музичних фестивалів свідчить про зміну споживчих пріоритетів на користь «економіки вражень». Основними драйверами цього процесу є покоління Z та міленіали, для яких музична подія є способом самоідентифікації та соціалізації. Це стимулює розвиток транскордонного музичного туризму.

- Впровадження інноваційних інструментів – від блокчейн-систем продажу квитків та мобільних додатків фестивалів до персоналізованого цифрового маркетингу на основі Big Data – радикально спростило клієнтський шлях туриста. Це не лише підвищило доступність заходів, а й створило умови для формування лояльних онлайн-спільнот навколо музичних брендів.

Український ринок демонструє високу адаптивність до цих глобальних трендів, про що свідчить стрімка цифровізація квиткових операторів та орієнтація вітчизняних фестивалів на запити молоді, технологічно грамотної аудиторії.

Водночас, національний контекст розвитку музичного туризму визначається специфічними внутрішніми тенденціями:

- Стрімке зростання аудиторії стало можливим завдяки адаптації наявних локацій (стадіонів, виставкових центрів, занедбаних промислових зон – ревіталізація) під потреби масштабних івентів. Це дозволило забезпечити високий рівень технічного продакшну та безпеки, що є критичним для залучення внутрішніх та іноземних туристів.

- Музичний туризм перестав бути суто приватною ініціативою. Державна підтримка через УКФ, муніципальні програми (наприклад, стратегія «Львів – місто фестивалів») та спонсорські інвестиції великого бізнесу дозволили масштабувати локальні проєкти до рівня національних та міжнародних брендів.

Поряд із позитивними трендами, музичний туризм в Україні стикається з критичними економічними та безпековими викликами:

- Зниження купівельної спроможності населення суттєво обмежило бюджети на дозвілля. Проте галузь адаптувалася через диверсифікацію джерел фінансування: активне залучення корпоративних спонсорів, використання міжнародних грантів та перехід до моделі благодійних івентів, що дозволило зберегти активність ринку навіть у складних умовах.

- Тривалий воєнний стан став головним бар'єром для міжнародного гастроляного менеджменту. Водночас, формування стратегії «культурного фронту» та активна дипломатія сприяли поступовому поверненню інтересу до України. Промоція країни як стійкої дестинації з унікальним досвідом («concerts in shelters») стає фундаментом для відновлення міжнародного туристичного потоку в поствоєнний період.

Попри поточні виклики, галузь має високий потенціал, що дозволяє прогнозувати подальше зростання попиту на музичний туризм в Україні, основними векторами трансформації якої стануть:

- Перехід до екосистемних цифрових рішень, що охоплюють не лише продаж квитків, а й VR/AR-супровід заходів, безконтактну інфраструктуру та аналітику великих даних для персоналізації туристичного досвіду.

- Активне залучення світових музичних брендів та івент-агентств як партнерів. Це сприятиме інтеграції України у глобальні гастроляні карти та зміцненню позицій вітчизняних фестивалів на міжнародному ринку культурних послуг.

- Сталий розвиток та модернізація інфраструктури, інвестиції будуть спрямовані на створення інклюзивних, безпечних та екологічно стійких локацій, що відповідають світовим стандартам якості та комфорту.

Музичний туризм в Україні володіє значним мультиплікативним потенціалом. Його розвиток виступатиме потужним поштовхом економічного відновлення, стимулюватиме приплив іноземних інвестицій та слугуватиме ефективним інструментом культурної дипломатії на світовій арені.

Розвиток музичного туризму стикався з різноманітними проблемами на різних етапах свого існування, від виникнення в середині ХХ ст. до сьогодення. Однією з перших значних проблем було недостатнє фінансування та відсутність інфраструктури. У 1960–1970-х рр. багато музичних фестивалів проводилися в умовах обмежених ресурсів, що ускладнювало залучення великих музичних зірок і забезпечення високого рівня обслуговування відвідувачів. Класичним прикладом невідповідності масштабів події наявній інфраструктурі став фестиваль Woodstock (США) у 1969 р. який, попри свій статус символу епохи, виявився організаційним викликом. Очікуючи близько 50 тисяч відвідувачів, організатори прийняли понад 400 тисяч осіб, що призвело до критичного переповнення локації, гострого дефіциту продовольства та повного колапсу санітарно-гігієнічних систем. Цей історичний досвід довів, що стратегічне планування логістики та управління потоками туристів є не менш важливими для репутації заходу, ніж його мистецька складова.

У 1980–1990-х рр., з поширенням масової культури і зростанням популярності музичного туризму, основною проблемою стала логістика та безпека. Збільшення кількості відвідувачів вимагало нових підходів до організації подій. Критичним прецедентом, що змусив світову спільноту переглянути стандарти безпеки під час

масштабних музичних подій, стала трагедія на фестивалі Roskilde (Данія) у 2000 р. Внаслідок тисняви під час виступу гурту Pearl Jam загинуло дев'ять осіб. Цей випадок став каталізатором для розробки сучасних протоколів безпеки, зокрема впровадження систем розподілу натовпу (бар'єрні зони), посилення контролю за щільністю аудиторії та обов'язкового навчання персоналу методам запобігання паніці.

Сучасні проблеми музичного туризму більш різноманітні та включають як старі, так і нові виклики. Пандемія COVID-19, що розпочалася в 2019 р., завдала потужного удару по музичному туризму, змусивши скасувати чи перенести більшість великих подій у 2020-2021 рр. Відновлення після пандемії вимагало запровадження нових стандартів безпеки, таких як обов'язкове тестування на COVID-19, соціальне дистанціювання та обмеження кількості відвідувачів.

У 2000-х рр. додалася проблема екологічної стійкості. Великі музичні заходи залишають значний екологічний слід, включаючи відходи, викиди CO₂ та знищення природних ландшафтів. Для боротьби з цими викликами фестивалі, такі як Гластонбері (Велика Британія), почали впроваджувати програми з утилізації відходів, використання поновлюваних джерел енергії та заохочення відвідувачів до екологічної свідомості.

На Рис. 5. відображено прогнозу динаміку глобального ринку музичного туризму, де чітко простежується вплив пандемії COVID-19. До 2019 р. галузь демонструвала стабільну висхідну траєкторію з середньорічним темпом зростання (CAGR) близько 5%, досягнувши обсягу у 30 млрд. доларів США.

У 2020–2021 рр. запровадження жорстких локдаунів та закриття кордонів спричинило рецесію ринку на 60%, у результаті чого його обсяг скоротився до 12 млрд. доларів США. Таке різке падіння зумовлене повною зупинкою гастрольної діяльності світових артистів та скасуванням найбільших фестивальних брендів, що підкреслює високу вразливість сектору до глобальних безпекових та епідеміологічних викликів.

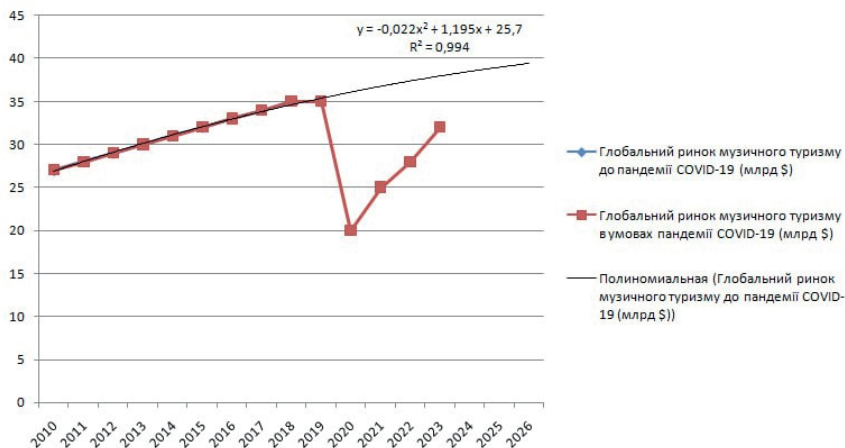

Рис. 5. Прогноз динаміки глобального ринку музичного туризму (млрд. \$) (розроблено автором на основі джерел Sandvoss, Бейдик, 1998, Вархоляк, Миронов, 2020)

Станом на 2026 р. глобальний ринок музичного туризму перевершив допандемійні показники, досягнувши нового історичного максимуму, що підтверджує зміщення

споживчих пріоритетів у бік економіки вражень у структурі сучасного світового туризму.

Цифрова трансформація (диджиталізація) виступає не лише викликом, а й потужним драйвером розвитку музичного туризму. Якщо під час пандемії онлайн-трансляції були вимушеною заміною, то станом на 2026 р. галузь перейшла до моделі гібридних івентівних пріоритетів у бік економіки вражень у структурі сучасного світового туризму.

Основний виклик трансформувався: тепер це не стільки конкуренція між живим та віртуальним форматом, скільки необхідність створення синергії між ними. Організатори впроваджують технології VR та AR для залучення глобальної онлайн-аудиторії, одночасно використовуючи цифрові інструменти для покращення фізичного досвіду туристів на локації (наприклад, через інтерактивні додатки). Таким чином, диджиталізація дозволяє фестивалям масштабувати свій вплив далеко за межі фізичної місткості майданчика.

Економічні ризики, зумовлені високою вартістю подорожей, залишаються вагомим бар'єром для формування туристичних потоків. Для скорочення цього впливу організатори впроваджують стратегії гнучкого ціноутворення, зокрема через розробку бюджетних пакетів, залучення спонсорських субсидій та багаторівневу систему доступу до подій. Диджиталізація допомагає впроваджувати ці економічні стратегії через персоналізовані знижки в мобільних додатках.

Аналіз даних підтверджує стійку динаміку зростання музичного туризму, попри його високу вразливість до зовнішніх факторів. У Таблиці 1. систематизовано ключові виклики розвитку музичного туризму.

Дослідження викликів підтверджує високу життєстійкість музичного туризму: здатність індустрії адаптуватися до зовнішніх шоків і трансформувати їх у нові можливості (цифровізацію, гібридні формати та посилені стандарти безпеки).

Таблиця 1

**Виклики розвитку музичного туризму
(розроблено автором на основі Sandvoss, I ♥ Ibiza)**

Період	Основні проблеми	Методи вирішення
1960-1970-ті	Недостатнє фінансування, відсутність інфраструктури	Залучення інвесторів, розвиток інфраструктури
1980-1990-ті	Логістика, безпека	Розробка планів евакуації, контроль натовпу
2000-і	Екологічна стійкість	Утилізація відходів, використання поновлюваних джерел
2019-2021	Пандемія COVID-19	Нові стандарти безпеки, обмеження кількості відвідувачів
Сучасність	Диджиталізація, економічні виклики	Баланс між живими та віртуальними заходами, доступні пакети

Сучасний світ характеризується динамічними трансформаціями, що безпосередньо впливають на вектор розвитку туристичної індустрії. Аналіз ключових напрямів цієї

еволюції дозволяє ідентифікувати тенденції та чинники, що формують майбутнє сектору. Представлений на Рис. 6. SWOT-аналіз ринку музичного туризму систематизує сильні й слабкі сторони, а також можливості та загрози, що є підґрунтям для стратегічного планування та ефективного розвитку цього сегмента індустрії.

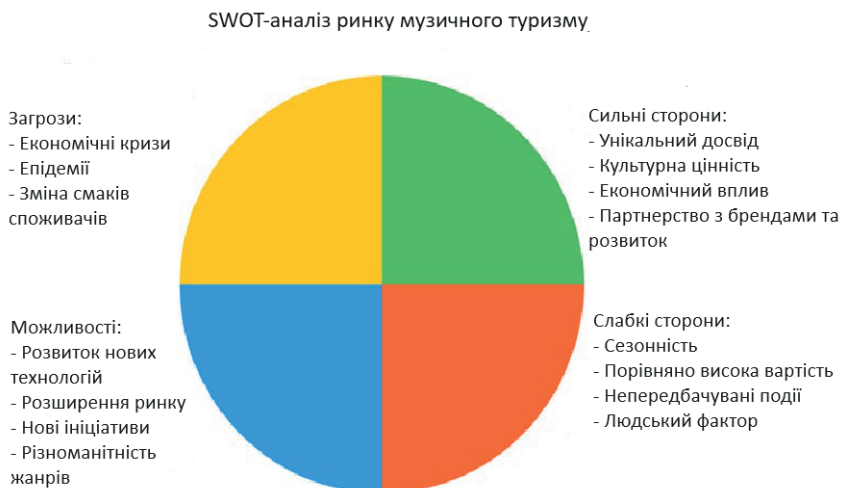

Рис. 6. SWOT аналіз ринку музичного туризму у світі (розроблено автором на основі Sandvoss, I ♥ Ibiza)

Сильні сторони

Музичний туризм має кілька значних переваг. По-перше, він володіє великою культурною привабливістю, оскільки музичний туризм привертає увагу туристів завдяки відомим артистам та унікальним заходам. По-друге, музичний туризм створює значний економічний вплив, генеруючи прибутки для місцевої економіки, включаючи готельний, ресторанный та транспортний сектори. По-третє, різноманітність заходів, від великих фестивалів до локальних концертів, забезпечує широкий вибір для різних смаків та вікових груп. Нарешті, музичні заходи сприяють соціальній згуртованості, об'єднуючи людей різних культур та національностей.

Слабкі сторони

Проте ринок музичного туризму має і свої недоліки. Одним з основних є сезонність, оскільки більшість музичних подій відбувається у певний час року, що призводить до нерівномірного потоку туристів. Також організація великих музичних заходів потребує значних фінансових вкладень та ресурсів, що збільшує витрати. Крім того, висока конкуренція між різними музичними подіями у світі обмежує зростання окремих заходів. Музичний туризм залежить від зовнішніх факторів, таких як політична стабільність, погодні умови та здоров'я виконавців.

Можливості

Існують численні можливості для розвитку музичного туризму. Наприклад, розширення ринку через нові музичні жанри та артисти створює нові ніші. Інновації у технологіях, такі як віртуальна реальність та онлайн-трансляції, збільшують доступність музичних подій для ширшої аудиторії. Співпраця з іншими індустріями, такими як гастрономія та мода, підвищує привабливість музичних заходів. Крім того,

впровадження екологічних практик та проведення «зелених» музичних фестивалів залучає еко-свідомих туристів.

Загрози

Ринок музичного туризму також стикається з певними загрозами. Економічні кризи знижують рівень прибутків населення, що впливає на можливість відвідування дорогих музичних заходів. Епідемії та пандемії, такі як COVID-19, призводять до скасування масових заходів і значних фінансових втрат. Зміна смаків аудиторії зменшує популярність певних музичних жанрів чи заходів. Надмірний туристичний потік призводить до екологічних проблем та негативного впливу на навколишнє середовище.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розвиток музичного туризму надзвичайно складний і багатогранний процес, який відображає динаміку сучасного світу. Від початкових етапів, коли основними проблемами були недостатнє фінансування та інфраструктура, до сучасних викликів, таких як пандемія COVID-19 та диджиталізація, ця індустрія постійно еволюціонує.

На кожному етапі виникають нові виклики, але також і нові можливості. Якщо в початкові роки основними проблемами були недостатні ресурси та логістика, то в сучасний період з'явилися екологічні та безпекові аспекти, а також важливість цифрового простору.

Організатори та учасники музичних подій продовжують адаптуватися до цих змін, розробляючи нові стратегії підвищення якості послуг та задоволення потреб аудиторії. Попри вразливість до зовнішніх чинників, зокрема економічних криз та безпекових викликів, музичний туризм зберігає статус динамічної індустрії з високим потенціалом до відновлення. Він залишається потужним інструментом соціокультурної інтеграції, що об'єднує світову спільноту навколо спільних мистецьких цінностей та унікального культурного досвіду.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Бейдик, О. О. (1998). *Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії*. Київ: Видавництво «Палітра».
- Вархоляк, Х. В., & Миронов, Ю. Б. (2020). Музичні фестивалі як об'єкт атрактивності Львівщини. У *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Туризм і готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України»* (с. 38–41). Одеса.
https://tourlib.net/statti_ukr/varholiak.htm
- Васильєва, Л. Л. (2004). *Рок-музика як фактор розвитку культури другої половини ХХ століття*: дис. канд. мистецтвознавства: 26.00.01. КНУКіМ.
<http://surl.li/uhvbq>
- Закон України «Про туризм» (1996). *Відомості Верховної Ради України*, 31, 241.
<http://surl.li/uhvau>

- Історичні етапи розвитку туризму (2023): онлайн-платформа, відкрита публічна бібліотека.
<http://surl.li/uhvqg>
- Лупак, Р., Тарасюк, В., & Вархоляк, Х. (2020). Аспекти розвитку фестивального туризму. *Галицький економічний вісник*, 66(5), 30–37.
https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.05.030
- Мальська М. П., Грицишин А. Т., Білоус С. В., & Топорницька М. Я. (2022). *Фестивальний туризм: теорія та практика. Навч. посібник*. Київ: вид. Піча Ю. В.
- Польова Л. В., & Мороз Б. В. (2018). Вплив музичних фестивалів на розвиток туризму. *Журнал «Карпатський край»*, 1-2(10-11).
<https://journals.pnu.edu.ua/index.php/kk/article/view/3743/4336>
- Худоба, В. В., & Четирбук, О. Р. (2018). *Фестивали як складова культурно-етнічного туризму*. Лекція з дисципліни «Культурний та етнічний туризм». ЛДУФК.
<http://surl.li/uhuyy>
- Agedi Group (2023). Music tourism: an increasingly important phenomenon, also for real estate. *LinkedIn*.
<http://surl.li/uhvkq>
- Attali J. Noise (2009). *The Political Economy of Music*. Manchester University Press,
https://monoskop.org/images/6/67/Attali_Jacques_Noise_The_Political_Economy_of_Music.pdf
- Baran, M. (2017, 4 september). Music tourism has potential, but the industry must pick up the pace. *Travel Weekly*.
<https://www.travelweekly.com/North-America-Travel/Music-tourism-has-potential-but-industry-must-pick-up-the-tempo>
- Chen Y., Liu P., Zhang J., & Xiao X. (2019). Falling in love with a place because of a song: the transportation effects of music on place attachment. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 882–893.
<https://doi.org/10.1080/10941665.2019.1638428>
- Duarte P., Folgado-Fernández J. A., & Hernández-Mogollón J. M. (2018). Measurement of the impact of music festivals on destination image. *Event Management*, 22(4), 517–526.
<https://doi.org/10.3727/152599518x15264726192451>
- Dwyer, L. (2015). Triple bottom line reporting as a basis for sustainable tourism: opportunities and challenges. *Acta Turistica*, 27(1), 33–62.
<http://hrcak.srce.hr/actaturistica>
- Johansson, O., & Bell, T. L. (2014). Touring circuits and the geography of rock music performance. *Popular Music and Society*, 37(3), 313–337.
<https://doi.org/10.1080/03007766.2013.798554>
- Ruha, L. (2023). What is a Youth Festival?
<https://www.wisetour.com/what-is-a-youthfestival.htm>
- Krüger Bridge, S. (2019). Tourism and Music. In: Sturman, JL, (ed.) *SAGE International Encyclopedia of Music and Culture*. Sage.
- Kruse, R. J. (2005). The Beatles as place makers: Narrated landscapes in Liverpool, England. *Journal of Cultural Geography*, 87–114.
https://doi.org/10.1080/08873630509478240?urlappend=%3Futm_source%3Dresearchgate.net%26utm_medium%3Darticle
- Reijnders, S. (2016). *Places of the imagination : media, tourism, culture*. London.
- Sandvoss, C. (2013). *I ♥ Ibiza: Book Popular Music Fandom*. Routledge
- Sedmak, G. (2018). The role of traditional music in the hospitality sector – an example of Slovenian Istria. *Beograd*, 104–109.

- Urry, J., & Larsen, J. (2011). *The Tourist Gaze 3.0*. SAGE Publications Ltd.
<https://doi.org/10.4135/9781446251904>
- Van Es N., Reijnders S., Bolderman L., & Waysdorf A. (2020). *Locating Imagination in Popular Culture*. Routledge
<https://doi.org/10.4324/9781003045359>
- Zaleska, K. (2018). Music tourism. A closer look at why music festivals attract their audience. *Diggit Magazine*.
<https://www.diggitmagazine.com/articles/music-tourism>

REFERENCES

- Beidyk, O. O. (1998). *Slovník-dovidník z heohrafií turyzmu, rekreácie ta rekreáciinoi heohrafií*. Kyiv: Vydavnytstvo «Palitra».
- Varkholiak, Kh. V., & Myronov, Yu. B. (2020). Muzychni festyvali yak ob'iekt atraktyvnosti Lvivshchyny. U *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Turyzm i hotelno-restoranni biznes: svitovyi dosvid ta perspektyvy rozvytku dlia Ukrainy»* (s. 38–41). Odesa.
https://tourlib.net/statti_ukr/varholiak.htm
- Vasyliieva, L. L. (2004). Rok-muzyka yak faktor rozvytku kultury druhoi polovyny XX stolittia: dys. kand. mystetstvoznavstva: 26.00.01. KNUKiM.
<http://surl.li/uhvbj>
- Zakon Ukrainy «Pro turyzm» (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 31, 241.
<http://surl.li/uhvau>
- Istorychni etapy rozvytku turyzmu (2023): onlain-platforma, vidkryta publiczna biblioteka.
<http://surl.li/uhvaq>
- Lupak, R., Tarasiuk, V., & Varkholiak, Kh. (2020). Aspekty rozvytku festyvalnoho turyzmu. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, 66 (5), 30–37.
https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.05.030
- Malska M. P., Hrytsyshyn A. T., Bilous S. V., & Topornytska M. Ya. (2022). *Festyvalnyi turyzm: teoriia ta praktyka*. Navch. posibnyk. Kyiv: vyd. Picha Yu. V.
- Polova L. V., & Moroz B. V. (2018). Vplyv muzychnykh festyvaliv na rozvytok turyzmu. *Zhurnal «Karpatskyi kraj»*, 1-2 (10-11).
<https://journals.pnu.edu.ua/index.php/kk/article/view/3743/4336>
- Khudoba, V. V., & Chetyrbuk, O. R. (2018). Festyvali yak skladova kulturno-etnichnoho turyzmu. *Lektsiia z dystsypliny «Kulturnyi ta etnichnyi turyzm»*. LDUFK.
<http://surl.li/uhuyy>
- Agedi Group (2023). Music tourism: an increasingly important phenomenon, also for real estate. *Linkedin*.
<http://surl.li/uhvkq>
- Attali J. Noise (2009). *The Political Economy of Music*. Manchester University Press,
https://monoskop.org/images/6/67/Attali_Jacques_Noise_The_Political_Economy_of_Music.pdf
- Baran, M. (2017, 4 september). Music tourism has potential, but the industry must pick up the pace. *Travel Weekly*.
<https://www.travelweekly.com/North-America-Travel/Music-tourism-has-potential-but-industry-must-pick-up-the-tempo>
- Chen Y., Liu P., Zhang J., & Xiao X. (2019). Falling in love with a place because of a song: the transportation effects of music on place attachment. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 882–893.

- <https://doi.org/10.1080/10941665.2019.1638428>
- Duarte P., Folgado-Fernández J. A., & Hernández-Mogollón J. M. (2018). Measurement of the impact of music festivals on destination image. *Event Management*, 22 (4), 517–526. <https://doi.org/10.3727/152599518x15264726192451>
- Dwyer, L. (2015). Triple bottom line reporting as a basis for sustainable tourism: opportunities and challenges. *Acta Turistica*, 27(1), 33–62. <http://hrcak.srce.hr/actaturistica>
- Johansson, O., & Bell, T. L. (2014). Touring circuits and the geography of rock music performance. *Popular Music and Society*, 37(3), 313–337. <https://doi.org/10.1080/03007766.2013.798554>
- Ruha, L. (2023). What is a Youth Festival? <https://www.wisetour.com/what-is-a-youthfestival.htm>
- Krüger Bridge, S. (2019). Tourism and Music. In: Sturman, JL, (ed.) *SAGE International Encyclopedia of Music and Culture*. Sage.
- Kruse, R. J. (2005). The Beatles as place makers: Narrated landscapes in Liverpool, England. *Journal of Cultural Geography*, 87–114. https://doi.org/10.1080/08873630509478240?urlappend=%3Futm_source%3Dresearchgate.net%26utm_medium%3Darticle
- Reijnders, S. (2016). *Places of the imagination : media, tourism, culture*. London.
- Sandvoss, C. (2013). *I ♥ Ibiza: Book Popular Music Fandom*. Routledge
- Sedmak, G. (2018). The role of traditional music in the hospitality sector – an example of Slovenian Istria. *Beograd*, 104–109.
- Urry, J., & Larsen, J. (2011). *The Tourist Gaze 3.0*. SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781446251904>
- Van Es N., Reijnders S., Bolderman L., & Waysdorf A. (2020). *Locating Imagination in Popular Culture*. Routledge <https://doi.org/10.4324/9781003045359>
- Zaleska, K. (2018). Music tourism. A closer look at why music festivals attract their audience. *Diggit Magazine*. <https://www.diggitmagazine.com/articles/music-tourism>

Дата надходження до редакції 08.01.2026
Ухвалено до друку 16.01.2026

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

УДК 94+008+327]»20»(519)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363298>

В. М. ВАСИЛЬЧУК

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії і туризму,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)

e-mail: vladimir_vasyl@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6753-4686>

РЕЦЕНЗІЯ

**на монографію «Корейський півострів: історія, культура, сучасність»
доктора політичних наук, в.о. декана факультету східних мов Київського
столичного університету імені Бориса Грінченка**

ДЕН СІК КАНА

V. M. VASYLCHUK

Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History and
Tourism,

Kyiv National Linguistic University (Ukraine, Kyiv)

e-mail: vladimir_vasyl@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6753-4686>

REVIEW

**on the monograph ‘The Korean Peninsula: History, Culture, Modernity’
by Doctor of Political Science, Acting Dean of the Faculty of Oriental
Languages at Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University**

DEN SIK KANA

Сьогодні у світі відбуваються процеси глобалізації які також поєднуються з процесами регіоналізації. Сучасний регіоналізм спрямований на захист інтересів окремих регіонів, збереження їхньої самобутності та перерозподіл владних повноважень від центру до місць. Він базується на регіональній ідентичності та може виявлятися в політичній, економічній або культурній сферах. Один з регіонів який сьогодні значно активізується є Північно-Східна Азія, яка охоплює й країни Корейського півострова. Сьогодні активно посилюються глобальні загрози зокрема регіональні збройні конфлікти. Одним з найбільш масштабних конфліктів сучасності є повномасштабна війна України з російським агресором, якому активно допомагають авторитарні та тоталітарні країни зокрема й Північна Корея. В цих умовах відбувається поглиблення економічних та політичних зв'язків між Україною і Республікою Корея, що сприяє підвищенню інтересу українців до культури та історії Кореї.

Однак, дослідження з корезнавства в Україні все ще знаходяться на зачатковому рівні. В цих умовах Науково-методичний центр корезнавства Київського столичного університету імені Бориса Грінченка видав монографію з історії та культури Кореї, яка надає можливість познайомитися з політикою, культурою та історією становлення країн Корейського півострову.

Чотири розділи монографії окреслюють широку перспективу концептуального розгляду всієї парадигмальної повноти історії, культури та політичного становлення країн Корейського півострова в умовах сучасних глобалізаційних процесів.

В першому розділі ґрунтовно розглядається історичний процес розвитку даного регіону, зокрема первісна історія: 700-400 тисячоліття до н.е. – 3 тисячоліття до н.е.; давня історія: 2333 р. до н.е. – 108 р. до н.е. (Стародавній Чосон, рабовласництво); епоха Трьох королівств: 57 ст. до н.е.(об'єднана Сілла, зародження феодалізму); Середньовіччя: XV ст. н.е – 1860 р. (Королівство Корьо 918 – 1392 рр.); нова історія: 1860 – 1920 рр. (епоха династії Чосон 1392 – 1910 рр.); період японської окупації: 1910 – 1945 рр.; новітня історія: 1945 р. – теперішній час (визволення Кореї – 1945 р., створення КНДР та РК – 1948 р., корейська війна: 1950 – 1953 рр.).

В другому розділі висвітлюється розвиток Південної та Північної Кореї в сучасний період. Підкреслюється, що за півстоліття Республіка Корея пройшла шлях від бідної периферійної до економічно і технологічно високорозвиненої країни. Вказується, що після II світової війни Корея успадкувала колоніальну економічну систему, налаштовану під економічні та військові потреби Японії, що призвело до дисбалансу промислового розвитку. Акцентується увагу на тому, що активне зростання Південної Кореї розпочалося у 1960-х рр. за часів правління президента Пак Чон Хі, коли в країні були запроваджені п'ятирічні плани економічного зростання з акцентом на розвиток міжнародної торгівлі. Наголошується, що у 1960-70-ті рр. динамічно розвивалася спочатку легка, а згодом важка промисловість. Корейське економічне диво одержало назву «Диво на річці Ханган». Протягом періоду чотирьох п'ятирічних планів в середньому Республіка Корея мала темпи економічного зростання 8,9% на рік і приріст експорту 40,7% на рік. З 1961 до 1990 рр. ВВП зріс у 113 разів, а ВВП на душу населення в 68 разів. Експорт зріс у більше ніж 1500 разів, а державний бюджет у 480 разів. Зазначається, що завдяки тривалому процесу розвитку і реформам на сьогодні Республіка Корея опинилась в колі розвинутих країн і стала потужним регіональним центром економічної сили, а в окремих галузях опинилась серед глобальних лідерів.

Щодо Північної Кореї то під керівництвом комуністичних лідерів вона стала однією з найбільш бідних країн регіону. Під керівництвом Кім Ір Сена, підтриманого СРСР, держава прийняла комуністичну ідеологію чучхе, що базується на опорі на власні сили та культі особи. На сьогодні країна характеризується майже повною відсутністю зовнішніх зв'язків, націоналізованою економікою та ідеологією, яка, за словами дослідників, стала своєрідною «новою релігією».

В третьому розділі ґрунтовно висвітлюються релігійні вірування народів Корейського півострова. Зокрема аналізуються течії корейського буддизму, зокрема корейської секти, яка цінує доктрину і секти дзен, що базується на безпосередньому релігійному досвіді. Висвітлюється також доктрина корейського даосизму, яка включає ідею безсмертя та ідеологію Лао Цзи, що цінує життя, наближене до природи. Аналізуються також ключові ідеї конфуціанства, яке розглядає небо як трансцендентного Бога, який керує всесвітом і людьми, і покладається на віру в те, що люди можуть реалізувати волю небес через «доброзичливість» і «чесність». Підкреслюється, що особливістю корейського конфуціанства є категорія Ін – що означає любляче серце, яке є усіх людей. Вказується, що в корейському конфуціанстві ідея вірності є важливою ідеологічною тенденцією. Ідеологія праведності відноситься до ідеї непохитного збереження вірності та переконань, які є обов'язками, і які повинні дотримуватися між людьми. Наголошується на

важливості дотримання категорії ввічливості – «Є» (여), яка виражається через дії, мораль, якої люди повинні дотримуватися.

В четвертому розділі всебічно висвітлюється культура та традиції народів Корейського півострова, що сформували корейські цінності. Вказується на те, що унікальність корейської культури полягає у вдалому поєднанні традиційної культури з сучасними трендами, з використанням сучасних технологічних засобів.

У монографії наголошується на винятковому різноманітті культурної репрезентації країн Корейського півострова, що поєднує традиційні цінності з сучасними культурними феноменами, які мають значний вплив на міжнародній арені, зокрема слід згадати Халлю (корейська хвиля), корейську класичну оперу Чангик, корейські комікси манхва та інші. Підкреслюється, що характерною рисою корейської культури є органічне співіснування минулого й сучасного, що формує її унікальний культурний образ.

Зазначається, що шармом корейської культури є те, що корейці вважають, що краща ілюстрація сучасної Кореї – країна, де минуле і сучасне завжди разом. Підкреслюється, що культурний розвиток є одним із важливих аспектів кожної нації, який допомагає зберегти національну ідентичність. Наголошується на тому, що культура Південної Кореї розвивається через популяризацію національної ідентичності. Культурна дипломатія РК полягає в успішній інтеграції корейської культури у світовий контекст через кіно, дорами, музику, танці, дизайн і технології. Причому це активно здійснюється через глобальні світові платформи, такі як Netflix, Spotify, YouTube. Створення конкурентоспроможних стрімінгових сервісів із корейським контентом сприяло популяризації корейської кіноіндустрії спочатку в країнах Північно-Східної Азії, а потім на світовій арені. Крім цього, відбудова культурних об'єктів, особливо після Корейської війни в 1950-1953 р., сприяла розвитку туризму.

Окрему увагу приділено аналізу світової культурної спадщини Кореї як невід'ємної складової загальнолюдської культурної спадщини. Досить ґрунтовно висвітлені ключові культурні та природоохоронні об'єкти Південної Кореї, зокрема історичний район Кьонджу (경주역사지구), грот Соккурам і храм Пульгукса, храм Хеінса Джангьонпханджон (장경관전), храм Чонмьо (□□), вулканічний острів Чеджу та Лавова печера (제주도 - 삼다도와 돌 하루방: 돌, 바람, 마자 - 많다, 수호시. 하루방) та інші.

Враховуючи вищевикладене, слід констатувати, що одноосібна монографія Кан Ден Сіка «Корейський півострів: історія, культура, сучасність» написана на актуальну тему, на високому науковому рівні, з використанням значної кількості джерельного матеріалу і є однією з перших ґрунтовних монографій в Україні по корейській проблематиці.

УДК 94+008+351.85+327](477) (049.32)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.32.2026.363299>

Ігор ДАЦКІВ

доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин та дипломатії Західноукраїнський національний університет (Україна, Тернопіль)

e-mail: idatskiv@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8359-3937>

РЕЦЕНЗІЯ

**на «Щорічник центру досліджень України»
при Варшавському університеті**

Ihor DATSKIV

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of International Relations and Diplomacy, Western Ukrainian National University (Ukraine, Ternopil)

e-mail: idatskiv@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8359-3937>

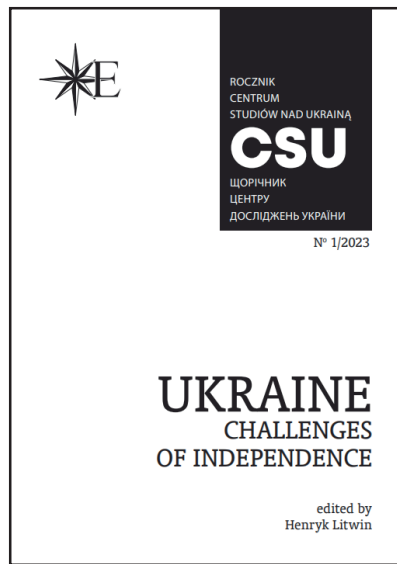
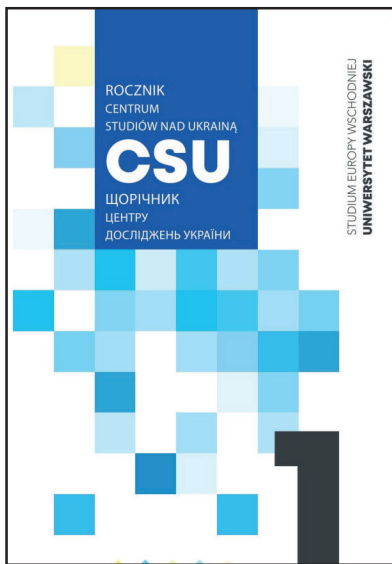
REVIEW

**of the «Yearbook of the Centre for Ukrainian Studies»
at the University of Warsaw**

У 2022 році, після ескалації російської агресії проти України, в рамках Центру дослідження Східної Європи Варшавського університету з ініціативи директора SEW Яна Маліцького було створено Центр українських студій. До його роботи долучено групу українських науковців – істориків і політологів, які стали співробітниками SEW UW, не перериваючи своїх попередніх академічних зв'язків. До цієї групи увійшли відомі й досвідчені українські вчені, а також видатні дослідники молодшого покоління, які вже були пов'язані з Варшавським університетом. Головний редактор щорічника, координатора Центру досліджень України, проф. Генрик Литвин, колишній Посол Польщі в Україні, докладає значних зусиль для координації та високого наукового рівня видання, забезпечуючи його міжнародну актуальність та міждисциплінарний підхід. Його професійний досвід сприяють формуванню авторитетної платформи для досліджень української історії та сучасності.

Науковці, пов'язані з Центром українських студій, долучилися до навчального процесу університету, провівши два загальноуніверситетські лекційні курси з української тематики – «Україна – народження нації» та «Україна 2022». У 2023/2024 навчальному році цю програму було доповнено ще одним циклом – «Міста України». Окрім лекційної діяльності, учасники Центру брали участь в організації наукових конференцій, присвячених сходовознавчим студіям. Вони реалізували власні дослідницькі проекти, результати яких подано в цьому виданні.

Перший том відкривається статтею київського історика Владислава Верстюка, присвяченою діяльності Української Центральної Ради від моменту її створення березня 1917 року до ухвалення УЦР у листопаді 1917 року так званого Третього Універсалу, яким було проголошено утворення незалежної держави – Української Народної Республіки (УНР).

Щорічник Центру досліджень України при Варшавському університеті є вагомим науковим виданням, що послідовно утверджує високі стандарти академічної культури, міждисциплінарності та міжнародного наукового діалогу. Заснований на інтелектуальних традиціях Варшавський університет, Центр досліджень України сформував потужну платформу для осмислення історичних, політичних, соціокультурних і правових процесів, які визначають розвиток України в європейському та глобальному контекстах. Щорічник виступає не лише фаховим майданчиком для презентації результатів актуальних досліджень, а й інструментом формування нових аналітичних підходів до вивчення української проблематики.

Актуальність видання зумовлена глибинними трансформаціями, що відбуваються в українському суспільстві, а також зростанням ролі України в сучасній архітектурі міжнародних відносин. У цьому контексті Щорічник демонструє методологічну різноманітність, тематичну широту та концептуальну цілісність. Опубліковані матеріали відзначаються належним рівнем джерельної бази, критичним аналізом наукової літератури, чіткою аргументацією та логічною структурованістю викладу. Авторський склад представлений як відомими дослідниками, так і молодими науковцями, що забезпечує поєднання досвіду й інноваційності, традиції та наукового пошуку.

Особливої уваги заслуговує міждисциплінарний характер видання, який дозволяє інтегрувати підходи історії, політології, соціології, культурології, права та інших гуманітарних і соціальних наук. Такий формат сприяє комплексному осмисленню процесів державотворення, національної ідентичності, європейської інтеграції, безпекових викликів та транснаціональних взаємодій. Щорічник не лише фіксує актуальний стан наукової дискусії, але й задає напрямки її подальшого розвитку, пропонуючи концептуально нові інтерпретації та порівняльні перспективи.

Статті, зібрані в представленому томі, охоплюють різні теми, проте їх об'єднує спільне надзвичайно важливе й складне завдання – поширення знань про глибокі традиції української державності та незалежності, а також подолання стереотипів, пов'язаних із тривалим і, на жаль, доволі ефективним поширенням у світі російського імперського дискурсу, який ставить під сумнів існування України та української нації як окремої соціальної, політичної й культурної спільноти.

Стаття Миколи Рябчука спеціально присвячена цій проблематиці, однак усі опубліковані тексти по-своєму втілюють окреслене вище завдання. Дослідження Владислава Верстюка нагадує про боротьбу українців за незалежність, розгорнуту в добу розпаду російської імперії наприкінці Першої світової війни. Текст Юрія Шаповала не дозволяє забути, що навіть у період радянського поневолення ідея української окремішності не була остаточно знищена й впливала навіть на відомих комуністичних діячів.

Олександр Шевченко, аналізуючи погляди Богдана Осадчука, своєю чергою звертається до стратегічного значення українсько-польських відносин, які розглядаються як альтернатива залежності від Росії та як міст до утвердження України в західному світі. У своєму тексті Ольга Брусилівська окреслює перспективу європейської інтеграції України, що веде до руйнування парадигми «русского мира».

Насамкінець, праці Ірини Матяш та Ольги Богородецької висвітлюють діяльність української громадськості й культурної дипломатії, що слугують тій самій меті.

У статті української дослідниці Ірини Матяш проаналізовано зміст і концептуальні засади поняття «публічна дипломатія» як дієвого складника стратегічних комунікацій держави, спрямованого на формування позитивного міжнародного образу та просування національних брендів у глобальному інформаційному середовищі. Авторка окреслює основні функції цього напрямку, а також простежує трансформацію та розширення його інструментів в умовах повномасштабної війни, розв'язаної російською федерацією проти України як суверенної без'ядерної держави. У дослідженні увагу зосереджено на ключових проблемах публічної дипломатії, що перебувають у центрі наукових дискусій у різних країнах і водночас знаходять практичне втілення в діяльності дипломатичних установ та інститутів громадянського суспільства. Підкреслюється, що в період війни офіційна дипломатія інтенсифікувала використання традиційних механізмів міжнародної комунікації, тоді як арсенал засобів публічної дипломатії та спектр її суб'єктів істотно розширилися, охопивши нові платформи, формати взаємодії та суспільні ініціативи.

Увесь том переконливо обґрунтовує тезу про те, що Україна зробила остаточний цивілізаційний вибір і рухається вперед як частина західноєвропейського культурного кола. Безперечно, ще зберігаються неподолані релікти постколоніальної залежності – зрештою, інші держави Центральної та Східної Європи також не повністю їх позбулися, – однак «критичної маси» змін уже досягнуто.

Видання вирізняється високим рівнем редакторської підготовки, дотриманням принципів академічної доброчесності та відкритості наукової комунікації. Структурна впорядкованість, логічна організація тематичних розділів, наявність рецензій і наукових оглядів свідчать про системний підхід до формування змісту. Щорічник посідає важливе місце в європейському науковому просторі, зміцнюючи інтелектуальні зв'язки між українськими та польськими дослідниками й сприяючи ширшій інтернаціоналізації українознавчих студій.

Таким чином, Щорічник Центру досліджень України при Варшавському університеті є авторитетним академічним виданням, що поєднує наукову ґрунтовність, актуальність тематики та високий рівень редакційної культури. Публікації у щорічнику виходять англійською, польською та українською мовами, що сприяє ширшому міжнародному науковому діалогу та забезпечує доступність результатів досліджень для різних академічних середовищ. Його внесок у розвиток сучасних українознавчих досліджень, поглиблення міждисциплінарного діалогу та формування спільного європейського інтелектуального простору безперечно заслуговує на позитивну оцінку та подальшу підтримку наукової спільноти.

**ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ У ВІСНИКУ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія Історія. Економіка. Філософія

ISSN 2412-9321

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
№ 8225, серія КВ від 17.12.2003 року**

**Перереєстрація згідно з рішенням № 1155 від 11.01.2024 (протокол №
13) Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення.
Перереєстровано як науковий збірник. Ідентифікатор медіа R30-04326**

*Збірник наукових праць “Вісник КНЛУ. Серія “Історія. Економіка. Філософія”
включено до переліку наукових фахових видань України у галузі “Історичні науки”
(Додаток № 8 до наказу Міністерства освіти і науки України від 21.12.2015 року
№ 1328)*

**Збірник наукових праць “Вісник КНЛУ. Серія Історія. Економіка.
Філософія” включено до категорії Б Переліку наукових фахових видань
України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на
здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі “Історичні
науки”(Додаток 3 до наказу Міністерства освіти і науки України від 23.08.2023
№ 1035**

Редакція приймає і розглядає неопубліковані раніше матеріали – наукові статті, методичні розробки, рецензії, які відповідають фаху збірника наукових праць.

Редколегія збірника здійснює внутрішнє та зовнішнє рецензування рукописів, поданих до публікації. У разі негативної рецензії стаття може бути повернена автору для доопрацювання або відхилена з таких причин: відсутність актуальності, низький науково-методичний рівень, недотримання вимог щодо оформлення статті або укладання анотацій.

Редакція перевіряє статтю на плагіат, результати перевірки повідомляє автору.

У разі потреби редакція здійснює наукове і літературне редагування статті, відредагований варіант узгоджує з автором.

Якщо стаття має позитивний відгук рецензента, відповідає вимогам МОН України, міжнародних індекс-баз і редакційній політиці збірника, автор отримує від редакції лист про підготовку до опублікування статті, а також її розміщення та поширення в мережі Інтернет. У рамках редакційної політики збірника наукових праць “Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Історія. Економіка. Філософія” редколегія дотримується міжнародних видавничих стандартів COPE Code of Conduct, затверджених COP (Committee on Publication Ethics).

Загальна характеристика наукової статті

Наукова стаття має бути присвячена актуальній темі та містити виклад проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження, виявляти наукові пріоритети автора.

Стаття повинна містити такі обов’язкові елементи:

– постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розв’язання;

- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор;
- виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується подана стаття;
- формулювання мети статті;
- виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів;
- висновки і перспективи подальших досліджень проблеми;
- список використаних джерел і літератури.

Структура статті

1. УДК (універсальна десяткова класифікація).
2. Назва статті.
3. Прізвище та ініціали автора (співавторів).
4. Електронна адреса автора (співавторів).
5. Місце роботи або навчання автора (співавторів).
6. Дата надходження.
7. Назва статті, анотації і ключові слова українською мовою (обсяг 1800–1900 знаків та 5–6 ключових слів після анотації); назва статті, анотація і ключові слова англійською мовою (1800 знаків). Анотація англійською мовою є стислим викладом змісту статті, її реферуванням, вона має бути укладена відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз. Якщо стаття написана іноземною мовою, обсяг анотації українською мовою разом з ключовими словами має становити не менше 1800 знаків.
8. Відомості про автора англійською мовою: прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, звання, місце роботи, електронна адреса.
9. Текст статті (без джерел та літератури) повинен становити не менше 8 сторінок формату А4 (усі поля – 1,5 см, абзацний виступ – 1,25 см, основний шрифт – 12 кегль, шрифт – Times New Roman, інтервал – 1,5).

У статті не використовувати стилі тексту і не нумерувати сторінки. Цитати брати у лапки (""), розмежовувати знаки дефіса (-) і тире (–). Ініціали при прізвищах (напр., П.П. Скоропадський), назви населених пунктів (напр., м. Київ), місяць та рік у датах (напр., 29 квітня, 1918 р.) друкувати через нерозривний пробіл.

10. Список джерел та літератури має складатись з двох блоків:

– Джерела та література: для оформлення списку джерел використовують APA стиль. Інформація щодо міжнародного стандарту APA є на сайті Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: <http://nbuv.gov.ua/node/929>.

– References: транслітерований латиницею перелік літератури, за винятком англійських праць, які наводити мовою оригіналу. Для транслітерації латиницею українськомовних текстів можна скористатися програмою за адресою: <http://litopys.org.ua/links/intrans.htm>.

Правила подання рукописів

Редакція приймає від авторів такі матеріали:

- два роздруковані примірники тексту;
- електронний варіант статті;
- довідка про автора (співавторів) двома мовами (українською та англійською) на окремому аркуші та в електронній формі: прізвище, ім'я та по батькові; науковий ступінь; вчене звання; назва навчального закладу чи наукової установи, де працює автор (співавтор), посада; поштова адреса з індексом для надсилання примірника збірника; електронна адреса; контактний номер телефону;

– наукова рецензія доктора або кандидата наук з відповідної спеціальності з рекомендацією статті до друку; підпис рецензента має бути завірений печаткою установи.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій.

Поштова адреса редакції: Київський національний лінгвістичний університет, вул.

Велика Васильківська, 73, ауд. 251 м. Київ, 03150, Україна

Електронна версія статті та довідки про автора (співавторів) надсилаються за адресою: history.philosophy@knl.u.edu.ua.

Редколегія

Комп'ютерна верстка: *Григоренко О. Г.*

Підписано до друку 26.05.2025 р. Формат 70x108 1/16
Спосіб друку цифровий. Обл.-вид. арк. 23,18/ Умовн. друк. арк. 24,29.
Наклад 100. Зам. № 26-022

Видавничий центр КНЛУ
Свідоцтво: серія ДК 1596 від 08.12.2003 р.

Віддруковано: ТОВ “Видавництво Ліра-К”
Свідоцтво № 3981, серія ДК.
м. Київ, вул. Степана Чобану, 24
тел.: (050) 462-95-48; (067) 820-84-77
Сайт: lira-k.com.ua, редакція: zv_lira@ukr.net